

पङ्कजविचार

मङ्गलम्

नमो अरिहंताणं. नमो सिद्धाण. नमो आ-
रियाण. नमो उवज्झयाण. नमो लोए सव्व
माहूणं. एसोपंचनमुकारो. सव्व पावप्पणास-
तो. मंगलाणंच सव्वेसिं. पढमं हवइ मगलम्

दुहा.

गह्मी, भगवती भारती, प्रणमी तेना पाय
गवाणीना चार भेद, अनुयोगे करी थाय।१।

गणित चरण करण कथा, द्रव्य ए चार उदार;
 द्रव्य ए चारमां सारछ, धरतां भवजल पार २
 अति गहन द्रव्यानुयोग, उदाधि सम कहे जिन
 तेनो लेश हुं वर्णवु, अति उत्कंठित दीन ३
 भाग्यदशा जो आकरी, सद्गुरु करुणा होय
 निर्मल बुद्ध्यादिकथी, समज विरलो कोय ४
 योग्य जीवने एहनो, लागे मनमां राग;
 सम्मतिग्रंथे भाखीयुं, ते साधु महा भाग ५
 उदासीनता संपजे, धरतां एहनुं ध्यान
 निर्मल थावे आतमा, पामे केवलज्ञान ६
 द्रव्यतणा पड् भेद छे, धर्माधर्म विचार
 आकाश पुद्गल कालने, आतम ए मनोहार
 पंच धुर ते हेय छे, आतम उपादेय
 गुण पर्याय छे तेहना, भविजन ने हेय ज्ञे

પૂર્વ પ્રણીત ગ્રંથોદધિ, સમ્મત્યાદિક સાર
 તેહનો લેશ લહી કરી, વચન વદું ધરી પ્યાર ૯
 પંડિતજન સુદૃષ્ટિથી, દેખે જો આ ગ્રંથ
 તાર વિચારી ધારીને, પામે શિવપુર પથ ૧૦
 દુર્જન દેખી દોષને, મનમાં માને હર્ષ
 પંડિત જન કરે પારખુ, માને તે ઉત્કર્ષ ૧૧

આ ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં આત્મા અના-
 દિ કાલથી પરિભ્રમણ કરે છે, અને કર્મના
 ભોગે જન્મ જરા મરણાદિરૂપ દુઃખ ભોગવે
 છે. કર્મના સંયોગથી એકેંદ્રી વેરેંદ્રી તેરેંદ્રી ચૌ-
 દ્રી અને પચેંદ્રીપણું પામે છે. દશ દૃષ્ટાંતે દુ-
 ર્લભ મનુષ્ય જન્મ પામીને પણ શ્રાવકકુલ,
 ગુરુ સમાગમ, જિનવાણીનું શ્રવણ તેની
 આગળ અને તે પ્રમાણે વર્તવું આદિ ઉત્ત-
 મદુર્લભ છે.

જ્યાં સુધી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ઓ-
ઢાણાતું નથી ત્યાં સુધી શુદ્ધ સદ્ગુણ થતી નથી.

શ્રી જિનેશ્વર કહીત વાણી સાંભળવાથી
આત્માનું સ્વરૂપ યથાતથ્ય સમજાય છે, માટે
જ્ઞાનનો ઘણો સ્વપ્ન કરવો. જ્ઞાન વિના જીવ
અજીવ આદિ પદાર્થનું સમ્યક્ જ્ઞાન થતું
નથી. આત્મા નિત્ય કેવી રીતે છે; અનિત્ય
કેવી રીતે છે; ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રુવ શી વ-
સ્તુ છે તેનું જ્યાં સુધી જ્ઞાન થતું નથી, ત્યાં સુ-
ધી જીવ સમ્યક્ વસ્તુ જાણી શક્તો નથી,
અને હેય જ્ઞેય અને ઉપાદેય પણ જાણી શક-
તો નથી. સમ્યક્ વસ્તુના જ્ઞાન થકી સમ્યક્ત્વ
પ્રાપ્ત થાય છે. માટે જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે.

જ્ઞાનના પણ બે ભેદ છે ? વ્યવહારજ્ઞાન
૨ નિશ્ચયજ્ઞાન.

વ્યવહારજ્ઞાન-ઘટલે અલંકાર, વ્યાકરણ,
 અન્ય પ્રતિયોના ગ્રંથ તથા ગણિતાનુયોગ, ક-
 થાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગનું જાણપણું, એ
 સર્વ વ્યવહાર જ્ઞાન છે. તથા ઉપયોગ વિના
 સૂત્ર સિદ્ધાંતના અર્થ કરવા એ પણ વ્યવહાર
 જ્ઞાન છે. હઠ સમાધિ તે પણ વ્યવહાર જ્ઞાન છે.
 એમાંથી મુક્તિ મળતી નથી, પણ આત્માના
 સ્વરૂપનું સમ્યક્ જાણવું, ષડ્ દ્રવ્યના ગુણ પર્યાયનું જાણવું, ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રુવનું જાણવું,
 તે થકી નિશ્ચય જ્ઞાન પૂર્વક મુક્તિ થાય છે.
 પાંચ દ્રવ્ય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, એમાં આ-
 ત્માની વસ્તુ કંઈ નથી, એ પાંચમાં પણ પુદ્-
 ગલ દ્રવ્યના સયોગ સંબંધે આ આત્મા
 પરવસ્તુ પોતાની માની વેઠો છે, પણ વસ્તુતઃ
 તે પોતાની નથી. જ્ઞાન વસ્તુ આત્માની છે.

અનંતજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનન્ત ચારિત્ર અને અનંત વીર્યનો ભોક્તા આત્મા અરૂપી અસંખ્ય પ્રદેશમયી છે. તેનું જે જ્ઞાન તેને નિશ્ચય જ્ઞાન કહે છે.

આત્મા વસ્તુ અનાદિ અનંત છે, તેને અનાદિથી કર્મનો સંયોગ થયો છે, તેથી દુઃખી થાય છે. ભવી સાથે કર્મનો સંબંધ અનાદિ સાંત ભાંગે છે. અભવી સાથે કર્મનો સંબંધ અનાદિ અનંતમે ભાંગે છે.

કર્મના આઠ પ્રકાર છે—જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, અને અંતરાય એમ આઠ કર્મ છે, તેની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૫૮ છે. તે કર્મરૂપ જડ વસ્તુનો પ્રપંચ વિચિત્ર છે. જેમ બ્રાહ્મીરૂપ જડ ઔ-

પથિના મક્ષણ થકી વૃદ્ધિનું સ્ફુરાયમાનપણુ થાય છે, તેમ કર્મ વસ્તુ જે જહરુપે છે, તેના સંગ્રહ થકી આત્મા વિચિત્ર આકારે દેખાય છે, અને જુદા જુદા પ્રકારના શરીરને ધારણ કરે છે, તેમ પાંચઈદ્રી, મન, વચન અને કાય-સ્પ પુદ્ગલ વસ્તુને ધારણ કરે છે, એ સર્વ કર્મના પ્રપચ છે, એ કર્મ પુદ્ગલાસ્તિકાય છે. નહ છે. સક્રિય છે, તેમાં આત્માપણું નથી, એમ જ્યારે જ્ઞાન થાય છે ત્યારે તેનાથી મોહ ઈતરે છે. પદ્ દ્રવ્યનું જ્ઞાન થવાથી સ-મક્ષિતની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે પદ્ દ્રવ્ય દેખાડે છે.

(૧) ધર્માસ્તિકાય (૨) અધર્માસ્તિકાય (૩) આકાશાસ્તિકાય (૪) પુદ્ગલા-

स्तिकाय (५) काल (६) जीवास्तिकाय-ए
छ द्रव्य शाश्वतां छे.

ए छ द्रव्यना अनुक्रमे गुण कहे छे.

१ धर्मास्तिकायना गुण ४ (१) अरूपी
(२) अचेतन (३) अक्रिय (४) गतिसहाय

२ अधर्मास्तिकायना गुण ४ (१) अ-
रूपी २ अचेतन (३) अक्रिय (४) स्थितिसहाय

३ आकाशास्तिकायना गुण ४ (१) अ-
रूपी (२) अचेतन (३) अक्रिय (४) अव-
गाहनादान

४ पुद्गलास्तिकायना गुण ४ (१) रूपी
(२) अचेतन (३) सक्रिय (४) मिलण विख-
रण पूरणगलन

५ कालद्रव्यना गुण ४ (१) अरूपी

(९)

(२) अचेतन (३) अक्रिय (४) भवापुराण
वर्तना लक्षण

६ जीवद्रव्यना गुण ४ (१) अनंतज्ञान
(२) अनंतदर्शन (३) अनंतचारित्र (४) अ-
नंतवीर्य ए छ द्रव्यना गुण कथा ते नित्य
ध्रुव रूपे छे.

७ द्रव्यना अनुक्रमे चार चारपर्याय कहेछे.

१ धर्मास्तिकायना (१) स्वध (२) देश
(३) प्रदेश (४) अगुरु लघु

२ अधर्मास्तिकायना (१) स्वंध (२) देश
(३) प्रदेश (४) अगुरु लघु

३ आकाशास्तिकायना (१) स्वंध (२) देश
(३) प्रदेश (४) अगुरु लघु

४ शुद्दगल द्रव्यना (१) वर्ण (२) गंध

(१०)

३ रस

(४) स्पर्श (अगुरुल-
घु सहित)

५ कालद्रव्यना (१) अतीत (२) अनागत
(३) वर्तमान (४) अगुरु लघु

६ जीवद्रव्यना (१) अव्यावाध (२) अनवगाह
(३) अमूर्तिक (४) अगुरु लघु

ए छ द्रव्यना छ पर्याय कहा.

हवे ए छ द्रव्यना गुण पर्यायनुं साध-
र्म्यकहे छे.

अगुरु लघु पर्याय छए द्रव्यमां सरखो
छे. अरूपी गुणे करी पांच द्रव्यनुं साधर्म्य छे.
एक पुद्गल द्रव्यमां अरूपी गुण नथी. का-
रण के पुद्गलद्रव्य रूपी छे. तथा अचेतन
गुणे करी धर्मास्तिकाय; अधर्मास्तिकाय; आ-

વાગ; પુદ્ગલ અને કાલ એ પાંચ દ્રવ્યનું સા-
 ગર્મિષ્ણુ છે. જીવદ્રવ્યમાં અચેતન ગુણ નથી,
 'ચેતનાલક્ષણોજીવ ઇતિ વચનાત્' સાક્રિયગુણે
 કરી જીવ તથા પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્યનું વ્યવ-
 શારથી સાધર્મ્ય છે. કર્મ થકી રહીત સિદ્ધ
 જીવોમાં સક્રિય ગુણ નથી, બાકીના ચાર
 દ્રવ્યમાં સક્રિય ગુણ નથી; ગતિ સહાય ગુણ
 એક અધર્માન્નિકાયમાં છે. બાકીના પાંચ દ્રવ્ય-
 માં નથી, સ્થિતિ સહાય ગુણ એક અધર્મા-
 ન્નિકાયમાં છે. વીજા પાંચ દ્રવ્યમાં નથી.
 તથા અગ્રગાહના ગુણ તે એક આકાશાસ્તિ-
 જાય દ્રવ્યમાં છે, બાકીના પાંચ દ્રવ્યમાં ન-
 થી. વર્તના ગુણ એક કાલ દ્રવ્યમાં છે, વીજા
 પાંચ દ્રવ્યમાં નથી. મિલ્લણ વિચરણ ગુણ પુ-
 દ્ગલ દ્રવ્યમાં છે, બાકીના પાંચ દ્રવ્યમાં નથી,

(૧૨)

તથા જ્ઞાનના ગુણ તે એક જીવદ્રવ્યમાં છે,
વાકીના પાંચ દ્રવ્યમાં નથી. એ મૂલ ગુણ
કોઈ દ્રવ્યના કોઈ દ્રવ્યમાં મળતા નથી.

એક ધર્માસ્તિકાય, વીજો અધર્માસ્તિ-
કાય, ત્રીજો આકાશ, એ ત્રણ દ્રવ્યના ત્રણ
ગુણ તથા ચાર પર્યાય સરખા છે, અને અરૂપી,
અચેતન, અક્રિય એ ત્રણ ગુણે કરી કાલ દ્ર-
વ્ય પણ એ સમાન છે.

હવે એ છ દ્રવ્યના ગુણ પર્યાય સ્વરૂપ
જાણવાને સૂત્રપાઠ ગાથા કહે છે.

પરિણામિ જીવં મુક્તૌ સપણ્સૌ ઈગૌ ચિત્તં
કિરિઆયં ॥ ણિચ્છં કારણં કત્તાં સવ્વર્ગયં
ઈયરં અપ્પવેસે ॥ ૧ ॥

અર્થ. નયનિશ્ચયે છાં દ્રવ્ય પરિ-

णामी छे. कारण के धर्मास्तिकाय पोतानामां
 निश्चयनये परिणमी रहुं छे, पण बी-
 जा पांच द्रव्यमां परिणमतु नथी. बीजुं अ-
 धर्मास्तिकाय द्रव्य पण निश्चयनये पो-
 ताना स्वरूपमां परिणमी रहुं छे, पण बी-
 जा पांच द्रव्यमां परिणमतुं नथी. आकाशा-
 स्तिकाय पण निश्चयनये पोताना स्व-
 रूपाज परिणमे छे. काल द्रव्य पण निश्चय
 नये पोताना स्वरूपमां परिणमी रहुं
 छे, पण बीजा पांच द्रव्यमां निश्चयनये
 परिणमतुं नथी. जो निश्चयनये जीव
 शुद्दाल द्रव्यमां परिणमेतो कोइकाले
 कम गकी रहित थइ सिद्धिपद पामे नही.
 व्यवहारनये जीवनाटकीयानी पेठे एकेंद्री;
 बेंद्री; नेंद्री; चारेंद्री; देवता; मनुष्य; तिर्यच;

નારકી. અને સમુર્ણિમ પંચેંદ્રીરૂપ નવા નવા
 પુદ્ગલના વેષ પેહેરી નવાં નવાં નામ ધરાવી
 આત્મભાન ભૂલ્યો છતો ચાર ગતિરૂપ સં-
 સાર નગરના ચોરાશીલાખ ચડટામાં અના-
 દિકાલથી અનેક દુઃખ સહન કરતો ભમતો
 ફરે છે. એ રીતે આ જીવ કર્મરૂપ પુદ્ગલમાં
 પરિણમ્યો છતો ભટક્યા કરે છે. પરંતુ નિ-
 શ્ચયનયે જીવ સદા શાશ્વતો છે, અને
 સત્તાણ સિદ્ધ સમાન છે. વ્યવહારનયે
 જીવ અને પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્ય પરિણામી છે.
 તથા પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યના પણ નિશ્ચય
 નયે પરમાણુઆ સર્વ પોતાને સ્વભાવે
 રહ્યા છે, અને વ્યવહાર નયે પુદ્ગલ
 પરમાણુઆ મલી સંધ થાય છે, પણ જો
 નિશ્ચયનયે સંધ થાતો હોત તો કોઈ

કાલે એ સ્વંધ વિચરાઈ જાત નહીં. સદા કા-
 લ સ્વંધ ભાવેજ રહેત. પરંતુ તેમતો રહેતા
 નથી, માટે વ્યવહારનયે પુદ્ગલના પર-
 માણુઆ મઠ્ઠી સ્વંધ થાય છે, અને પાછા સ્વંધ
 વિચરાઈ પણ જાય છે. નિશ્ચયનયે પરમાણુ-
 આઓ પોતપોતાને સ્વભાવે સદા શાશ્વતા
 છે, પણ કોઈ કાલે વધશે ઘટશે નહીં. વાળ્યા
 વળશે નહીં. ગાળ્યા ગળશે નહીં. એ રીતે એ
 ડ્રવ્ય નિશ્ચયનયે પોતપોતાને સ્વભાવે
 પરિણામિક જાણવાં, વ્યવહાર નયે ધર્મ;
 અધર્મ; આકાશ; અને કાલ એ ચાર દ્રવ્ય
 અપરિણામી છે. અને જીવ તથા પુદ્ગલ એ
 બે દ્રવ્ય પરિણામી છે. કેમકે વ્યવહાર નયને
 મતે જીવ સમયે સમયે અનંતા કર્મરૂપ વર્ગ-
 ગાનાં દટ્ટીયાં લે છે, અને સમયે સમયે અનંતાં

કર્મરૂપ વર્ગણાનાં દઢીયાં સ્થેરવે છે, પણ જો નિ-
 શ્ચયનયે કર્મનું ગ્રહણ જીવ કરતો હોય તો
 કોઈ કાલે કર્મથકી રહીત થાય નહીં.
 આત્મા રાગ અને દ્વેષે પરદ્રવ્યમાં પ-
 રિણમે છે, રાગદ્વેષ રૂપ મોહની અશુદ્ધતાએ
 પુદ્ગલ પરમાણુઆના સ્કંધોને ગ્રહણ કરે છે
 અને મનુષ્ય દેવતા નારકી તથા તિર્યચના
 શરીર રૂપ સ્કંધ પ્રતે નીપજાવે છે. તે સ્કંધ
 સ્થિતિ પ્રમાણે રહે છે, વઢી પાછા સ્થેરવે છે.
 વઢી વીજા પરમાણુઆઓને ગ્રહણ કરી નવા
 શરીર રૂપ સ્કંધને નીપજાવે છે, કેટલાએક
 પુદ્ગલ પરમાણુઆ સ્કંધરૂપકર્મને ગ્રહણ કરી
 પાછા સ્થેરવે છે, એમ વ્યવહાર નયે અનાદિ
 કાલથી જીવ પુદ્ગલને પરિણમનપણાની ઘ-
 ટમાલ સમયે સમયે ચાલી રહી છે, શુભષ્ટ-

દગલનો સંવંધ થવાથી જીવ સુખ માને છે, અને અશુભ પુદ્ગલનો સંવંધ થવાથી જીવ દુઃખ માને છે, તે પુણ્ય પાપરૂપ જાણવું પણ એ સ્વસ્તુ નથી. એમ વ્યવહાર નયથી જીવ અને પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્ય પરિણામી છે.

હવે છ દ્રવ્યમાં જીવ દ્રવ્ય અને અજીવ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ બતાવે છે, નાણંચ દંસણચેવ ચરિત્તંચ તવોતહા, વીરિયંત્વઓ-ગોઅ એઅંજીઅસ્સલલ્લખણં. ॥ ૧ ॥

અર્થ—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ જેનામાં હોય, તેને જીવ કહે છે. અને વાકીનાને અજીવ કહે છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાલ, એ પાંચ દ્રવ્ય અજીવ

છે. કારણ કે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ
વીર્ય અને ઉપયોગરૂપ જીવનું લક્ષણ તેમનામાં
નથી. જીવ દ્રવ્ય તે જીવ છે, 'ચેતનાલક્ષણો
જીવ ઇતિવચનાત્'

છાએ દ્રવ્યમાં પુદ્ગલ દ્રવ્ય મૂર્તિમંત છે.
અને શેષ પાંચ દ્રવ્ય અમૂર્ત છે. ધર્મ, અધર્મ
આકાશ, અને કાલ એ ચાર દ્રવ્ય
અમૂર્ત છે. જીવદ્રવ્યના બે ભેદ છે. સિદ્ધ
અને સંસારી, તેમાં સિદ્ધના જીવ અમૂ-
ર્તિમંત છે. અને સંસારી જીવો કર્મો-
પાધિથી મૂર્તિમંત છે. નિશ્ચયનયે જીવ
અરૂપી છે માટે અમૂર્તિ કહેવાય છે. અને
વ્યવહારનયે કરી દેવતા, મનુષ્ય, તીર્થંચ અને
નારકી રૂપ જીવના પાંચસે ત્રેસઠ (૫૬૩)

ભેદ થાય છે, તે સર્વે મૂર્તિરૂપે જાણવા.
 વ્યવહાર નયથી પુદ્ગલ દ્રવ્યના અનંતા પર-
 માણુઆ મઝી સ્વંધ વને છે, ત્યારે નજરે
 દીઠામાં આવે છે, માટે એને મૂર્ત કહેવાય છે.
 છ દ્રવ્યના સ્વરૂપમાં મૂર્ત અમૂર્તનો વિચાર કહ્યો.

હવે સપ્રદેશી અને અપ્રદેશીનો વિચાર
 કહે છે.

છ દ્રવ્યમાં પાંચ દ્રવ્ય સપ્રદેશી છે, અને
 એક કાલદ્રવ્ય અપ્રદેશી છે, ધર્માસ્તિકાય
 અસંખ્યાત પ્રદેશમય છે. અધર્માસ્તિકાય અ-
 સંખ્ય પ્રદેશમય છે. આકાશ દ્રવ્ય અનંત પ્રદે-
 શી છે. જીવદ્રવ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશી છે.
 જીવ દ્રવ્ય અનંતા જાણવા. તથા પુદ્ગલ પર-
 માણુઆ (ઉપચારથી) અનંત પ્રદેશી છે,

અને એકેક પરમાણુઆમાં અનંતા પર્યાય રહ્યા છે. પરમાણુઆ અનંત છે. એ રીતે પાંચ દ્રવ્ય સપ્રદેશી છે. અને કાલદ્રવ્ય અપ્રદેશી છે, એનો ગણિત કાલ તો ઉત્પાદ વ્યયરૂપ પલ-ટણ સ્વભાવે અઢી દ્વીપ પ્રમાણે જાણવો. એ રીતે ષડ્ દ્રવ્યમાં સપ્રદેશી અને અપ્રદેશીનો વિચાર કહ્યો.

ષડ્ દ્રવ્યમાં ત્રણ દ્રવ્ય એક, અને ત્રણ દ્રવ્ય અનેક જાણવાં. કારણકે ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશી, લોકવ્યાપી એક જાણવું. તેમજ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશી લોકવ્યાપી એક જાણવું. તેમજ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય પણ અનંત પ્રદેશી લોકાલોકવ્યાપી એક જાણવું, એમ એ ત્રણ દ્રવ્ય તે એક કહીએ, અને જીવ દ્રવ્ય છે તે લોક

વ્યાપી અનંતાં જાણવાં, તે એકેક જીવના અ-
 સંખ્યાતા પ્રદેશ છે, અને એકેક પ્રદેશે અનં-
 તિ કર્મની વર્ગણના થોફડા લાગ્યા છે.
 તથા જીવથી રહીત ઘટપટ દંડ પ્રમુખ
 વીજા પુદ્ગલના છુટા સ્કંધ પણ અનં-
 તા છે, માટે જીવ થકી પુદ્ગલ દ્રવ્ય અનંત-
 ગુણાં જાણવાં, અને એકેકી કર્મ વર્ગણામાં
 અનંત પુદ્ગલ પરમાણુઆ રહ્યા છે તે પરમા-
 ણુઆ દ્રવ્ય થકી સદાકાલ શાશ્વતા છે, માટે
 એકેક પરમાણુઆમાં અનંતા ઉત્પાદ વ્યયરૂપ
 કાલના સમય અતીતકાલે વ્યતીત થઈ
 ગયા. તથા હજી પણ અનંતા સમય આવતે
 કાલે વ્યતીત થાશે, અને પરમાણુઆ તો તેના
 તેજ સદાકાલ શાશ્વતા છે. માટે પુદ્ગલ દ્રવ્ય
 થકી પણ કાલદ્રવ્યના સમય અનંતા જાણવા,

એ રીતે જીવ પુદ્ગલ અને કાલ એ ત્રણ અ-
નેક કહીએ. એ રીતે એક અનેકનો વિચાર પડ્-
દ્રવ્યમાં કહ્યો.

હવે ષડ્ દ્રવ્યમાં ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રીનો
વિચાર દર્શાવે છે.

છ દ્રવ્યમાં આકાશ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર છે અને
વાકીનાં ધર્મ, અધર્મ, કાલ, પુદ્ગલ, અને
આત્મા, એ પાંચ દ્રવ્ય આકાશ ક્ષેત્રમાં રહે
છે, માટે ક્ષેત્રી જાણવાં. તે કેવી રીતે રહ્યાં
છે તે વતાવે છે. આંખની પાંપણનો એક વાલ
ગ્રહણ કરીને તેના ચંદ્ર [ભાગ] એવા કરી
એકે એક ચંદ્રના બે ચંદ્ર ન થાય, એવા સૂ-
ક્ષ્મ ચંદ્ર પ્રમાણે આકાશ ક્ષેત્ર લઈએ, તેટલા-
માં આકાશના અસંખ્યાતા પ્રદેશ રહ્યા છે, અને

તેટલામાં ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશ છે, તથા અધર્માસ્તિકાયના પણ અસંખ્યાત પ્રદેશ છે. અને નિગોદીયા ગોળા પણ અસંખ્યાતા રહ્યા છે. તે સર્વ પડ્યા મુકીને તેમાંહેલો એક ગોળો લહીં એ તે એક ગોળામાં અસંખ્યાતી નિગોદ રહી છે. તે અસંખ્યાતી નિગોદ પડતી મુકીને તે માંહેથી એક લહીં એ, તે એક નિગોદમાં પણ અનંતા જીવ રહ્યા છે, તે જીવની ગણત્રી વતાવે છે, અનાદિ એક અતીતકાલ છેડા રહીત, અનંતો કાલ ગયો, તથા અનાગત કાલ તે પણ છેડા રહીત છે. તે સર્વેના જેટલા સમય થાય, તેની સાથે વર્તમાન કાલનો એક સમય પણ ગણવો. એટલે અતીત અનાગત અને વર્તમાનકાલના જેટલા સમય થાય, તે સર્વને અનંતગુણા કરીં એટલા જીવ

એક નિગોદમાં રહ્યા છે. તે સર્વ જીવ પડ્યા
 મુકીને તે માંહેથી માત્ર એક જીવ લઈએ તે એક
 જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે. તે મધ્યે એકેકા
 પ્રદેશે અનંતી કર્મની વર્ગણાઓ લાગી છે. તે
 સર્વ વર્ગણાઓ પડતી મુકીને તે માંહેથી એક
 વર્ગણા લઈએ, તે એક વર્ગણામાં અનંતા પુદ્-
 ગલ પરમાણુઆ રહ્યા છે. તે બતાવે છે.

પ્રથમ પરમાણુઆના બે ભેદ છે. એક છુટા પ-
 રમાણુ અને બીજા સ્વંધના. બીજી સ્વંધના બે ભેદ
 છે. એક જીવ સહીત સ્વંધ, અને બીજા જીવ
 રહીત સ્વંધ, તે ઘટપટદંડ પ્રમુખ અજીવ સ્વંધ
 જાણવા. ત્યાં પ્રથમ જીવ સહીત સ્વંધનો
 વિચાર લેવાય છે.

બે પરમાણુઆ મેલા થાય તે વારે દ્વ્ય-
 ણુક સ્વંધ કહેવાય છે. ત્રણ પરમાણુઆ મે-

લા થાય, તેવારે ત્ર્યણુક સ્વંધ કહેવાય છે, એમ અસંખ્યાતા પરમાણુઆ મેળા થાય, ત્યારે અસંખ્યાતાણુક સ્વંધ કહેવાય છે, એટલા પરમાણુઆના સ્વંધ થાય ત્યાં સુધીના સ્વંધ તે સર્વે જીવને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય થતા નથી. એટલા પરમાણુઆના સ્વંધને કોઈ જીવ ગ્રહણ કરી શકતો નથી. પરંતુ અભવ્ય રાશિના જીવ હુમ્મોત્તરમે વોલે છે, તે થકી અનંત ગુણાધિક પરમાણુઆ જ્યારે મેળા થાય, તે વારે ઔદારિક શરીરને લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય છે. તે ઔદારિકની વર્ગનાથી અનંત ગુણાધિક દલીઆં જેવારે મેળાં થાય તેવારે વૈક્રિય શરીરને લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય છે. વૈક્રિયની વર્ગનાથી અનંત ગુણાધિક દલીયાં જેવારે મેળાં થાય, તેવારે આહારક

શરીરને લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય છે અને આ-
 હારકની વર્ગનાથી અનંતગુણાધિક દલીયાં
 જેવારે મેઝાં થાય તેવારે તૈજસ શરીરને લેવા
 યોગ્ય વર્ગના થાય છે. તૈજસની વર્ગ-
 નાથી અનંતગુણાધિક દલીયાં જેવારે મેઝાં
 થાય તેવારે એક ભાષાને લેવા યોગ્ય વર્ગના
 થાય છે તથા ભાષાની વર્ગનાથી અનંત ગુણા-
 ધિક દલીયાં મેઝાં થાય, તેવારે એક શ્વાસો-
 ચ્છ્વાસને લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય છે. તે શ્વા-
 સોશ્વાસની વર્ગનાથી જેવારે અનંત ગુણા-
 ધિક દલીયાં મેઝાં થાય, તેવારે એક મનને
 લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય છે, એ સાતમી મનો-
 વર્ગનાથી પળ આઠમી કાર્મણ વર્ગનામાં અનં-
 તગુણાધિક પરમાણુ આ સ્કંધ જાણવા. એવી
 જીવને રાગદ્વેષની અશુદ્ધતાથી અનંત કર્મની

વર્ગનાઓ લાગી છે, તેથી જીવના જ્ઞાનાદિક ગુણ દર્વાઈ ગયા છે. માટે જીવ થકી પુદ્ગલ દ્રવ્ય અનંત ગુણા જાણવા. તે પુદ્ગલરૂપી છે. અચેતન છે. સક્રિય છે. પૂરણગલન છે. જીવે અનંતી પુદ્ગલ પરમાણુઆ રૂપી ઁંઠ વારવાર ગ્રહણ કરી, તોપણ તેથી તૃપ્તિ પામતો નથી. પારકી વસ્તુ પોતાની માની વેઠો છે. અહો જીવ દ્રવ્ય અનંત શક્તિવાલુ છે તેને પુદ્ગલદ્રવ્યે પોતાના કવજામાં લીધું છે, તેને સંગે રાચ્યો માચ્યો છે, માટે પરવસ્તુ ઉપરથી મોહ ઉતારવો, અને પુદ્ગલ દ્રવ્ય અન્ય વસ્તુ જાણી તેનાથી દૂર રહેવું એ સાર છે.

પૂર્વે કહેલી આઠ વર્ગના જીવને અનાદિ કાળથી લાગી છે. આંદારિક; વૈક્રિય; આહા-

રક; તૈજસ; એ ચાર વર્ગના વાદર છે. તેમાં પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ, અને આઠ સ્પર્શ એ વીસ ગુણ જાણવા. વાકીની ચાર વર્ગના સૂક્ષ્મ છે. તેમાં શોભ ગુણ છે. તથા એક પરમાણુઆમાં એક વર્ણ, એક ગંધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ મળી પાંચ ગુણ છે. તે પરમાણુઆ વધશે ઘટશે નહીં. છે તેટલાને તેટલા રહેવાના. એ પ્રકારે જીવની તથા અજીવની વેહેંચણ કરતાં ધારતાં વિચારતાં સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે.

હવે એ છ દ્રવ્યમાં સક્રિય કેટલાં અને અક્રિય કેટલાં તે વતાવે છે.

નિશ્ચયનયે છ એ દ્રવ્ય સક્રિય છે. અને વ્યવહારનયે ચાર દ્રવ્ય અક્રિય છે, ધર્માસ્તિ-

કાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ દ્રવ્ય, અને
 કાલ એ ચાર અક્રિય છે. જીવ અને પુદ્ગલ,
 એ બે દ્રવ્ય સક્રિય, વ્યવહાર નયે છે. ધર્મા-
 મ્તિકાય દ્રવ્ય તે જીવ અને પુદ્ગલ એ બે
 દ્રવ્યને ચાલવામાં સહાય આપવા રૂપ ક્રિયા
 કરે છે તથા નિશ્ચયનયે અધર્માસ્તિકાય પણ
 જીવ દ્રવ્ય અને પુદ્ગલ દ્રવ્યને સ્થિર થવામાં
 સહાય ગુણરૂપ ક્રિયા કરે છે. તથા
 નિશ્ચયનયે આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય પણ
 જીવ તથા અજીવને અવગાહના આપે છે.
 તથા નિશ્ચયનયે કાલ દ્રવ્ય પણ જીવ
 અજીવરૂપ વસ્તુમાં પોતાની વર્તનારૂપ
 ક્રિયા કરતો જાય છે. તથા નિશ્ચયનયે
 જીવ દ્રવ્ય પણ પોતાના સ્વરૂપમાં રમવારૂપ
 ક્રિયા કરતો જાય છે, કારણકે જો નિશ્ચય-

नये शुभाशुभ रूप विभाव दशामां र-
मण करवारूप क्रिया करतो होय तो कोइ
काळे जीव मोक्ष पामेज नहीं. माटे निश्चय
नये तो जीव पोताना स्वरूपमां रमवा
रूपज क्रिया करे छे. निश्चय नये पुद्-
गल परमाणुआ पण अनादि काळना पो-
तानी मळवा विखरवारूप क्रिया करता जाय
छे. ए रीते छेए द्रव्य निश्चय नये पोत-
पोतानी क्रिया करे छे माटे सक्रिय छे.

व्यवहारनये धर्म, अधर्म, आकाश
अने काळ, ए चार द्रव्य अक्रिय जाणवां.
तथा जीव अने पुद्गल ए वे-द्रव्य सक्रिय
जाणवां. कारणके व्यवहार नयने मते जीव,
रागद्वेषरूप अशुद्धताए करी समय समय अ-

નંતા પુદ્ગલ પરમાણુ આસ્કંધનું ગ્રહણરૂપ ક્રિયા કરે છે અને પુદ્ગલ પરમાણુ કર્મસ્કંધનો જીવને વલગવાનો સ્વભાવ છે. પુદ્ગલ પરમાણુ આ કર્મસ્કંધો વલગવારૂપ ક્રિયા કરે છે. અનાદિકાલનાં જીવ અને પુદ્ગલ એ વે દ્રવ્ય મલ્લવા વિચરવારૂપ ક્રિયા કરે છે માટે સક્રિય જાણવાં.

હવે એ છ દ્રવ્યમાં નિત્ય કેટલાં અને અનિત્ય કેટલાં તે વતાવે છે. નિશ્ચયનયે છ એ દ્રવ્ય નિત્ય છે. અને નિશ્ચયનયે છ એ દ્રવ્ય અનિત્ય પણ છે. તથા વ્યવહાર નયે તો ચાર દ્રવ્ય નિત્ય જાણવાં, અને વે દ્રવ્ય અનિત્ય જાણવાં. ધર્માસ્તિકાયાના અરૂપી, અચેતન, અક્રિય, અને ચલણ સહાય, એ ચાર ગુણ, અને પર્યાયમાં ધર્મા-

સ્તિકાયનો એક સ્વંધ, એ પાંચ નિત્ય જા-
 નવા. તથા દેશ, પ્રદેશ, અને અગુરુ લઘુ, એ
 ત્રણ પર્યાય અનિત્ય જાણવા, અધર્માસ્તિકા-
 યના પૂર્ણ અરૂપી, અચેતન, અક્રિય, અને
 સ્થિતિ સહાય, એ ચાર ગુણ તથા પર્યાયમાં
 અધર્માસ્તિકાયનો સ્વંધ, એ પાંચ નિત્ય
 જાણવા અને દેશ, પ્રદેશ તથા અગુરુ
 લઘુ, એ પર્યાય અનિત્ય જાણવા. આકાશ-
 સ્તિકાયના અરૂપી, અચેતન, અક્રિય અને ચો-
 થો અવગાહના, એ ચાર ગુણ તથા પર્યાયમાં
 સ્વંધ, એ પાંચ નિત્ય જાણવા. તથા દેશ, પ્ર-
 દેશ અને અગુરુ લઘુ, એ ત્રણ પર્યાય અનિત્ય
 જાણવા. કાલ દ્રવ્યના અરૂપી, અચેતન, અ-
 ક્રિય, અને વર્તના લક્ષણ, એ ચારગુણ નિત્ય
 જાણવા. તથા અતીત, અનાગત, અને વર્ત-

માન તથા અગુરુલઘુ એ ચાર પર્યાય અનિ-
ત્ય જાણવા, પુદ્ગલ દ્રવ્યના રૂપી અચેતન,
સક્રિય, પુરણ મલન મિલન વિચરણ, એ ચાર
ગુણ નિત્ય જાણવા તથા વર્ણ ગંધ રસ અને સ્પર્શ
અગુરુ લઘુ સહિત એ ચાર પર્યાય અનિત્ય જાણ-
વા. જીવદ્રવ્યના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, અને ધીર્ય
એ ચાર ગુણ, અને અવ્યાવાધ, અમૌર્તિક, અ-
નવગાહ, એ ત્રણ પર્યાય એમ સાત નિત્ય જા-
ણવા. એક અગુરુ લઘુ પર્યાય અનિત્ય જાણ-
વો, એ રીતે નિશ્ચયનયે કરી છ દ્રવ્ય નિત્ય
પણ કહીએ, અને અનિત્ય પણ કહીએ.

હવે વ્યવહાર નયે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ,
અને કાલ, એ ચાર દ્રવ્ય નિત્ય કહીએ.
તથા જીવ અને પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્ય અ-
નિત્ય જાણવાં. કારણ કે વ્યવહાર નયે

જીવ ચારગંતિમાં જન્મ મરણે દેવતા, મનુ-
 ષ્ય, તિર્યંચ, અને નારકીરૂપ નવા નવા ભવ
 ધારણ કરે છે, માટે અનિત્ય કહીએ. તથા
 વ્યવહારનયે પુદ્ગલ દ્રવ્યના સંઘ પણ સર્વ
 અનિત્ય જાણવા, કારણ કે પુદ્ગલ દ્રવ્યના
 સંઘ બને છે, અને પાછા વિસ્ખરે છે, માટે
 અનિત્ય જાણવા. દ્રવ્યાસ્તિકાયના મતે જીવ
 અસંખ્યાત પ્રદેશી નિત્ય સદાકાલ શાશ્વતો
 છે, અને અશુદ્ધ અનિત્ય પર્યાયે જીવ અશા-
 શ્વતો જાણવો. કારણકે અશુદ્ધ અનિત્ય પ-
 ર્યાયે જીવ ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં ઉત્પાદ
 વ્યયરૂપ પલટણ સ્વભાવે વર્તે છે. તે આવી
 રીતેમનુષ્ય ભવના પર્યાયો વ્યય થયો અને
 દેવતાના ભવના પર્યાયનો ઉત્પાદ થયો. વળી
 તિર્યંચ ભવના પર્યાયનો વ્યય થયો, અને મ-

નુપ્ય ભવના પર્યાયનો ઉત્પાદ થયો. એમ જીવ અશુદ્ધ અનિત્ય પર્યાયે ઉત્પાદ વ્યયરૂપ પલટણ સ્વભાવે ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં સદા-કાલ વર્તે છે, અને જીવ એનો એ ધ્રુવપણે શા-શ્વતો છે, તથા જીવના જન્મ મરણ થાય છે તે સર્વ ઉત્પાદ વ્યયે થાય છે, માટે દ્રવ્યાસ્તિકનયે જીવને નિત્ય સમજવો, અને પર્યાયાસ્તિક નયે કરી જીવને અનિત્ય સમજવો. એ રીતે પદ્ દ્રવ્યમાં નિશ્ચય વ્યવહારે નિત્યાનિત્યપણું જાણવું.

પદ્ દ્રવ્યમાં જીવ દ્રવ્યને પાંચ દ્રવ્ય કારણ રૂપ જાણવાં, અને જીવ દ્રવ્ય અકારણ જાણવું. જેમકે જીવકર્તા અને તેને ધર્માસ્તિકાય કારણ મહ્યું, તેવારે જીવને ચાલવા હાલવા રૂપ કાર્ય થયું. તેમજ જીવકર્તા અને

તેને અધર્માસ્તિકાય રૂપ કારણ મળ્યું, તે-
 વારે જીવને સ્થિર રહેવા રૂપ કાર્ય નીપજ્યું.
 તેમજ જીવકર્તા અને તેને આકાશાસ્તિકાય
 કારણ મળ્યું તેવારે જીવને અવગાહના રૂપ
 કાર્ય વળ્યું. તેમજ જીવકર્તા અને તેને પુદ્-
 ગલાસ્તિકાય રૂપ કારણ મળ્યું તેવારે જી-
 વને સમય સમય અનંતા કર્મ સ્કંધો લેવા
 ચેરવવા રૂપ કાર્ય નીપજ્યું. તેમજ જીવ દ્ર-
 વ્યકર્તા અને તેને કાલ દ્રવ્ય કારણ મળ્યું.
 તેવારે નવા પુરાણા વર્તનારૂપ કાર્ય નીપજ્યું.
 એ રીતે ષડ્ દ્રવ્યમાં જીવને પાંચે દ્રવ્ય કાર-
 ã પળે જાણવા, અને જીવ પોતે અકારણ છે.

ઘણી પ્રતિયોમાં સંક્ષેપે એટલું છે કે છ
 દ્રવ્યમાં એક જીવ દ્રવ્ય કારણ છે, વાકીનાં
 ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિ-

કાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, કાલ, એ પાંચ દ્રવ્ય અકારણ છે, એ વાત પણ ઘણી રીતે મળતી છે, માટે વહુશ્રુત કહે તે સ્વરૂં, આગમ સાર ગ્રંથકર્તાની ધ્યાનમાં તો એમ આવે છે કે જીવ દ્રવ્ય કારણ, અને પાંચ દ્રવ્ય, અકારણ એમ સમજે છે.

નિશ્ચયનયે છ એ દ્રવ્ય પોતે પોતાના સ્વરૂપનાં કર્તા છે, અને વ્યવહાર નયે અનેક નયની અપેક્ષાએ જોતાં તો એક જીવ દ્રવ્ય કર્તા, અને પાંચ દ્રવ્ય અકર્તા જાણવાં. તે આવી રીતે વ્યવહાર નયના છ ભેદ છે. ત્યાં પ્રથમ શુદ્ધવ્યવહારનયે જીવ શુદ્ધ નિર્મલ, કર્મ થકી રહીત એવું પોતાનું સ્વરૂપ નીપજાવવું તેનો કર્તા જાણવો. એટલે જે જે (જાલ) ગુણઠાણાનું છોડવું, અને ઉપરનાં

ગુણઠાણાંનું લેવું, તેને શુદ્ધવ્યવહારનયે
 કર્તા કહીયે. પહેલે ગુણઠાણે અનંતાનુબંધિની
 ચોકડી હતી તે સ્વપાવી અને ચોથે ગુણઠાણે
 આવ્યો ત્યારે જીવને એક સમાકિત ગુણ પ્ર-
 કાશિત થયો, અને અપ્રત્યાઘ્વાનીની ચોકડી
 સ્વપાવી ત્યારે પાંચમું ગુણઠાણું પ્રાપ્ત કરી
 દેશવિરતિ ગુણ પ્રાપ્ત કર્યો. તથા પ્રત્યાઘ્વા-
 નીની ચોકડી સ્વપાવી તેવારે છઠ્ઠે સાતમે
 ગુણઠાણે સર્વવિરતિ ગુણ પ્રાપ્ત્યો. અગીઆ-
 રમે બારમે ગુણઠાણે પહોંચી રાગદ્વેષ રૂપ મો-
 હનીય કર્મ સ્વપાવી બારમે ગુણઠાણે ઘાતી
 કર્મનો ક્ષય કરી તેરમે ગુણઠાણે કેવલ-
 જ્ઞાન પ્રાપ્ત્યો. એ રીતે પૂર્વનાં ગુણઠાણાંનું
 છોડવું, અને ઉપરનાં ગુણઠાણાંનું ગ્રહણ
 કરવું તેને શુદ્ધ વ્યવહાર નય જાણવો.

જીવ કર્મરૂપ અશુદ્ધતાને ટાળે, અને ગુણ રૂપ શુદ્ધતાને નીપજાવે, તે જીવમાં શુદ્ધ વ્યવહાર નય જાણવો.

હવે-ત્રીજા અશુદ્ધ વ્યવહારનયે જીવ મા અજ્ઞાન રાગદ્વેષ, અનાદિકાલના શત્રુ થઈ લાગ્યા છે, તેથી જીવમાં અશુદ્ધપણું જાણવું. એ અશુદ્ધતાએ જીવને સમય સમય અનતાં કર્મરૂપ ઢલીઆં સત્તાએ લાગે છે. એ અનાદિકાલની અશુદ્ધ જાણવી. એ અશુદ્ધ વ્યવહારનયે જીવકર્તા છે તેનું સ્વરૂપ જાણવું. હવે ત્રીજા શુભ વ્યવહાર નયે જીવ દાન, શીલ, તપ, ભાવ, પૂજા, પ્રભાવના, સેવા, ભક્તિ, સોપર્મ્યવાત્સલ્ય, વિનય, વૈયાઘ્રત્ય, ઉપકાર, કરુણા, ટયા, યત્ના, મીઠું મનોહર વચન બોલવું, અને સર્વ જીવનું રુદ્ધં ચિંતવણું

એ આદિ અનેક પ્રકારની જીવને શુભ કર-
 ણી જાણવી. એ શુભ વ્યવહારનયે જીવ-
 કર્તા કહીયે. ચોથા અશુભ વ્યવહાર નયે
 જીવ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિષય, ક-
 ષાય, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુ-
 ગંછા, નિદ્રા, ચાડી, મમતા, હિંસા, મૃષા,
 અદત્ત, મૈથુન, અને પરિગ્રહ, એ આદિ અને-
 ક પ્રકારની જીવને અશુભ કરણી જાણવી.
 એ અશુભ વ્યવહારનયે જીવકર્તા જાણવો.

હવે પાંચમા ઉપચરિત વ્યવહારનયે ઘર,
 કુટુંબ, પરિવાર, હાટ, વખાર, ગામ, ગરાસ, દેશ,
 ચાકર, દાસ, દાસી, વાળોતર, રાજ્ય, વાડી,
 વન, આરામ, કુવા અને સરોવર, એ આદિ
 અનેક પ્રકારની વસ્તુ તે પોતાનાથી પ્રત્યક્ષપણે
 જુદી છે, તેને જીવ અજ્ઞાનપણે પોતાની કર

જાણે છે. તેને મારું મારું કરતો ફરે છે, તેની
 ઘટ્ટિ દેખી खुशी થાય છે, તેનો નાશ દેખી
 રડે છે, કુટે છે, શોક કરે છે, અને તેને
 માટે પોતાના પ્રાણનો પણ નાશ કરે છે, તેને
 પોતાનું માની તેના કર્તામાની જીવ, પાપનો
 અધિકારી પોતે થાય છે, એ રીતે ઉપચરિત
 વ્યવહારનયે જીવને કર્તા જાણવો.

હવે છઠ્ઠા અનુપચરિત વ્યવહારનયે જીવ
 શરીર આદિ પરવસ્તુ, જે પોતાના સ્વરૂપથી
 પ્રત્યક્ષપણે જુદી છે, પણ પરિણામિક ભાવે
 લોલી ભૂતપણે એકઠી મલી રહી છે, તેને
 જીવ પોતાની કરી જાણે છે. એવાં શરીરને
 જીવ અનંતિવાર પામ્યો, અને અનંતિવાર તે
 શરીરનો ત્યાગ કર્યો, તોપણ અજ્ઞાનપણે જીવ
 તેને પોતાનું કરી જાણે છે, તેને વાસ્તે અ-

નેક પ્રકારની હિંસા કરે છે, અસત્ય વચન
 બોલે છે, અદત્ત ગ્રહણ કરે છે, પણ અંતે તે
 વસ્તુ પોતાની થતી નથી, પણ પાપ કરી જી-
 વ ભારે થાય છે. એ રીતે અનુપચરિત વ્યવ-
 હારનયે જીવકર્તા જાણવો. એ રીતે છ
 પ્રકારે વ્યવહારનયને મતે જીવને કર્તાપણું
 દેખાડ્યું.

સર્વગયદ્યર--કહેતાં સર્વગત એટલે
 સર્વવ્યાપી દ્રવ્ય કેટલાં અને દ્યર કહેતાં
 દેશવ્યાપી દ્રવ્ય, છ દ્રવ્યમાં કેટલાં પામીએ
 તે કહે છે.

ષડ્દ્રવ્યમાં એક આકાશદ્રવ્ય, સર્વ
 લોકાલોકવ્યાપી છે, અને પાંચ દ્રવ્યદેશો
 વ્યાપી જાણવાં, ધર્માસ્તિકાય અસંખ્યાત
 પ્રદેશી લોક વ્યાપી જાણવું. અધર્માસ્તિ-

કાય દ્રવ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશી લોકવ્યાપી જાણવું, તથા કાલદ્રવ્ય ગણિતકાલ તે અઢી-દ્વીપવ્યાપી જાણવું, તથા જીવદ્રવ્ય પણ લોકવ્યાપી જાણવું, તથા પુદ્ગલદ્રવ્ય પણ લોકવ્યાપી જાણવું. અકેક જીવને, સત્તાએ અનંતા કર્મરૂપ પુદ્ગલ પરમાણુઆ સ્કંધ લાગ્યા છે. તથા તે થકી વીજા છુટા લોકવ્યાપી પુદ્ગલ પરમાણુઆસ્કંધ પણ અનંતા છે. તે સર્વે લોકવ્યાપી છે. એ રીતે એ પાંચ દ્રવ્ય દેશવ્યાપી જાણવાં. અને એક આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય, અનંત પ્રદેશી, સર્વવ્યાપી જાણવું. એ રીતે છ દ્રવ્યમાં સર્વવ્યાપી તથા દેશવ્યાપીનું સ્વરૂપ જાણવું.

છ એ દ્રવ્ય અપ્પવેસા-અપ્રવેશી એટલે કોઈ દ્રવ્ય વીજા દ્રવ્યમાં પ્રવેશ કરી ભઠ્ઠી

જતા નથી, અને એક વીજાનું કોઈકોઈનું કામ
 પણ કરતાં નથી. જેમ કોઈ દુકાન ઉપર પાં-
 ચ વાળોતર રહેતા હોય તે સર્વ પોતપોતાનું
 કાર્ય ફરમાવ્યા મુજબ કર્યા કરે, અને સહુ
 સહુની મર્યાદામાં ચાલે, તેમ લોકમાં છ દ્ર-
 વ્ય ભેળાં રહ્યાં છે. છ દ્રવ્ય પોતપોતાની મ-
 ર્યાદામાં વર્તે છે, પણ નિશ્ચયનયે કોઈપણ વી-
 જામાં માંહેમાંહે ભળતાં નથી, માટે અપ્રવેશી-
 જાણવાં. એરીતે ષડ્ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ બાર ભાગે
 ભવ્ય જીવોણ જાણવું.

હવે એકેકા દ્રવ્યમાં આઠ પક્ષ કહે છે.

આઠ પક્ષનાં નામ-એક નિત્ય, વીજો
 અનિત્ય, ત્રીજો ઐક, ચોથો અનેક, પાંચમો
 સત્, છઠો અસત્, સાતમો વક્તવ્ય, આઠમો
 અવક્તવ્ય.

ધર્માસ્તિકાયના ચારગુણ નિત્ય છે. તથા પર્યાયમાં ધર્માસ્તિકાયનો એક સ્વધ નિત્ય છે. વાકીના દેશ, પ્રદેશ, અને અગુરુ લઘુ, એ ત્રણ પર્યાય અનિત્ય છે. અધર્માસ્તિકાયના ચાર ગુણ, તથા એક લોકપ્રમાણ સ્વંધ નિત્ય છે. અને વાકીના ત્રણ પર્યાય અનિત્ય છે. આકાશાસ્તિકાયના ચાર ગુણ, તથા લોકાલોક પ્રમાણ સ્વધ નિત્ય છે, અને દેશ, પ્રદેશ, તથા અગુરુ લઘુ, એ ત્રણ પર્યાય અનિત્ય છે. કાલદ્રવ્યના ચારગુણ નિત્ય છે અને ચાર પર્યાય અનિત્ય છે. પુદ્ગલ દ્રવ્યના ચાર ગુણ નિત્ય છે, અને ચાર પર્યાય અનિત્ય છે. જીવ દ્રવ્યના ચાર ગુણ, અને ત્રણ પર્યાય નિત્ય છે, અને એક અગુરુ લઘુ પર્યાય, અનિત્ય છે. એ રીતે નિત્યાનિત્ય પક્ષ કહ્યો.

હવે ષડ્ દ્રવ્યમાં એક અનેક પક્ષ વ-
તાવે છે.

એક ધર્માસ્તિકાય, વીજો અધર્માસ્તિ-
કાય, એ બે દ્રવ્યના સ્વંધ લોકાકાશ પ્રમાણે
એક છે અને ગુણ અનંતા છે. આકાશ દ્રવ્યનો
લોકાકાશ પ્રમાણ સ્વંધ એક છે. અને ગુણ
અનંતા છે. પર્યાય અનંતા છે, પ્રદેશ અનંતા
છે, માટે અનેક છે. કાલ દ્રવ્યનો વર્તનારુપ
ગુણ એક છે, અને વીજા ગુણ અનંતા છે,
પર્યાય અનંતા છે, સમય અનંતા છે, કેમકે
અતીતકાલે અનંતા સમય ગયા, અને અના-
ગત કાલે અનંતા સમય આવશે, તથા વર્ત-
માનકાલે સમય એક છે માટે અનેક પક્ષ
છે. પુદ્ગલ દ્રવ્યનાં પરમાણુઓ અનંતા છે.
એક એક પરમાણુમાં અનંતા ગુણપર્યાય છે

તે અનેકપણુ છે, અને સર્વ પરમાણુમાં પુદ્ગલ-
 પણું તે એકજ છે. જીવ દ્રવ્ય અનંતા છે, એ-
 કેકા જીવમાં પ્રદેશ અસંખ્યાતા છે, તથા ગુણ
 અનંતા છે. પર્યાય અનંતા છે તે અનેકપણું
 છે, પણ જીવિતવ્ય સર્વ જીવોમાં એક સ-
 રખું છે, માટે એકપણું છે.

ઇહાં શિષ્ય પુછે છે કે- સર્વ જીવ એક
 સરખા છે તો મોક્ષના જીવ સિદ્ધ પરમાનંદ
 મયી દેખાય છે, અને સંસારી જીવ કર્મવશ
 પડ્યા દુઃખી દેખાય છે, તેનું કેમ ? તેને ઉ-
 ત્તર આપે, છે, કે- નિશ્ચયનયે તો સર્વ જીવ
 સિદ્ધ સમાન છે, માટેજ સર્વ જીવ કર્મ સ્વ-
 પાત્રી સિદ્ધ થાય છે, તેથી સર્વ જીવની સત્તા
 એક છે, વળી શિષ્ય પુછે છે કે જો સર્વ જીવ
 સિદ્ધ સમાન કહો છો તો અભવ્ય જીવ પણ

સિદ્ધ સમાન છે એમ ઠર્યું, અને તેતો મોક્ષે
 જાતા નથી, તેનું કેમ ? તેને ઉત્તર આપે છે
 કે અભવ્ય ને કર્મ ચીકણાં છે, અને અભ-
 વ્યમાં, પરાવર્ત ધર્મ નથી, તેથી સિદ્ધ થતા
 નથી, અભવ્યને કર્મનો સંબંધ અનાદિ અ-
 નંતમે ભાંગે છે, તેથી કોઈ કાલે તે મોક્ષ
 જશે નહીં. ભવ્ય જીવમાં પરાવર્ત ધર્મ છે
 માટે કારણ સામગ્રી મળ્યાથી પલટણ પામે
 છે અને ગુણશ્રેણિ ચઢીને સિદ્ધ થાય છે.
 આત્માના આઠ રુચક પ્રદેશ, નિશ્ચય નયથી
 ભવ્ય તથા અભવ્ય સર્વ જીવોના સિદ્ધ સ-
 માન છે, માટે સર્વ જીવની સત્તા એક સર-
 સી છે. એ આઠ રુચક પ્રદેશને કર્મ વીલ-
 કુલ લાગતાં નથી તે આચારાંગસૂત્રની શ્રી
 શિલાંગાચાર્ય કૃત ટીકાના લોકવિજય અ-

ધ્યયનમાં પ્રથમોદ્દેશકે કહ્યું છે.

હવે સત્ તથા અસત્ પક્ષ કહે છે. એ
છ દ્રવ્ય સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ, અને સ્વ-
ભાવપણે સત્ એટલે છતાં છે. અને પરદ્રવ્ય
પરક્ષેત્ર, પરકાલ, અને પરભાવપણે અસત્ એ-
ટલે અછતાં છે. તેની રીત વત્તાવત્તાને માટે એ
પદ્ દ્રવ્યનો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, અથવા ભાવ,
હીયે છીએ.

દઢ્વંગુણસમુદાત્ત
સ્વિત્તંઓગાહવદ્વૃણાકાંલો
ગુણપજ્જાય પવત્તિ
ભાવોનિઅવશ્યુધમ્મોસો ॥૧॥

ધર્માસ્તિકાયનો મૂલ ગુણ ચલણ સહાય
પણો તે સ્વદ્રવ્ય, અધર્માસ્તિકાયનો મૂલ ગુણ

સ્થિતિ સહાયપણો તે સ્વદ્રવ્ય જાણવો. આ-
 કાશાસ્તિકાયનો મૂલ ગુણ અવગાહપણો તે
 સ્વદ્રવ્ય, કાલદ્રવ્યનો મૂલ ગુણ વર્તનાલક્ષણ
 પણો તે સ્વદ્રવ્ય જાણવો. તથા પુદ્ગલ દ્રવ્ય-
 નો મૂલગુણ પૂરણ ગલનપણો તે સ્વદ્રવ્ય જા-
 ણવો. જીવ દ્રવ્યનો મૂલ ગુણ જ્ઞાનાદિકચે-
 તના લક્ષણપણો તે સ્વદ્રવ્ય, એ છ દ્રવ્યનો
 સ્વદ્રવ્યપણો કહ્યો.

હવે ષડ્ દ્રવ્યનો સ્વક્ષેત્ર કહે છે-ધર્મા-
 સ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયનો સ્વક્ષેત્ર અસં-
 રૂપાત પ્રદેશમય જાણવો. આકાશ દ્રવ્યનો
 સ્વક્ષેત્ર અનંત પ્રદેશમય જાણવો. કાલ દ્ર-
 વ્યનો સ્વક્ષેત્ર સમયરૂપ છે. પુદ્ગલ દ્રવ્યનો
 સ્વક્ષેત્ર એક પરમાણુ છે. પરમાણુ આ અનંતા
 છે. જીવ દ્રવ્યનો સ્વક્ષેત્ર એક જીવના અસં-

રૂપાતા પ્રદેશ છે.

હવે સ્વકાલ તે પદ્ધત્યમાં અગુરુ લઘુ-
નો છે. છા દ્રવ્યના પોત પોતાના ગુણ પર્યાય
તે સર્વ દ્રવ્યનો સ્વભાવ જાણવો. સારાંશકે
ધર્માસ્તિકાયમાં પોતાના જ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ,
ભાવ છે, પણ વીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી. તથા
અધર્માસ્તિકાયમાં પણ પોતાના જ સ્વદ્રવ્ય,
ક્ષેત્રકાલ, ભાવ છે પણ વીજા પાંચ દ્રવ્યના
નથી. આકાશાસ્તિકાયમાં આકાશના જ સ્વદ્ર-
વ્યાદિક ચાર છે, પણ વીજા પાંચ દ્રવ્યના
નથી. તથા કાલ દ્રવ્યમાં કાલના સ્વદ્રવ્યા-
દિક ચાર છે, પણ વીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી.
પુદ્ગલ દ્રવ્યના સ્વદ્રવ્યાદિ ચાર પુદ્ગલ દ્ર-
વ્યમાં છે, પણ વીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી. તથા
જીવ દ્રવ્યના સ્વદ્રવ્યાદિક ચાર તે જીવ દ્ર-

વ્યમાં છે, પણ વીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી.
 “ગુણપર્યાયવદ્દ્રવ્યમ્—” દ્રવ્યથી અભેદપણે
 ગુણપર્યાય હોય તેને દ્રવ્ય કહે છે તથા સ્વ-
 ધર્મનો આધારવંતપણો તેને ક્ષેત્ર કહે છે, અને
 ઉત્પાદ વ્યયની વર્તના તેને કાલ કહે છે,
 તથા વિશેષ ગુણ પરિણતિ, સ્વભાવ પરિ-
 ણતિ, પર્યાય પ્રમુખ તે સ્વભાવ કહીએ.

અત્રે એક-ભેદ સ્વભાવ, વીજો-અભેદ
 સ્વભાવ, ત્રીજો-ભવ્ય સ્વભાવ ચોથો-અભ-
 વ્ય સ્વભાવ અને પાંચમો-પરમ સ્વભાવ, એ
 પાંચ સ્વભાવ જાણવા. તેમાં દ્રવ્યના સર્વ ધ-
 ર્મને પોતપોતાના સ્વ સ્વ કાર્ય કરવેકરી ભેદ
 સ્વભાવ છે, અને અવસ્થાનપણે અભેદ સ્વ-
 ભાવ છે. અણપલટણ સ્વભાવે અભવ્ય સ્વ-
 ભાવ છે. તથા પલટણ સ્વભાવે ભવ્ય સ્વભાવ

છે. દ્રવ્યના સર્વ ધર્મ તે વિશેષ ધર્મને અનુ-
યાયીજ પરિણમે તે માટે તે પરમ સ્વભાવ ક-
હીએ. એ સામાન્ય સ્વભાવ જાણવા. એ રીતે
છેદ દ્રવ્ય સ્વગુણે સત્ છે અને પરગુણે અ-
સત્ છે.

હવે છેદ દ્રવ્યમાં વક્તવ્ય તથા અવક્ત-
તવ્ય પક્ષ કહે છે.

એ છેદ દ્રવ્યમાં અનંતા ગુણ પર્યાય તે વ-
ક્તવ્ય એટલે વચને કહેવા યોગ્ય છે, અને
અનંતા ગુણપર્યાય તે અવક્તવ્ય એટલે વચને
કરી કહી શકાય નહીં એવા છે. કેવલ
જ્ઞાની મહારાજે જ્ઞાને સમસ્ત ભાવ દીઠા
તેના અનંતમે ભાગે જે વક્તવ્ય એટલે કહેવા
યોગ્ય હતા તે કહ્યા. વળી તેનો પણ અનંતમો
ભાગ શ્રી ગણધર દેવે સૂત્રમાં ગુંથ્યો. જે સૂ-

ત્રમાં ગુંથ્યો તેના અસંખ્યાતમા ભાગે હાલ આગમ રહ્યાં છે. એ છ દ્રવ્યમાં આઠ પક્ષ કહ્યા.

હવે નિત્ય તથા અનિત્ય પક્ષથી ચતુર્ભંગી ઉપની તે વતાવે છે. જેની આદિ નથી અને અંત નથી તે અનાદિ અનંત પહેલો ભાંગો જાણવો. તથા જેની આદિ નથી પણ અંત છે, તે અનાદિ સાંત્રીજો ભાંગો જાણવો. તથા જેની આદિ પણ છે અને અંત પણ છે, તે સાદિ-સાંત્રીજો ભાંગો જાણવો. વળી જેની આદિ છે, પણ અંત નથી, તે સાદિ અનંત નામે ચોથો ભાંગો જાણવો.

હવે એ ચાર ભાંગા દ્રવ્યોમાં કેવી રીતે ઉતરે છે, તે વતાવે છે.

જીવ દ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિક ગુણ તે અનાદિ અનંત છે, નિત્ય છે. ભવ્ય જીવને કર્મ સાથે

સંવંધ અનાદિ છે. પણ સિદ્ધ થાય, ત્યારે અંત આવે છે, તેથી એ અનાદિ સાંત વીજો ભાંગો જાણવો. દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યચ અને નારકી પ્રમુખના ભવ કરવા, તે સાદિ સાંત ભાંગો છે. જે જીવ કર્મ સ્વપાવી મોક્ષે ગયા તેની મોક્ષપણે આદિ છે, અને પાછું સંસારમાં કોઈ વચ્ચે આવવું નથી માટે અંત નથી, તેથી તે આશ્રયી સાદિ અનંત ભાંગો છે. અભવ્ય જીવ સાથે કર્મનો સંવંધ અનાદિ અનંત છે. જીવ દ્રવ્યના ચાર ગુણ અનાદિ અનંત છે. જીવને કર્મ સાથે સંયોગ તે અનાદિ સાંત છે, પણ અભવ્યને નહીં. અભવ્યને કર્મ સંયોગ અનાદિ અનંત છે.

ધર્માસ્તિકાયમાં ચાર ગુણ અને પાંચમો સંધ તે અનાદિ અનંત છે, તેમાં અનાદિ સાંત

ભાંગો નથી. તેથી દેશ, પ્રદેશ, અને અગુરુ લઘુ તે સાદિ સાંત ભાંગે છે. તથા સિદ્ધના જીવો, ધર્માસ્તિકાયના જે પ્રદેશે રહ્યા છે, તે પ્રદેશ આશ્રીને સાદિ અનંત ભાંગો છે. એવીજ રીતે અધર્માસ્તિકાયમાં પણ ચૌભંગી જાણવી.

આકાશ દ્રવ્યમાં ગુણ તથા સ્વંધ અનાદિ અનંત છે. વીજો ભાંગો નથી. તેના દેશ, પ્રદેશ, તથા અગુરુ લઘુ, સાદિ સાંત છે. તથા સિદ્ધના જીવની સાથે જે સંવંધ તે સાદિ અનંતમા ભાંગે છે. પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં ગુણ, અનાદિ અનંત છે. જીવ પુદ્ગલનો સંવંધ અભવ્યને અનાદિ અનંત છે અને ભવ્ય જીવને અનાદિ સાંત છે. પુદ્ગલના સ્વંધ સર્વ સાદિ સાંત છે. જે સ્વંધ વંધાયા તે સ્થિતિ પ્રમાણે રહી સ્વરે છે, વળી નવા વંધાય છે. સાદિ

અનંત ધાંગો પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં નથી.

કાલ દ્રવ્યમાં અનાદિ અનંતમા ધાંગે ચાર ગુણો છે. પર્યાયમાં અતીત કાલ અનાદિ સાંત છે. અને વર્તમાનકાલ સાદિ સાંત છે. તથા અનાગત કાલ સાદિ અનંત છે. એ કાલનુ સ્વરૂપ સર્વ ઉપચારથી છે. એ રીતે કાલ દ્રવ્યમાં ચૌભંગી જાણવી.

હવે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, અને ભાવમાં ચૌ-ભંગી કહે છે.

જીવ દ્રવ્યમાં સ્વદ્રવ્યથી જ્ઞાનાદિક ગુણ છે તે અનાદિ અનંત છે.

સ્વક્ષેત્રે જીવના પ્રદેશ અસંખ્યાતા છે. તે સાદિ સાંત છે. તદુદ્વર્તનાપણે ફરે છે, એ હેતુ થી, અથવા અવગાહના માટે સાદિ સાંત છે, પણ

છતિપણે તો અનાદિ અનંત છે. સ્વકાલ અ-
 ગુરુ લઘુનો અનાદિ અનંત છે, અને અગુરુ
 લઘુ ગુણનો ઉપજવો, તથા વિણસવો તે સાદિ
 સાંત છે. તથા સ્વભાવ ગુણ પર્યાય તે અનાદિ
 અનંત છે અને ભેદાંતરે અગુરુલઘુ તે સાદિ
 સાંત છે. ધર્માસ્તિકાયમાં સ્વદ્રવ્ય જે ચલણ
 સહાય ગુણ તે અનાદિ અનંત છે, અને સ્વક્ષેત્ર
 અસંખ્યાત પ્રદેશ લોક પ્રમાણ છે તે અવગા-
 હનાપણે સાદિ સાંત છે. સ્વકાલ તે અગુરુ-
 લઘુગુણે અનાદિ અનંત છે અને ઉત્પાદ વ્યય
 તે સાદિ સાંત છે. તેમજ અધર્માસ્તિકાયના
 પણ ચાર ભાંગા જાણવા. આકાશાસ્તિકાયમાં
 સ્વદ્રવ્ય અવગાહનાદાનગુણ તે આનાદિ અનંત
 છે. અને સ્વક્ષેત્ર લોકાલોક પ્રમાણ અનંત
 પ્રદેશ તે અનાદિ અનંત છે. સ્વકાલ તે અગુરુ

લઘુ ગુણ સર્વથાપણે અનાદિ અનંત છે, અને
ઉપજવે તથા વિણસવે સાદિ સાંત છે.

સ્વભાવ તે ચાર ગુણ, તથા સ્વંધ અને
અગુરુ લઘુ તે અનાદિ અનંત છે, તથા દેશ
પ્રદેશ તે સાદિ સાંત છે. તે આકાશ દ્રવ્યના
બે ભેદ છે, એક ચૌદરાજ લોકનો સ્વંધ લો-
કાકાશ પ્રમાણ તે સાદિ સાંત છે, અને વી-
જો અલોકાકાશનો સ્વંધ તે સાદિ અનંત છે.

કાલ દ્રવ્યમા સ્વદ્રવ્ય જે નવા પુરાણ-
વર્તના ગુણ તે અનાદિ અનંત છે. સ્વક્ષેત્ર સ-
મય તે સાદિ સાંત છે. કેમકે વર્તમાન સમય
એક છે માટે, તથા સ્વકાલ તે અનાદિ અ-
નંત છે. સ્વભાવ તે ગુણચાર અને અગુરુ લઘુ
અનાદિ અનંત છે. અતીતકાલ અનાદિ સાંત

છે. વર્તમાન કાલ સાદિ સાંત છે. અનાગત કાલ સાદિ અનંત છે.

પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સ્વદ્રવ્યજે પૂરણ ગલન-ધર્મ છે તે અનાદિ અનંત છે. અને સ્વક્ષેત્ર પરમાણુ તે સાદિ સાંત છે. સ્વકાલ અગુરુ લઘુ તે અનાદિ અનંત છે. અગુરુ લઘુનો ઉપજવો વિણસવો તે સાદિ સાંત છે. સ્વભાવ તે ગુણ ચાર, અનાદિ અનંત છે. વર્ણાદિ પર્યાય ચાર, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ તે સાદિ સાંત છે. એ દ્રવ્યાદિ ચારની પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં ચૌભંગી જાણવી.

હવે છ દ્રવ્યના સંવંધ આશ્રયીને ચૌ-ભંગી દેખાડે છે.

તેમાં પ્રથમ આકાશ દ્રવ્ય છે. તેમાં અ-

લોકાકાશમાં પાંચ દ્રવ્યમાનુ કોઈ પણ દ્રવ્ય નથી. ધર્માસ્તિકાય; અધર્માસ્તિકાય; પુદ્ગલાસ્તિકાય; કાલ અને જીવ, એ પાંચ દ્રવ્યો બેલોકમાં નથી.

લોકાકાશમાં સ્વ સહિત છ દ્રવ્ય છે, લોકાકાશ દ્રવ્ય તથા ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અને અધર્માસ્તિકાય એ ત્રણ દ્રવ્ય તે અનાદિ અનંત છે, જે લોકાકાશના એકેક પ્રદેશમાં ધર્મ દ્રવ્ય તથા અધર્મ દ્રવ્યનો એકેક પ્રદેશ થયો છે, તે કોઈ કાલે વિછડશે નહીં. માટે અનાદિ અનંત જાણવો. લોકાકાશ ક્ષેત્ર અને જીવ દ્રવ્યનો અનાદિ અનંત સંબંધ જાણવો. સસારી જીવ કર્મ સહિત તથા લોકના પ્રદેશનો સાદિ સાંત સંબંધ છે, લોકાંત સિદ્ધક્ષેત્રના સિદ્ધ જીવોનો, આકાશ

સાદિ અનંત સંબંધ છે. લોકાકાશ અને પુદ્ગલ દ્રવ્યનો અનાદિ અનંત સંબંધ જાણવો. આકાશ પ્રદેશની સાથે પુદ્ગલ પરમાણુનો સાદિ સાંત સંબંધ જાણવો. એમ આકાશ દ્રવ્યની પેઠે ધર્માસ્તિકાય તથા અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યનો પણ સંબંધ જાણવો. નિશ્ચયનયે છ એ દ્રવ્ય સ્વસ્વભાવે પરિણમી રહ્યાં છે તે પરિણામીપણો સદા શાશ્વતો છે તે માટે અનાદિ અનંત છે.

જીવ દ્રવ્ય તથા પુદ્ગલ દ્રવ્ય બંને મઠી સંબંધપણાને પામે છે અને તેથી તેને પરપરિણામીપણો છે. તે પરપરિણામીપણું અભવ્ય જીવને અનાદિ અનંત છે, અને ભવ્ય જીવને અનાદિ સાંત છે. પુદ્ગલનો પરિણામીપણો તે સત્તા અનાદિ અનંત છે અને પુદ્ગલનું મઠ્ઠું વિ

સ્વરૂપું તે સાદિ સાત ભાંગે જાણવું. જીવ દ્રવ્ય પુદ્ગલ સાથે મળેલો સક્રિય છે, અને પુદ્ગલ દ્રવ્યથી રહિત થાય ત્યારે જીવ દ્રવ્ય અક્રિય છે. પુદ્ગલ દ્રવ્ય સદા સક્રિય છે.

હવે એક અનેક પક્ષથી નિશ્ચય જ્ઞાન કરેવાને નય કહે છે. સર્વ દ્રવ્યમાં અનેક સ્વભાવ છે, તે એક વચનથી કહા જાય નહીં. 'ત્રે માંહેમાંહે નયોવહે સંક્ષેપપણે કહે છે.

મૂળ નયના બે ભેદ છે. એક દ્રવ્યાર્થિક અને વીજો પર્યાયાર્થિક. તેમાં ઉત્પાદ વ્યય પર્યાયને ગાંણપણે અને પ્રધાનપણે દ્રવ્યની ગુણ સત્તાને ગ્રહે તેને દ્રવ્યાર્થિક નય કહે છે. બીજા દશ ભેદ છે.

૧ સર્વ દ્રવ્ય નિત્ય છે તે નિત્ય દ્રવ્યા-

૨ અગુરુ લઘુ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષા ન કરે અને મૂલ ગુણને પિંડપણે ગ્રહે તે એક દ્રવ્યાર્થિક.

૩ જ્ઞાનાદિક ગુણે સર્વ જીવ એક સરખા છે, માટે સર્વ જીવોને એક કહે અને સ્વદ્રવ્યાદિકને ગ્રહે તે સત્દ્રવ્યાર્થિક જેમ સલ્લક્ષણં દ્રવ્યમ્

૪ દ્રવ્યમાં કેહેવા યોગ્ય ગુણ અંગીકાર કરે તે દ્રવ્યાર્થિક જાણવો.

૫ આત્માને અજ્ઞાની કહી બોલાવવો તે અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નય જાણવો.

૬ સર્વ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાય સહિત છે એમ કહેવું તે અન્વય દ્રવ્યાર્થિક.

૭ સર્વ જીવની મૂલ સત્તા એક છે તે પરમ દ્રવ્યાર્થિક જાણવો.

૮ સર્વ જીવના આઠ રુચક પ્રદેશ નિર્મલ છે તે શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નય જાણવો.

૯ સર્વ જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશ એક સરસા છે તે સત્તાદ્રવ્યાર્થિકનય જાણવો.

૧૦ ગુણ ગુણી એક છે તે પરમભાવ ગ્રાહક દ્રવ્યાર્થિક નય જાણવો. જેમ આત્મા જ્ઞાનરૂપ છે.

इत्यादिक द्रव्यार्थिक नयना दश भेद-
रूपा. हवे पर्यायार्थिक नयना छ भेद कहे छे.

जे पर्यायने ग्रहे तेने पर्यायार्थिक नय
कहे छे, तेना छ भेद नीचे प्रमाणे.

एक द्रव्य पर्याय, बीजो द्रव्य व्यंजन
पर्याय, त्रीजो गुणपर्याय, चोथो गुण व्यंज-
न पर्याय, पांचमो स्वभाव पर्याय, छहो वि-
भाव पर्याय ए छ छे.

१ जीवने भव्यपणुं तथा सिद्धपणुं कहेवुं ते द्रव्यपर्याय.

२ जे द्रव्यना प्रदेशनुं मान ते द्रव्य व्यंजनपर्याय.

३ एक गुणथी अनेकता थाय. जेम धर्माधर्मादि द्रव्य पोताना चलण सहकारादि गुणथी अनेक जीव तथा पुद्गलने सहाय करे तेने गुणपर्याय नय कहे छे.

४ एक गुणना घणा भेद ते गुण व्यंजनपर्याय कहीए.

५ स्वभाव पर्याय ते अगुरु लघु पर्यायथी जाणवो. ए पांच पर्यायो सर्व द्रव्यमां छे.

६ विभाव पर्याय ते जीव पुद्गल ए

વે દ્રવ્યમાં છે. જીવ જે ચાર ગતિના નવા નવા ભવ કરે તે જીવમાં વિભાવ પર્યાય તથા પુદ્ગલમાં સ્વંધપણુ તે વિભાવપર્યાય જાણવો.

હવે પર્યાયના વીજા છ ભેદ કહે છે—
 એક અનાદિ નિત્ય પર્યાય, તે પુદ્ગલ દ્રવ્યનો મેરુ પ્રમુખ. વીજો સાદિ નિત્ય પર્યાય તે જીવ દ્રવ્યની સિદ્ધાવસ્થા સિદ્ધાવગાહનાદિક.

ત્રીજો અનિત્ય પર્યાય તે સમય સમયમાં દ્રવ્ય ઉપજે વિણસે છે તે. “સાદિસાંત પર્યાયા ભવ શરીરાધ્યવસાયાદયઃ” इति નયચક્રે. ચોથો અશુદ્ધ અનિત્ય પર્યાય તે જન્મ મરણ થાય છે, તે વડે કહેવો. પાંચમો ઉપાધિ પર્યાય તે કર્મ સંબંધ. છઠ્ઠો શુદ્ધ પર્યાય જે મૂલ પર્યાય, સર્વ દ્રવ્યના એક સરસા છે તે એવં પર્યાયાર્થિકનું સ્વરૂપ કહું. નય

चक्र तथा आगमसार कर्त्ताना मते बीजा पर्या-
यना छ भेदमां तफावत पडे छे. तत्त्वकेवल-
गम्यम्.

सातनय.

१ नैगम २ संग्रह ३ व्यवहार ४ रुजुसू-
त्र ५ शब्द ६ समभिरूढ ७ एवंभूत ए सात
नयनां नाम जाणवां.

१ नैगमनय.

नथी एक गमो ते जेनो तेने नैगमनय
कहे छे, गुणनो वा कार्यनो एक अंश उप-
न्यो होय तो ते नैगम नय कहीए, जेम कोइ
मनुष्यने पाली लाववानुं मन थयुं त्यारे ते
वगडामां लाकडां लेवा चाल्यो, तेने रस्ता-
मां बीजो कोइ माणस भेगो थयो. तेणे पूछयुं

કે, તું ક્યાં જાય છે તે વારે તેણે કહ્યું કે
હું, પાલી લેવા જાઉં છું, તે પાલી તો હજુ
ઘડી નથી પણ મનવિષે ચિંતવ્યું તે થઈ
એમ ગણ્યું. તેમ નૈગમ નય સર્વ જીવને સિદ્ધ
સમાન કહે છે. કારણ કે સર્વ જીવોના
આઠ રુચક પ્રદેશ નિર્મલ સિદ્ધ સમાન છે,
તેથી એક અંશે સિદ્ધ છે, તે માટે સિદ્ધ સ-
પાન સર્વ જીવ કહ્યા. તે નૈગમ નયના ત્રણ
ભેદ છે. અતીત નૈગમ, અનાગત નૈગમ, અને
વર્તમાન નૈગમ. આ પ્રમાણે આગમસાર ગ્રંથમાં
કહ્યું છે.

નયચક્ર વાલાવબોધમાં નૈગમનયના
ત્રણ ભેદ કહ્યા છે. ૧ આરોપ ૨ અંશ ૩ સં-
કલ્પ. તથા વિશેષાવશ્યકમાં ચોથો ભેદ
પણ ઉપચારપણે કહે છે. નથી એકગમો-અ-

ભિપ્રાય તે જનો તેને નૈગમનય કહે છે. નૈ-
ગમનય અનેક આશયી છે, તે નૈગમનયના
ચાર ભેદ છે. નૈગમના ભેદ પૈકી આરોપ નૈ-
ગમના ચાર પ્રકાર છે.

૧ દ્રવ્યારોપ, ૨ ગુણારોપ, ૩ કાલારો-
પ, ૪ કારણાધારોપ.

૧ ગુણાદિકમાં દ્રવ્યપણો માનવો તે
દ્રવ્યારોપ. જેમ વર્તના પરિણામ તે પંચા-
સ્તિકાયનો પરિણમન ધર્મ છે, તેને કાલ
દ્રવ્ય કહીને બોલાવ્યો. એ કાલ તે ભિન્ન
પિંડ રૂપ દ્રવ્ય નથી, પણ આરોપે દ્રવ્ય છે.
માટે દ્રવ્યારોપ જાણવો. દ્રવ્યને ગુણનો આ-
રોપ તે જેમ જ્ઞાન ગુણ છે, પણ જ્ઞાની તેજ
આત્મા એમ જ્ઞાનને આત્મા કહ્યો, તે ગુણા-
રોપ જાણવો. તથા જેમ શ્રી મહાવીર સ્વા-

મીનું નિર્વાણ થયાં ઘણો કાલ ગયો છે, પણ
 આજ દીવાલીના દીવસે વીરનિર્વાણ છે,
 એમ જે કહેવું તે વર્તમાનકાલમાં અતીત
 કોલનો આરોપ કર્યો જાણવો. તથા આજ
 શ્રી પદ્મનાભ પ્રશ્નનો નિર્વાણ છે, એમ જે કહેવું
 તે વર્તમાન કાલમાં અનાગતકાલનો આરોપ,
 એવી રીતે અતીતના બે ભેદ છે. તથા અના-
 ગતના બે ભેદ છે તથા વર્તમાનના પણ બે
 ભેદ છે તે સર્વ ચાલી કાલારોપના છ ભેદ
 જાણવા. ચોથો ચાલી કારણવિષે કાર્યનો
 આરોપ કરવો તે કારણાધારોપ જાણવો.
 તે કારણ ચાર છે. ૧ ઉપાદાન કારણ.
 ૨ નિમિત્ત કારણ. ૩ અસાધારણ કારણ.
 ૪ અપેક્ષા કારણ. તેમાં ચાલ્યદ્રવ્ય ક્રિયા તે
 સાધ્ય સાપેક્ષવાળાને ધર્મનું નિમિત્ત કારણ

છે તોપણ તેને ધર્મકારણ કહીએ. તેમજ શ્રી તીર્થંકર મોક્ષનું કારણ છે, તેથી તેમણે ‘ તારયાણં ’ કહ્યા તે કારણમાં કર્ત્તવ્ય પણાનો આરોપ કર્યો. એમ આરોપતા અનેક પ્રકારે છે તે કારણાધારોપ.

વઢી સંકલ્પ નૈગમના વે ભેદ છે ૧ સ્વ-પરિણામરૂપ વીર્ય ચેતનાનો જે નવો નરો ક્ષયોપશમ લેવો તે. ૨ કાર્યાતરે નવે નવે કાર્યે નવો નવો ઉપયોગ થાય તે. એ વે ભેદ થયા. તથા અંશ નૈગમના પણ વે ભેદ છે. ૧ મિત્રાંશ તે જુદો અંશ, સ્કંધાદિકનો, વીજો આમિત્રાંશ તે જે આત્માના પ્રદેશ તથા ગુણને અવિભાગ इत्यादિક એ સર્વ નૈગમનયના ભેદ જાણવા.

(૨) સંગ્રહનય.

સામાન્યવસ્તુસત્તા સંગ્રાહક સંગ્રહઃસ-
 દ્વિવિધઃ સામાન્ય સંગ્રહઃ વિશેષસંગ્રહશ્ચ સા-
 માન્ય સંગ્રહો દ્વિવિધઃ મૂલતઃઉત્તરતશ્ચ મૂલતોઽ-
 સ્તિત્વાદિભેદતઃ પદ્ધિવિધ ઉત્તરતો જાતિ સમુ-
 દાયભેદરૂપઃ જાતિતઃ ગવિ ગોત્વં, ઘટે ઘટત્વં,
 વનસ્પતૌ વનસ્પતિત્વં, સમુદાયતો સહકારા-
 ત્તિને વને સહકારવનં, મનુષ્યસમૂહે મનુષ્ય
 દંડ, રૂપાદિ સમુદાયરૂપઃ અથવા દ્રવ્યમિતિ
 સામાન્ય સંગ્રહઃ જીવ ઇતિ વિશેષ સંગ્રહઃ
 અર્થઃ સામાન્યે કરી મૂલ સર્વ દ્રવ્ય
 આપક નિત્યત્વાદિક સત્તાપણે રહ્યા જે ધર્મ
 નો જે સંગ્રહ કરે તેને સંગ્રહનય કહે છે.
 તેના જે ભેદ છે. ૧ એક સામાન્ય સ-
 ગ્રહ ૨ વીજો વિશેષ સંગ્રહ.

સામાન્ય સંગ્રહના બે ભેદ છે. ૧ મૂલ સામાન્યસંગ્રહ ૨ ઉત્તર સામાન્યસંગ્રહ. વળી મૂલ સામાન્યના અસ્તિત્વ, વસ્તુત્વ, દ્રવ્યત્વ, પ્રમેયત્વ, સત્ત્વ, અગુરુલઘુત્વ એ છ ભેદ છે તથા ઉત્તર સામાન્યના બે ભેદ છે.

૧ જાતિ સામાન્ય ૨ સમુદાય સામાન્ય. તત્ર ગાયના સમુહમાં ગોત્વરૂપ જાતિ છે તથા ઘટ સમુદાયમાં ઘટત્વ અને વનસ્પતિમાં વનસ્પતિપણો તે જાતિ સામાન્ય કહ્યો. આંવાન સમૂહને અંબ વન કહે, તથા મનુષ્યના સમુહમાં મનુષ્ય ગ્રહણ થાય તે સમુદાય સામાન્ય એ ઉત્તર સામાન્ય તે ચક્ષુદર્શન તથા અચક્ષુદર્શનગ્રાહી છે, અને મૂલ સામાન્ય તે અવિદર્શન તથા કેવલ દર્શનથી ગ્રહવાય છે.

અથવા છ દ્રવ્યના સમુદાયને દ્રવ્ય કે-

હવું, એ સામાન્ય સંગ્રહ, અને જીવને જીવ દ્રવ્ય કહી અજીવ દ્રવ્ય થકી જુદો પાડવો, તે વિશેષ સંગ્રહ. વિશેષાવશ્યકમાં સંગ્રહન-
 થેના ચાર ભેદ કહ્યા છે. ૧ સંગ્રહીત સંગ્રહ
 ૨ પિંડિત સંગ્રહ ૩ અનુગમ સંગ્રહ ૪ વ્યતિ-
 રેક સંગ્રહ.

૧ સામાન્યપણે વહેંચણ વિના ગ્રહણ થાય એવો જે ઉપયોગ અથવા એવું જે વચન અથવા એવો ધર્મ કોઈપણ વસ્તુને વિષે હોય તેને સંગ્રહિત સંગ્રહ કહીએ.

૨ એક જાતિ માટે એકપણો માનીને એક મધ્યે સર્વનો ગ્રહણ થાય જેમ “એમે આયા” “એમે પુગ્ગલે”
 इत्यादि वस्तु अनंति છે પણ જાતિ એક

માટે ગ્રહણ થાય છે તે વીજો પિંડિત સંગ્રહ-
નય કહીએ.

૩ જે અનેક જીવરૂપ અનેક વ્યક્તિ છે
તે સર્વમાં પામીએ, જેમ “ સચ્ચિન્મય આ-
ત્મા ” એટલે સર્વ જીવ તથા સર્વ પ્રદેશ અને
સર્વ ગુણ તે જીવનાં લક્ષણ છે. તે અનુગમ
સંગ્રહ નય કહીએ.

૪ જેના ના કહેવાથી તેનાથી ઇતરનો
સર્વ સંગ્રહપણે જ્ઞાન થાય તે જેમ અજીવ છે
તેવારે જે જીવ નહીં તે, અજીવ કહીએ. એ-
ટલે કોઈક જીવ છે એમ વ્યતિરેક વચને
ઠર્યો. તથા ઉપયોગે જીવનો સંગ્રહ થાય છે,
તે વ્યતિરેક સંગ્રહ કહીએ.

એક નામ લીધાથી સર્વ ગુણ પર્યાય પ-
રિવાર સહીત આવે તે સંગ્રહનય જાણવો.

दृष्टांत-जेम कोइक मन्युष्ये प्रभाते दा-
तण करवाने अर्थे पोताना घरना वारणे वे-
शीने चाकरने रुहुं के दातण लेइ आवो !
तेवारे चाकर पुरुष, पाणीनो लोटो, रुमाल,
दातण एम सर्व चीज लइ आव्यो. शेठे तो
एक दातण नाम लइने मंगाव्युं इतुं पण स-
र्वनो संग्रह करी चाकर लइ आव्यो ते रीते
संग्रहनय जाणवो.

(३) व्यवहारनय.

संग्रहग्रहीतवस्तु भेदांतरेण विभजनं
व्यवहरण, प्रवर्तनं वा व्यवहारः सद्विविधः
शुद्धोऽशुद्धश्च ॥

संग्रहनये ग्रहीत जे वस्तु तेने भेदांतरे
बेदवद्, तेने व्यवहारनय कहे छे. जेम द्रव्य

એવું સામાન્ય નામ કહ્યું. તેમાં વલી વેહેંચણ
 કરીએ જે દ્રવ્યના વે ભેદ છે. એક જીવ દ્રવ્ય,
 તથા વીજું અજીવ દ્રવ્ય, તેમાં પણ વેહેંચણ
 કરીએ જે જીવના વે ભેદ છે. એક સંસારી,
 વીજા સિદ્ધ, વલી તેમાં પણ સંસારીના વે
 ભેદ છે. એક સ્થાવર, વીજો ત્રસ. તેમાં સ્થાવ-
 રના પૃથ્વીકાય, અપૂકાય, તેજકાય, વાયુકાય,
 અને વનસ્પતિકાય એ પાંચ ભેદ છે. ત્રસના
 ચાર ભેદ છે. વેરેંદ્રી, તેરેંદ્રી, ચૌરેંદ્રી, અને
 પંચેંદ્રી. પશ્ચેન્દ્રિયના દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યંચ
 અને નારકી એમ ચાર ભેદ છે. એમ ઉત્તરો-
 તર જીવના ૫૬૩ ભેદની વેહેંચણ કરવી इ-
 ત્યાદિક સર્વ વ્યવહારનયનો સ્વભાવ જા-
 નવો. અથવા પ્રવર્તન વ્યવહારના વે ભેદ છે
 ૧ શુદ્ધ વ્યવહાર ૨ અશુદ્ધ વ્યવહાર.

સર્વ દ્રવ્યની સ્વરૂપ શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ-જેમ ધર્માસ્તિકાયની ચલણ સહાયતા તથા અધર્માસ્તિકાયની સ્થિતિ સહાયતા તથા જીવની જ્ઞાયકતા ઇત્યાદિકને વસ્તુગત શુદ્ધ વ્યવહાર કહીએ.

દ્રવ્યનો ઉત્સર્ગ નીપજવા માટે જે રત્ન-ત્રાયિની શુદ્ધતા ગુણસ્થાને શ્રેણિ આરોહણરૂપ તે સાધન શુદ્ધ વ્યવહાર કહીએ.

અશુદ્ધ વ્યવહારના બે ભેદ છે. ૧ સદ્ભૂત વ્યવહાર ૨ અસદ્ભૂત વ્યવહાર. તેમાં જે ક્ષેત્રે અવસ્થાને અભેદે રહ્યા જે જ્ઞાનાદિગુણ તેને પરસ્પર ભેદે કહેવા તે સદ્ભૂત વ્યવહાર. તથા હુ ક્રોધી છુ, હું માની છું, અથવા દેવતા છુ, મનુષ્ય છુ, ઇત્યાદિ દેવતાપણે તે હેતુપણે પરિણમતા ગ્રંથાં જે દેવગતિ વિપાકી

કર્મ તેને ઉદયરૂપ પ્રભાવ છે તે પળ યથાર્થ જ્ઞાન વિના ભેદ જ્ઞાનશૂન્ય જીવ તે એક કરી માને છે તે અસદ્ભૂત અશુદ્ધ વ્યવહાર કહીએ. તેના વે ભેદ છે.

૧ આ શરીર મારું છે, હું શરીરી છું, ઇત્યાદિ કેહેવું તેને સંશ્લેષિત અસદ્ભૂતવ્યવહાર જાણવો.

૨ આ પુત્ર મારો, આ સ્ત્રી, કુટુંબ, ધન-ધાન્યાદિક નવવિધ પરિગ્રહ મારો છે, એમ જે કેહેવું તે અસંશ્લેષિત અસદ્ભૂત વ્યવહારનયથી જાણવું. તે અસંશ્લેષિત અસદ્ભૂત અશુદ્ધ વ્યવહારના વે ભેદ છે. એક ઉપચરિત અને વીજો અનુપચરિત.

વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્યમાં વ્યવહાર-નયના મૂલ વે ભેદ છે.

१ वहेचणरूप व्यवहार,

२ प्रवृत्तिरूप व्यवहार,

प्रवृत्ति व्यवहारना त्रण भेद छे. वस्तु-
प्रवृत्ति, साधनप्रवृत्ति, लौकिकप्रवृत्ति. तेषां
साधन प्रवृत्तिना त्रण भेद छे.

१ जे अरिहंतनी आज्ञाये शुद्ध साधन
मार्गे इह लोक संसार पुद्गल भोग आसं-
सादिदोष रहीत जे रत्नत्रयिनी परिणति,
परभव त्याग सहित ते लोकोत्तर साधन प्र-
वृत्ति नामे पेहेलो भेद जाणवो.

२. स्याद्वाद विना मिथ्याभिनिवेश स-
हित साधन प्रवृत्ति ते दुःभावचनिक साधन
प्रवृत्ति.

३ लोकना स्व स्वदेश कुलनी चाले
प्रवृत्ति ते लोक व्यवहार प्रवृत्ति ए त्रण प्र-

કારની પ્રવૃત્તિ જાણવી.

વાહ્ય સ્વરૂપ દેખીને ભેદની વેહેંચણ કરે અને જે વાહ્ય દેખાતા ગુણનેજ માને પણ અંતરંગ સત્તાને ન માને તેને વ્યવહારનય કહે છે, આ નયમાં આચાર ક્રિયા મુખ્ય છે. વ્યવહારનયે જીવની અવસ્થા અનેક પ્રકારે છે.

વળી વ્યવહારનયના છ ભેદ છે.

૧ શુદ્ધ વ્યવહાર. તે પૂર્વના ગુણ ઠાણાનું છોડવું અને ઉપરના ગુણઠાણાનું ગ્રહણ કરવું, તેને શુદ્ધ વ્યવહારનય કહે છે. અથવા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ગુણ તે નિશ્ચય નયે એક રૂપ છે, પણ તે શિષ્યને સમજાવવાને જુદા જુદા ભેદ કહેવા તે શુદ્ધ વ્યવહારનય જાણવો.

૨ જીવમાં અજ્ઞાન રાગદ્વેષ લાગ્યા છે તે અશુદ્ધપણો છે માટે અશુદ્ધ વ્યવહાર જાણવો.

૩ પુણ્યની ક્રિયા કરવી વા શુભપરિણતિ પ્રવૃત્તિ તે શુભ વ્યવહાર.

૪ પાપની ક્રિયા કરવી વા અશુભ પરિણતિ પ્રવૃત્તિ તે અશુભ વ્યવહાર.

૫ ધન કુટુંબ પ્રત્યક્ષપણે પોતાનાથી જુદા છે પણ જીવે પોતાના કરી જાણ્યા છે તે ઉપચરિત વ્યવહાર.

૬ શરીર, ભેડ્યા, યોગ અને ઇન્દ્રિય ઇન્ધ્રિયાદિ યમ્નુઓ પોતાના આત્મા થકી જુદી છે તેને આપણી રૂઠી જીવ માને છે તે અનુપચરિત વ્યવહારનય મતથી જાણવું.

ઇન્ધ્રિયાદિ વ્યવહારનયનુ સ્વરૂપ જાણવું.

૪ ઋજુસૂત્રનય.

ઋજુ કહેતાં સરલ છે, શ્રુત કહેતાં બોધ તે જેનો તેને ઋજુ સૂત્ર નય કહે છે. ઋજુ શબ્દે-અવક્ર એટલે સમો છે શ્રુત તે જેને તે ઋજુ સૂત્ર નય કહીએ. અથવા ઋજુ-અવક્ર-પણે વસ્તુને જાણે, કહે, તેને ઋજુસૂત્રનય કહે છે.

જે અતીતકાલ અને અનાગત કાલની અપેક્ષા ન કરે પણ વર્તમાન કાલમાં જે વસ્તુ જેવા ગુણે પરિણમે વર્તે તે વસ્તુને તેવા જ પરિણામે માને તેને ઋજુસૂત્રનય કહે છે. એ નય પરિણામગ્રાહી છે. જેમ કોઈ જીવ ગૃહસ્થ છે, પણ અંતરંગ સાધુ સમાન પરિણામ છે, તો તે જીવને એ નય સાધુ કહે છે.

તયરા કોઈક જીવ સાધુને વેપે છે, પણ
 પનના પરિણામ ત્રિપયાભિલાષા સહિત છે,
 તો તે જીવ અવ્રતી છે. એમ ઋજુમૂત્ર નયનો
 ધાનવો છે. તે ઋજુમૂત્ર નયના વે ભેદ છે.
 એક મૃક્ષ્મ ઋજુમૂત્રનય, અને વીજો સ્થૂલ
 ઋજુમૂત્ર નય એમ વે ભેદ છે.

મદાકાલ મર્મ વસ્તુમા એક વર્તમાન
 મમય વર્તે છે. એટલે જે જીવ અતીતકાલને
 વિષે જ્ઞાની હતો અને અનાગતકાલે અ-
 જ્ઞાની થશે, એમ વે કાલની અપેક્ષા રાખ્યા
 વિના વર્તમાન મમયે જે જેવો દોય તેને તેવો
 કહે, તેને મૃક્ષ્મ ઋજુમૂત્રનય કહે છે.

મોઝા વાગ પરિણામને જે ગ્રહે તેને
 પૂર ઋજુમૂત્રનય કહે છે. એ ઋજુમૂત્રના
 ૩ મંત્ર દિગ્ગજ કહે છે.

ऋजुसूत्रं वर्तमानग्राहकं तद् वर्तमानं
नामादि चतुष्पकारं ग्राह्यं. नय चक्र कर्त्ता
ऋजुसूत्रनयमां नाम, स्थापना, द्रव्य, अने
भाव ए चार निक्षेपा ग्रहण करे छे.

५ शब्दनय.

जे वस्तु गुणवंत, तथा निर्गुणवंत होय,
तेने नामे कही बोलावीए. जे भाषा वर्गणा-
थी शब्दपणे गोचर थाय, ते शब्दनय. जे
कारणथी अरूपी द्रव्य वचनथी ग्रह्या जाय
नहीं, पण वचनथी कहेवा ते शब्दनय कहीए.
अहीं जे शब्दनो अर्थ ते पणो जे वस्तुमां
वस्तुपणे पामीए, त्यारे ते वस्तु शब्दनये
कहीए. जेम घटनी चेष्टाने करतो होय ते
घट कहेवाय. ए शब्दनयमां व्याकरणथी

નીપન્યા, અને વીજા પળ સર્વ શબ્દ લીધા.
આગમસાર ગ્રંથ કર્તા શબ્દનયમાં ચાર નિષ્કે-
પા ગ્રહણ કરે છે.

૧ પહેલો નામનિષ્કેપો તે આકાર તથા
ગુણરહિત વસ્તુને નામ કહી ચોલાવે, તેને
નામનિષ્કેપો કહે છે. જેમ એક લાકડીને
લેડને કોડણ તેને જીવિ એવું નામ કહ્યું, તે નામ
જીવિ જાણવો. એવી રીતે નામ તપ, અથવા
નામ મિદ્ધ. જેમ વડ પ્રમુખને સિદ્ધવડ એમ
કહી ચોલાવે છે, તે નામ નિષ્કેપો.

૨ જેમ કોઈ વસ્તુમાં કોઈ વસ્તુનો
આકાર દેખીને તેને તે વસ્તુ કહે. જેમ ચિત્રા-
મણ અપરા કાષ્ઠ પાપાળ પ્રમુખની મૂર્તિ
નેને ઘોડા દાખી કહેવાય તે સ્થાપના નિષ્કેપો

જાણવો. એ સ્થાપના નિર્લેપો નામ નિર્લેપા સ
 હિત હોય છે. જેમ સ્થાપનાસિદ્ધ જિનપ્રતિમા
 પ્રમુખ તે સદ્ભાવ સ્થાપના અને અસદ્ભાવ
 સ્થાપના પણ હોય છે. અકૃત્રિમ જિનપ્રતિમા
 તે નંદીશ્વરદ્વીપ પ્રમુખમાં અને જે અત્રની
 પ્રતિમા તે કૃત્રિમ તે સર્વ સ્થાપના જાણવી.
 જેમ ચિત્રામણની સ્ત્રી જ્યાં હોય ત્યાં
 સાધુ રહે નહીં. કારણ કે સ્થાપના સ્ત્રી છે
 તે સ્ત્રી તુલ્ય જાણવી. તેમજ જિનપ્રતિમા જિન
 સરસ્વી જાણવી. કાલી દોરીને સાપની બુદ્ધિ-
 થી હળતાં સાપની હિંસા લાગે છે, તેમ જિન-
 પ્રતિમાને જિનની બુદ્ધિએ પૂજતાં માનતાં
 આત્મહિત જાણવું.

ચિત્રામણી મૂર્તિને હિંસાના પરિણામ
 થકી ફાડે તેને હિંસા લાગે છે તેમજ જિન-

અર ધ્યાને, જિનપ્રતિમા પૂજતાં લાભ થાય છે.

ઃ જેનું નામ હોય તથા આકાર સ્થાપના ગુણ પણ હોય અને લક્ષણ પણ હોય પણ જાતમાનો ઉપયોગ મળે નહીં, તેને દ્રવ્યનિષેષો જાણવો. અજ્ઞાની જીવ તે જીવ સ્વરૂપના ઉપયોગ વિના દ્રવ્યજીવ છે. “અણુ-વજોગોદ્રવ્યમ્” इति अनुयोगद्वार वचनात् बली कर्तुं छे के सिद्धांत वांचतां पुढतां पद, नक्षर, मात्रा, शुद्ध अर्थ करे छे, અને गुरु भुत्ते सद्दे छे ते पण शुद्धानिश्चयनये पोतानी सत्ता ओळख्या विना सर्व द्रव्यनिक्षेपमां छे. जे भावविना द्रव्यपणुं छे ते पुण्यबंधनु कारण छे पण मोक्षनुं कारण नथी. एटले जे धर्म करणीम्ह्य कष्ट तपस्या करे छे, पण जीव, अजीव पदार्थनी सत्ता ओळखतो नथी,

તેને ભગવતી સૂત્રમાં અવ્રતી તથા અપચ્ચ-
 સ્વાળી કહ્યા છે. આ કથન જે વાહ્યભાવમાં
 રાચે છે અને આત્મસ્વરૂપ જાણવા સ્વપ ક-
 રતા નથી તેને ફટકા તરીકે છે. એકાંત જિન-
 વચન નથી. દાન, પૂજા, તપ અને ક્રિયા
 પ્રમુખ સાપેક્ષબુદ્ધિથી મોક્ષનું કારણ છે.
 કારણે કાર્ય નીપજે इति વચનાત્. ॥

આત્માનું સ્વરૂપ ઓઢસવાને બહુ ઉદ્યમ
 કરવો. મુનિપણું આત્માનું સ્વરૂપ જાણવા-
 થી થાય છે. જેમ જેમ આત્માનું સ્વરૂપ ગ્ર-
 હાય છે, તેમ તેમ પરમાવનો ત્યાગ થાય છે.
 શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે “ ન-
 મુળીરન્નવાસેણ ” જંગલમાં વસવાથી
 કંઈ મુનિપણું પ્રાપ્ત થતું નથી, પણ “ નાળે-

ળય મુળી હોઈ”-આત્મસ્વરૂપનું જે જ્ઞાન તે થકી મુનિ થાય છે. રૂપાદિ દ્રવ્ય નિર્લેપાનું સ્વરૂપ જાણવું. વિશેષ ગુરુગમથકી નિર્લામુઓએ તત્ત્વ જાણવું. આ વાત એકાંત સમજવી નહિ, આ સંબંધી ગુરુગમતાએ વિશેષ અધિકાર જાણવો.

૪ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, એ ત્રણ નિર્લેપા ભાવ વિના અશુદ્ધ છે. નામ તથા આકાર લક્ષણ ગુણ સહિત વસ્તુ તે ભાવનિર્લેપો જાણવો. “ઉવઓગોભાવઙ્ગિવચનાત્” પૂજા, દાન, શીલ, તપ ક્રિયા, ઋને જ્ઞાન, એ સર્વ ભાવનિર્લેપા સહિત લાભનું કારણ છે. અત્ર કોઈ કહેશે જે મનના પરિણામ દૃઢ કરીને જે કરીએ, તેને ભાવ ક-

હીએ. પળ એમ કહેવું તે યોગ્ય નથી,
માળે તો સુખની વાંછાએ મિથ્યાત્વી પ
ળા કરે છે, પળ સૂત્રની સાચે વીતર
આજ્ઞાએ હેય તથા ઉપાદેયની પરીક્ષા ત
અજીવતત્ત્વ, તથા આસ્રવતત્ત્વ તથા વં
ઉપર ત્યાગ ભાવ, અને જીવના સ્વર્ગ
સંવર નિર્જરા અને મોક્ષ તત્ત્વ ઉપરે ઉ
પરિણામ તેને ભાવ કહે છે, એ ચાર નિષ્કેપા

શબ્દનયમાં ભાવની મુખ્યતા હે
પળ છે.

૬ સમભિરૂઢનય.

જે વસ્તુના કેટલાક ગુણ પ્રગટ
અને કેટલાક ગુણ પ્રગટયા નથી પણ
પ્રગટશે એવી વસ્તુને જે વસ્તુ કહે તેને

ભિરૂદનય કહે છે. તે વસ્તુના એક પદાર્થવાચ્ય નામાંતરે ભિન્નાર્થ જાણે. ભિન્નભિન્ન શબ્દનો ભિન્નભિન્ન અર્થ માને જેમ જીવ, ચેતન, આત્મા, અને એક અર્થ કરી ન સદહે, પરંતુ ભિન્ન અર્થ કરે તેને સમભિરૂદનય કહે છે. એ નય એક નય ઓઢી વસ્તુને પૂરેપૂરી કહે છે. સમભિરૂદનય, તેમં ગુણઢાણે વર્તતા કેવળીને સિદ્ધ કહે છે.

૭ એવંભૂતનય.

જે વસ્તુ પોતાને ગુણે સંપૂર્ણ છે અને પાતાની ત્રિયા કરે છે, તેને જે વસ્તુ કરી વોન્ગરે છે તેને એવં ભૂતનય કહે છે. મોક્ષસ્થાનકમાં જે જીવ પહોંચ્યા તેને તે સિદ્ધ કહે છે. પાર્ગીમી મરેલો સ્ત્રીના માયા ઉપર આચર્યા જન યરણ ત્રિયા સુરતો જે ઘટતો હોય છે તેને એવં ભૂતનય ઘટ કહે છે.

પ્રમાણ.

હવં પ્રમાણ વતાવે છે.—પ્રમાણના બે ભેદ છે (૧) પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ (૨) પરોક્ષ પ્રમાણ.

૧ જે જીવ પોતાના ઉપયોગથી સાક્ષાત્ દ્રવ્યોને જાણે, તેને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ કહે છે. જેમ કેવળી છ દ્રવ્ય પ્રત્યક્ષપણે જાણે છે, તથા દેખે છે, તે માટે કેવલજ્ઞાન સર્વથી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે. મનઃપર્યવ જ્ઞાન તે મનોવર્ગના પ્રત્યક્ષ જાણે તથા અવધિજ્ઞાન તે પુદ્ગલ-દ્રવ્યને પ્રત્યક્ષ જાણે છે માટે એ બે જ્ઞાન દેશ પ્રત્યક્ષ છે.

૨ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનનો ઉપયોગ તે પરોક્ષ પ્રમાણ છે.

પરોક્ષ પ્રમાણના ત્રણ ભેદ છે.

૧ અનુમાન પ્રમાણ, ૨ આગમ પ્રમાણ,
૩ ઉપમાન પ્રમાણ.

૧ કોડક સહીનાણ-ચિદ્ર દેસ્વીને જે જ્ઞાન થાય. જેમ યત્ર તત્ર ધૂમસ્તત્ર તત્રાગ્નિઃ જે જે ઢેકાણે ધૂમ હોય તે તે ઢેકાણે અગ્નિ હોય. એટલે ધૂમને દેસ્વીને જે અગ્નિનું અનુમાન થયું, તે અનુમાન પ્રમાણ.

૨ શાસ્ત્રની સાક્ષીથી જે વાત જાણી-
૧. જેમ દેવલોક, નરક, નિગોદ વિગેરેનો વિચાર આગમથી જાણીએ છીએ, તે આગમ પ્રમાણ છે.

૩ કોડક વસ્તુનો દૃષ્ટાંત આપીને વસ્તુ-
ને ઓળખાવવી તે ઉપમાન પ્રમાણ જાણવું.

સત્તભંગીનું સ્વરૂપ.

૧ સ્યાત્ અસ્તિ. સ્યાત્ કહેતાં અને કાન્તપણે સર્વ અપેક્ષા લેઈને જીવદ્રવ્યમાં આપણો દ્રવ્ય, આપણો ક્ષેત્ર, આપણો કાલ, તથા આપણો ભાવ, એમ સ્વગુણ પર્યાયે જીવ છે, તેમ સર્વ દ્રવ્ય આપણે ગુણ પર્યાયે છે. તે સ્યાત્ અસ્તિ નામનો પહેલો ભાંગો જાણવો.

૨ સ્યાન્નાસ્તિ. જીવદ્રવ્યમાં વીજા પાંચ દ્રવ્યના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ, તે પર દ્રવ્યના ગુણપર્યાય જીવદ્રવ્યમાં નથી, એટલે પર દ્રવ્યના ગુણનો નાસ્તિપણો જીવ દ્રવ્યમાં છે એ સ્યાત્ નાસ્તિ નામે વીજો ભાંગો થયો.

૩ સ્યાત્ અસ્તિ નાસ્તિ દ્રવ્યસ્વગુણે અસ્તિ અને પરગુણે નાસ્તિ એ બે ભાંગા એક

(९७)

जाणवो (२) तेनो ज्ञाता जीव (३) ज्ञेय ते सर्व द्रव्य.

(१) ध्यान ते जीवना स्वरूपतुं (२) ध्याननो ध्याता जीव (३) ध्येय ते आत्मानु स्वरूप. आत्माना त्रण भेद छे. १ बाहिरात्मा २ अन्तर्मात्मा ३ परमात्मा.

? शरीर, मन, लेङ्ग्या अने इन्द्रियादि वस्तुने अज्ञानी जीव आत्मबुद्धि माने ते पहिलो बाहिरात्मा जाणवो. दुहा-पुद्गलमां राची रहे, पुद्गल नृखनिधान, तस लाभे लोभ्यो रहे, बाहिरातम अभिमान ॥ १ ॥ पुद्गल्यी न्यारो नही, आत्म एची बुद्धि, बाहिरातम मृग्य शु लहे, प्रगटे नहीं स्व-बुद्धि ॥ २ ॥

२ दंड मदिन जीव छे पण निश्चय

સત્તા ગુણે સિદ્ધ સમાન છે એટલે પોતાના
 જીવને સિદ્ધ કરી ધ્યાવે તે અંતરાત્મા જા-
 નવો. પુદ્ગલ વસ્તુ પોતાના આત્માની
 નથી. આત્માથી શરીર, ઇન્દ્રિય, અને લેશ્યા
 વગેરે ભિન્ન છે, આત્મા અરૂપી છે, પુદ્ગલ
 (કર્મરૂપ) રૂપી છે, આત્મા ચેતના સહીત
 છે, કર્મ જડ છે, આત્માને ચાર ગતિમાં ભ-
 ટકવાનું કારણ કર્મ છે. તે મારી વસ્તુ નથી,
 પણ પર વસ્તુ છે. અરે હું એ પર વસ્તુને પો-
 તાની માની બેઠો છું અને તેથી હું દુઃખી
 થાઉં છું. હે ચેતન ! તું અરૂપી અનંત ગુણનો
 ભોક્તા છે. આઠ કર્મના નાશથી તું પરમા-
 ત્મા શુદ્ધાત્મા સ્વરૂપ થઈશ. કર્મ રહિત જેવા
 સિદ્ધના જીવો છે, તેવો સત્તાએ તું પણ છે.
 કર્મના આવરણથી તારા ગુણ દેવાઈ ગયા

છે. ઇત્યાદિ પોતાના આત્માને સિદ્ધ સમાન
ધ્યાવવો તે અન્તરાત્માનું લક્ષણ છે.

૩ સર્વ કર્મ સ્વપાત્રી કેવલજ્ઞાન પા-
ન્યા તેવા અરિદંત તથા સિદ્ધ સર્વ પરમા-
ત્મા જાણવા.

દ્વે દ્રવ્ય મધ્યે છ સામાન્ય ગુણ કહે છે.

૧ અસ્તિત્વ-તે છ દ્રવ્ય આપણા ગુણ-
ચર્ચાય પ્રદેશ ફરી અસ્તિ છે તેમાં ધર્મ, અ-
ધર્મ, આકાશ અને જીવ એ ચાર દ્રવ્યના
પ્રમણના પ્રદેશ સંબંધ છે અને પુદ્ગલમાં
સ્વયં થવાની શક્તિ છે માટે એ પાંચ દ્રવ્ય
અસ્તિત્વ છે અને છદ્દો કાલ દ્રવ્યનો સ-
ંબંધ છે તે કોઈ કોઈથી મળ્લો નથી. કાર-
ણકે એક નમય વિગટ્ટા પડી શીતો સમય
બાંધે છે માટે કાલ અસ્તિત્વ નથી. એ દ્ર-

व्यमां अस्तित्व कह्यो.

२ वस्तुत्व-एटले छ द्रव्यमां वस्तुपणो
 केहे छे. ते द्रव्य एकठा एक क्षेत्र मध्ये रह्या
 छे. एक आकाश प्रदेशमां धर्मास्तिकायनो
 एक प्रदेश रह्यो छे. तथा, अधर्मास्तिकायनो
 पण एक प्रदेश रह्यो छे. आगमसार कर्त्ताना
 मत प्रमाणे जीव अनंताना अनंत प्रदेश
 रह्या-छे एम लख्युं छे. आकाशना एक प्र-
 देशे आत्मानां सर्व प्रदेशो रही शंकंता नथी
 एम अन्यागमोथी जणाय छे. पुद्गल पर-
 माणुआ अनंता रह्या छे. ते सर्व पोतानी
 सत्ता-लेइने रह्या छे, पण कोइ द्रव्य कोइ
 द्रव्य-सार्थे मळी जतुं नथी ते वस्तुपणुं
 जाणवुं.

३ द्रव्यत्व-कहेतां द्रव्यपणो ते सर्व

સમયે દ્રવ્યમાં છે. જે સમયમાં શુદ્ધ સ્વગુ-
 ણની અસ્તિ છે તેજ સમયમાં પરગુણની
 નાસ્તિ પણ છે. યસ્મિન્ સમયે શુદ્ધ સ્વગુણ
 સ્ય અસ્તિતા આત્મનિ તસ્મિન્ સમયે
 એ પરગુણસ્ય નાસ્તિતા આત્મનિ વોધ્યા.
 માટે અસ્તિ નાસ્તિ એ બે ભાંગા એક સમય-
 માં મેલા છે તે સ્યાત્ અસ્તિનાસ્તિ ત્રીજો
 ભાંગો થયો.

૪ સ્યાત્ અવ્યક્તવ્ય. અસ્તિ અને
 નાસ્તિ એ બેડ ભાંગા એક સમયમાં છે, તો
 રચને કરી અસ્તિ એટલું ઘોલતાં અસહ્યા-
 ના સમય નામે, તેથી નાસ્તિ ભાંગો તેજ
 ત્રયતે કહેવાય નહીં, અને જો નાસ્તિ
 ભાંગો કળો તો અસ્તિપણો આવ્યો, માટે
 એકજ અસ્તિ કહેતાં થઈ નાસ્તિત્વ તેજ સ-

मये द्रव्यमां छे, ते कहेवाणो नहीं. माटे मृषावाद लागे, तेमज नास्ति कहेतां अस्तिनो मृषावाद लागे, माटे वचने करी अगोचर छे. एक समयमां वे भांगा वचने करी कहा जाय नहीं. कारण के एक अक्षर बोलतां असंख्याता समय लागे छे. माटे वचनथी अगोचर छे, ते स्यात् अवक्तव्य चोथो भांगो जाणवो.

५ अवक्तव्यपणो वस्तुमां अस्तित्वनो पण छे. माटे स्यात् अस्ति अवक्तव्य ए पांचमो भांगो जाणवो.

६ नास्तित्वनो पण अवक्तव्य पण वस्तु मध्ये छे माटे स्यात् नास्ति अवक्तव्य ए छठो भांगो जाणवो.

७ अस्तित्व तथा नास्तित्व एटले अ-
 स्तिपणुं तथा नास्तिपणुं एम वे धर्म एक
 समये वस्तुमां छे. पण वचन थकी कहा
 जाय नही, माटे स्यात् अस्ति नास्ति
 युगपत् अवक्तव्य ए सप्तमो भांगो
 जाणवो.

नित्यानित्यत्वादि अनेक धर्ममां सप्त-
 मी लागु पडे छे.

१ स्यात् नित्यम् २ स्यात् अनित्यम्
 ३ स्यात् नित्यानित्यं ४ स्यात् अवक्तव्यं ५
 स्यात् नित्यं अवक्तव्यम् ६ स्यात् अनित्यं
 अवक्तव्यम् ७ स्यात् नित्यानित्यं युगपत्
 अवक्तव्यम् ए सात भांगा जाणवा.
 तेमज एक अनेकना सात भांगा जा-

(૧૦૪)

જવા, તથા ગુણપર્યાયમાં પણ કહેવા. કે-
મકે સિદ્ધ મધ્યે નયનથી તોપણ સપ્તભંગી
તો છે, એ સપ્તભંગીમાં આઠ ત્રણ ભાંગા સ-
કલા દેશી છે અને વાકીના ચાર ભાંગા વિ-
કલા દેશી છે.

“ ત્રિભક્તી ”

ત્રણ દશા વતાવે છે ૧ વાધક ૨ સા-
ધક ૩ સિદ્ધ.

૧- મિથ્યાત્વ દશા તે વાધક દશા જા-
ણવી, ૨ સમક્ષિત ગુણઠાણાથી માંડીને અ-
યોગી કેવળી ગુણઠાણા સુધી સાધક દશા
જાણવી, ૩ સર્વ કર્મથી રહિત સિદ્ધ દશા
જાણવી.

(૧) જ્ઞાનનો જાણપણો તે જીવનો ગુણ

દ્રવ્ય પોતપોતાની ક્રિયા કરે છે. ધર્માસ્તિકાયમાં ચલન સહાય ગુણ તે સર્વ પ્રદેશ મધ્યે છે. સદા પુદ્ગલ તથા જીવને ચલન સ્વભાવ રૂપ ક્રિયા કરે છે.

પ્રશ્ન-લોકાંતસિદ્ધ ક્ષેત્રમાં ધર્માસ્તિકાય છે. તે સિદ્ધના જીવોને ચલાવવામાં સહાય ક્રિયા કેમ કરતું નથી?

ઉત્તર-સિદ્ધના જીવો અક્રિય છે, માટે ચાલતા નથી. પણ તે ક્ષેત્રમાં સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવ તથા પુદ્ગલ છે; તેને ધર્માસ્તિકાય ચલન સહાય આપે છે. પણ સિદ્ધના જીવો અક્રિય છે, તેથી તેમને ચલન સહાય, ધર્માસ્તિકાય આપતો નથી. પુદ્ગલ સક્રિય છે, પણ પુદ્ગલ સંગ ત્યાગી જે સિદ્ધ થયા તે તો અક્રિય છે અને અક્રિય જવા

सिद्धना जीवो चाली शकता नथी. जे वस्तु सक्रिय होय छे, गति करी शके छे, तेने धर्मास्तिकाय चालवामां सहाय आपे छे, पण अक्रिय एवा सिद्धना जीवो गति करता नथी, तेथी तेमने चालवामां धर्मास्तिकाय सहाय; आपी शकतुं नथी. सिद्धात्माओ अक्रिय छे, माटे धर्मास्तिकाय चलण सहाय आपतो नथी. ते सिद्धना जीवो निश्चल स्वस्वरूपी छे.

अधर्मास्तिकाय जीव तथा पुद्गलने स्थिर राखवानी क्रिया करे छे. तथा आकाश द्रव्य ते सर्व द्रव्यने अवगाहना गुण रूप दान आपे छे.

प्रश्न—अलोकाकाशमां वीजुं कोइ द्रव्य नथी तो अलोकाकाश क्या द्रव्यने अवगा-

દના દાન આપે છે ?

ઉત્તર-અલોકાકાશમાં અવગાહના દાન દેવાની શક્તિ તો લોકાકાશ જેવીજ છે, પણ ત્યાં અવગાહના દાન લેનાર કોઈ દ્રવ્ય નથી, માટે અવગાહના દાન કરતું નથી. તેથી અલોકાકાશમાંથી અવગાહના ગુણ શક્તિ, જે સ્વભાવે છે તેનો નાશ થતો નથી. 'અલોકાકાશમાં અવગાહ ગુણમાં અગુરુ ન્ધુપર્યાયયોગેષ્ઠગુણ દાનિ દૃદ્ધિચક્ર ચાલી રતું છે.

પુદ્ગલદ્રવ્ય મિલવા વિસ્તરવારુપ ક્રિયા કર્યા કરે છે. કાલદ્રવ્ય વર્તનારુપ ક્રિયા કર્યા કરે છે. જીવ દ્રવ્ય જ્ઞાનલક્ષણ ઉપયોગમ્પ ક્રિયા કરે છે. એ દ્રવ્યપણું પદ્-દ્રવ્યોમાં ફરતું.

૪ પ્રમેયત્વં-એ પ્રમેયપણો છ દ્રવ્યમાં છે. તેનો પ્રમાણ કેવલી પોતાના જ્ઞાનથી કરે છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ એ અકેક દ્રવ્ય છે. અને જીવ દ્રવ્ય અનંતા છે. તેહની ગણતરી વતાવે છે. સંજી મનુષ્ય સંખ્યાતા છે. અસંજી મનુષ્ય અસંખ્યાતા છે. નારકી અસંખ્યાતા છે. દેવતા અસંખ્યાતા છે. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અસંખ્યાતા છે. દ્વિન્દ્રિય અસંખ્યાતા છે. ત્રીન્દ્રિય અસંખ્યાતા છે. ચતુરિન્દ્રિય અસંખ્યાતા છે. તે થકી પૃથ્વીકાય અસંખ્યાતા છે. અપ્કાય અસંખ્યાતા. તેજકાય અસંખ્યાતા. વાયુકાય અસંખ્યાતા. પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવ અસંખ્યાતા. તે થકી સિદ્ધના જીવ અનંતા. તે થકી વાદર નિગોદના જીવ અનંતગુણા.

વાદર નિગોદ તે કંદ, મૂળ, આદુ, સૂરણ,
 શકરીયાં, મુઝા, પ્રમુખ એના સૂદના અગ્ર-
 ભાગ જેટલા ભાગમાં અનંતા જીવ રહ્યા છે.
 તે સિદ્ધના જીવથી અનંતગુણા છે અને
 સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવો, સર્વથી અનંતગુણા છે.

સૂક્ષ્મનિગોદ.

લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશ છે, તેટલા
 નિગોદના ગોલા છે. તે એકેક ગોલામાં
 અસંખ્યાતી નિગોદ છે. અનંતા જીવોનું પિં-
 દ્ભૂત એક શરીર તેને નિગોદ કહે છે. તે-
 માંથી એક નિગોદમાં અનંતા જીવ રહ્યા છે.
 અતીત કાળના સર્વ સમય તથા વર્તમાનકા-
 લના એક સમય તથા અનાગતકાળના સર્વ
 સમય, તે સર્વને મેળા કરીએ. અને તેને અ-

(૧૧૦)

નંત ગુણા કરીએ તેટલા એક નિગોદમાં જીવ રહ્યા છે. એટલે એક નિગોદમાં અનંતા જીવ રહ્યા છે. તેમાંથી એક જીવ ગ્રહણ કરીએ. તેના પ્રદેશ અસંખ્યાતા છે અને એકેકા પ્રદેશે અનંતિ કર્મની વર્ગણા લાગી છે. તે એકેક વર્ગણા મધ્યે અનંતા પુદ્ગલ પરમાણુઆ છે. એમ અનંતા પરમાણુઆ, જીવની સાથે લાગ્યા છે. તે થકી અનંતગુણા પુદ્ગલ પરમાણુ જીવથી રહિત છૂટા છે.

ગાથા.

ગોલાય અસંખિજ્ઞા, અસંખ નિગોએ
હવડ ગોલો, ઇક્કિકમિનિગોએ, અણંતા જીવા
મુણેયવ્વા. ॥ ૧ ॥

અર્થ—લોકમાંહે અસંખ્યાતા ગોળા છે.

એકેકા ગોઝા મધ્યે અસંખ્યાતી નિગોદ છે.
 અને એકેક નિગોદમાં અનંતા જીવ છે.

ગાથા.

મત્તરસ સમાદિઆ, ફિરડમાણુ પાળમિ
 દુનિ મુદ્દમવા, સગતિસસયતિદુચર, પાણું
 ડુગડા મુદ્દતંમિ.

અર્થ-નિગોદિયા જીવ મનુષ્યના એક
 શાગોન્જામમાં મત્તર ભવ મામેરા કરે છે.
 એક મુદ્દતમાં ૩૭૭૬ પ્રણ દજાર સાતસો
 ઢોંઢેર શાગોન્જાસ થાય છે. તેટલામાં નિ-
 ગોદિયા જીવ ફેટલા ભવ કરે તે ચતાવે છે.

ડગમદિમરમ્મપળમય, છતિમા ડગ મુ-
 રા મુદ્દમવા, આપમ્મિયાણં દોસય, ડપ્પજા
 ડગમુદ્દમો.

અર્થ—એક મુહૂર્તમાં નિગોદના જીવ ૬૫૬૩૬ ભવ કરે છે. નિગોદનો એક ભવ ૨૫૬ આવલીનો છે. ક્ષુલ્લક ભવનો એ પ્રમાણ છે.

ગાથા—અથિથ અણંતાજીવા, જેહિંનપ-
ત્તોતસાઈ પરિણામો. ઉવવજ્જંતિ-ચયંતિય, પુ-
ણોવિ તથ્થતથ્થેવ ॥ નિગોદમાં અનંતાજીવ
એવા છે કે જે જીવો, ત્રસપણો કોઈ વચ્ચે
પામ્યા નથી. અનંતોકાલ પૂર્વે ગયો તો
પણ જે જીવો વારંવાર ત્યાંજ ઉપજે છે, અને
ચ્યવે છે. એમ એકનિગોદમાં અનંતાજીવ છે.
તે નિગોદમાં બે ભેદ છે. ૧ એક વ્યવહાર
રાશિનિગોદ, અને બીજો અવ્યવહાર રાશિ-
નિગોદ. તેમાં જે બાદર એકેન્દ્રિયપણો ભાવે
ત્રસપણો પામીને પાછા નિગોદમાં જઈ પડ્યા

છે. તે નિગોદિયા જીવને વ્યવહાર રાશિયા ફરીણ. અને જે જીવ કોઇપણ કાલે નિગોદમાંથી નીકળ્યા નથી, તે જીવ અવ્યવહાર રાશિયા રહીણ.

इहा मनुज्यपणामांथी जेटला जीव कर्म सपावीने मोक्षे जाय छे, तैटला जीवो तेज ममये अव्यवहारराशिमुक्ष्मनिगोदमांथी नी-
 फलीने उचा आवे छे. जो दशजीव मोक्षे जाय तो दशजीव नीरुळे. कोइक वेळाए भज्यजीव ओछा नीरुळे तो एरु वे अभ-
 न्य नीरुळे पण व्यवहार राशिमां कोड जीव वधेरे नही. एवा निगोदना असख्याता गोश लोक माहे छे. घटे न राज निगोदकी रे न सिद्ध अनन्त.

અદિગિના આળ્યા શુદ્ધગત્કથો આદા-

પળે જે લેછે: તે સકલગોલા કહેવાય છે,
 અને લોકાંતના પ્રદેશે જે નિગોદના ગોલા
 રહ્યા છે, તેને ત્રણ દિશિના આહારની સ્પર્શના
 છે માટે તે વિકલ ગોલા કહેવાય છે. એ
 સૂક્ષ્મ નિગોદમાં અનંતુ દુઃખ છે. તેનું ઉદા-
 હરણ વતાવે છે. સાતમી નરકનું આડખું
 તેત્રીશ સાગરોપમનું છે અને તે તેત્રીશ સાગ-
 રોપમના જેટલા સમયો થાય તેટલા વચ્ચે
 સાતમી નરકમાં તેત્રીશ સાગરોપમને આડખે
 કોઈ જીવ ઉપજે તેટલા ભવમાં તે જીવને
 જેટલું છેદન ભેદનનું દુઃખ થાય તે સર્વ એ-
 કઠું કરીએ, તેથી અનંતગુણ દુઃખ નિગોદિયા
 જીવને એક સમયમાં થાય છે. જેમ કોઈ દે-
 વતા સાડાત્રણક્રોડ લોઢાની સોયો તપા-
 વીને એકદમ કોઈ મનુષ્યના શરીરે ચોંપે

તેથી તેને જે વેદના થાય છે, તેથી અનંતગુણી વેદના નિગોદિયા જીવને એક સમયમાં જ થાય છે, ભવ્ય જીવને નિગોદ પ્રાપ્ત થવાનું કારણ અજ્ઞાન છે. માટે તેહનો ત્યાગ કરવો એ હિત-શિક્ષા છે. સર્વ પ્રમેયનો પ્રમાતા આત્મા તે પોતાના જ્ઞાન ગુણે પ્રમેયનો પ્રમાણ કરે છે. એ પ્રમેયત્વપણો કહ્યો.

૫. સત્ત્વ કહેતાં સત્ત્વપણો તે છ એ દ્રવ્યોમાં છે. દ્રવ્યમાં એક સમયમાં ઉત્પાદવ્યય થાય છે, અને તેજ સમયમાં સ્થિરપણે વર્તે છે. ઉત્પાદવ્યય, અને ધ્રુવપણો તેહી જ સત્ત્વપણો છે. “ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તં-સત્ત્વમિતિ તત્ત્વાર્થ વચનાત્” તેને વિસ્તારથી વતાવે છે.

૬ ધર્માસ્તિકાયના અસહ્યાતા પ્રદેશ

છે. ત્યાં એક પ્રદેશમાં અગુરુ લઘુ અસંખ્યા-
 તા છે, અને વીજા પ્રદેશમાં અગુરુ લઘુ અનં-
 તો છે. ત્રીજા પ્રદેશમાં સંખ્યાતો અગુરુ
 લઘુ છે એમ અસંખ્યાતા પ્રદેશમાં અગુરુ લઘુ
 પર્યાય ઘટતો વધતો રહે છે, તે અગુરુ લઘુ
 પર્યાયચલ છે. તે જે પ્રદેશમાં અસંખ્યાતો
 છે, તેજ પ્રદેશમાં અનંતો થાય છે. અને અનં-
 તાને ઠેકાણે અસંખ્યાતો થાય છે. અને અસં-
 ખ્યાતાને ઠેકાણે સંખ્યાતો અગુરુ લઘુ પર્યાય
 થાય છે. એમ લોક પ્રમાણ અસંખ્યાત પ્રદે-
 શમાં સરસ્વો સમકાલે અગુરુ લઘુ પર્યાય
 ફરે છે. જે પ્રદેશમાં અસંખ્યાતો ફિટીને અ-
 નંતો થાય છે, તે પ્રદેશમાં અસંખ્યાતપણાનો
 વિનાશ છે અને અનંતપણાનો ઉપજવો થાય
 છે, અને છ દ્રવ્યમાં અગુરુલઘુપણે ગુણ ધ્રુવ

વર્તે છે, એમ ઉપજવો, વિણસવો. અને ધ્રુવ
 એ ત્રણ પરિણામ છે, તેને ઉત્પાદ, વ્યય,
 અને ધ્રુવ કહે છે.

અધર્માસ્તિકાયમાં ઉત્પાદ, વ્યય, અને
 ધ્રુવરૂપ ત્રણે પરિણામ અસંખ્યાતા પ્રદેશે સદા
 સમય સમયમાં પરિણમી રહ્યા છે. તેમાં પણ
 ઉપજવું વિણસવું અને સ્થિર રહેવું, એજ સત્ય
 જાણવું.

આકાશના પ્રદેશમાં પણ એક સમયે
 ત્રણ પરિમાણ પરિણમી રહ્યા છે. જીવના
 અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે. તેમાં પણ ઉત્પાદ, વ્ય-
 ય, અને ધ્રુવ, એ ત્રણ પરિણામ સમયે ૨
 પરિણમા રહ્યા છે. તથા પુદ્ગલ પરમાણુઆમાં
 પણ સદા સમય સમય, ઉત્પાદ, વ્યય, અને
 ધ્રુવ, એ ત્રણ પરિણામ પરિણમી રહ્યા છે.

કાલનો વર્તમાન સમય મટીને અતીતકાલ થાય છે, તો તે સમયમાં વર્તમાનપણાનો વિનાશ છે, અને અતીતપણાનો ઉપજવો છે, તથા કાલપણે ધ્રુવ છે, એ સ્થૂલથકી ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રુવપણો કહ્યો અને વસ્તુપણે મૂલપણે જ્ઞેયને પલટવે જ્ઞાનનો પણ તે ભાસનપણે પરિણમવો થાય છે, તેમાં પૂર્વપર્યાયના ભાસનનો વ્યય, અને અભિનવજ્ઞેય પર્યાયના ભાસનનો ઉત્પાદ, તથા જ્ઞાનપણાનો ધ્રુવ, એ રીતે સર્વગુણના ધર્મની પ્રવૃત્તિરૂપ પર્યાયનો ઉત્પાદ, વ્યય શ્રી સિદ્ધ ભગવંતમાં પણ સમયે ૨ થઈ રહ્યો છે.

એ ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશે જે ક્ષેત્રગત અસંખ્યાતા પુદ્ગલ તથા જીવને પહેલે સમયે ચલણ સહાયીપણો પરિણમતો હતો, તેજ પ્રદે-

शर्मा वीजा समयमां अनंत परमाणुआ तथा
 अनंतजीव प्रदेशने चलणसहायीपणो थयो.
 तेवारे असंख्याता चलणसहायनो व्यय,
 अने अनंता चलणसहायनो उपजवो, अने
 चलणसहाय गुणपणे ध्रुव एम धर्म द्रव्य-
 मध्ये उत्पाद, व्यय, अने ध्रुवपणो थइ रह्यो
 छे. ते प्रमाणे अधर्म, आकाशादि द्रव्यमां
 जाणवुं. तथा वली कार्य कारणपणे उत्पाद.
 व्यय तथा अगुरु लघुपर्यायना चलननो उ-
 त्पाद, व्यय, पचास्तिकायमां कहेवो. तथा
 कालद्रव्य ते उपचारथी द्रव्य छे. तेनु सर्व
 स्वरूप उपचारथीज कहेवु. ए रीते सर्व द्र-
 व्यमां सत्पणो छे. जो अगुरु लघुनो भेद
 न थाय, तो प्रदेशोनो मांहोमांहे भेद थाय
 नहीं. माटे अगुरु लघुनो भेद सर्वमां छे.

॥ અગુરુ લઘુ ॥

અગુરુ લઘુપણો કહે છે.

જે દ્રવ્યનો અગુરુ લઘુ પર્યાય છે, તે છ પ્રકારની હાનિ વૃદ્ધિ કરે છે.

૧ અનંતભાગ વૃદ્ધિ. ૨ અસંખ્યાતા-
ભાગ વૃદ્ધિ. ૩ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ. ૪ સં-
ખ્યાતગુણ વૃદ્ધિ. ૫ અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિ. ૬
અનંતગુણ વૃદ્ધિ.

এ ছ প্রকারની વૃદ્ધિ કહી. હવે છ પ્ર-
કારની હાનિ વતાવે છે.

૧ અનંતભાગ હાનિ. ૨ અસંખ્યાતભાગ
હાનિ. ૩ સંખ્યાતભાગ હાનિ. ૪ સંખ્યાત
ગુણ હાનિ. ૫ અસંખ્યાતગુણ હાનિ. ૬ અ-
નંતગુણ હાનિ.

ए छ प्रकारनी हानि समजवी.

सर्व द्रव्यमां ए छ प्रकारनी हानि तथा वृद्धि सदा समये समये थइ रही छे. उप-जवो (उत्पाद) अने हानि कहेतां (व्यय) कहीए, ए अगुरु लघुत्व कह्युं. अगुरु लघु गुणने गोत्रकर्म रोके छे. ए अगुरु लघु स्वभाव सदा समये समये द्रव्यमां परिणमे छे.

ए छ द्रव्यमां जेटला सरखा गुण छे, तेने सामान्य गुण कहे छे.

जे गुण एक द्रव्यमां छे अने ते गुण बीजा द्रव्यमां नथी, तेने विशेष गुण कहे छे.

जे गुण कोइक द्रव्यमां छे, अने को-इक द्रव्यमां नथी, तेने साधारण असाधारण गुण कहे छे.

એ છ દ્રવ્યમાં અનંતગુણ, અનંતપર્યાય,
 અને અનંતસ્વભાવ સદા શાશ્વતા છે. જેવી
 રીતે શ્રી કેવલી મહારાજે પ્રરૂપ્યા. તે સર્વ
 જે રીતે છે, તે રીતે શુદ્ધ સદ્ગુણાપૂર્વક યથાર્થ
 ઉપયોગથી શ્રુતજ્ઞાનાદિકથી યથાર્થપણે જા-
 ણવા, સદ્ગુણ. એવું નિશ્ચયજ્ઞાન તે મોક્ષપ્રાપ્તિનું
 કારણીભૂત છે. જે જીવ જ્ઞાન પામ્યો, તે
 જીવ વિરતિ કરે છે. તેજ ચારિત્ર જાણવું.
 જ્ઞાનનું ફળ વિરતિપણું છે, તે મોક્ષનું
 કારણ છે.

૪ ચાર ધ્યાન.

૧ આર્તધ્યાન ૨ રૌદ્રધ્યાન ૩ ધર્મ-
 ધ્યાન ૪ શુક્લધ્યાન.

૧ આર્તધ્યાન અને ૨ રૌદ્રધ્યાન એ બે
 દુર્ગતિહેતુભૂત છે. એ બે ધ્યાન અશુભ છે.

ભવ્ય પ્રાણીયોને એ વે ધ્યાન ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાન એ વે શુદ્ધ ઉપાસ્ય છે.

આર્તધ્યાન.

મનમાં આહટ દોહટના પરિણામ તે આર્તધ્યાન કહીએ. આર્તધ્યાનના ચાર પાયા છે.

આર્તધ્યાનના ૪ પાયા છે ૧ ઇષ્ટવિયોગ
૨ અનિષ્ટસંયોગ ૩ રોગચિંતા ૪ અગ્રશૌચ.

૧ ઇષ્ટવિયોગ-પૌદ્ગલિક વસ્તુ જે મનને આલ્હાદકારી લાગે છે તેનો પોતાથી વિયોગ થવાથી જેજે આહટ દોહટના પરિણામ થાય છે, તેને ઇષ્ટ વિયોગનામા આર્તધ્યાન કહે છે. માઠ, મિત્ર, સજ્જન, માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર અને ધન પ્રમુખ ઇષ્ટ વસ્તુનો

વિયોગ થવાથી જીવ વિલાપ કરે છે, તે ઇષ્ટ વિયોગનું લક્ષણ છે.

૨ અનિષ્ટસંયોગ—અનિષ્ટ એટલે દુઃખનાં કારણભૂત, શત્રુ, દરિદ્રિપણું. તથા કુમાર્યા, કુભોજન, કુપુત્ર, આદિનો સંયોગ એટલે સંબંધ થવો. તે થકી મનમાં જે દુઃખચિંતા ઉપજે, તે અનિષ્ટસંયોગ નામા વીજો પાયો આર્તધ્યાનનો જાણવો.

૩ રોગચિંતા—શરીરમાં અનેક પ્રકારના રોગો રહ્યા છે. મનુષ્યના શરીરમાં સાડાત્રણ કોટિ રોમ રાજિ છે. એકેકા રોમમાં પોળા વેરે રોગ રહ્યા છે. તેમાંથી કેટલાક રોગો ઉદયે આવે છતે જીવને ચિન્તા થાય છે. હાય હાય હું હવે શી રીતે જીવી શકીશ. અરે મારાથી આવું દુઃખ સ્વમાતું નથી. અરે

हुं मरी जाऊं लुं. अरे जो पहेलोथी में द-
वाओ करावी राखी होत, तो आ वखते
खावाथी मारो रोग मटी जात. अरे हुं हवे
दुःख सहन कर्या करतां मरी जाऊं तो सारु.
अरे कोइ सारा वैद्यने बोलावी मारा रोग-
नी शांति थाय तेम करुं. आवा प्रकारनी
रोग संवधथी जे चिंता करवी, ते रोगचिं-
ता नामनो आर्तध्याननो ग्रीजो पायो जाणवो.

४ अग्रशौच-अग्र एटले आगळ भवि-
ष्यकाल संबंधी शौच-एटले शोक विचार,
चितवन, शोच करवो ते अग्रशौच कहीए.
जो आ वर्षमां अमुक काम करशुं तो आवता
वर्षमां अमुक लाभ थशे. दान, शीयल, अने
तप वगैरेनुं फल मागे के जो में तप, दान,
शीयल पाळ्युं होत, तो आवता भवमां दे-

વતા થાત, વા અમુક થાત, ચક્રવર્તિ થાત, રાજા થાત અને અમુકનો નાશ કરનાર થાત એવી આંગલા ભવની જે વાઙ્છા તેને અગ્રશૌ-ચ કહે છે.

આર્તધ્યાનના ચાર પાયા થકી જીવ તિર્યચની ગતિમાં જાય છે. માટે ભવ્ય પ્રાણિ-યોએ એ ધ્યાનથકી દૂર રહેવું, આર્તધ્યાન રૂપ શત્રુનો મનમાં વાસ કરવા દેવાથી આ-ત્માની અનંતિક્રુદ્ધિનો નાશ થાય છે. આત્મા, સ્વરેસ્વર આર્તધ્યાનથી અનાદિકાલથી રજ-લ્યો અને હજી જો એનો સંગ નહીં મૂકે તો ઘણા ભવ ભટકશે. જે આર્તધ્યાનને શત્રુરૂપ જાણે છે, તે તેનાથી દૂર રહેવા અંતઃકરણથી મહેનત કરે છે. સંસારમાં મૂંડની પેટે રચ્યા પચ્યા થકા દુધ્યાન ધ્યાવે છે, તે પામરો અ-

ધોગતિને સેવે - છે. સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી. ચેતન પર જડ વસ્તુને પોતાની માની અનંતા દુઃસ્વ ભોગવે છે. સ્વરો શત્રુ દુધ્યાન છે; એ દુધ્યાને પ્રસન્નચંદ્રરાજર્પિને સાતમી નરકનાં દલીયાં સંચાવ્યાં. (એકઠાં કરાવ્યાં) પણ ધર્મધ્યાન રૂપી યોદ્ધાએ આવી દુધ્યાને હઠાવી, મોક્ષરૂપ સ્ત્રીનો મેળાપ કરાવી આપ્યો. આશ્ચર્ય એટલુંજ થાય છે કે જીવ પોતે હિત તથા અહિતને જાણે છે, છતાં અહિતમાં વર્તે છે. નિર્ગ્રંથ મહાત્માઓ હૃદયરૂપ મહેલમાં ચંડાલ સરસ્વા આર્તધ્યાનને પ્રવેશ કરવા દેતા નથી. આત્મહિતેત્પિયોએ હું કોણ છું, ક્યાંથી આવ્યો, ક્યાં જાડશ, તારુ કોણ, તું કોણ, એ વાક્યનો ઉપયોગ પૂર્વક વિચાર કરી ત્યાજ્ય વસ્તુનો ત્યાગ કરવો,

એજ હિતકારક છે. વારંવાર આ મનુષ્યજન્મ પામવો દુર્લભ છે. ભવ્યો!!! જો ધર્મસામગ્રી પામી પ્રમાદ કરશો, તો ઘણા ભવભટકશો. અધોર દુઃસ્વમાંથી છૂટવાનો આ ઉત્તમ અવસર છે. એમ જ્ઞાનીઓ પુસ્તક દ્વારા જણાવે છે.

આર્તધ્યાનના પરિણામ પાંચમા તથા છઠ્ઠા ગુણઠાણા સુધી હોય છે. કારણ કે છઠ્ઠું ગુણઠાણું પ્રમત્ત છે, માટે ત્યાં એ ધ્યાનનો પરિણામ સંભવે છે.

૨ રૌદ્ર ધ્યાન.

૧ હિંસાનુબંધીરૌદ્રધ્યાન ૨ મૃષાનુબંધીરૌદ્રધ્યાન ૩ અદત્તાનુબંધીરૌદ્રધ્યાન ૪ પરિગ્રહાનુબંધીરૌદ્રધ્યાન.

૧ જે હિંસા કરીને હર્ષ પામે, વીજો કોઈ હિંસા કરતો હોય તેને દેશી સુશ થાય. અથવા યુદ્ધની અનુમોદના (પ્રશંસા) કરે, તેને હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન હોય છે.

૨ જુટું વોલી મનમાં હર્ષ પામે. અહો મેં કેટું કપટ કર્યું કે-મારા જૂઠાપણાની કોઈને સ્વર પડી નહીં. એવો મૃપાવાદરૂપ પરિણામ, તે મૃપાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે.

૩ ચોરી કરી, ઠગાઈ કરી, મનમાં રાજી થાય, અને ચિંતવે જે મારા જેવો કોણ બઢવાન છે, કે જે પારકો માલ સ્વાય છે, ચોરોને ચોરી કરવામાં સહાય આપના પરિણામ અને ચોરી કરનારની પ્રશંસારૂપ પરિણામ તે અસ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન જાણવું.

૪ ધન, ધાન્ય, ખેત્ર, વાસ્તુ, રૂપ સુવર્ણ કૂપ અને દ્વિપદ નવ જાતનો પરિગ્રહ વધારવાની ઘણી તૃષ્ણા હોય અને તેની વૃદ્ધિના ઉપાયોનું ચિંતવન કરે, કુટુંબના માટે ગમે તેવું પાપ કરે વા ઘણો પરિગ્રહ મઠવાથી અહંકાર કરે, અને જગત્ને તૃણવત્ માને. તથા પરિગ્રહ રક્ષણ કરવાની ચિંતા એ આદિ પરિણામને પરિગ્રહાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહે છે.

એ ચાર પ્રકારના ધ્યાન થકી જીવ નરકની ગતિમાં જાય છે. માટે ભવ્યાત્મા-ઓએ ચાર પ્રકારનું રૌદ્રધ્યાન ધ્યાવું નહીં. મહા રૌરવ ભયંકર દુઃખનું કારણ રૌદ્રધ્યાન છે. રૌદ્રધ્યાન પાંચમા ગુણઠાણા સુધી છે. છઠ્ઠે ગુણઠાણે પણ એક હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન પરિણામ કોઈક જીવને હોય છે. રૌદ્ર-

ધ્યાન રૂપ સર્પ જેને કરડે છે, તેને ચતુર્ગતિરૂપ
 ભવભ્રમણ કરવું પડે છે. જેમ મનુષ્યને સર્પનો
 ભય લાગે છે, તેમ વૈરાગીઓને રૌદ્રધ્યાન
 રૂપ સર્પનો ભય લાગે છે. મંત્રવડે મંત્રવાદીઓ
 જેમ સર્પનું ફેર ઉતારે છે, તેમ ધર્મધ્યાનરૂપ
 મંત્રવડે વૈરાગીઓ પાપરૂપ ફેર ઉતારે છે. સર્પ
 જેમ અનિષ્ટ લાગે છે તેમ જ્ઞાનીઓને રૌદ્ર-
 ધ્યાનરૂપ સર્પ અનિષ્ટ લાગે છે. જનસમૂહ
 સર્પને પાસે આવવા દેતો નથી, તેમ જ્ઞાનીઓ
 રૌદ્રધ્યાનરૂપ સર્પને પાસે આવવા દેતા નથી.
 ઇટલું વિશેષ છે કે, સર્પડંશથી એકવાર મરવું
 પડે છે પણ રૌદ્રધ્યાનરૂપ સર્પડંશથી અનંતિ-
 તાર જન્મ મરણ કરવું પડે છે. રૌદ્રધ્યાન
 ધ્યોર રાત્રી સમાન છે. અધોર અંધારી રા-
 ત્રીમાં જેમ માણસ અંધ સમાન બની જાય

છે, તેમ માણસ રૌદ્રધ્યાનરૂપ અંધારી અઘોર રાત્રીમાં અજ્ઞાની વની જાય છે. અઘોર રાત્રીમાં જેમ ચોરોનો પ્રચાર થાય છે, અને તેઓ સ્વાતર પાડે છે, તેમ રૌદ્રધ્યાનરૂપ અઘોર રાત્રીમાં રાગ, દ્વેષ, મોહ, માયા અદે-
 સ્વાહ, નિંદા, ક્લેશ, ચાડી, અને અસત્યરૂપી ચોરો, આત્માની અનંત ઋદ્ધિ હુંટે છે. રૌદ્ર-
 ધ્યાનમદિરા અત્યન્ત વેમાન કર્તા છે તથા અનંત દુઃખનો હેતુભૂત છે. હે ચેતન !!! તું આપોઆપ વિચાર કે રૌદ્રધ્યાનરૂપ શત્રુ તને હિતકર્તા છે કે અહિતકર્તા છે ? હિતકર્તા તો કદાપિકાલે કહી શકાય નહીં, અને અહિત કરનાર તો પ્રત્યક્ષ દેશ્વરમાં આવે છે છતાં તું કેમ તેનો સંગ છોડતો નથી ? શું ? તને કંઈ પૈસા વેસે છે ના તેમ

पण नथी. द्रढप्रहारी जेवा हिंसके पण ए
 शत्रुनो संग त्याग कर्को त्यारे ते सुख पा-
 म्यो. हे चेतन!!!तुं विचार के ए रौद्रध्यान-
 रूप शत्रुना वशमां पडेलो मम्मण शेठ, तथा
 संभ्रम चक्रवर्ति नरकनां महा रौरव दुःख
 भोगवे छे, तेम छतां केम तुं कंडपण मनमां
 विचार करतो नथी सूर्यने तथा चंद्रने जेम
 राहु घेरे छे, तेम तने रौद्रध्यानरूप राहु ग्र-
 हण करे छे. जेम कोयला खावायी काल्हं
 मुख पाय छे, तेम रौद्रध्यानथी समजवुं.
 लास्रो शत्रुओने जीतनाराओ पण रौद्रध्या-
 नरूप शत्रुने जीती शकता नथी, एवु अशुभ,
 आत्मघाती, मलीन, रौद्रध्यान छे. एनो
 मंत्र पूर्वक त्याग करवो, एज हितकारी शि-
 क्षण छे. ए वं ध्याननो त्याग करवो जो-

इए. त्थारे हवे कोनो स्वीकार करवो
तेवी आकांक्षा थतां धर्म ध्याननो स्वीकार
करवो, एम शास्त्रकार जणावे छे.

३ धर्मध्यान.

दुर्गतिमांपडता प्राणियोने धारण करी
राखे अर्थात् दुर्गतिमां पडवा दे नहीं अने
उच्च गति आपे तेने सामान्य प्रकारे धर्म
ध्यान कहे छे.

१ आज्ञाविचय २ अपायविचय ३ वि-
पाकविचय ४ संस्थानविचय एवं धर्मध्यान-
ना चार पाया छे.

आज्ञाविचय-वीतराग देवनी आज्ञा
साची करी सदहे, भगवंते छ द्रव्यनुं स्वरूप
नयप्रमाण निक्षेपा सहित सिद्ध स्वरूप तथा

નિગોદ સ્વરૂપ જેવી રીતે કહ્યું છે, તેવી રીતે
 હૃદયમાં ધારે, યથાતથ્ય કરી માને. સદ્દે,
 વીતરાગની આજ્ઞા નિત્યાનિત્યપણે તથા નિ-
 શ્ચેય વ્યવહારપણે માને, શ્રદ્ધા કરે, તથા ઉ-
 ત્સર્ગ અપવાદપણે માને, શ્રદ્ધા કરે, તે આજ્ઞા
 પ્રમાણે જેને યથાર્થ ઉપયોગ ભાસન થયો,
 તેના હર્ષથી તે ઉપયોગ મધ્યે, નિરાધાર, ભા-
 ળન, રમણ, અનુભવતા, એકતા, તેમાં તન્મ-
 યપણું જેને થાય છે તેના ધ્યાનને આજ્ઞા
 વિચય ધર્મધ્યાન કહે છે.

૨ અપાયવિચય-જીવમાં જે અશુદ્ધપ-
 ત્વાથી કર્મના સંયોગે સંસારી અવસ્થામાં
 નેક પ્રકારનાં અપાય કહેતાં દૂષણ છે. તે
 અજ્ઞાન, રાગ, દ્વેષ, અને કપાય અને આસ્રવ, તે
 મારા નથી. તેના થકી હું અનંતોકાલ રણબ્ધો,

અને અનેક પ્રકારની આકૃતિને ધારણ કરી
 ચારગતિમાં ભમ્યા કરું છું. તેં અજ્ઞાન, રાગ,
 દ્વેષ, મારો ઘાત કર્તા છે. તે મારાથકી ભિન્ન
 છે. હું તે થકી જુદો છું. અનંતજ્ઞાન, અનંત-
 દર્શન, અનંત ચારિત્ર અને અનંત વીર્યમયી
 છું. શુદ્ધ, બુદ્ધ, અવિનાશી છું, અજ, અનાદિ,
 અનંત, અક્ષય, અક્ષર, અનક્ષર, અચલ, અ-
 કલ, અમલ, અગમ્ય, અનામી, અવંધક,
 અકર્મી, અરૂપી, અછેદી, અભેદી, અવેદી, અ-
 લેશી, અયોગી, અભોગી, અરોગી, અકષાયી,
 અસ્વેદી, અશરીરી, અનાહારી, અવ્યાવાધ,
 અનવગાહી, અગુરુલઘુપરિણામી, અયોનિ, અ-
 પ્રાણી, અતીંદ્રિય, અમર, અપર, અપરંપર,
 અવ્યાપી, અનાશ્રિત, અકંપ, અવિરુદ્ધ, અ-
 શોકી, અસંગી, લોકાલોકજ્ઞાયક, શુદ્ધ અને

વિદ્વાનંદમય મારો આત્મા છે. એવો એકાગ્રતા-
રૂપ જે ધ્યાન, તેને અપાયવિચય ધર્મધ્યાન
કહે છે.

૧ વિપાકવિચય-પૂર્વોક્ત વિશેષણ યુક્ત
મારો જીવ છે, પણ અનાદિકાલથી કર્મનો
સંવંધ આત્માની સાથે લોલીભૂતપણે છે તેથી
જીવ અનંતાં દુઃખ ભોગવે છે. કર્મવશે જીવ
દેહી છે. કર્મનો વિપાક ચિંતવે જે-જીવનો
જ્ઞાનગુણ તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મે દાબ્યો છે, જી-
વનો દર્શન ગુણ તે દર્શનાવરણીય કર્મે દા-
બ્યો છે, જવ્યાવાય ગુણ તે વેદની કર્મે રોક્યો
છે, સાયિક ગુણ તે મોહનીય કર્મે રોક્યો છે.
જીવનિરૂપ જે ગુણ તે આયુષ્ય કર્મે દા-
બ્યો છે. જીવનો અરૂપી ગુણ તે નામકર્મે દા-
બ્યો છે, અગર જ્ઞુ ગુણ તે ગોત્ર કર્મે દાબ્યો

છે, અને અનંત વીર્ય ગુણ તે અંતરાય કર્મે રોક્યો છે. એમ આત્માના આઠ ગુણ તે આઠ કર્મે રોક્યા છે. આ સંસારમાં ભ્રમતાં થકાં જે જીવને સુખ દુઃખ થાય છે તે કર્મથી થાય છે મોટું પૌદ્ગલિક સુખ ઉત્પન્ન થયે છતે સુખી થવું નહિ, અને દુઃખ આવે છતે શોક કરવો નહીં. કર્મ સ્વરૂપની પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ, અને પ્રદેશનો બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, તથો સત્તા ચિંતવવાનો જે એકાગ્રતારૂપ પરિણામ, તેને વિપાકવિચય ધર્મધ્યાન કહે છે.

૪ સંસ્થાનવિચય—ચૌદ રાજલોકનો સ્વરૂપ આ પ્રમાણે વિચારે. આ લોક ચતુર્દ-રાજ પ્રમાણ ઝૂંચો છે. તે મધ્યે સાતરાજે અધોલોક છે. વચમાં અઠારસો યોજન મનુ-ષ્ય ક્ષેત્ર તિછોં લોક છે. તે ઉપર કંઠક ઝૂંચું

સાતરાજ ઉર્ધ્વલોક છે. તેમાં સર્વ વૈમાનિક
 દેવતા વસે છે, અને તે ऊपर सिद्ध-
 शिला છે. તેની ऊपर एक योजनना चो-
 बीस भाग करीए तेमांना त्रेवीश भाग नीचे
 मूसी उपरना चोबीसमा भागे सिद्धक्षेत्र
 છે. ए रीते लोकनुं प्रमाण છે. ए लोकनुं
 संस्थान वैशाख છે. अनंतकाल पर्यंत जीवे
 संसारमां भ्रमतां सर्व लोकने जन्ममरणवडे
 स्पर्श्यो છે. एषुं जे लोकनुं स्वरूप चिंतवषुं
 तथा लोकमां रहेला वर्मास्तिकाय, अधर्मा-
 स्तिकाय आदि पंचास्तिकायनुं अवस्थान
 तथा परिणमन तथा द्रव्य मध्ये गुणपर्यायनुं
 अवस्थान तथा द्रव्य मध्ये रहेला उत्पाद,
 व्यय અને ध्रुवनुं सत्पणु तेनो जे एकाग्रता-
 ए तन्मय चिंतवन, परिणाम, तेने संस्थान

વિચય ધર્મધ્યાન કહે છે.

આ આરામાં ભવ્ય પ્રાણીયોને ધર્મધ્યાનનો આધાર વિશેષ છે. માટે તેને વિષે તત્પર થવું તે સુખકારી છે. ધર્મધ્યાન ચોર્થા ગુણઠાણાથી માંડીને સાતમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે.

૪ શુક્લધ્યાન.

શુક્લ કહેતાં નિર્મલ શુદ્ધ પરઆલંબન વિના આત્માના સ્વરૂપને તન્મયપણે ધ્યાવવું તેને શુક્લધ્યાન કહે છે. તેના પાયા ૪ ચાર છે.

૧ પૃથક્ત્વ વિતર્ક સપ્રવિચાર (૨)
 એકત્વ વિતર્ક અપ્રવિચાર (૩) સૂક્ષ્મ ક્રિયા
 અપ્રતિપાતિ (૪) ઝાઝિલ ક્રિયા નિવૃત્તિ
 એ ચાર શુક્લધ્યાનના પાયા છે.

૧ વિતર્ક સમવિચાર-પૃથક્ત્વ કહેતાં
 જીવથી અજીવ જુદા કરવા. સ્વભાવ તથા
 વિભાવની જુદી પૃથક્પણે વહેંચણ કરવી.
 સ્વરૂપને વિષે દ્રવ્ય તથા પર્યાયનો પૃથ-
 ક્ત્વ એટલે જુદા પણે ધ્યાન કરી પર્યાય તે
 ગુણમાં સંક્રમાવે, અને ગુણ તે પર્યાયમાં સંક્ર-
 માવે એ રીતે સ્વધર્મને વિષે ધર્માંતર ભેદ તે
 પ્રથક્ત્વ કહીએ, અને તેનો વિતર્ક તે જૈ-શ્રુ-
 તજ્ઞાને સ્થિત ઉપયોગ, અને સમવિચાર તે
 સવિકલ્પ ઉપયોગ એટલે એક ચિત્તવ્યા પછી
 બીજો ચિંતવવો, તેને સમવિચાર કહીએ.
 એટલે નિર્મલ વિકલ્પ રહિત પોતાની સત્તા-
 ને ધ્યાવે, તે પ્રથક્ત્વ વિતર્ક સમવિચાર ના-
 મનો પહેલો પાયો જાણવો. એ પહેલો પાયો
 આઠમાથી અગીયારમા ગુણઠાળા સુધી

હોય છે.

૨ એકત્વવિતર્ક અપ્રવિચાર—જે જીવ આપણા આત્માના ગુણ પર્યાયની એકતા કરી ધ્યાવે, તે આવી રીતે કે=જીવના ગુણપર્યાય અને જીવ તે એકજ છે. મારો જીવ સિદ્ધ સ્વરૂપ એકજ છે. એવો એકત્વ સ્વરૂપ તન્મયપણે અનંતા આત્મધર્મનો એકત્વપણે ધ્યાન-વિતર્ક કહેતાં શ્રુતજ્ઞાનાલંબીપણે અને અપ્રવિચાર કહેતાં વિકલ્પ રહિત દર્શનજ્ઞાનનો સમયાંતરે કારણતા વિના રત્નત્રયીનો એક સમયી કારણ કાર્યતાપણે જે ધ્યાન, વીર્ય ઉપયોગની એકાગ્રતા તે એકત્વ-વિતર્ક અપ્રવિચાર જાણવો. એ બીજો પાયો વારમા ગુણઠાણે ધ્યાવે. એ બેડ પાયામાં શ્રુતજ્ઞાનાલંબીપણો છે, પણ અવધિ મનઃપર્યવ

ज्ञानोपयोगे वर्ततो जीव कोइ ध्यान करी
 शके नही. कारणके ए बे ज्ञान परानुयायी
 छे माटे, ए ध्यानथी घनघातीयां चार कर्म
 खपावे. निर्मल केवलज्ञान पामे. पछी तेरमे
 गुणठाणे ध्यानंतरीए रहे. तेरमाने अंत
 अने चउदमे गुणठाणे नीचे प्रमाणे बे
 पाया ध्यावे.

३ सूक्ष्मक्रियाअप्रतिपाति-सूक्ष्म
 वचन कायाना योगरुंधे. शैलेशी करण कट
 अयोगी थाय, अप्रतिपाति निर्मल वीर्य
 चलतारूप परिणाम ते सूक्ष्म क्रिया अप्रति
 पाति ध्यान जाणवुं. इहां सत्ताए ८५
 रही हती, तेमांथी ७२ खपावे.

४ उच्छिन्न क्रियानिवृत्ति-जे योगरुं-

ધન કીધા પછી શેષ તેર પ્રકૃતિ રવપાવે. અ-
કર્મી થાય, સર્વ ક્રિયાથી રહિત થાય તે સ-
મુચ્છિન્ન ક્રિયાનિવૃત્તિ શુકલધ્યાન જાણવું.
૬ ધ્યાન ધ્યાવતાં શેષ કર્મપ્રકૃતિ દલચરણ-
રૂપ ક્રિયા ઝછેદે. અવગાહના, દેહમાનમાંથી
ત્રીજો ભાગ ઘટાડે, શરીરનો ત્યાગ કરી
અહીંથી સાતરાજ ઊપર લોકને અંતે જઈ
સિદ્ધ થાય.

હવે વીજાં ચાર ધ્યાન કહે છે. (૧)
દસ્થ (૨) પિંડસ્થ (૩) રૂપસ્થ (૪)
પ્રાતીત.

ધ્યાન ૧ અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપા-
ધ્યાય અને સાધુ ૬ પંચપરમેષ્ઠીના ગુણને
સંભારે, તેનું હૃદયમાં ધ્યાન કરે તે પદસ્થ
ધ્યાન જાણવું.

૨ શરીરમાં રહ્યો જે આપણો જીવ તેમાં અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અને પ્રધુપણના સર્વ ગુણ છે એહવું જે ધ્યાન તે પિંડસ્થ ધ્યાન કહીએ. અથવા ગુણીના ગુણ-મધ્યે એકત્વતા ઉપયોગ કરવો તે પિંડસ્થ ધ્યાન જાણવું.

૩ શરીરકર્માદિ રૂપમાં રહ્યો થકો પણ પ્રારો આત્મા અરૂપી અનંતગુણી છે, શરીરમાં રહેલા આત્મામાં ધ્યાન વડે તલ્લીન થવું. બ્રહ્મરન્ધ્રાદિ સ્થાનોમાં ધ્યાન ધરવું, તેને પિંડસ્થધ્યાન કહે છે. એ ત્રણ ધ્યાન ધર્મ ધ્યાનમાં ગણવાં.

૪ રૂપાતીત, નિરાકાર, નિઃસંગી, નિર્મલ, સંકલ્પ વિકલ્પ રહિત, અભેદ, એક, શુદ્ધ, સત્તારૂપ, ચિદાનન્દ, અસદ્. અઘંડ,

(१४६)

अनंतगुण पर्याय रूप आत्मस्वरूपनुं ध्यान,
ते रूपातीत ध्यान जाणवुं. अहींयां मार्गणा,
गुणठाणां नय, प्रमाण, मति आदिक ज्ञान,
क्षयोपशमभाव, सर्व त्याग करवा योग्य छे.
ए रूपातीत ध्यान कह्युं. विशेष चार ध्याननुं
स्वरूप योगशास्त्र आदिथी जाणवुं.

त्रीजुं धर्म ध्यान तेनी चार भावना
कहे छे.

चार भावना.

(१) मैत्री भावना (२) प्रमोद भा-
वना (३) कारुण्य भावना (४) माध्य-
स्थ्य भावना.

मैत्री भावना.

सर्व जीव साथे मित्रता चिंतववी. कोइ

જીવ મારો દુશ્મન નથી. સર્વે જીવના આ-
 ત્માઓ સિદ્ધ સમાન સત્તા છે, અને કર્મના
 પ્રશ્નથી સંસારમાં સુખી દુઃખી દેખાય છે, તે
 સર્વ જીવ મારા સજાતીય ભાઈ છે. એકે-
 ન્દ્રિયાદિથી પશ્ચેન્દ્રિય સર્વ જીવ સજાતીય
 છે. તે મારા બાંધવ છે. મિત્ર છે. તો તેમ-
 ના ઉપર મારે દ્વેષ કરવો ન જોઈએ. તેમનું
 મહું ચિંતવું. મારું સ્વરાવ કરવાને કોઈ
 પ્રમર્થ નથી. કર્મનોજ એ પ્રપંચ છે, કર્મ એ
 જડ વસ્તુ છે. અચેતન છે, રૂપી છે; કર્મ
 વસ્તુ વિજાતીય છે, એ થકી મારે દૂર રહેવું
 જોઈએ અને એના પ્રપંચમાં ફસાવું મારે
 પોગ્ય નથી. અનાદિકાલથી કર્મ જડ વસ્તુ
 અને ચાર ગતિમાં મટકાવે છે, અને મારું
 તોતારું સ્વરૂપ ઓઝરવા દેતું નથી. જેમ

દારુ સારા માણસને પળ વેખાન બનાવી દે છે અને તેના ગુણનો નાશ કરે છે, તેમ કર્મે મારા ગુણનો નાશ કર્યો છે.

જેમ કોઈ પાંચ મિત્રો હઠ્ઠીમઠ્ઠીને દર-રોજ એકઠા રહે છે અને એક વીજા સાથે સારી રીતે મિત્રતા રાખે છે, પરસ્પર મળું વાંછે છે. એક દિવસે પાંચ મિત્રોએ દારુ પીધો, તે દારુની નીશા સૂવ ચઢી, ત્યારે તે પરસ્પરસ ગાળો દેવા લાગ્યા, અને એક વીજાને મારવા લાગ્યા, તેમાં એ સર્વ પ્રપંચ-નું કારણ દારુ છે. હવે જ્યારે એ દારુનો નીશો ઉતરી ગયો ત્યારે તે એક વીજા સાથે હઠ્ઠીમઠ્ઠીને વાતો કરવા લાગ્યા, અને મિત્ર-પણે વર્તવા લાગ્યા. તેમ કર્મરૂપી દારુના જુસ્સાથી સર્વ જીવો એક વીજાને શત્રુ ડુ-

શ્મન ખાઈ વેન વગેરે પ્રપંચ તરીકે માને છે, પણ તેમાં જીવોનો કાંઈ વાંક નથી. એ સર્વનું કારણ કર્મ છે. કર્મવડે જીવ વીજા જીવને દુશ્મન તરીકે ધારે છે, પણ તેમાં કોઈ જીવ કોઈનો દુશ્મન નથી. કર્મ થકી રહીત થયેલા સિદ્ધ મહારાજનું કોઈ સ્વરાવ કરવા સમર્થ નથી તેમ હું પણ ડ્યારે કર્મ રહિત થઈશ, ત્યારે કોઈ મારું સ્વરાવ કરી શકવા સમર્થ નથી, કર્મ તેજ દુઃસ્વકારી છે.

કુતરાને કોઈ માણસ કાંકરો મારે તો તે કાંકરાને કસડવા દોડે છે. સિંહને કોઈ માણસ ગોઝી મારે તો તે ગોઝી તરફ નહીં જતા એ ગોઝી કોણે મારી એમ લક્ષી મારનાર સામો દોડે છે. તેમ કેટલાક પ્રાણી કૂતરા

અને કેટલાક સિંહનાં જેવા હોય છે. કોઈ માણસે કંઈ તેનું વગાડયું હોય તો તે માણસે મારું વગાડયું, અરે એ મારો શત્રુ છે, અરે એ મારો વૈરી છે, એમ ધારી તેનું મુંડું કરવા તત્પર થાય છે, અને દ્વેષ કરે છે, પણ વિચારતો નથી કે જો મારે, શુભકર્મનો ઉદય વર્તતો હોત તો મારું મુંડું શી રીતે કરવાને સમર્થ થાત. હાલ માઠા કર્મનો વિપાક ઉદયે આવ્યો છે, તેથી અન્ય મનુષ્ય નિમિત્ત કારણભૂત થયો છે. પણ તેમાં કંઈ તેનો દોષ નથી. એ અશુભ કર્મ મેં કર્યા છે તેનો એ દોષ છે. માટે હે ચેતન!!! તું કર્મબંધ રહીત થા !!! અને કર્મની જાલમાં ફસાઈશ નહીં. જેટલાં કર્મ કર્યાં છે, તેટલાં ભોગવવાં પડશે. તું વીજા માણસ ઉપર દ્વેષ શામાટે

કરે છે પણ એ આત્મા હોવાથી તારો મિત્ર છે. તારું વગાડવા એ સમર્થ નથી, એમ મૈત્રીભાવના ભાવવી.

સિંહ જેમ ગોળી તરફ નહીં દોડતાં ગોળી મારનાર કોણ છે, એમ વિચારી મારનાર સામો દોડે છે, તેમ સિંહ જેવા પુરુષોએ દુઃખના નિમિત્ત કારણ ઉપર દૃષ્ટિ નહીં દેતાં એમ ચિંતવવું કે એ દુઃખ થવાનું મૂખ્ય એ કારણ કર્મ છે. જ્ઞાની કર્મ દૂર કરવાના ઉપાયો શોધે છે. જો મેં માઠાં વા સારાં કર્મ કર્યાં હશે, તો તે પ્રમાણે મારે શુભાશુભ વિપાક ભોગવવા પડશે. તેમાં વીજો જીવ મારું મૂંઢું કરવા વા સારું કરવા સમર્થ નથી. સર્વ કર્મથી દુઃખ થાય છે, માટે સિંહ સમાન પુરુષો કર્મનો નાશ થાય તેમ વર્તે છે, પણ

કોઈ જીવ ઉપર દ્વેષભાવ કરતા નથી.

મારા આત્માને જેમ કર્મ લાગ્યાં છે, તેમ વીજા જીવોને પણ કર્મ લાગ્યાં છે પણ આત્માઓ તો સર્વના સરખા છે. મારો આત્મા અરૂપી, અનંતજ્ઞાન, અનન્ત દર્શન અને અનન્ત ચારિત્રનો ભોક્તા છે. સર્વે જીવો ગુણોવડે એક સરખા છીએ. સજાતીય છીએ. માટે સર્વે જીવો મારા મિત્ર છે. એવી ભાવનાને મૈત્રી ભાવના કહે છે. સર્વ જીવ ઉપર હિતબુદ્ધિ રાખવી તેને મૈત્રી ભાવના કહે છે.

૨ વીજી પ્રમોદ ભાવનાને કહે છે. ગુણવંત અને જ્ઞાનાદિક ઉપર રાગ તેને પ્રમોદ ભાવના કહે છે. ધર્મ કરતા જીવોને દેખી खुशी થવું. જ્ઞાનવંત વૈરાગી મુનિયોને દેખી હર્ષ થરવો, તથા દશ દૃષ્ટાંતે દોહીલો

મનુષ્ય જન્મ પામીને શ્રાવક કુલ અવતાર આદિ ધર્મની જોગવાઈ પામી હર્ષ ધરવો, તેને પ્રમોદ ભાવના કહે છે.

૩ ધર્મવંતે ઉપર રાગ અને મિથ્યાત્વી ઉપર દ્વેષ પણ નહીં તેને માધ્યસ્થ ભાવના કહે છે. હિંસક જીવ ઉપર પણ ઉત્તમ જીવને કરુણા ઉપજે. ઉપદેશ દેવા થકી જો સારા માર્ગે આવે તો તેને શુદ્ધ માર્ગે આળવો. કદાચિત્ માર્ગે ન આવે તો પણ દ્વેષ ન કરવો. કેમકે તે અજાણ છે. એમ જાણવું એ માધ્યસ્થ્ય ભાવના.

૪ સર્વ જીવને પોતાના તુલ્ય જાણી ટયાપાલે. કોડને હળે નહીં, તથા જે દુઃખી હોય, ધર્મહીન હોય, તેના ઉપર કરુણા લાવે, અને તેનું મ્હલુ કરવા चाहे. તથા ધર્મહીન

મનુષ્ય દેખીને એમ ઇચ્છે કે આ મનુષ્ય ક્યારે
ધર્મ પામશે ? યથાર્થ આત્મતત્ત્વનું સ્વ-
રૂપ ધર્મને ક્યારે અવલંબશે. એવો જે પરિણામ
તેને ચોથી કારુણ્ય ભાવના કહે છે.

વાર ભાવના.

અનિત્ય ભાવના.

૧ કુટુંબ, ધન, પુત્ર અને પરિવારાદિ સર્વ
વિનાશી છે. પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તે શરીર પણ
એક દિવસ નાશ પામશે. જીવનો મૂલધર્મ
અવિનાશી છે. જે જે નજરે દેખવામાં આવે
છે તે સર્વનો નાશ થાય છે એમ વિચારવું તે
પહેલી અનિત્યભાવના.

२ अशरणभावना.

२ संसारमां जीवने मरण समये शरण राखवा कोइ समर्थ नथी. माता, पिता, भाइ, बेन अने पुत्रादि जोतां शरीर मूकी जीव परलोक प्रयाण करे छे ते कोइनाथी रखातो नथी. राजा होय वा रंक होय, कीडो होय वा इंद्र होय, तो पण मृत्यु कोइने मूकतुं नथी. चार गतिना जीवने मरण थकी रक्षण करी शरण राखवा कोइ समर्थ नथी. एम विचारबुं ते बीजी अशरणभावना जाणवी.

३ संसारभावना.

३ कर्मना योगे जीव चारगतिरूप संसारमां अनादिकालथी जन्म मरण करे छे,

અને અસહ્ય દુઃખ ભોગવે છે. સંસાર વળતા અગ્નિ (દાવાનલ) સમાન છે. ઉત્તમ પુરુષો-એ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી સંસારનો ત્યાગ કર્યો છે. અરે હું મહા પાપી સંસારમાં રાચ્યો માચ્યો છું. હું હવે દુઃખમય સંસારથી વ્યારે છુટીશ. આ પ્રમાણે વિચારના તે સંસારભાવના જાણવી.

૪ એકત્વ ભાવના.

જીવ એકલો આવ્યો છે, અને અહીંથી એકલો વીજી ગતિમાં જાય છે. ધન ધાન્યાદિક પરિગ્રહ, પુત્ર, અને કલત્ર, વગેરે સાથે આવવાનું નથી. કુટુંબનું પેટ ભરવા સારું હિંસા, અસત્ય, ચોરી-કૂડ કપટથી હું લક્ષ્મી પેદા કરું છું, પણ તેથી થઈ-લા પાપમાંથી કોઈ ભાગ લેનાર નથી. ક-

રેલ કર્મ મારે એકલાને ભોગવવું પડશે. સર્ગાં,
 વહાલાં, વહાલી સ્ત્રી, પુત્ર અને દીકરીઓને
 જન્મતી વચ્ચે સાથે લાવ્યો નહોતો. પૂર્વ-
 જ્ઞતા સંબંધથી મારે તેમનો મેળાપ થયો છે,
 પણ અંતે સર્વ મૂકી મારે એકલું જવું પડશે.
 જે જે પ્રમાણે અહીં હું ધર્મ વા અધર્મ કરું
 છું તે તે પ્રમાણે પરભવમાં સુખ દુઃખ પા-
 મીશ. પરને મારું માની હું મલકાઉં છું, પણ
 વસ્તુતઃ કોઈ મારું નથી. સંબંધે કરી સર્વ
 ભેગું થયું છે, તે સર્વનો એક દિવસ વિયોગ
 થાય છે. ચોરાશીલાખ જીવયોનિ ભ્રમતા દશ
 દષ્ટાંતે દોહીલો મનુષ્ય જન્મ પામી, હે ચેતન !!!
 હવે કેમ પ્રમાદ કરે છે. આજો દિવસ ઘાંચીની
 ઘાળીના વઢદની પેઠે પાપ કામમાં લાગી રહ્યો
 છે, પણ જાણતો નથી કે, મૂઢ ! અંતે-અનંતુ

દુઃખ ભોગવવું પડશે. દેખાતા શરીરની પણ
 અંતે સ્વાસ્થ થઈ જવાની છે. કાયા માટીમાં
 માટીરૂપ થઈ જશે. આ વચ્ચે જેવી ધર્મની
 સામગ્રી મળી છે, તેવી વારંવાર મલનાર નથી.
 માટે હે ચેતન ! ! ! ચેત ! ચેત ! માથે કાઢ
 ઝપાટા દેત. તું ક્યાંથી આવ્યો. ક્યાં જા-
 ઇશ. તું કોણ છે. તારું કોણ છે. એનો વિ-
 ચાર કર. રામ, રાવણ, પાંડવ, કૌરવ અને
 લક્ષ્મણ જેવા વીરપુરુષો એકલા ગયા, તો
 તું કેમ મોહરાજાની ઘેનમાં ડૂબે છે. જાગ !
 જાગ ! એકત્વપણું ધાર. ઇત્યાદિ વિચારણા
 તે એકત્વ ભાવના જાણવી.

૫ અન્યત્વભાવના.

આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી. સૌ

સ્વાર્થનું સર્ગું છે. જ્યારે આપણાથી વીજાનો સ્વાર્થ સરતો નથી, ત્યારે અન્યોનુ આપણા ઉપરથી હેતુ ઉતરી જાય છે. હે ચેતન! તારી નેજરે જે જે પદાર્થો દેખાય છે, તે તારાથી જુદા છે, અને તું તેનાથી જુદો છે. માતા, પિતા, ભાઈ, બેન, સ્ત્રી, પુત્ર અને ધન એ સર્વ હે જીવ તારાથી જુદું છે, દૃશ્ય શરીર છે તે પણ હે ચેતન! તારાથી જુદું છે, લેશ્યા, યોગ, પાંચ સંસ્થાન, પાંચ શરીર, તથા પાંચ સંઘયણ, દસ પ્રાણ, અને પાંચ ઇન્દ્રિયો. એ સર્વ હે ચેતન! તારાથી જુદું છે. તેનામાં પોતાપણુ માનીશ નહીં. એમ વિચારવું તે અન્યત્વ ભાવના જાણવી.

૬ અશુચિભાવના.

શરીર અપાવિત્ર મલ મૂત્રની સ્થાણ છે.

અશુચિમય છે, પુરુષનાં નવ અને સ્ત્રીનાં વાર
 દ્વારથી સદા અશુચિ નીકળે છે, હાલ શરી-
 ર પવિત્ર લાગે છે, પણ રોગ થઈ છે તે દુર્ગંધી
 યુક્ત થઈ જાય છે. માંસ, રુધિર, મેદ અને
 હાડકાં વગેરેથી શરીર વન્યું છે, તેને દેખી હે
 ચેતન! તું શું રાચે છે. ગર્ભાવાસે કીડાની પેઠે
 નવમાસ મળમાં રહ્યો, સૂર્યનો પ્રકાશ આવે
 નહીં, અને ડંધે મસ્તકે રહેવું એવાં ગર્ભ-
 નાં દુઃખ ચેતન શું તું વિસરી ગયો ? અશુ-
 ચિમય કાયા દેખી મોહ પામી શું રાચે છે ?
 એમ વિચારવું તે છઠ્ઠી અશુચિભાવના.

૭ આસ્રવભાવનામિથ્યાત્વ, અવિરતિ,
 કષાય, અને યોગ્યથી જીવ આસ્રવનું ગ્રહણ
 કરે છે. શુભાશુભ કર્મનાં દલીયાં આવવાનો
 જે રસ્તો તેને આસ્રવ કહે છે. શુભ દલી-

યાંને પુણ્ય કહે છે, અને આત્માની સાથે
 લાગેલાં જે કર્મનાં અશુભ દલીયાં તેને પાપ
 કહે છે, હિસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન અને
 પરિગ્રહ રૂપ આસ્રવથી કર્મનો વધ થાય છે.
 રાત્રી માત્રીને પાંચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષય
 સેવવાથી આસ્રવનો વંધ થાય છે. પ્રમા-
 દના વશથી તેમ મન વચન કાયાના દુઃ-
 મણિધાનથી તેમજ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ,
 હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, દુર્ગંછા,
 સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, અને નપુંસકવેદ, એ આ-
 દિથી આત્માની સાથે આસ્રવનો સંબંધ થાય
 છે. જીવ અનાદિ કાલથી આસ્રવના ગ્રહણ
 કરવાથી ચાર ગતિમા ભ્રમ્યા કરે છે, અને
 તેથી અનેક પ્રકારના દુઃસ્વ પામે છે. એ આ-
 સ્રવ મહા દુઃસ્વદાયી છે. આત્માનું અહિતકા-

રક આસ્રવ છે, માટે તેનાથી હે ચેતન ! તું દૂર રહે, એમ વિચારવું તે આસ્રવભાવના, આસ્રવનો સંવંધ અભવી જીવને અનાદિ અનંત છે અને ભવી જીવને અનાદિ સાંત છે.

૭ સમ્વરભાવના.

આસ્રવનો જેનાથી રોધ થાય તેને સંવર કહે છે. જીવ ભાવના ભાવે કે-ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, ઇષણાસમિતિ इत्यादि પાંચસમિતિ અને ત્રણગુણિ શુદ્ધ ક્યારે પાઠીશ, અને વાવીસ પરિસહને સમભાવે ક્યારે સહીશ. ચેતન ! વિષયાભિલાષથી મન પાછું વાલ. ક્ષાંત્યાદિ દશવિધ યતિધર્મ શુદ્ધ પાઠવા ઉદ્યમ કર કે જેથી આત્મહિત થાય. યતિધર્મ ભવોભવનાં દુઃખ ટાલનાર છે, અને પંચમી ગતિ જે મોક્ષ તેને આપનાર છે. ધન્ય

छे ते मुनिवरनेके के जे मान अने अपमानने
 चित्तमां सम गणे छे, सोनुं अने पापाण चि-
 त्तमा समगणे छे, शत्रु मित्र उपर समदृष्टि
 राखे छे. पांच प्रकारनां चारित्र हे जीव तने
 क्यारे प्राप्त थशे. क्यारे एकाकी अप्रतिबद्ध
 विहार करीश. हे चेतन कोइपण जीव साथे
 बैर विरोध करीश नहीं. कारण के तेथी
 भवोभव दुःख पामीश. कपट कर नहीं. वि-
 भ्वासघाती थाडश नहीं. संसाररूप समुद्रमां
 बुडाडनार नव प्रकारनो परिग्रह छे, तेनो
 त्याग कर ! मूर्छा-ममता राखवाथी जन्म
 मरण करवां पडे छे, तो साक्षात् नवविध
 परिग्रह केनां केवा दुःख पमाडशे, तेनो वि-
 चार करी परिग्रहनो त्याग कर. विषयने
 विष (झेर) सरखो जाण. एकेक इन्द्रियना

વિષયથી, ભંમરો, પતંગ, મૃગ અને મીન દુઃખ
 પામે છે, તો જે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોના
 વશમાં થઈ ગયા છે, તેની શી ગતિ થશે. અ-
 નાદિકાલથી સંસારમાં ઊંચનીચ કુલમાં જીવ
 ઉત્પન્ન થાય છે. પુણ્યના યોગે ઊંચ કુલમાં અ-
 વતરે છે. નીચ કુલમાં ઉત્પન્ન થઈ લાની નિંદા
 કરી પાછો નીચ કુલમાં ઉત્પન્ન થયો. એમ હે
 ચેતન!!! તું અનંતિવાર ઊંચપણું તથા નીચપણું
 પામ્યો. વટાટા, શકરીયાં, ગાજરીયાં, મૂલા,
 આદુ અને લસણમાં જીવ અનંતિવાર ઉત્પન્ન
 થયો, તો તે વસ્તુને જીવનું ઊંચપણું ક્યાં ગયું
 હતું. એમ સમજી આઠ મદને કરીશ નહીં. એ
 આઠમદ આત્માના ગુણોનો નાશ કરનાર છે.
 સ્થૂલિભદ્ર, મરીચિ અને સનત્કુમાર આદિ,
 એકેક મદ કરવાથી કટુક વિપાકને પામ્યા

છે, માટે એ આઠ મદનો ત્યાગ કર. કર્મવસ્તુ થકી તું જુદો છે. તું અનંત રત્નત્રયીનો ભોક્તા છે. તું અરૂપી છે, અજ છે, અવિનાશી છે, અકષાયી છે, અરોગી છે, અમાયી છે, અવેદી છે અને અછેદી છે, इत्यादि સવરભાવના જાણવી.

૯. નિર્જરભાવના.

૯ નિર્જરા=જેનાથી કર્મ નિર્જરે (દૂર થાય) તેને નિર્જરા કહે છે. હે ચેતન!!! તું નિર્જરભાવનાને હૃદયમાં ધારણ કર, અને વ્રત-પંચસ્થાનનો આદર કર. જ્ઞાન સહિત ક્રિયા કરવી તે નિર્જરાનું કારણ છે. વારંભેદે તપશ્ચર્યા કરવાથી નિર્જરા થાય છે. નિકાચિત કર્મ પણ તપ થકી દૂર થાય છે. સુકોશલ

મુનિ, ઢંઢણકુમાર અને ગજસુકુમાલ જેવા મુ-
નીશ્વરોને ધન્ય છે કે જેઓએ ઉગ્ર તપશ્ચર્યા
કરી છે. હું પણ જ્યારે તેવી રીતે તપશ્ચર્યા
કરીશ, ત્યારે ધન્ય દિવસ માનીશ. ઇત્યાદિ
વિચારણા તે નિર્જર ભાવના જાળવી.

૧૦ લોકસ્વરૂપ ભાવના.

ચંડદરાજ લોકનું સ્વરૂપ વિચારવું
તે લોક સ્વરૂપ ભાવના જાળવી. એનું સ્વ-
રૂપ પૂર્વે લખવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં
નથી લખ્યું.

૧૧ બોધિદુર્લભભાવના.

સંસારમાં ભ્રમતાં જીવને સમકિતની
પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે. સમકિત પામ્યા છતાં
પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું દુર્લભ છે. ઇ-

ત્યાદિ વિચારણા તે વોધિદુર્લભ ભાવના
જાણવી.

૧૨ ધર્મના કથક સદ્ગુરુની દુર્લભતા.

ધર્મના કથન કરનાર સદ્ગુરુ તથા
જિનેશ્વર ભગવાનની સ્યાદ્વાદમય વાણી સાં-
ઘળવાની સામગ્રી પામવી દુર્લભ છે, ધર્મગુરુની
પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. તે વારમી ધર્મદુર્લભ ભાવના
જાણવી.

એ વાર ભાવનાનો વિસ્તાર, અત્ર ગ્રંથ
ગૌરવના ભયથી કર્યો નથી. વિશેષ અધિ-
કાર વીજા ગ્રંથોથકી જાણવો. મનુષ્ય
જન્મ પામી આલસ્ય, વિપય, કપાય અને પર-
ભાવમાં જો આયુષ્ય ગાળીશ તો હે ચેતન!!!
દુર્ગતિમાં જાડશ. આત્મસ્વરૂપ ઓઝસ્વતુ

ઘણું દુર્લભ છે. ચિંતામણિ રત્ન પામવું તે સ-
 હેલ છે પણ સ્યાદ્વાદ રીતે આત્મજ્ઞાન થવું
 મુશ્કેલ છે. મારો આત્મા શાશ્વતો છે, પણ
 કર્મના પ્રપંચથી ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં ભટકે
 છે. હે ચેતન!!! તું જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર-
 રૂપ રત્નત્રયી સહિત છે. ધન, કુટુંબ, ઇન્દ્રિ-
 ય, શરીર, લેશ્યા અને યોગ, એ સર્વ પરવ-
 સ્તુ છે. એમાં તારું કંઈ નથી. જીવ પોતે
 ધન, પુત્ર, અને સ્ત્રીના મોહમાં ફસાઈ તેને
 પોતાનું માનતો અનંત દુઃખની પરંપરા પામે
 છે. સંયોગી વસ્તુ, ધન, અને કુટુંબ, એ સર્વ
 તારાથકી અત્યંત ભિન્ન છે. હું ચેતન છું,
 એ પુદ્ગલ અચેતન જડ છે. તેની સંગતિથી
 હું પણ જડ જેવો થયો છું. હું અમૂર્ત છું,
 અને પુદ્ગલ મૂર્તિ છે. હું શુદ્ધ નિર્મલ છું.

બુદ્ધ છું, જ્ઞાનાનંદી છું. હું વિકલ્પ સંકલ્પ
 થકી રહિત છું. મારું સ્વરૂપ અલક્ષ્ય છે. હું
 કર્મ રોગ થકી રહિત, અરોગી છું. હું છલે-
 ગ્યાથી રહિત અલેશી છું. હું ચાર પ્રકાર-
 ના આહાર થકી રહિત અનાહારી છું. હું
 અવ્યાવાધ સુખનો ભોગી છું, હું અગુરુ લઘુ
 છું. અને આ સર્વ પ્રપંચ કર્મ થકી છે. એમ
 આત્માથી આત્મસ્વરૂપની ભાવના ભાવે છે
 અને સ્વગુણ રમણતાને આદરે છે. જેમ જેમ
 સંસારથકી ઉદાસીનપણું થાય છે, તેમ
 તેમ તેમ સવેગરંગે રંગીત આત્મા થાય છે.
 આ કાલમાં ભવ્ય પ્રાણીઓને જ્ઞાનનો આ-
 ધાર છે. જ્ઞાનવડે આત્માનું યથાતથ્ય સ્વરૂ-
 પ જણાય છે, માટે જ્ઞાનનો ઘણો અભ્યાસ
 કરવો એજ હિતકારી છે.

સમકિત સહિત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તે મોક્ષનું કારણ છે. જ્ઞાન સહિત ચારિત્ર ન ગ્રહણ થઈ શકે, તો પણ શ્રેણિક રાજાની પેઠે સદ્ગુણ શુદ્ધ રાખવી. જો સમકિત શુદ્ધ છે તો મોક્ષ આસન્ન છે. કહ્યું છે કે દંસણ મટ્ટોમટ્ટો, દંસણ મટ્ટોઈનથિય નિઠ્ઠાણં, સિજ્ઝંતિ ચરણ રહિયા, દંસણ રહિયા ન સિજ્ઝંતિ ॥ ૧ ॥ વળી આગમમાં કહ્યું છે કે-જંસકર્ડતંકીરડ, અહવા નસકર્ડ તયંમિસદ્ગુણા; સદ્-હમાણો જીવો, વચ્ચડ અયરામરંઠાણં ॥ અર્થ-રે જીવ તું કરી શકે તો કર અને જો ન કરી શકે તો પણ જેવો વીતરાગ ભગવંતે ધર્મ સ્યાદ્વાદરૂપ ઉપદેશ્યો છે, તે પ્રમાણે હ-

દયમાં શુદ્ધ શ્રદ્ધા રાખ. શ્રદ્ધા ધરનાર અનુ-
 ક્રમે મોક્ષસ્થાનક પામે છે. જીવાજીવા
 પુણ્ય, પાવાસવસંવરો ય નિજ્ઞરણા,
 બંધો મુરુખો ય તહા, નવ તત્તા હુંતિ
 નાયઠવા—જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આ-
 સ્રવ, સંવર, નિર્જરા, વધ, અને મોક્ષ, એ
 નવતત્ત્વ જાણવા યોગ્ય છે.

હેયા બંધાસવ પુણ્ય પાવા, જી-
 વાજીવાય હુંતિ વિન્નેયા, સંવર નિ-
 જ્ઞર મુરુખો, તિન્નિવિ એ ઉવાદેયા
 ॥ ૧ ॥ વંધ, આસ્રવ, પુણ્ય અને પાપ એ
 ચાર તત્ત્વ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, જીવ
 અને અજીવ તત્ત્વ જાણવા યોગ્ય છે, સંવર,

નિર્જરા અને મોક્ષ એ ત્રણ તત્ત્વ આદરવા યોગ્ય છે.

જીવો સંવર નિજ્જર, મુખો ચ-
ત્તારિ હુંતિ અરૂવી, રૂવી વંધાસવ-
પુણ્ણ પાવા, મિસ્સ હુંતિ અજીવો-
જીવ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એ ચાર તત્ત્વ
અરૂપી છે. વંધ, આસ્રવ, પુણ્ય અને પાપ એ
ચાર તત્ત્વરૂપી છે, અને અજીવ તત્ત્વ રૂપી પણ
છે, અને અરૂપી પણ છે. ધર્મ, અધર્મ, આકા,
શ અને કાલ એ ચાર દ્રવ્ય અજીવ તથા અ-
રૂપી છે અને પુદ્ગલ દ્રવ્ય અજીવ રૂપી છે.

છ દ્રવ્યના અગીઆર ૧૧ સામાન્ય
સ્વભાવ કહે છે.

૧ અસ્તિસ્વભાવ ૨ નાસ્તિસ્વભાવ ૩

નિત્યસ્વભાવ ૪ અનિત્યસ્વભાવ ૫ એકસ્વ-
 ભાવ ૬ અનેકસ્વભાવ ૭ ભેદ સ્વભાવ ૮
 અભેદસ્વભાવ ૯ ભવ્યસ્વભાવ ૧૦ અભવ્ય-
 સ્વભાવ ૧૧ પરમસ્વભાવ એ અગીઆર સા-
 માન્ય સ્વભાવ છે.

છ દ્રવ્યના દશ વિશેષ સ્વભાવ કહે છે.

૧ ચેતન ૨ અચેતન ૩ મૂર્તિ ૪ અમૂર્તિ
 ૫ એક પ્રદેશ ૬ અનેક પ્રદેશ ૭ શુદ્ધ
 ૮ અશુદ્ધ ૯ વિભાવ ૧૦ ઉપચરિત સ્વભાવ
 એ દશ વિશેષ સ્વભાવ છે. તે શ્રી કેવલી
 ભગવાન કેવલજ્ઞાનથી જાણે છે અને દેખે છે
 એ દશ વિશેષ સ્વભાવ તે કોડક દ્રવ્યમા છે.
 અને કોડ દ્રવ્યમા નથી. એ સર્વ સ્વભાવ સિદ્ધ
 ભગવાન્ જ્ઞાનવહે જાણી રહ્યા છે. એવા અનં-
 ત ગુણી સિદ્ધ ભગવાન્ સમાન પોતાના આ-

લી આજ્ઞાનું માન્યપણું તેને આજ્ઞારુચિ કહે છે.

૪ સૂત્રરુચિ—વર્તમાનકાલમાં વિદ્યમાન, પિસ્તાલીશ આગમાદિ મૂલસૂત્ર, તથા નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, ટીકા એ પંચાંગીનાં વચન માને તે જીવ સૂત્રરુચિમંત કહેવાય છે. આગમ ભણવાની તથા સાંભળવાની ઘણી યાદના હોય તે સૂત્રરુચિ જાણવી.

૫ વીજરુચિ—ગુરુ મુખથી એક પદનો અર્થ સાંભળીને અનેક પદ સદહે. તે વીજરુચિ.

૬ અભિગમરુચિ—સૂત્ર-સિદ્ધાંત અર્થ સહિત જાણવાની ઇચ્છાને અને અર્થ વિચાર સાંભળવાની ઘણી યાદનાને અભિગમરુચિ કહે છે.

૭ વિસ્તારરુચિ—ષટ્દ્રવ્યના ગુણપર્યાય-

ને ચાર પ્રમાણ તથા સાતનયે વિસ્તારથી જાણવાની રુચિને વિસ્તારરુચિ કહે છે.

૮ ક્રિયારુચિ-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સમિતિ, શુભિ, ચરણ સિત્તરી અને કરણ સિત્તરી સહિત, આત્મ-ધર્મ સાથે જે રુચિ તેને ક્રિયારુચિ કહે છે.

૯ સંક્ષેપરુચિ-અર્થજ્ઞાન થોડું કહે છે તે ઘણું જાણીને કુમતિમાં પડે નહીં, તે સંક્ષેપ-રુચિ જાણવી.

૧૦ ધર્મરુચિ-પાંચ અસ્તિકાયનું સ્વ-રૂપ જાણવાની તથા શ્રુતજ્ઞાનનો સ્વભાવ અંતરગ સત્તા સદ્દેશવાની રુચિને ધર્મરુચિ કહે છે. સમક્ષિતના સદગ્રંથ વોલ જાણી, આદરે, તે જીવ સમક્ષિતી કહેવાય છે. હે ભક્ત્યો! પૂર્વ પુણ્યયોગે મનુષ્ય જન્મ પામ્યા

(१७८)

छो, माटे शुद्धदेव, शुद्धगुरु, अने शुद्धधर्म
तेने आदरो. सामायक-पूजा, प्रभावना,
पडिक्कमण, पोसह, श्रावकनां वारव्रत, सा-
धुनां पंचमहाव्रत, तीर्थयात्रा, सद्गुरुवाणी,
जीर्णोद्धार अने शुद्धक्रियानो स्वप धर्मकर-
णीने हृदयमां धारण करो के जेथी अनुक्रमे
शिवसुख पामो.

समकितनुं स्वरूप.

॥ तत्त्वार्थश्रद्धानंसम्यग्दर्शनम् ॥

(तत्त्वार्थसूत्र)

देवत्वधीर्जिनेष्वेव, मुमुक्षुषुगुरुत्वधीः
धर्मधीरार्हतांधर्मे, तत्स्यात्सम्यक्त्व-
दर्शनम् ॥ १ ॥ (उपदेशप्रासाद)

भावार्थ-राग द्वेपने जीतनारा जिन क-
 हेवाय छे ते नामजिन, स्थापनाजिन, द्रव्य-
 जिन, अने भावजिन एम चार प्रकारे जिन
 छे. ते जिनेश्वरोमांज देवबुद्धि राखवी तथा
 भव (ससार) थकी पोताना आत्माने मुक्त
 करवाने इच्छनार जे मुमुक्षु पुरुषो तेमांज गुरु-
 पणानी बुद्धि राखवी, तेमज दुर्गतिमां पड-
 ता जीवोने धारण करनार जिनेश्वर प्रणीत
 धर्ममां धर्मपणानी श्रद्धा राखवी तेने सम्य-
 गदर्शन कहे छे. ते सम्यक्त्व स्वभावथी
 अथवा गुरुना उपदेशथी एम वे प्रकारे प्राप्त
 थाय छे.

स्वभावथी एटले गुरु विगेरेना उपदेश-
 नी अपेक्षा रहित स्वभावथी (क्षयोपशमथी)

જે પ્રાપ્ત થાય છે તેને નિસર્ગ સમ્યક્ત્વ
કહે છે અને ગુરુ ઉપદેશથી જે સમ્યક્ત્વ
થાય છે તેને અધિગમ સમ્યક્ત્વ કહે છે.

ન્યાય્યશ્ચસતિ સમ્યક્ત્વેઽણુવ્રતપ્ર-
સુખગ્રહઃજિનોક્તતત્ત્વેષુરૂચિઃ શુદ્ધ-
સમ્યક્ત્વ મુચ્યતે ॥ અંતોમુહુત્તમિ-
ત્તંપિ, ફાસિય હુજ્જજેહિં સમ્મત્તં તે-
સિંઅવહ્વપુગ્ગલ-પરિયટ્ટોચેવસંસારો॥
સમ્મદિઠીજીવો, ગચ્છઈનિયમાવિ-
માણવાસીસુ જઈનવિગયસમ્મત્તો,
અહવનવદ્ધાઉઓ પુઠિંવ ॥

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર ત્રણકરણ કરે છે.

ત્રણ કરણનું સ્વરૂપ.

(૧) અનાદિકાલથી ચાલ્યા આવતા સસારરૂપ સાગરમાં પડેલો પ્રાણી, મન્યત્વના પરિપાકયોગે પર્વતપરથી નદીમાં પડેલા પથ્થરના ન્યાયે (તે પથ્થર અથડાતો કુદાતો ગોળ થાય છે તેમ) અનામોગપણથી યથા પ્રવૃત્તિકરણ કરે છે. અધ્યવસાય વિશેષ રૂપ તે યથા પ્રવૃત્તિકરણ છે. તેવડે એક આયુકર્મ વિના “આયુવર્જિત સાતે કર્મનીજી; સાગર કોડાકોડી હીળરે, સ્થિતિ પદ્ય કરણેક રીજી; વીર્ય અપૂરવ મોગર લીધરે ॥ સમ-કિત ૦ ॥ ૧ ॥” “વીજા જ્ઞાનાવરણીયાદિ સાત કર્મોને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે

ન્યૂન એવા એક સાગરોપમ કોટાકોટિની
 સ્થિતિવાળા કરે છે. અહીંયા જીવ કર્મથી
 ઉત્પન્ન થઇ અત્યંત નિવિડ રાગદ્વેષના
 પરિણામરૂપ કર્કશ અને દુર્ભેદ્ય એવી ગ્રંથિ
 સુધી આવે છે. આ ગ્રંથીદેશસુધી તો અંભ-
 વ્યજીવો ચારિત્ર લઇને પણ સંખ્યાતી વા અ-
 સંખ્યાતીવાર આવે છે. આ યથા પ્રવૃત્તિક-
 રણનો કાલ અંતર્મુહૂર્તનો જાણવો.

અનાદ્યનન્તસંસારાઽઽ વર્ત્તવર્ત્તિષુદે-
 હિષુ । જ્ઞાનદૃષ્ટ્યાવૃત્તિવેદ-નીયા-
 ન્તરાયકર્મણામ્ ॥૧॥ સાગરોપમ-
 કોટીનાં, કોટય સ્ત્રિંશત્પરાસ્થિતિઃ ।
 વિંશતિર્ગોત્રનામ્નોશ્ચ મોહનીયસ્ય-

सप्ततिः ॥ २ ॥ ततो गिरिसरिद्ग्राव-
 धोलनान्यायतः स्वयम् । एकाब्धि-
 कोटिकोट्यूना, प्रत्येकं क्षीयते स्थि-
 तिः ॥ ३ ॥ शेषाब्धिकोटिकोटयन्तः
 स्थितौ सकलजन्मिनः यथा प्रवृत्ति-
 करणाद्ग्रन्थिदेशं समिर्यति ॥ ४ ॥ रा-
 गद्वेषपरीणामो दुर्भेदो ग्रन्थिरुच्यते ।
 दुरुच्छेदो दृढतरः काष्ठादेरिव सर्वथा
 ॥ ५ ॥ ग्रन्थिदेशं तु संप्राप्ता रागादि-
 प्रेरिताः पुनः । उत्कृष्टवन्धयोग्याः
 स्युः श्रुतुर्गतिजुपोऽपि च ॥ ६ ॥

(२) अपूर्वकरण=पूर्वे कोइ पण वखत

નહિ પ્રાપ્ત થયેલા એવા આત્માના પરિણામ
 થાય છે તે પરિણામવડે રાગદ્વેષની જે ગાંઠ
 છે કે જે સમક્ષિત પામવામાં અંતરાયભૂત છે
 તે ગાંઠને છેદી શકાય છે, અહીંયાં મન્ય-
 જીવ રસઘાત-સ્થિતિઘાત-ગુણશ્રેણિ અને
 અપૂર્વબંધ એ ચાર વાનાને કરે છે તથા અ-
 નંતાનુબંધી કષાયના જે દલીયાઓ ઉદય
 આવ્યા છે તેને ક્ષય કરે છે અને જે હવેપછી
 થોડા વચ્ચેમાં ઉદયમાં આવવાના છે, તેની
 ઉદીરણા કરીને ઉદયમાં લાવી ઉપશમાવે છે,
 ક્ષય કરે છે. આ અપૂર્વકરણનો કાલ અંત
 મુહૂર્તનો જાણવો.

તેષામધ્યેતુયેભવ્યા ભાવિભદ્રાઃ શ-
 રીરિણઃ આવિષ્કૃત્યપરંવીર્ય મપૂર્વ-

करणेकृते ॥૭॥ અતિક્રામન્તિસ-
હસા । તંપ્રન્થિદુરતિક્રમમ્ । અતિ-
ક્રાન્તમહાધ્વાનો ઘટ્ઠભૂમિમિવા-
ધ્વગાઃ ॥ ૮ ॥

(૩) અનિવૃત્તિકરણ=જે કરણ યાને વીર્ય-
શક્તિ પ્રાપ્ત થયા બાદ જેની નિવૃત્તિ થતી નથી
અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા વિના જેની નિ-
વૃત્તિ થતી નથી. તેને અનિવૃત્તિ કરણ
કહે છે આ કરણનો કેટલોક કાલ
ગયે થકે અને એક ભાગ વાકી રહે થકે
મોટી જે સ્થિતિ તેના વે વિભાગ કરે છે. એક
નાની સ્થિતિ અને વીજી મોટી સ્થિતિ. નાની
સ્થિતિને આ કરણમાં ભોગવી ક્ષય કરે છે અને
મોટી સ્થિતિમાંથી જે દલીયાઓ થોડા સ-

મય પછી ઉદય આવવાના છે તેની ઉદીરણા કરી ઉદયમાં લાવી (એટલે નાની જે સ્થિતિ છે તેની અંદર મેઢવી ભોગવી ક્ષય કરે છે) આની ઉદીરણા વે આવલીકા વાકી રહે-થકે ટલી જાય છે. અહીંયા મિથ્યાત્વના કેટલા-એક દલીયાઓ ક્ષય થઈ જાય છે. અહીંયાં પળ જીવ, રસઘાત-સ્થિતિઘાત, ગુણશ્રેણિ અને અપૂર્વવંધ એ ચારને કરે છે. અહીંયાં જીવ, અંતરૂકરણ કરે છે. શેષ એક આવલીકા વાકી રહે થકે ત્રણ પુંજ કરે છે. મિથ્યાત્વના ચૌઠાળીયા રસવાળા દલીયાઓ છે તેમાંના કેટલાએકને ઉચ્ચપરિણામવડે એકઠાળીયા કરે છે અને કેટલાએકને વે ઠોળીયા અને ત્રણ ઠાળીયા રસવાળા કરે છે. કેટલાએક તેવાને તેવા ચૌઠાળીયા રસવાળા

ઢલીયા રહે છે. એટલે તે રસને સત્તામાંને સ-
 ત્તામાં હીન કરે છે. ત્રણ પુંજ થયા પછી જીવ
 ઉપશમ સમક્ષિત પામે છે. આ કરણનો અને
 ઉપશમ સમક્ષિતનો કાલ અતર્મુહૂર્તનો છે.
 ત્રણ કરણને પ્રાંતે જીવ ઉપશમ સમક્ષિત પામે
 છે. ઉપશમ સમક્ષિતનો કાલ પૂર્ણ થયા પછી
 જો એકઠાળીયા રસનો ઉદય થાય તો તેનું
 નામ સમક્ષિત મોહનીય જાણવું. તે વડે ક્ષયો-
 પશમ સમક્ષિત પ્રાપ્ત થાય છે. વે અથવા ત્રણ
 ઠાળીયા રસનો ઉદય થાય તો મિશ્રમોહનીય
 જાણવી. તે વડે મિશ્રસમક્ષિત પામે છે, તેનાથી
 જીવને ધર્મમાં હટાસીન વૃત્તિ થાય છે
 અને ચોંઠાળીયા રસનો ઉદય થાય તો મિ-
 થ્યાન્વ મોહનીય જાણવી. તે વડે જીવ મિથ્યા-
 ન્વને પામે છે. કર્મગ્રંથના ચતે સસારચક્રમાં

(१८८)

प्रथम उपशम समकित प्राप्त थाय छे अने सिद्धांतना मते प्रथम क्षयोपशम समकित प्राप्त थाय छे.

॥ अथानिवृत्तिकरणादन्तरकरणे-
कृते । मिथ्यात्वंविरलंकुर्युर्वेदनीयं-
यदग्रतः ॥९॥ आन्तर्मुहूर्तिकंसम्य-
ग्-दर्शनंप्राप्नुवन्तियत्, निसर्ग-
हेतुकमिदं । सम्यक्श्रद्धानमुच्यते
॥१०॥ गुरूपदेशमालम्ब्य सर्वेषाम-
पि देहिनाम् । यत्तत्सम्यग्श्रद्धानं
स्यादधिगमजंपरम् ॥११॥

उपशमसम्यक्तव जीव ज्यारे अनंतानु

(१८९)

बंधी चोकडी तथा समकित मोहनीय मिश्र-
मोहनीय अने मिथ्यात्वमोहनीय ए सात प्र-
कृतिने उपशमावे छे (शान्त करे छे) त्यारे
तेने उपशम सम्यक्त्व प्राप्त थाय छे.

तच्चानादिमिथ्यादृष्टेः करणत्रय-
पूर्वकमान्तसुहृत्तिकं चतुर्गतिक-
स्याऽपिसंज्ञिपर्याप्तपञ्चेन्द्रियस्यज-
न्तोर्ग्रन्थिभेदानन्तरं भवतीत्यु-
क्तप्रायम् ॥ उवसमसेढिगयस्सउ,
होइउवसा मियं तु सम्मत्तं । जोवा-
अकयतिपुंजो । अखविअमिच्छो-
लहइ सम्मं ॥

(૧૯૦)

ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વ = અનંતાનુવંધીની
ચોકડી, મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય
અને સમકિતમોહનીય એ સાત પ્રકૃતિનો પ્ર-
દેશોદય અને સમકિત મોહનીયનો પ્રદેશોદય
અને રસોદય જેમાં હોય તેને ક્ષયોપશમ સ-
મ્યક્ત્વ કહે છે.

કમ્મગંથેસુધુવં । પઢમોવસમી
કરેઙ્ગ તિપુંજં ! તઠ્ઠવીઓપુણગચ્છ-
ઙ્ગ । સમ્મે મિસંમિ મિચ્છેવા ॥

ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી ચ્યુત થતાં જો જીવ
સમ્યક્ત્વ મોહનીયને પામે છે તો તેને ક્ષયોપ-
શમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. કર્મગ્રન્થના
મત પ્રમાણે એમ જાણવું. સિદ્ધાંતના મત પ્ર-
માણે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વથી ચ્યુત અવશ્ય

मिथ्यात्वने पामे छे. उक्तं च कल्पभा-
 ष्ये-आलंबण मलहंती, जहसठा-
 णं न मुंचए इलिआ, एवंअकयति
 पुंजी । मिच्छंचिअउवसमीएइ ॥
 मिच्छत्तंजमुइन्नं, तंखीणंअणुइअं-
 चउवसंतं । मीसीभावपरिणयं । वे-
 इज्जंतं स्वओवसमं ॥ तच्च सत्कर्म-
 वेदकमप्युच्यते, औपशमिककं-
 तुसत्कर्मवेदनारहिमित्यौपशमिक-
 क्षायोपशमिकयोर्भेदः ॥

सास्वादन सम्यक्त्व-अनंतानुबंधी क-
 पायना उटये उपशम समकित वपतां मि-
 थ्यात्व गुणस्थानक पाम्या पहेला आंतरे

जघन्य एक समय अने उत्कृष्ट छे आवली-
का सुधी क्षीर वमन स्वाद सरखो जे भाव
रहे छे तेने सास्वादन सम्यक्त्व कहे छे.

सास्वादनं च पूर्वोक्तौपशमिक
सम्यक्त्वात् यततो जघन्यतः स-
मय उत्कर्षतश्च षडावलिकायाम
वशिष्टायामनन्तानुबन्ध्युदयात्तद्व-
मनेतदास्वादरूपं यतः ॥ उवसम
सम्मत्ताओ चयओमिच्छं अपाव-
माणस्स सासायणसम्मत्तं तयंत-
रालं मि छावलियं ॥

वेदक सम्यक्त्व-अनंतानुबन्धीनी चो-
कडी मिथ्यात्व मोहनीय मिश्रमोहनीयने तद्-

ન ક્ષય કરી સાતમા ગુણસ્થાનકમા સમ-
ક્ષિતમોહનીનો છેલ્લો ગ્રાસ (ભાગ) યોગને
છે, ઉપજે છે તેને વેદકસમ્યક્ત્વ કહે છે.

ક્ષપકશ્રોણિં પ્રપન્નસ્ય ચતુરન-
ન્તાનુવન્ધિપુ મિથ્યાત્વમિશ્રપુઞ્ન-
દ્વયે ચ ક્ષપિતેષુ સત્સુ ક્ષપ્યમાણં
સમ્યક્ત્વપુઞ્નં તત્સમ્યક્ત્વચરમ-
ક્ષપણોદ્યતસ્ય તચ્ચરમપુદ્ગલવેદન
રૂપમ્ ॥

ક્ષપકશ્રેણિ અર્ગીકાર કરેલાને અનન્તા-
નુમથી ચાર કપાય મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર
૧ છ પ્રકૃતિ ક્ષય કરે છે તે અને સમ્યક્ત્વ
મોહનીય પુંજ ક્ષપ્યમાણ કરે છે તે સમ્યક્ત્વ

मोहनीयना चरम पुद्गल वेदनरूप एक साम-
यिक वेदक सम्यक्त्व जाणवुं.

क्षायिकसम्यक्त्व-अनंतानुबंधीनी
चोकडी-मिथ्यात्वमोहनीय, मिश्रमोहनीय
अने समकितमोहनीय ए सात प्रकृतिनो बंध-
उदय, उदीरणा अने सत्तानो सर्वथा जेमां
क्षय थाय छे तेने क्षायिक सम्यक्त्व कहे छे.
पञ्चसम्यक्त्वानां कालनियममाह

ननु सप्तकक्षये क्षायिकमित्यु-
क्तत्वात् सति क्षायिके श्रीकृष्णवा-
सुदेवः कथं तृतीयनरकावर्ती ज-
गाम श्रेणिकश्च प्रथमामिति । उ-
च्यते-क्षायिकं द्वेधा शुद्धमशुद्धं

चेति तत्र श्रीकृष्णश्रेणिकयोरशुद्धं
 क्षायिकं तस्य सादिसपर्यवसितत्वा
 दिति न विरोधः । यदुक्तं श्रीनवपद-
 प्रकरणवृत्तौ तथाहि क्षायिकस्य
 शुद्धाशुद्धभेदेन द्विभेदत्वात् तत्रा-
 पायसद्रव्यविकला भवस्थकेवलि-
 नां सुक्तानां च या सम्यग्दृष्टिस्तच्छु-
 द्धं क्षायिकं तस्य च साद्यपर्यवसान-
 त्वान्नास्त्येव भंगो यदाह 'गंधहस्ती'
 भवस्थकेवलिनो द्विविधस्य सयो-
 गायोगभेदस्य सिद्धस्य वा दर्शनमो-
 हनीयसप्तकक्षयाविर्भूता सम्यग्दृ-

ष्टिः सादिपर्यवसानेति या त्वपायस-
 हचारिणी श्रेणिकादेरिव सम्यग्दृ-
 ष्टिः तदशुद्धं क्षायिकं तस्य च सा-
 दिसपर्यवसानत्वादस्ति प्रतिपातो य-
 दुक्तं गंधहस्तिना तत्र या च अपाय
 सद्रव्यवर्तिनी अपायो मतिज्ञानांशः
 सद्रव्याणि शुद्धसंख्यकत्वदालिका-
 नि तद्वर्तिनी श्रेणिकादीनां च सद्र-
 व्यापगमे भवत्यपायसहचारिणी
 सां सादिः सपर्यवसाना चेति केवल-
 ज्ञानोत्पत्तौ अपायक्षये अपायः म-
 तिज्ञानांशः तत्क्षयेऽसौ भवति न

प्रथमकषायोदये तत्काले तदुदया-
भावात् तत्क्षये एव तस्योपपत्तिरि-
त्यलं प्रसङ्गेन इति शुद्धाशुद्धं क्षा-
यिकं द्विभेदः.

श्रीकृष्ण श्रेणिक वगेरेने क्षायिक सम्यक्त्व
दत्तं. तेमने चारित्रनी क्रियाओपर अत्यंत राग
होवाथी रोचक समकित पण कहेवाय छे.
खीणे दंसणमोहे-तिविहंसि विभव-
निआणभूअंसि ।

निपच्चत्रायमउलं—सम्मत्तं खाडयं
होइ ॥१॥

कारक सम्यक्त्व—तत्रकारकं सू-

(१९८)

त्राज्ञा शुद्धा क्रियैव, तस्या एव परगतसम्यक्त्वोत्पादकत्वेन सम्यक्त्वरूपत्वात् तदवच्छिन्नं वा सम्यक्त्वं कारकसम्यक्त्वं । एतच्च विशुद्धचारित्रिणामेव ॥१॥

सूत्राज्ञा शुद्धक्रिया तेज कारक सम्यक्त्व छे ते क्रियानेज परगत सम्यक्त्वोत्पादकपणावडे सम्यक्त्वरूपत्व छे, ए हेतु थकी तदवच्छिन्नसम्यक्त्वने कारकसम्यक्त्व कहे छे. विशुद्ध चारित्रवंतोंने कारकसम्यक्त्व होय छे.

रोचक सम्यक्त्व—रोचयति स-

म्यगनुष्ठानप्रवृत्तिं, नतु कारयती-
ति रोचकम्, अविरतसम्यग्दृशां कृ-
ष्णश्रेणिकादीनां ॥१॥

सम्यक् अनुष्ठाननी प्रवृत्तिनी रुचि क-
रावे पण चारित्रनी प्रवृत्ति करावी शके
नहि तेने रोचक सम्यक्त्व कहे छे देशवि-
रत्यादि धर्मनी क्रियाओ रुचे पण ते करी
शक्याय नहि कृष्ण श्रेणिकादिकनी पेटे.

दीपक सम्यक्त्व—दीपकं व्यञ्ज-
कमित्यनर्थान्तरम्, एतच्च यः स्वयं
मिथ्यादृष्टिरपि परेभ्यो जीवाजी-
वादिपटार्थान् यथावस्थितान् व्यन-
क्ति, तस्याङ्गारमर्दकादेर्द्रष्टव्यम् ॥१॥

દીપકને વ્યંજક સમ્યક્ત્વ કહે છે પોતે સ્વયં જે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ હોય અને અન્યોને યથાવસ્થિત જીવાજીવાદિ પદાર્થ સમજાવે છે તેને અંગારમર્દકની પેઠે દીપક સમ્યક્ત્વ હોય છે.

દ્રવ્યસમ્યક્ત્વ—તત્ર જિનોક્તત-
ત્વેષુ સામાન્યેન રુચિર્દ્રવ્યસમ્યક્-
ત્વમ્—ત્યાં જિનોક્તતત્ત્વોમાં સામાન્યથી જે
રુચિ થાય છે તેને દ્રવ્યસમ્યક્ત્વ કહે છે—
દ્રવ્યસમ્યક્ત્વ તે ભાવસમ્યક્ત્વનું
કારણ છે. કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી
નથી. દ્રવ્યસમ્યક્ત્વ વિના ભાવસમ્યક્ત્વની
પ્રાપ્તિ થતી નથી. નામસમ્યક્ત્વ, સ્થા-
પનાસમ્યક્ત્વ, દ્રવ્યસમ્યક્ત્વ અને

भावसम्यक्त्व ए चार निक्षेपधी सम्य-
 क्त्य अवरोधतु-द्रव्यसम्यक्त्वनी प्राप्ति वाट
 भावसम्यक्त्वनी प्राप्ति थाय ते, माटे द्र-
 व्यसम्यक्त्वना जे जे हेतुओ होय तेओनु
 अवलंन करतां सर्व जीवोने सामान्य आ-
 परी. तथा सामान्यतः जेने सव्वाइं जिणे
 सरभासिआइं, वयणाइं नन्नदा हुंति
 द्य बुद्धि, जस्स मणे-सम्मत्तं निच्चलं
 तस्स ॥ पर्वा श्रद्धा होय तेने द्रव्यसम्यक्त्व
 जाणतुं.

भावसम्यक्त्व—नयानिक्षेपप्रमा-
 णादिभिरधिगमोपायो जीवाजीवा-
 दिभिरकलनच्यपरिशोधनरूपज्ञानात्म-

કં ભાવસમ્યક્ત્વમ્—પરીક્ષાજન્ય-
 મતિજ્ઞાનતૃતીયાંશસ્વરૂપસ્યૈવ તસ્ય-
 શાસ્ત્રે વ્યવસ્થાપિતત્વાત્। તદાહુઃ સિ-
 દ્ધસેનદિવાકરણાદાઃ એવં જિણપન્ન-
 ત્તે, સદ્દહમાણસ્સ ભાવઓ ભાવે ।
 પુરિસસ્સાભિણિબોહે—દંસણસદ્દો હ-
 વઙ્ગ વચ્છો ॥

નયનિક્ષેપપ્રમાણોવડે સર્વજ્ઞતત્ત્વોનો અ-
 પાયરૂપ જે બોધ થાય છે. જીવાજીવા
 દિસકલતત્ત્વ પરિશોધનરૂપ જે જ્ઞાન તેને
 ભાવસમ્યક્ત્વ કથે છે. પરીક્ષાજન્ય મતિ-
 જ્ઞાનનો ત્રીજો અપાયરૂપ જે ભેદ તેને ભાવ-
 સમ્યક્ત્વ રૂપે વ્યવસ્થાપવામાં આવ્યો છે.

નયનિક્ષેપ પ્રમાણોવડે પદાર્થોના જ્ઞાન પૂર્વક
ભાવથી જિનેશ્વરતત્ત્વોની જે શ્રદ્ધા થાય છે
તેને ભાવસમ્યક્ત્વ કહે છે.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિ નીચે પ્રમાણે કહે છે.

જીવાઈ નવ પયત્થે, જો જાણઈ તસ્સ
હોઈ સમ્મત્તં, ભાવેણ સદ્દહંતે અયાણ-
માણેવિ સમ્મત્તં ॥ ૧ ॥ અરિહં દેવો-
ગુરુણો, સુસાદ્ધુણો જિણસયં પમાણંચ
ઈચ્છાઈ સુહો ભાવો, સમ્મત્તં વિંતિ જગ-
ગુરુણો । જિણવયણમેવ તત્તં હત્ય રૂઢિ
હોઈ દબ્બસમ્મત્તં । જહ ભાવણાણ સ-
દ્ધા, પરિસુદ્ધં ભાવસમ્મત્તં ॥

જિનવચન તેજ તત્ત્વ છે. સચ્ચમેવ-

જિણેહિં પળ્લનંતં જિનેશ્વરે જે પ્રરૂપ્યું છે તેજ સત્ય છે. એવી સામાન્યરુચિને દ્રવ્યસમ્યક્ત્વ કહે છે. નયનિક્ષેપ પ્રમાણ પરિષ્કૃત વિસ્તાર રુચિનું ભાવસમ્યક્ત્વ રૂપે સ્ફુટપણું છે. ભાવજ્ઞાન શ્રદ્ધા પરિશુદ્ધને ભાવસમ્યક્ત્વ જાણવું. જે જ્ઞાની નવતત્ત્વોને નયનિક્ષેપ પ્રમાણ પૂર્વક સમજી શકે છે તેને ભાવસમ્યક્ત્વ પ્રકટે છે. સાતનય ચાર નિક્ષેપ અને ચાર પ્રમાણોથી ષડ્દ્રવ્ય-નવતત્ત્વ આદિનું વિસ્તાર પૂર્વક સ્વરૂપ અવવોધી જે તત્ત્વોનો નિશ્ચય કરવો તેને ભાવસમ્યક્ત્વ કથે છે.

વ્યવહારસમ્યક્ત્વ—જ્ઞાનશ્રદ્ધા-
નચરણૈઃ સપ્તષષ્ટિભેદશીલનં ચ વ્ય-
વહારસમ્યક્ત્વમ્

જ્ઞાન શ્રદ્ધા અને ચરણથી સમ્યક્ત્વના સડસઠ ભેદનું જે શીલન કરવું તેને વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ કથે છે. સમ્યક્ત્વના સડસઠ બોલની સમ્પ્રાયથી તેનું વિશેષ સ્વરૂપ અવલોકવું. શુદ્ધ દેવગુરુ ધર્મની આરાધના કરવી, સિદ્ધાન્તોનું શ્રવણ કરવું, અને દેવગુરુનું પૂજન કરવું વગેરે વ્યવહારનો વ્યવહારસમ્યક્ત્વમા સમાવેશ થાય છે. જૈન થવાના જે જે વ્યવહાર વડે કારણો છે તેઓની પ્રવૃત્તિ વડે પ્રવૃત્ત થવું તેને વ્યવહારસમ્યક્ત્વ કથવામાં આવે છે. દેવગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધાને વ્યવહારથી જે ધારણ કરવી તેને વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ કહેવામાં આવે છે-વ્યવહારસમ્યક્ત્વથી જૈન શાસનની સેવા કરાય છે. વ્યવહારસમ્યક્ત્વનું શીલન કરતાં નિશ્ચયસ-

મ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે માટે વ્યવહાર સમ્ય-
ક્ત્વ પ્રવૃત્તિનો આદર કરવો. નિશ્ચયસમ્ય-
ક્ત્વના જે જે વ્યવહારહેતુઓ છે તેની રુચિ
પ્રવૃત્તિને વ્યવહારસમ્યક્ત્વ કહે છે.

નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ—

નિચ્છયો સમ્મત્તં, નાણાઙ્ગ મય-
પ્પશુદ્ધપરિણામો, ઇઅરં પુણ તુહ સ-
મ્મ, ભણિઅં સમ્મત્તહેજહિં ॥

નિશ્ચયતો જ્ઞાનાદિમયાત્મશુદ્ધ-
પરિણામઃ નિશ્ચયસમ્યક્ત્વમ્ ॥

નિશ્ચયથી જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રમય આત્મ
શુદ્ધપરિણામને નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ કહે છે.
જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રસંલુલિતપરિણામને

निश्चयसम्यक्त्व कहे छे तथा एने भावचारित्र
 त्र कहे छे. भावचारित्रने निश्चयसम्यक्त्व के-
 वी रीते कहेवाय ? तेना उत्तरमां जणाववा-
 मा आवे छे के भावचारित्रस्यैव नि-
 श्चयसम्यक्त्वरूपत्वात् भावचारित्रने
 निश्चयसम्यक्त्वरूपत्व छे. अतएव मिथ्या-
 चारानिवृत्तिरूप कार्यनो तेथी सद्भाव छे.
 जो आ प्रमाणे निश्चयसम्यक्त्वनुं स्वरूप
 कहेतां श्रेणिक कृष्ण बगेरेने निश्चयसम्य-
 क्त्व घटी शके नहि ? उत्तरमां कहेवानुं के
 श्रेणिककृष्णादिकने निश्चयसम्यक्त्व नथी.
 अप्रमत्तसंयतानामेव तद्व्यवस्थितेः
 सातमा गुणस्थानकवर्ति अप्रमत्त साधुओने
 निश्चयसम्यक्त्व होय छे. कारण के सातमा
 गुणस्थानकवर्ति अप्रमत्त साधुओने शुद्धात्म

જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર પરિણતિ હોય છે. આચારંગસૂત્રમાં અપ્રમત્ત સાધુઓને નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ કથ્યું છે. તત્પાઠઃ—

જં સમ્મંતિ પાસહ, તં મોળંતિ પાસહ, જં મોળંતિ પાસહ, તં સમ્મંતિ-
પાસહ ॥૧॥ ણ ઇમં સક્કં સિઢિલે-
હિં અદિજ્જમાણેહિં ગુણાસાણહિં વં-
કસમાયારેહિં પમત્તેહિં ગારમાવસં-
તેહિં મુણી મોળં સમાદાય, ધુણે ક-
મ્મસરીરગં, પંતલૂહં ચ સેવંતિ ધીરા
સમ્મત્ત દંસિણોત્તિ ॥ ૧ ॥

જે સમ્યક્ત્વ છે તે ચારિત્ર છે, અને
જે ચારિત્ર છે તે સમ્યક્ત્વ છે. આ સૂ-

ત્રની ટીકા શ્રીશીલાંગાચાર્યે કરી છે તેમાં અ-
પ્રમત્ત સાધુને નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ કથ્યું છે. જે
નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ છે તેને ભાવચારિત્ર કથ્યું
છે અને તે સાતમા ગુણસ્થાનઋવર્તિ સાધુ-
ઓને હોય છે. જ્ઞાની ધ્યાની સમાધિવત સા-
ધુને નિશ્ચયસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વિશુદ્ધચારિત્રીયોને કારકસમ્યક્ત્વ ક-
થ્યું છે પણ તે વાણ ચારિત્ર ક્રિયારૂપ છે
અને નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ તો આત્માની શુદ્ધ
જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર પરિણતિ રૂપ છે માટે
કારકસમ્યક્ત્વ અને નિશ્ચયસમ્યક્ત્વમાં
જ પ્રમાણે ભેદ જાણવો. નિશ્ચયસમ્યક્ત્વને
આશ્રયી સિદ્ધાન્તોમાં પ્રગમાદિનુ લક્ષણપણું
કથ્યું છે. અપ્રમત્ત સાધુઓને જેટુ અત્યંત
જ્ઞાનાદિ શુદ્ધાત્મપરિણામ વડે નિશ્ચય સમ્ય-

કત્વ પ્રાપ્ત થાય છે તેવું કૃષ્ણ અને શ્રેણિક વગેરેને
 નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ ઘટતું નથી. કારણકે તેઓમાં
 નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ લક્ષણોની ઉત્પત્તિનો અભા-
 વ છે. ચોથાગુણસ્થાનકમાં ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ
 પ્રાપ્ત થઈ શકે છે પરંતુ ભાવ ચારિત્રરૂપ નિશ્ચય
 સમ્યક્ત્વ કે જે ભાવચારિત્ર સ્વરૂપ છે તેજ ચો-
 થા ગુણસ્થાનકમાં પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. દીક્ષા-
 ચારિત્ર લેવાનો જે હૃદયમાં ભાવ થાય છે તેને
 ભાવચારિત્ર કહેવામાં આવતું નથી, પરંતુ
 આત્મા જ્યારે દીક્ષા અંગીકાર કરી સાધુનાં વ્ર-
 તો પાલતો છતો સાતમા અપ્રમત્ત ગુણઠાણાના
 વિશુદ્ધ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રપરિણામ વડે પ-
 રિણમે છે ત્યારે તેને ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ
 કથવામાં આવે છે અને તે ભાવચારિત્ર
 રૂપ મૌનને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ કથવામાં આવે છે.

श्री हरिभद्रसूरिण एज प्रमाणे कह्यं छे.

निच्छयसम्मत्तं वाहिगिच्च सुत्तभ-
णिअनिउणरूवं तु । एवं विहो णि-
ओगो--होइ इमो हंत वण्णुत्ति ॥

ज्ञानादिमय इत्यस्यायमर्थः ज्ञा-
ननये ज्ञानस्य दशाविशेष एव स-
म्यक्त्वं क्रियानये च चारित्ररूपं, दर्शननये तु स्वतन्त्रं व्यवस्थितमेव.
इति ॥ शुद्धात्मपरिणामग्राहिनिश्च-
यनये तु

आत्मैव दर्शनज्ञानचारित्राण्य-
थवा यतेः यत्तदात्मक एवैष-शरीर-

મધિતિષ્ઠતિ ॥

આ પ્રમાણે નિશ્ચયનય સમ્યક્ત્વનું સ્વ-
રૂપ અવબોધવું. શુદ્ધ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર પ-
રિણતિ રૂપ આત્મા તેજ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ છે.
વાહ્ય રાગાદિ સંકલ્પ વિકલ્પ રહિત નિરુપા-
ધિમય શુદ્ધાત્મ વોધ સ્થિરતા, લીનતા તન્મય
પરિણતિ તેજ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ અવબોધવું.

આગમસારકર્તા દેવ-ગુરુ અને ધર્મની
શ્રદ્ધાને વ્યવહારસમ્યક્ત્વ કહે છે અને આ-
ત્મા તેજ દેવ, આત્મા તેજ ગુરુ અને આત્મા
તેજ ધર્મ એવી શ્રદ્ધાને નિશ્ચયનય સમ્યક્ત્વ
કથે છે. પ્રશ્નોત્તરરત્નચિંતામણિમાં શેઠ અ-
નુપચંદ મલુકચંદ જણાવે છે કે ઉપશમ સ-
મ્યક્ત્વ-ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ અને ક્ષાયિક
સમ્યક્ત્વ તેજ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ છે. આ પ્ર-

માણે તેઓ નિશ્ચયસમ્યક્ત્વની વ્યાખ્યા કરે છે પણ તેનો પ્રવચનસારોદ્ધારવૃત્તિ-નવ-પદ પ્રકરણવૃત્તિ-ધર્મસંગ્રહવૃત્તિ-આચારાગસૂત્ર ટીકા વગેરેમાં કહેલા નિશ્ચય સમ્યક્ત્વની સાથે મતભેદ દેખાય છે, નવપદપ્રકરણવૃત્તિ, ધર્મસંગ્રહ વગેરેમાં ક્ષાયિક સમકિતને નિશ્ચય સમકિતથી ભિન્ન ગણ્યું છે અને શ્રેણિકને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ છતાં નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ નથી એમ સ્પષ્ટ કથ્યું છે. આગમસારના કર્તાની જે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વની વ્યાખ્યા કરી છે તે પણ ઉપરની વ્યાખ્યાથી ભિન્ન પડે છે તો પણ અનુભવની અપેક્ષાએ અપ્રમત્ત સાધુઓને જે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ કથ્યું છે તેની સાથે સંવંધ કયોચિત્ વંધવેસતો આવે છે. અપ્રમત્ત સાધુઓ, નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ પોતાના આ-

તમાને દેવ-ગુરુ માનીને અને તેને શુદ્ધ ધર્મ-
 રૂપ માનીને તે સત્તાણ તેનું ધ્યાન કરે છે
 તેથી તેઓને શુદ્ધાત્મજ્ઞાનપરિણતિયોગે નિશ્ચય,
 સમ્યક્ત્વ હોય છે. મારો આત્મા તેજ દેવ ગુરુ
 ધર્મરૂપ છે એવું વર્તનમાં મૂકીને તેનો વાસ્તવિ-
 ક શુદ્ધાત્મ અનુભવ નિશ્ચય કરવો તે અપ્રમત્ત
 દશા વિના અન્ય કે જે નીચેના ગુણસ્થાનકોમાં
 રહેલા જીવો છે તેઓને આવી શકે નહિ એમ
 અનુભવનિશ્ચય શુદ્ધાત્મા પરિણતિએ તેનો
 ભાવાર્થ સમજી નિશ્ચય સમ્યક્ત્વમાં તે વ્યા-
 ય્યા સમાવેશ કરી મતભેદ દૂર કરી શકાય
 છે. શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીએ જે દૃષ્ટિથી નિશ્ચયનય
 સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ કથ્યું છે તેનો સત્ય ભા-
 વાર્થ તો તેઓ જાણે. પરંતુ સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ
 સિદ્ધાન્ત શૈલીએ એ પ્રમાણે ઘટાવતાં તેમના
 કથનમાં વિરોધ જણાતો નથી. દેવ ગુરુ અને

ધર્મરૂપ જેનો આત્મા પરિણમ્યો છે અને તેનો શુદ્ધાનુભવ કરીને આત્માની શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ પરિણતિને સેવે છે તેને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે એવો વાસ્તવિક અનુભવાર્થ ગ્રહતાં સાપેક્ષત્વ વ્યાખ્યાણ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ ગ્રહાય છે.

સમ્યક્ત્વ.

સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞિ પચેન્દ્રિય તિ-યંચો તથા સ્ત્રીઓ તથા ભવનપતિ વ્યંતર જ્યોતિષોને ક્ષાયિક સમક્તિ નથી. તેઓ-ને તે ભવમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થતું નથી. સંખ્યાતા વર્ષાયુષ્કવાળા મનુ-ષ્યને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનો આરંભ થાય છે માટે સંખ્યાતા વર્ષાયુષ્કવાળા સદિપચે-

ન્દ્રિય તિર્યંચ સ્ત્રીઓ અને ઉપર્યુક્ત ત્રણ પ્ર-
 કારના દેવતાઓને પારભવિક ક્ષાયિક સ-
 મ્યક્ત્વ પળ હોતું નથી. કારણકે ક્ષાયિક
 સમ્યક્દષ્ટિનો તેઓમાં ઉત્પાદ થતો નથી.
 ઉપર્યુક્ત સંખ્યાતાયુષ્કસંજિપંચેન્દ્રિય તિર્યંચ
 સ્ત્રીઓ તથા ત્રણ પ્રકારના દેવતાઓને
 ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ થાય છે.
 એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય
 અને અસંજિપશ્ચેન્દ્રિય જીવોને તે ભવ ત્રા
 પરભવની અપેક્ષાએ ત્રણ સમ્યક્ત્વમાંથી
 એક પળ સમ્યક્ત્વ હોતું નથી. વાંદર, પૃ-
 થ્વી, જલ, વનસ્પતિ, દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિય
 જીવો અને અસંજિપંચેન્દ્રિયોમાં પર્યાપ્તાવ-
 સ્થામાં પારભવિક સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ અને
 પર્યાપ્ત સંજી પંચેન્દ્રિયમાં તાદ્ભવિક પમાય

छे. सूक्ष्म एकेन्द्रिय वादर तेज वायुमां सम्यक्त्वलेश्यावंतोना उत्पादनो अभाव छे माटे सास्वादन तेओमां नथी ए कर्मग्रन्थिक अभिप्राय छे. सूत्राभिप्रायवडे तो पृथिवी आदि एकेन्द्रियोने सास्वादन सम्यक्त्व नथी. यदुक्तं प्रज्ञापनायाम्, पुढविकाश्याणं पुच्छा गोयमा पुढविकाश्या नो सम्मदिष्टी नो सम्मामिच्छदिष्टी एवं जावणप्पइकाश्या-॥ इति प्रवचनसारोद्धारे १४९ द्वारे ॥ पञ्च सम्यक्त्वानां कालनियममाह-
 १ अंतमुहूर्तोवसमो, छात्रलिसासाणवेयगोसमओ, साहियतित्तीसायर-
 खइयो दुगुणो खओवसमे ॥

(२१८)

उपशमनो अन्तर्मुहूर्त काल छे सास्वादन-
नो उत्कृष्ट छ आवलिका मात्र, समय मात्र वेदक
क्षायिकनो तेत्रीस सागरोपम अने क्षयोप-
शमनो सासठ सागरोपमनो काल जाणवो.
सर्वार्थसिद्धादिनी अपेक्षाए क्षायिक सम्य-
क्त्वनी तेत्रीस सागरोपमनी स्थिति जाणवी.
बावीस सागरोपम स्थितिवाळा देवपणे त्रण
वार उत्पन्न थवाथी क्षयोपशम सम्यक्त्वनो
छासठ सागरोपमनो काल सिद्ध थाय छे
अने तेमां नरभवनुं आयुष्य अधिक जाणवुं.

उक्कोसं सासायण-उवसन्निया
हुंति पंचवाराओ, वेयग खयगा इ-
क्कसि-असंखवारा खओवसमो ॥

आखा भवचक्रमां जीवने सास्वादन

અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પાંચ વાર ઉત્પન્ન થાય છે. વેદક અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ એક-વાર ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ અસંખ્યવાર ઉત્પન્ન થાય છે.

વીયગુણે સાસાણો-તુરિયાદ્સુ-
અદ્વિગાર ચુચ્ચુસુ, ઉવસમગસ્વય-
ગવેયગ-સ્વાઓવસમા કમા હુંતિ ॥

વીજા ગુણસ્થાનકમા સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ છે. ચોથાથી અગિયારમા સુધી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ છે. ચોથાથી સાતમા સુધી વેદક અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ છે તથા ચોથાથી અયોગી પર્યંત ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ છે.

વેદકં ચૈવ સમ્યક્ત્વં ક્ષાયોપશ-
મિકં તથા, ઇતિ પૌદ્ગલિકાન્યાહુઃ

પીડાનુગ્રહશક્તિઃ ॥

વેદક અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વને પૌદ્ગલિક કહેવામાં આવે છે અને ઉપશમ અને ક્ષાયિકને અપૌદ્ગલિક કહેવામાં આવે છે. ઉપશમક્ષાયિકસમ્યક્ત્વયોઃ પુદ્ગલવેદનસ્ય સર્વથૈવાભાવાત્.

ચાર ગતિમાં સંક્ષિપ્તપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય જીવને પ્રથમ સમ્યક્ત્વનો લાભ થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી ચ્યુત જીવ ક્ષયોપશમ દૃષ્ટિ-મિશ્રદૃષ્ટિ વા મિથ્યાદૃષ્ટિ થાય છે. સિદ્ધાંતના મત પ્રમાણે અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ, તથાવિધસામગ્રી સદ્ભાવે અપૂર્વ કરણ વડે ત્રણ પુંજ કરીને શુદ્ધ પુદ્ગલોને વેદ-તો છતો ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામ્યા વિનાજ

ક્ષાયોપશમસમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય છે. તે પ્રથમ
 ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વને પામે છે. અન્ય તો એમ
 કહે છે કે—“ અન્યસ્તુ યથાપ્રવૃત્તિ
 કરણત્રયક્રમેણાન્તરકરણે ઉપશમ-
 સમ્યક્ત્વં લભતે પુઞ્જત્રયં ત્વસૌ ન
 કરોત્યેવ તતશ્ચૌપશમિકસમ્યક્-
 ત્વાચ્ચ્યુતોઽવશ્યં મિથ્યાત્વમેવ યાતિ
 યથાપ્રવૃત્તિકરણાદિ ત્રણના અનુક્રમે અન્તર્ક-
 રણમા ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે છે અને જીવ,
 ત્રણ પુંજને નથી કરતો તતઃ પશ્ચાત્ -ઉપશમ
 સમ્યક્ત્વથી ચંબેલો અવશ્ય મિથ્યાત્વને પામે છે.

પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પામે છે તો કોઈ જીવ
 સમ્યક્ત્વની સાથે દેશવિરતિ વા સર્વવિરતિ-
 પણ પામે છે. સાસ્યાદન સમ્યક્ત્વી. ૪૬ પણ

पामतो नथी.

उक्तं च शतकबृहच्चूर्णौ—

उवसमसस्मदिद्वी-अंतरकरण-
ठिओ कोइ देसविरयंपि लंभइ कोइ
पमत्तभावांपि ॥ सासाइणो न किंपि
लहे इति ॥

धुजत्रयसंक्रमश्च कल्पभाष्ये ए-
वमुक्तः मिथ्यात्वदलिकान् पुद्गला-
नाकृष्य सम्यग्दृष्टिः प्रवर्धमानपरि-
णामः सम्यक्त्वे मिश्रे च संक्रमयति।
मिश्रपुद्गलांश्च सम्यग्दृष्टिः सम्यक्-
त्वे मिथ्यादृष्टिश्च मिथ्यात्वे सम्यक्-

ત્વપુદ્ગલાંસ્તુ મિથ્યાત્વે સંક્રમયતિ
ન તુ મિશ્રે ॥

પ્રવર્ધમાનપરિણામી સમ્યગ્દૃષ્ટિજીવ, મિ-
થ્યાત્વ પુદ્ગલોને આકર્ષી સમ્યક્ત્વમાં અને
મિથ્યાત્વમાં સંક્રમાવે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ,
મિશ્ર પુદ્ગલોને સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમાવે છે અને
મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ મિથ્યાત્વમાં સંક્રમાવે છે
તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ, સમ્યક્ત્વ પુદ્ગલોને મિથ્યા-
ત્વમાં સંક્રમાવે છે પણ મિશ્રમાં નહીં.

મિચ્છત્તાંમિ અક્ષીણે—તિપુંજા સમ્મ-
દિટ્ઠિણો નિયમા સ્વીણંમિ ડ મિચ્છ-
ત્તે—દુષ્ણપુંજી વ સ્વવગોવા ॥

મિથ્યાત્વ અક્ષીણ થયે છતે સમ્યગ્ દ-

ष्टियो, नियमा त्रिपुंजवाळा होय छे. मिथ्या-
त्व क्षीण थये छते वे पुंजी होय छे अने
मिश्र क्षीण थये छते एक पुंजी होय छे अने
सम्यक्त्व मोहनीय क्षीण थये छते क्षायिक
सम्यक्त्ववंत थाय छे.

सम्यक्त्वपुद्गला अशोधितमदनको
द्रवस्थानीया विरुद्धतैलादिद्रव्यक-
ल्पेन कुतीर्थिकसंसर्गकुशास्त्रश्रवणा-
दिमिथ्यात्वेन मिश्रिताः सन्तः तत्क्ष-
ण एव मिथ्यात्वं स्युः यदापि प्रपतित
सम्यक्त्वः पुनः सम्यक्त्वं लभते
तदापि अपूर्वकरणेन पुञ्जत्रयं कृत्वा
अनिवृत्तिकरणेन सम्यक्त्वं पुञ्ज एव

गमना दृष्टव्यं । न तु तदा अपूर्व-
 करणस्य पूर्वलब्धस्यैव लाभात् कथं
 अपूर्वतेति चेदुच्यते अपूर्वमिवाऽपूर्वं
 स्तोकवारमेव लाभादिति वृद्धाः सैद्या-
 न्तिकमतं चैतत्—सम्यक्त्वप्राप्तावि-
 व देशविरतिसर्वविरत्योः प्राप्तावपि
 यथाप्रवृत्तापूर्वकरणे भवतो न त्वनि-
 श्चितिकरणं, अपूर्वकरणाद्वासमाप्तावन-
 न्तरसमये एव तयोर्भावात् । देशस-
 र्वविरत्योः प्रतिपत्तेरनन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं
 यावदवश्यं जीवः प्रवर्धमानपरिणा-
 मस्तत ऊर्ध्वत्वनियमः कोऽपि प्रव-

धर्मानपरिणाम एव कोऽपि स्वभाव-
 स्थः कोऽपि हीनपरिणामः ये चाभो-
 गं विनैव कथंचित् परिणामहासादे-
 शविरतेः सर्वविरतेर्वा प्रतिपतति ता-
 स्ते अकृतकरणा एव पुनस्तां लभन्ते।
 ये त्वाभोगतः प्रतिपतिता आभोगे-
 नैव मिथ्यात्वं गतास्ते जघन्यतोऽत-
 र्मुहूर्तेनोत्कर्षतः प्रभूतकाले यथोक्त-
 करणपूर्वकमेव पुनस्तां ते लभन्ते
 इत्युक्तं कर्मप्रकृतिवृत्तौ— ॥

सैद्धान्तिक मत प्रमाणे विराधित सम्य-
 कत्ववालो जीव ग्रहण करेल सम्यक्त्वर्न

પાથે છઠી નરક સુધી કોઈ ઉપન થાય છે
 અને કાર્મગ્રન્થિનુ મતમાં તો વૈમાનિકથકી
 મન્યત્ર ઉત્પન્ન થતો નથી. તેન ગૃહીતેને-
 લ્યુક્તમ્ ॥

મવચનસારોદ્ધારમાં પ્રાપ્ત સમકીતિ જીવ
 તેના ત્યાગથી કર્મગ્રન્થ મત પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ
 સ્થિતિવાળી કર્મપ્રકૃતિયોને વાંધે છે અને
 જ્ઞાનનિકમતાભિપ્રાયથી ભિન્ન ગ્રન્થીને ઉ-
 કૃષ્ટ સ્થિતિવંધ થતો નથી.

ગ્રન્થિ મેદ કરનારને અને ઉપશમ શ્રે-
 ણેના પ્રારંભકને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ થાય છે.

ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વદષ્ટિ તૃતીયભવમાં
 ચતુર્થ ભવમાં વા તે ભવમાં સિદ્ધ થાય છે.
 ભવનું આયુષ્ય વાંધીને જે ક્ષાયિક સ-

મ્યક્ત્વી થયો છે તે દેવગતિ વા નરકગતિમાં
 જાય છે તો ત્યારે તે જીવ તદ્ભવાંતરિત
 ત્રીજા ભવમાં સિદ્ધ થાય છે અને પૂર્વ વદ્ધા-
 યુષ્ક ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી તિર્યંચ વા નરકગ-
 તિમાં જાય છે તો તે અવશ્યાઽસંખ્ય-
 વર્ષાયુષ્કેષ્વેવ નતુ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કે-
 શુ તદ્ભવાનન્તરં ચ દેવભવે તતો નૃ-
 ભવે સિદ્ધ્યતીતિ ચતુર્થભવે મોક્ષઃ અ-
 વશ્ય અસંખ્યાતા વર્ષાયુષ્કોમાં ઉપજે છે પણ
 અસંખ્યાતા વર્ષાયુષ્કવાળાઓમાં નહિ. તે
 ભવ પશ્ચાત્ દેવભવે અને ત્યાંથી મનુષ્ય ભ-
 વમાં સિદ્ધ થાય છે. જેણે પૂર્વ ભવનું આયુષ્ય
 વાંધ્યું નથી, એવો કોઈ મનુષ્ય ક્ષાયિક સમ્ય-
 ક્ત્વ પામે છે તો તે તદ્ભવમાં ક્ષપકશ્રેણિ

આરોહી સિદ્ધ થાય છે.

ઐક્ય જીવ અને નાના જીવની અપેક્ષાએ સમ્યક્ત્વનો ઉપયોગ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અન્તર્મુહૂર્તનો જાણવો અને ક્ષાયોપશમ રૂપ તેની લબ્ધિતા ઐક્ય જીવને જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટતો નૃભવ અધિક છાસઠ સાગરોપમની હોય છે. તેના ઉપર સમ્યક્ત્વથી અપ્રચ્યુત જીવ સિદ્ધ થાય છે. નાના જીવને આશ્રયી તો સર્વકાલ જાણવો.

કોઈ સમ્યક્ત્વનો ત્યાગ કરે છતાં પુનઃ તેના આવરણના ક્ષયોપશમથી અન્તર્મુહૂર્ત માત્રમાં પુનઃ સમ્યક્ત્વને પામે છે માટે સમ્યક્ત્વનું અન્તર્ જઘન્યથીતો અન્તર્મુહૂર્ત છે અને આશાતનાપચ્ચર જીવની અપેક્ષાએ તો હ-

कृष्टी अपार्ध पुद्गलपरावर्त जाणवुं. क-
हुं छे के—

तिथ्ययरपवयणे सुअं
आयरिअं गणहरं सहद्दीअं
आसायंतो बहुसो—
अणंतसंसारिओ होइ ॥

नाना जीवोनी अपेक्षाए तो सम्यक्त्वना
आंतरानो अभाव छे.

परिपूर्ण चतुर्दश पूर्व वा दशपूर्वनुं परि-
पूर्ण जेने ज्ञान छे तेने नियमाए सम्यक्त्व
होय छे. वाकीना के जे किञ्चिन् न्यून दश
पूर्वधरो होय छे तेओने सम्यक्त्वनी भज-
ना जाणवी. तेओने सम्यक्त्व होयवा मि-

ધ્યાત્વ પળ હોય. યદુક્તમ્
 ચોદસદસયઅભિન્ને
 નિયમાસમ્મં તુ સેસણ ભયણા
 મતિઓહીવેવચ્છાસોવિ
 હોંતિ મિચ્છે નડણસેસે ॥

અભિન્નદશપૂર્વી અને અભિન્ન ચતુ-
 ર્દશ પૂર્વીને નિયમાણ સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે, પણ
 કયું સમ્યક્ત્વ તે સ્પષ્ટ જણાવ્યું નથી. અન્ય
 તે થકી ન્યૂનપૂર્વીઓને ભજના જાણવી.
 અભવ્ય દશપૂર્વ ભિન્ન દ્રવ્યશ્રુતનો ચારિત્ર
 અંગીકાર કરી અભ્યાસ કરે છે, પણ તેને
 સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી. વાહ્યચારિત્ર
 ક્રિયાવળે અભવ્યજીવ નવ ગ્રંથેયક સુધી

જાય છે—

આ કાલમાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિજેને થાય છે, તેને ઉત્તમ ભવ્ય જીવ જાણવો. ॥ સંમત્તંમિ ઉ લહે, પલિઅપુહુત્તેણ સાવઓ હુજ્જા । ચરણોવસમખ-યાણં, સાગરસંખંતરા હુંતિ ॥ સમ્ય-ક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા વાદ ઉત્તર દેશવિરત્યાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. ગુરુની વિનય ભ-ક્તિવડે જે આરાધના કરે છે, તેને સમ્યક્ત્વ-ની પ્રાપ્તિ થાય છે. ક્ષયોપશમાદિ સમ્યક્ત્વ યોગે તીર્થંકર નામ વાંધી શકાય છે. વીશ સ્થાનકની આરાધના કરનાર જીવ તીર્થ-ંકર નામ કર્મ વાંધે છે. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પશ્ચાત્ ધર્મક્રિયાની સફળતા થાય છે. દેવ, ગુરુ,

ધર્મનો રાગી અને મધ્યસ્થ મન્દકપાયી જીવ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનો અધિકારી બને છે. માર્ગાનુસારી જીવ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરવાને અધિકારી બને છે. જેના મનમાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે અત્યંત તીવ્ર જિજ્ઞાસા હોય, તેણે માર્ગાનુસારી પ્રથમ થવું જોઈએ. માર્ગાનુસારી-પણું આવ્યા વાટ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. આત્મજ્ઞાની આત્માના સ્વરૂપને અવધોધી આત્માની શુદ્ધ ગુણ પર્યાયમાં રમણતા કરી સમાધિવંત બની અત્યંત અતીન્દ્રિય આનન્દના અનુભવે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરે છે. આત્માના સહજાનન્દનો ઓઘ જ્યાં છે ત્યાં સમ્યક્ત્વ છે. દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ-ગુણ પ્રાપ્ત કરવાને માટે જેને ધર્મ કાઠજી હોય, તેણે પ્રથમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કર-

વી. ગીતાર્થ આત્મજ્ઞાની ધ્યાની સદ્ગુરુનાં
ચરણકમલ સેવવાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ
ધાય છે.

ઉપર પ્રમાણે સમ્યક્ત્વના જે જે ભેદો
કહ્યા છે, તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવો એજ
ઉત્તમ પુરુષોનું કર્તવ્ય છે. આગમોનો નય
નિષ્લેપ પ્રમાણોથી અનુભવ કરીને રાગ દ્વેષ
રહિત આત્માના સમભાવ સ્વરૂપમાં પરિણમવું
એજ પરમસાધ્ય કર્તવ્ય છે. સમભાવે પરિણમતાં
આત્મા કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ પામે છે.

સેયંવરો વા આસંવરો વા.

બુદ્ધો વા અહવ અન્નો વા

સમભાવભાવી અપ્પા—

લહરિ મુક્કં ન સંદેહો ॥

એતાંવર વા દિગંવર, બુદ્ધ અથવા અથવા
 વેદાંતી, વૈદિક ધર્મી, મુસલમાન, સ્ત્રીસ્તિ વ-
 ગેરે ગમે તે હોય; પરંતુ સમભાવે આત્માને
 'ભાવી સમભાવે નિશ્ચયતઃ પરિણમી સમભાવી
 થાય છે તે મોક્ષ પામે છે. તે કર્માવરણનો ક્ષય
 કરી સમ્યક્ત્વાદિને પ્રાપ્ત કરી પરિપૂર્ણ ગુણ-
 મયી બની સિદ્ધ બુદ્ધ પરમાત્મા થાય છે. સર્વ
 સિદ્ધાંતનો સાર એ છે કે સમ્યક્ત્વાદિની
 પ્રાપ્તિ કરી આત્માને સમભાવે ભાવવો. સમ-
 ભાવે પરિણમતાં કપાયની મન્દતાએ અને
 ક્ષીણતાએ નિર્સર્ગ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે
 અને સકલ કર્મને નિવારી પરિપૂર્ણ
 શુદ્ધ બુદ્ધ બને છે. સમભાવે પરિણમતાં
 સહજાનન્દયોગે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનો અનુ-
 ભવ કરી શકાય છે.

आगमसार, नयचक्र आदि ग्रंथोनी
 सहायतार्थी ते ग्रंथोना अनुसारें भव्यजीवो-
 ना उपकारार्थ पद्द्रव्यविचारग्रन्थ वना-
 व्यो छे. तेमां कांइ वीतरागनी आज्ञा
 विरुद्ध भाषण थयुं होय, लखुं होय,
 ते त्रिविधे करी मिच्छामि दुक्कडं दउं छुं. आ
 ग्रंथमां विभ्रम चित्तथी कोइ दोष थयो होय
 तो ते सुधारवा पंडितपुरुषोए कृपा करवी.
शुभे यथाशक्ति यतनीयं ए न्यायने
 अनुसरी में उद्यम कर्यो छे, तेथी हुं मारी
 महेनत परोपकार थये छते, सफल मानुं छुं,
 आ ग्रंथ पंडित पुरुषोने योग्य छे.
 आ ग्रंथ वांची व्यवहार मार्गे चाली हृदयमां
 निश्चय दृष्टि राखशे ते आत्मसुख पामशे.

(२३७).

दुहा.

अध्यातमरस झीलवा, ए पड् द्रव्य विचार;
जे भवी प्राणी धारशे, ते लहेशे सुखसार. १
जन्म मरणथी आतमा, रझळ्यो काळ अनत;
जिनवाणी पड् द्रव्यनी, सुणतां होवे संत. २
सात नयोथी आतमा, सप्तभगीए धार;
आत्मस्वरूप विचारशे, ते लहेशे भवपार. ३
ओगणीश अढावननी, विक्रम साल रसाल;
फागुण मासनी पंचमी, रुडो शुक्रवार. ४
पादरा नगरे शोभता, शांतिनाथ भगवंत;
पादपद्म तेना नमी, ग्रंथ कर्यो गुणवंत. ५
विनयवंत विवेकवन. श्रावक मोहनभाइ;
हीमचंद्र सुत कारणे, ग्रंथ कर्यो सुखदायी. ६
तपगच्छ गगन दिवाकरु, हीरविजय सूरिराय;
सहेजसागर तासशिष्य, पदवी उपाध्याय. ७

(२३८)

पाट परंपर तेहनी, रविसागर गुरुराय;
सुखसागर शिष्य तेहना, विनयवंत कहाय.८
तास चरणने सेवतो, बुद्धि कहै छे एम;
भणेगणे जे धारशे, ते पामे सुखक्षेम. ९
ज्यां लगे शशी भानु रहे, जगमां करे प्रकाश;
तावत् भविजन भालुसम, थइने करो सुवास.१०
ए षड्द्रव्य विचार ग्रन्थ, जिनवाणीथी रसाल;
भणशे गणशे ते भवी, लहेशे मङ्गलमाल.॥११॥

संपूर्णम्.

ॐ शान्तिः ३

॥ श्रीसच्चिदानंदाय नमः ॥
अथ श्रीचिदानंदजी अपरनाम
श्रीकपूरचंदजी महाराज कृत
॥ स्वरोदयज्ञान प्रारंभः ॥

॥ वृत्तय वंद ॥

॥ नमो आदि अरिहंत, देव
देवनपति राया ॥ जास चरण अ-
मलं, गणाधिप गुण निज पाया ॥
धनुष पंचशत मान, सप्त कर परि-

मित काया ॥ वृषज आदि अरु अंत,
 मृगाधिप चरण सुहाया ॥ आदि
 अंत युत मध्य, जिन चोवीश इम
 ध्याइये ॥ चिदानंद तस ध्यानशी,
 अविचल लीला पाइये ॥ १ ॥ इक
 कर वीणा धरत, इक कर पुस्तक ठा-
 जे ॥ चंदवदन सुकुमाल, चाल जस
 तिलक विराजे ॥ हार मुकुट केयूर,
 चरण नूपुरधुनि वाजे ॥ अद्भुत रूप
 सरूप, निरख मन रंजा लाजे ॥ ली-
 लायमान गजगमनी नित, ब्रह्मसुता
 चित्त ध्याइये ॥ चिदानंद तस ध्या-
 नशी अविचल लीला पाइये ॥ २ ॥

(३)

॥ दोहा ॥

॥ उदधिसुता सुत तास रिपु, वा-
हन संस्थित बाल ॥ बाल जाणी नि-
ज दीजीए, वचन विलास रसाल ॥
॥ ३ ॥ अज अविनाशी अकल जे,
निरंकार निरधार ॥ निर्मम निर्जय
जे सदा, तास नक्ति चित्त धारा ॥ ४ ॥
जन्म जरा जाकुं नहीं, नहीं सोग
संताप ॥ सादि अनंती श्रिति करी,
श्रितिवंधन रुचि काप ॥ ५ ॥ तीजे
अंशरहित शुचि, चरम पिंन अव-
गाह ॥ एक समे समश्रेणिए. अचल
अयो शिवनाह ॥ ६ ॥ सम अरु विषम-

पणे करी, गुण पर्याय अनंत ॥ एक
 एक परदेशमें, शक्ति सुजग महंत
 ॥७॥ रूपातीत व्यतीतमल, पूर्णानंदी
 ईस ॥ चिदानंद ताकुं नमत, विनय
 सहित निज सीस ॥ ८ ॥ काल-
 ज्ञानादिक थकी, लही आगम अ-
 नुमान ॥ गुरु किरपा करी कहत हूं,
 शुचि स्वरोदयज्ञान ॥ ९ ॥ स्वरका
 उदय पिठाणीए, अतिही थिर चि-
 त्तधार ॥ ताथी शुभाशुभ कीजीए,
 चावी वस्तु विचार ॥ १० ॥ नामी
 तो तनमें घणी, पण चौवीश प्रधान ॥
 तिनमें नव फुनि ताहुमें, तीन अ-

धिक कर जान ॥ ११ ॥ इंगला पिंग-
 ला सुखमना, ये तीनोंके नाम ॥
 जिन जिन अव कहत हूं, ताके
 गुण अरु धाम ॥ १२ ॥ भृकुटी चक्रगुं
 होत है, खासाको परकास ॥ वंक-
 जालके ढिग थड़, नाजी करत नि-
 वास ॥ १३ ॥ नाजीतें फुनि संचरत,
 इंगला पिंगला धाम ॥ दक्षिण दिश
 हैं पिंगला, इंगला नाकी वाम ॥ १४ ॥
 इण दोजंके मध्यमें, सुखमन नाकी
 जाय ॥ सुखमनके परकासमें, स्वर
 फुनि चालत दोय ॥ १५ ॥ रात्रा
 स्वर जब चलत हैं, चंद्र उदय तब

जान ॥ जव स्वर चालत जीमणो, उ-
 दय होत तव जान ॥ १६ ॥ सौम्य,
 काजकूं शुभ शशि, क्रूर कामकूं सूर ॥
 इणिविधि लख कारज करत, पामे
 सुख जरपूर ॥ १७ ॥ दोउं स्वर सम
 संचरे, तव सुखमन पहिचान ॥
 तामें कोउं कारज करत, श्रवस
 होय कबू हान ॥ १८ ॥ चंद्र चलत
 कीजे सदा, धिर कारज स्वर जाल ॥
 चर कारज सूरज चलत, सिद्ध होय
 ततकाल ॥ १९ ॥ कृष्णपक्ष स्वामी
 रवि, शुक्लपक्ष पति चंद्र ॥ तिथि-
 भाग इनका लही, कारज करत

आनंद ॥ २० ॥ कृष्णपक्षकी तीन
 तिथि, प्रथम रविकी जांन ॥ तीन
 शशिकी फुनि रवि, इण अनुक्रम प-
 हिचांन ॥ २१ ॥ शुक्लपक्षकी तीन
 तिथि, चंद तणी कही भीत ॥ फुन
 रवि फुन शशि फुन रवि, शशि गि-
 णवाकी रीत ॥ २२ ॥

॥ ठप्पय ठंद ॥

॥ मंगल शनि आदित्य, वार स्वा-
 मी रवि जाणो ॥ सुरगुरु बुध अरु
 सोम, शुक्र पति चंद वखाणो ॥ इण-
 विधि स्वर तिथि वार, जिन कर न-
 दत्र पिठाणो ॥ शुभ कारिजकूं योग्य,

सकल इणविधि मन आणो ॥ नि-
रगम सुरगम विध, जाव इणवि-
धकें लखो ॥ तत्त्व तणो परकाश,
सुधारस इम चखो ॥ १३ ॥

॥ दोहा ॥

॥ कृष्णपक्ष एकम दिने, प्रातः
सूर जो होय ॥ तौ ते पक्ष प्रवीण
नर, आनंदकारी जोय ॥ १४ ॥ शु-
क्लपक्षके आदि दिन, जो शशि स्वर
ज्योत ॥ तौ ते पक्ष विचारीए, सु-
खदायक अति होत ॥ १५ ॥ चंद्र-
तिथिमें चंद्र स्वर, सूरतिथि वहे
सूर ॥ कायामें पुष्टि करे, सुख आ-

(ए)

पतञ्जरपूर ॥२६॥ चंद्रतिथिमें आय
जो, जानु करत प्रकाश ॥ तो कलेश
पीमा हुवे, किंचित वित्त विनाश
॥ २७ ॥ सूरजतिथि पक्किवा दिने,
चले चंद्र स्वर जोर ॥ पीर कलह नृप
जय करे, चित्त चंचल चिहुं उर ॥ २८ ॥
दोउं पक्ष पक्किवा दिने, सुखमन स्वर
जो होय ॥ लाज हाण सामान्यथी,
ते निहचे करी जोय ॥ २९ ॥ वृश्चिक
सिंह वृष कुंज पुन, शशि स्वरनी
ए राश ॥ चंद्रोजोग झणके मिलत,
शुभ कारज परकाश ॥ ३० ॥ कर्क
मकर तुल्य भेष पुन, चर राशि ए

चार ॥ रवि संग ए संचरत, चर काजे
 सुखकार ॥ ३१ ॥ मीन मिथुन धन,
 कन्यका, द्विस्वप्नाव ए जान ॥ सुख-
 मन स्वरसुं मिलत है, काज करत
 होय हान ॥ ३२ ॥ ससि सूरजके
 मास इम, जिन जिन करीए जाण ॥
 राशि वर्गित दिन थकी, अधिक जेद
 मन आण ॥ ३३ ॥ प्रश्न करणकूं कोउ
 नर, आवत हिरदे धार ॥ पृष्ठक
 नरनी दिशि तणो, निर्णय कहूं वि-
 चार ॥ ३४ ॥ सनमुख काबी ऊर्ध्व
 दिशि, रही प्रश्न करे कोय ॥ चंद्र-
 जोग हे ता समे, तो कारिज सिद्धि

होय ॥ ३५ ॥ नीचे पीठे जीमणो, जो
 कोइ पूठे आय ॥ जानुजोग स्वर
 होय तो, तस कारज हो जाय ॥ ३६ ॥
 पूठे दक्षिण जुज रही, सूरज स्वरमें
 बात ॥ लगन वार तिथि जोग
 मिली, सिद्ध कार्य अवदात ॥ ३७ ॥
 वाम जाग रही जो कहे, प्रश्न तणो
 परसंग ॥ शशि स्वर जो पूरण हुवे,
 तो तस काज अजंग ॥ ३८ ॥ पूठे
 दक्षिण कर रही, शशि स्वरमें जो
 होय ॥ रवि तत्त्व तिथि वार विन,
 तस कारज नवि होय ॥ ३९ ॥
 अधो पृष्ठ पाठल रही, पृष्ठकनो प-

रिमाण ॥ चंद चलत फल तेहनूं,
 पूर्व कथित पहिबाण ॥ ४० ॥ चलत
 सूर स्वर जीमणो, (रही) पूढे मावी
 जेर ॥ चंद्रजोग बिन तेहनो, नवि
 कारिज विधि कोर ॥ ४१ ॥ सनमुख
 ऊर्ध्व दिशा रही, पूढे जो रवि मांहि
 ॥ चंद्रजोग बिन तेहनूं, कारज सीजे
 नांहि ॥ ४२ ॥ लग्न वार तिथि तत्त्व
 पुन, रास जोग दिसि सोध ॥ का-
 रजके अक्षर गिणे, होवे साचो
 बोध ॥ ४३ ॥ सम अक्षर ससिकूं
 जलो, विषम जानु परधान ॥ तिन-
 की संख्या करनकूं, कहूं एस अनु-

मान ॥ ४४ ॥ चार आठ द्वादश
 युगल, पट दश चवदे जाण ॥ पोरु-
 शथी ससि योग ए, महा शुद्ध पहि-
 ठाण ॥ ४५ ॥ एक तीन सर सात
 नव, एकादश अरु तेर ॥ तिथि
 संयम पचवीस पुन, रविजोग झ-
 ढेर ॥ ४६ ॥ लोककाज सहु परि-
 हरे, धरे सुनिहचल ध्यान ॥ श्रवण
 मनन चितन करत, लहत स्वरोदय-
 ज्ञान ॥ ४७ ॥ अथवा प्राणायाम
 जे, साधे चित्त लगाय ॥ ताकूं पहेली
 भूमिका, सिद्ध स्वरोदय थाय ॥ ४८ ॥
 प्राणायाम विचार तो. हे अति अ-

गम अपार ॥ जेद दोय तस जाणीये,
 निश्चे अरु व्यवहार ॥ ४९ ॥ निह-
 चेथी निज रूपमें, निज परिणति
 होय लीन ॥ श्रेणीगत ज्यों संचरे,
 तों जोगी परवीण ॥ ५० ॥ उपसम
 रूपक कही जुगल, श्रेणी प्रवचन
 मांहि ॥ तिणको काल स्वप्नाव वस,
 साधन हिवणा नांहि ॥ ५१ ॥ अ-
 हनिसि ध्यान अज्यासथी, मन-
 थिरता जो होय ॥ तो अनुभव लव
 आज फुन, पावे विरला कोथ ॥ ५२ ॥
 निज अनुभव लवलेशथी, कठिण
 कर्म होय नाश ॥ अद्वय जवे जवि ते

लहे, अविचलपुरको वास ॥५३॥
 व्यवहारे ये ध्यानको, जेद नवि
 कहीवाय ॥ जिन जिन कहीतां
 थका, ग्रंथ अधिक हो जाय ॥ ५४ ॥
 नाम मात्र अव कहत हूं, याको
 किंचित जाव ॥ अधिक जवि तुम,
 जाणजो, गुरुगम तास लखाव ॥५५॥
 अष्ट जेद है जोगके, पंचम प्राणा-
 याम ॥ ताके सप्त प्रकार है, सकल
 सिद्धके धाम ॥ ५६ ॥ रेचक पूरक
 तीसरो, कुंजक जेद पिठाण ॥ जां-
 तिक समता एकता, लीन जाव चित्त
 थाण ॥ ५७ ॥ पूरक पवन गहत

सुधी, कुंजक थिरता तास ॥ रेचक
 बाहिर संचरे, शांतिक ज्योति प्र-
 काश ॥ ५७ ॥ समता ध्येय स्वरूपमें,
 तिहां सूक्ष्म उपयोग ॥ गहे एक-
 ता गुण विषे, लीन जाव निज जोग
 ॥ ५८ ॥ लीन दशा व्यवहारथी,
 होत समाधि रूप ॥ निहचेथी चेतन
 ए, होवे शिवपुर रूप ॥ ६० ॥ स्वा-
 साकूं अति थिर करे, ताणे नहीं
 लिगार ॥ मूल बंध दृढ लांयके,
 करे बीज संचार ॥ ६१ ॥ वायु पांच
 शरीरमें, प्राण समान अपान ॥ उ-
 दान वायु चोथो कह्यो, पांचम अ-

निल अव्यान ॥६२॥ प्राण हिये पुन
 सर्वगत, तनमें रहत समान ॥ आ-
 धार चक्रगति जाणीये, तीजो वायु
 अपान ॥ ६३ ॥ उदान वासह कंठमें,
 संधिगति ए अव्यान ॥ पंच वायके
 बीज पुन, पंच हिये इम आन ॥६४॥
 ऐँ पेँ रोँ व्लोँ क्लोँ सुधी, पंच
 बीज परधान ॥ इनके गर्जित जेद-
 को, कहत न आवे मान ॥ ६५ ॥ पं-
 चबीज संचारथी, अनहद धुन जे
 होय ॥ निर्गम जेद धुनि तणो, जो-
 गीश्वर लहे कोय ॥ ६६ ॥ वरण
 मात्र इण बीजके, कमल कमल थित

जाण ॥ चिन्न चिन्न गुण तेहनो,
 शास्त्र थकी मन आण ॥ ६७ ॥ स-
 कल सिद्धि इणमें वसे, सर्व लब्धि
 इण मांहि ॥ केतिक आज हूं संपजे,
 केतिक तो अब नांहि ॥ ६८ ॥
 वरण नाजीमें संचरे, सोहं शब्द
 उद्योत ॥ अजपजाप ते जाणीये,
 अनुजव जाव उद्योत ॥ ६९ ॥
 नाजीथी हिये संचरे, तिहां रंकार
 प्रकाश ॥ मनथिरता तामे हुवे, अ-
 शुभ संकटप होय नाश ॥ ७० ॥
 सुरतमोर लावे गगन, तिरवेणी कर
 वास ॥ तिहां अनहद धुनि उप-

जे, धिर योति परकास ॥ ७१ ॥

॥ चोपाइ ठंड ॥

॥ अनहद अधिष्ठाय जे देव, धिर
चेत्त देख करे तसु सेव ॥ रुद्धि अ-
नेक प्रकार देखावे, अदृष्टुत रूप दृष्ट
तसु आवे ॥ ७२ ॥ रुद्धि देख नवि
चित्त चलावे, ज्ञान समाधि ते नर
पावे ॥ वेदजेठ समाधि कह्ये, गु-
रुगम लक्ष तेहनो लह्ये ॥ ७३ ॥
नार्जी पास हे कुंडलि नारी, वंक्कना-
हे तास पिठारी ॥ दशम द्वारका
मारग सोइ, उलट वाट पावे नहीं
कोइ ॥ ७४ ॥ मुद्रा पंचबंध त्रिय

जाणो, आसण चोरासी पहिचा-
 णो ॥ तामे आसण युगपरधान,
 मूलासण पद्मासण जाण ॥ ७५ ॥
 अस्तविस्त वायु संचरे, कारण वि-
 शेषे षट् कर्म करे ॥ नेती धोती न-
 वली कही, जेद चतुर्थ त्राटक फुनि
 लही ॥ ७६ ॥ वस्ती पंचम जेद पि-
 ठानो, रस कपाल ज्ञाती मन आनो ॥
 किंचित आरंज लाख इण मांहि, जै-
 नधरसमें करीये नांहि ॥ ७७ ॥ त्रा-
 टक नव लीये दोय जेद, करत मिटे
 सहु तनका खेद ॥ रोग नवि होवे
 तन मांहि, आलस उंघ अधिक

होये नांहि ॥ ७८ ॥ दृष्टि अष्ट योगनी
 कही, ध्यान करत ते अंतर लही ॥
 कीजे ए सालंबन ध्यान, निरालंबता
 प्रगटत ज्ञान ॥ ७९ ॥ मित्रा तारा
 झूजी जाण, बला चतुर्थी दीता
 मन आण ॥ थिरा दृष्टि कांता फु-
 नि लहीये, प्रज्ञा परा अष्टम दृग
 कहीये ॥ ८० ॥ सघन अघन दिन
 रयणी कही, ताका अनुभव यामें
 लही ॥ निरुपाधि एकांते स्थान,
 तिहां होय ए आत्म ध्यान ॥ ८१ ॥
 अल्प आहार निद्रा व्रज करे, हित
 सनेह जगथी परिहरे ॥ लोकलाज

नवि करे विगार, एक प्रीत प्रचुथी
 चित्त धार ॥ ७२ ॥ आशा एक मो-
 दकी होय, बीजी दुविधा नवि
 चित्त कोय ॥ ध्यान जोग्य जाणो ते
 जीव, जे जवहुःखथी डरत सदीव
 ॥ ७३ ॥ परनिंदा मुखथी नवि करे,
 स्वनिंदा सुणी शमता धरे ॥ करे सहु
 विकथा परिहार, रोके कर्म आग-
 मन धार ॥ ७४ ॥ हरख शोक हिरिदे
 नवि आने, शत्रु मित्र बराबर जाने ॥
 परआशा तजी रहे निराश, तेहथी
 होय ध्यान अज्यास ॥ ७५ ॥ ध्यान
 अज्यासी जो नर होय, ताकूं दुःख

उपजे नवि कोय ॥ इंद्रादिक पूजे
 तस पाय, रुद्धि सिद्धि प्रगटे घट
 आय ॥ ७६ ॥ पुष्पमाल सम विष-
 धर तास, मृगपति मृग सम होवे
 जास ॥ पावक होय पाणी ततका-
 ल, सुरजिसुत सदृश जस व्याल
 ॥ ७७ ॥ सायर गोपदनी परे होय,
 अटवी विकट नगर तस जोय ॥
 रिपु लहे मित्राड जाव, शस्त्र तणो
 नवि लागे घाव ॥ ७८ ॥ कमलपत्र
 करवाल वखानो, दालाहल अमृत
 करी जानो ॥ दुष्ट जीव आवे नही
 पास, जो आवे तो लहे सुवास

॥ ८९ ॥ जो विवहार ध्यान इस
 ध्यावे, इंद्रादिक पदवी ते पावे ॥
 निहचे ध्यान लहे जब कोय, ताकुं
 अवश्य सिद्धपद होय ॥ ९० ॥ सुख
 अनंत विलसे तिहुं काल, तोमी
 अष्ट कर्मकी जाल ॥ ऐसा ध्यान
 धरो नितमेव, चिदानंद लही गुरु-
 गम जेव ॥ ९१ ॥ ध्यान चार जगवंत
 बताये, ते मेरे मन अधिके जाये ॥
 रूपस्थ पदस्थ पिंमस्थ कहीजे, रू-
 पातीत साध शिव लीजे ॥ ९२ ॥
 रहत विकार स्वरूप निहारी, ताकी
 संगत मनसा धारी ॥ निज गुण

अंस लहे जव कोय, प्रथम जेद
 तिण अवसर होय ॥ ए३ ॥ तीर्थ-
 कर पदवी परधान, गुण अनंतको
 जाणी थान ॥ गुण विचार निज
 गुण जे लहे, ध्यान पदस्य सुगुरु
 द्रम कहे ॥ ए४ ॥ जेदज्ञान अंतर-
 गत धारे, स्वपरपरिणति जिन वि-
 चारे ॥ सकति विचारी शांतता
 पावे, ते पिंस्य ध्यान कहीवावे
 ॥ ए५ ॥ रूप रेख जामे नवि कोइ,
 अष्टगुणां करी शिवपद सोइ ॥
 ताकूं ध्यावत तिहां समावे. रूपा-
 तीत ध्यान सो पावे ॥ ए६ ॥ प्रा-

णायाम ध्यान जे कहीये, ते पिंरुस्थ
 जेद जवि लहीये ॥ एण ॥ मन अरु
 पवन समागम जानो, पवन साधे
 मन निज घर आनो ॥ अहनिसि
 अधिका प्रेम लगावे, जोगानल घट
 मांहि जगावे ॥ अदप आहार आ-
 सन दढ करे, नयण थकी निद्रा
 परिहरे ॥ एउ ॥ काया जीव तिन
 करी जाणे, कनक उपलनी पर
 पहिठाणे ॥ जेद दृष्टि राखे घट
 मांहि, मन शंका आणे कबु नांहि
 ॥ एण ॥ कारज रूप कये सुखवाणी,
 अधिक नांहि बोले हित जाणी ॥

સ્વપન રૂપ જાણે સંસાર, તન ધન
 જોવન લખે 'અસાર ॥ ૧૦૦ ॥ શ્રી-
 જિનવાણી હિયે દૃઢ રાખે, શુઠું
 ધ્યાન અનુત્તરસ ચાખે ॥ વિરલા તે
 જોગી જગ માંહિ, તાકું રોગ સોગ
 જય નાંહિ ॥ ૧૦૧ ॥ તેજક્રાંતિ
 તનમે અતિ વાધે, જે નિશ્ચલ ચિત્ત
 ધ્યાન આરાધે ॥ અલ્પ આહાર તન
 હોય નિરોગ, દિનદિન વધે અધિક
 ઉપયોગ ॥ ૧૦૨ ॥ નાસા અગ્રજાગ
 હગ ધરી, અથવા ઢોઝં સંપુટ કરી ॥
 દિયે કમલ નવપદ જે ધ્યાવે, તાકું
 સદૃજ ધ્યાનગતિ આવે ॥ ૧૦૩ ॥

माया बीज प्रणव धरी आद, वरण
 बीज गुण जाणे नाद ॥ चढता व-
 रण करे थिर स्वास, लख धुर नाद
 तणो परकास ॥ १०४ ॥ प्राणायाम
 ध्यान विस्तार, कहेतां सुरगुरु न
 लहे पार ॥ तातें नाम मात्र ए
 कह्यां, गुरु मुख जाण अधिक जे
 रह्या ॥ १०५ ॥ प्राणायाम जूमि
 दश जाणो, प्रथम स्वरोदय तिहां
 पिठाणो ॥ स्वर परकाश प्रथम
 जे जाणे, पंच तत्त्व फुनि तिहां
 पिठाणो ॥ १०६ ॥ कहूं अधिक अब
 तास विचार, सुणो अधिक चित्त-

(१९)

थिरता धार ॥ स्वरमें तत्त्व लखे ज-
व कोइ, ताकूं सिद्ध स्वरोंदय होइ १०७

॥ अमिल ठंद ॥

॥ दोय स्वरोंमें पांच तत्त्व पहि-
चाणीये, वर्ण मान आकार काल
कल जाणीये ॥ इणविध तत्त्व लखाव
साधता जे लहे, साची विसवावीस
वात नर ते कहे ॥ १०८ ॥

॥ दोहा ॥

॥ पृथ्वी जल पावक अनिल,
पंचम तत नज जान ॥ पृथ्वी जल
स्वामी शशि, अपर तीनको जान ॥
॥ १०९ ॥ पीत श्वेत रातो वरण,

हरित श्याम पुन जान ॥ पंचवर्ण
 ये पांचके, अनुक्रमशी पहिठान,
 ॥ ११० ॥ पृथिवी सनमुख संचरे,
 करपल्लव षट दोय ॥ समचतुरंस
 आकार तस, स्वर संगममें होय ॥
 ॥ १११ ॥ अधोत्ताग जल चलत है,
 षोडश आंगुल मान ॥ वर्तुल है
 आकार तस, चंद्र सरीखो जान ॥
 ॥ ११२ ॥ चारांगुल पावक चले,
 ऊर्ध्व दिशा स्वर मांह ॥ त्रिकोणा
 आकार तस, बाल रवि सम आह
 ॥ ११३ ॥ वायु तिर्था चलत है,
 अष्टांगुल नितमेव ॥ ध्वजा रूप आ-

कार तस, जाणो इणविध जेव ॥
 ११४॥ नासासंपुटमें चले, वाहिर
 नेवि परकास ॥ सुन्न अहे आकार
 तस, स्वर युग चलत आकाश॥११५॥
 प्रथम पचास पल दूसरो, चात्तीश
 त्रीजो त्रीश॥ वीशरु दश पल चल-
 त है, तत स्वरमें निशदीश ॥११६॥
 घरी अढाई पांच तत, एक एक
 स्वर मांहि ॥ अहनिशि इणविध
 चलत है, यामें संशय नांहि ॥११७॥
 पंच तत्त्व स्वरमें लखे, जिन्न जिन्न
 जव कोय ॥ कालसमयका ज्ञान
 तस, वरस दिवसका होय ॥११८॥

(३२)

प्रथम मेष संक्रांतिको, व्है प्रवेश
जब आय ॥ तबही तत्त्व विचारीये,
स्वासा थिर ठहराय ॥ ११९ ॥ को-
बा स्वरमें होय ज्यो, मही तणो
परकास ॥ उत्तम जोग बखाणीये,
नीको फल है तास ॥ १२० ॥ पर-
जाकुं सुख व्है घणो, समो होय
श्रीकार ॥ धान होय महीयल घणो,
चोपदकुं अति चार ॥ १२१ ॥ ईत
नीत उपजे नहीं, जनवृद्धि पण
थाय ॥ इत्यादिक बहु श्रेष्ठ फल
सुख, पामे अति राय ॥ १२२ ॥
चलत तत्त्व जल तिण समे, शशि

स्वरमें जो आय ॥ ताको फल अब
 ११३ ॥ हूं, सुणजो चित्त लगाय ॥
 ११३ ॥ मेघवृष्टि होवे घणी, उपजे
 अन्न अपार ॥ सुखी होय परजा सहु,
 चिदानंद चित्त धार ॥ ११४ ॥ धर्म-
 बुद्धि सहुकूं रहे, पुण्य दानधी
 प्रीति ॥ आनंद मंगल उपजे, नृप
 चाले शुभ नीति ॥ ११५ ॥ शशि स्व-
 रमें ये जाणीये, तत्त्वयुगल सुखकार ॥
 तत्त्व तीन आगल रहे, तिनको
 ॥ हूं विचार ॥ ११६ ॥ लगे मेष संक्रांत
 तव, प्रथम घड़ी स्वर जोय ॥ जैसो
 स्वरमें तत्त्व वहै, तैसोही फल

होय ॥ १२७ ॥ जो स्वरमें पावक
 चले, अल्प वृष्टि तो होय ॥ रो
 दोख होवे सही, काल कहे सहु
 कोय ॥ १२८ ॥ देशजंग परजा दुःखी,
 अग्नि तत्त्व परकाश ॥ दोउं स्वरमें
 होय तो, अशुभ अहे फल तास
 ॥ १२९ ॥ वायु तत्त्व स्वरमें चलत,
 नृप विग्रह कबु थाय ॥ अल्प मेघ
 वरसे मही, मध्यम वर्ष कहाय
 ॥ १३० ॥ अर्द्धासा अन्न नीपजे,
 खरु थोडासा होय ॥ अनिल त
 त्वका इणी परे, मन मांहि फल जोय
 ॥ १३१ ॥ स्वर मांहि जो प्रथमही,

वहे तत्त्व आकाश ॥ तो ते काल
 पिठाणीये, होय न पूरा घास ॥
 १३१॥ इणविधथी ए जाणीये, तत्त्व
 स्वरनके मांहि ॥ फल मनमें पण
 धारीये, यामें संशय नांहि ॥ १३२ ॥
 मुधु मास सितप्रतिपदा, कर तस
 लगन विचार ॥ चलत तत्त्व स्वर
 तिण समे, ताको वर्ण निहार ॥ १३४ ॥
 प्रातसमे ससि स्वर विषे, मही
 तत्त्व जो होय ॥ ता ते सर्व विचा-
 रीये, सुखदायक अति होय ॥ १३५ ॥
 घनवृष्टि होवे घणी, समो होय श्री-
 कार ॥ राजा परजाके हिचे, हर्ष

संतोष विचार ॥ १३६ ॥ ईत चीत
 उपजे नहीं, महोटा जय न वि कोय ॥
 चिदानंद इस चंदमें, किति तत्त्व
 फल जोय ॥ १३७ ॥ चिदानंद जो
 चंदमें, प्रात उदक परवेश ॥ तो ते
 समो सुनिद्र अति, वर्षा देश वि-
 देश ॥ १३८ ॥ शांति पुष्टि होवे घणी,
 धर्म तणो अति राग ॥ जविक हिये
 अति उपजे, दान अर्थ धन त्याग
 ॥ १३९ ॥ जल धरणी दोउं वहे, दि-
 वसपति घर आय ॥ प्रातकाल तो
 ते वरस, मध्यम समो कहेवाय ॥
 १४० ॥ तीन तत्त्व अब शेष जे, स्वरमें

तास विचार ॥ मध्यम तिष्ठ कह्यो
 त्तिको, पूर्वकथित चित्त धार ॥ १४१ ॥
 राजजंग परजा दुःखी, जो नज
 वहे स्वर मांहि ॥ पडे काख बहु
 देशमें, यामें संशय नांहि ॥ १४२ ॥
 खर सूरजमें अशिको, होय प्रात
 परवेश ॥ रोग सोगथी जन बहु, पावे
 अधिक कलेश ॥ १४३ ॥ काख पडे
 महीयल विपे, राजा चित्त नधि
 चेन ॥ सूरजमें पावक चलत, एम
 ॥ १४४ ॥ नृप वि
 कटु रक्षप वृष्टि पुन
 , चिदानंद

जोय ॥ १४५ ॥ सुखमन स्वर जो ता
 दिवस, प्रातसमय जो होय ॥ जो-
 वणहार मरे सही, ठत्र जंग पुन
 जोय ॥ १४६ ॥ कहूक थोडो उपजे,
 कहूक तेहुं नांहि ॥ सुखमन स्वरको
 इन परे, फल जाणो मन मांहि ॥
 ॥ १४७ ॥ डुविध रीत जोवण तणी,
 कही वरषनी एम ॥ त्रीजी आगल
 जाणजो, धरी हियके अति प्रेम
 ॥ १४८ ॥ माघ मास सित सप्तमी,
 फुनि वैशाखी त्रीज ॥ प्रातसमयको
 जोइये, वरष दिवसको बीज ॥ १४९ ॥
 निशापतिके गेहमें, जल धरणी

परवेश ॥ करे आय जो तिण समे,
 तो सुख देश विदेश ॥ १५० ॥ अ-
 पर तत्त्व निज नाथ घर, बहे अ-
 धम फल जाण ॥ उदक मही जो
 जानु घर, तो मध्यम चित्त आण ॥

॥ १५१ ॥ एक अशुच फुन एक
 शुच, तीनुंमें जो होय ॥ सिद्ध होय
 फल तेहनुं, मध्यम निहचे जोय
 ॥ १५२ ॥ सहु परीक्षा जावमें, मेष
 जाव बलवान ॥ ता दिन तत्त्व निहा-
 रीके, फल हिरदे दृढ आन ॥ १५३ ॥
 अवजे जोवणहार नर, तेहनो कहूं
 विचार ॥ आप लखी अपणे हिये,

अपणो करहुं विचार ॥ १५४ ॥ चैत्र
 सुदि एकम दिने, शशि स्वर जो
 नवि होय ॥ तो तेहने तिहुं मासमें,
 अति उदवेगसुं जोय ॥ १५५ ॥
 मधु मास सित बीज दिन, चले न
 जो स्वर चंद ॥ गमन होय परदेशमें,
 तिहां उपजे दुःखदंद ॥ १५६ ॥
 चैत्र मास सित त्रीजकूं, चंद चले
 नहि आय ॥ तो ताके तनमें सही,
 पित्तज्वरादिक आय ॥ १५७ ॥ मर-
 ण होय नव मासमें, जो स्वर जा
 तास ॥ मधु मास सित चोथकूं, जो
 नवि चंद्र प्रकाश ॥ १५८ ॥ निशापति

स्वर चैत सुदि, पांचमको नवि
 होय ॥ राजदंरु महोटा हूवे, सं-
 शय इहां न कोय ॥ १५९ ॥ चैत्र
 सुदि ठठके दिवस, चंद्र चले नहि
 जास ॥ वरष दिवस जीतर सही,
 बिणसे बंधव तास ॥ १६० ॥ चले
 न चंदा चैत सित, सप्तम दिन लव-
 देश ॥ तस नर केरी गेहिनी, जावे
 जमके देश ॥ १६१ ॥ तिथि अष्टमी
 चैत्र सुदि, चंद विना जो जाय ॥
 ती पीमा अति उपजे, जाग्य योग
 मुख थाय ॥ १६२ ॥ तिथि अष्टमनो
 चैत सित, दीनौ . . ६२.

(४२)

ससि शुभ तत्त्वमें, तो उलटुं मन
जाय ॥ १६३ ॥ तत्त्व बाणमें कहत
हूं, प्रश्न तणो परसंग ॥ इणविध
हिये विचारके, कथीये वचन अ-
जंग ॥ १६४ ॥ जल धरणीके जोगमें,
प्रश्न करे जे कोय ॥ निशानाथ पूरण
वहत, तस कारज सिद्ध होय ॥ १६५ ॥
अनिल अगन आकाशको, जोग
ससि स्वर मांहि ॥ होय प्रश्न करता
थकां, तो कारज सिद्ध नांहि ॥
१६६ ॥ किति उदक थिर काजकू
उरुगणपति स्वर मांहि ॥ तत्त्व युगल
ए जाणीये, चर कारजकूं नांहि ॥

१६७ ॥ वायु अग्नि नक्ष तीन ए,
 चरकाजे परधान ॥ तत्त्व हियेमें
 जानीये, उदय होत स्वर ज्ञान
 ॥ १६८ ॥ रोगी केरो प्रश्न नर, जो
 कोउ पूछे आय ॥ ताकूं स्वास विचा-
 रके, श्म उत्तर कहेवाय ॥ १६९ ॥
 तसि स्वरमें धरणी चलत, पूछे तस
 दिस मांहि ॥ तासे निहचे करी कहो,
 रोगी बिणसे नांहि ॥ १७० ॥ चंद्र
 बंध सूरज चलत, पूछे मावी ऊरु ॥
 रोगीको परसंग तो, जीवे नहीं
 विधि कोरु ॥ १७१ ॥ पूरण स्वरशुं
 आयके, पूछे खादी मांहि ॥ तो

रोगीकूं जाणजो, साता होवे नांहि
 ॥ १७२ ॥ खात्ती स्वरशुं आयके, वहते
 स्वरमें वात ॥ जो कोउ रोगीनी कहै,
 तो तस नाहिंज घात ॥ १७३ ॥ वाय
 पित्त कफ तीन ये, ज्यो पिंडत्रय
 जोग ॥ समश्री सुख होय देहमें,
 विषम दूआ होय रोग ॥ १७४ ॥
 वाय चोराशी पिंरुमें, पित्त पचीश
 प्रकार ॥ कफ त्रिय जेद वखाणीये,
 छादश सत चित्त धार ॥ १७५ ॥
 वायु निवास उदर विषे, स्वामी हे
 तस सूर ॥ फुनि शत धमणी मांहि
 ते, रहत सदा जरपूर ॥ १७६ ॥ खंध

मांहि पुन जाणजो, पित्त तणो
 नित वास ॥ जठरागनिमें संचरत,
 दिवानाथ पतितास ॥ १७७ ॥ ना-
 त्तिकमलथी वाम दिस, करपल्लव
 त्रय जाण ॥ नाकि युगल हे कफ
 तणी, रही हैयेमें आण ॥ १७८ ॥
 ससि स्वामि तसजाणजो, ये वि-
 वहारी वात ॥ निश्चेथी लख एकमें,
 तीनुं आय समात ॥ १७९ ॥ अपणी
 अपणी कृत विषे, वाय पित्त कफ
 तीन ॥ जोरजणावत देहमें, तस
 उपचार प्रवीन ॥ १८० ॥ वैद्यकग्रं-
 थनथी लख्यो, तिणका अधिक प्र-

कार ॥ मूल तीनसुं होत है, रोग अने-
 क प्रकार ॥ १७१ ॥ अपने अमल
 विसारके, बीजाने घर जाय ॥
 रोग कफादिथी जुझमे, सन्निपात
 कहीवाय ॥ १७२ ॥ रोमरोममां
 जगत गुरु, पोणा बे बे रोग ॥ जाख्या
 प्रवचन मांहि ते, अशुभ उदय तस
 जोग ॥ १७३ ॥ प्रश्न करे रोगी तणो,
 जैसा स्वरमें आय ॥ स्वर फुनि तत्त्व
 विचारके, तैसा रोग कहाय ॥ १७४ ॥
 अपने स्वरमें आपणा, तत्त्व चले
 तिण वार ॥ तो रोगीना पिंरुमां,
 रोग एक थिर धार ॥ १७५ ॥ स्वरमें

दूजा स्वर तणो, प्रश्न करत तत
 होय ॥ मिश्रजावथी रोगनी, उत-
 पत्ति तस जोय ॥ १७६ ॥ पूरण
 स्वरथी आयके, पूठे पूरण मांहि ॥
 सकल काज संसारके, पूरण संशय
 नांहि ॥ १७७ ॥ खाली स्वरमें आय-
 के, पूठे खाली मांहि ॥ जे जे काज
 दुन्नी तणो, ते ते होवे नांहि ॥ १७८ ॥
 खाली स्वरमें आयके, पूठे वहते
 मांहि ॥ सिद्ध काज कहो तेहनो,
 यामें दुविधा नांहि ॥ १७९ ॥ पूठे
 पूरण स्वर तजी, खाली स्वरकी और
 ॥ प्रश्न तास निफल हौ, सफल नहीं

विधि कोरु ॥ १९० ॥ गुरुवार वायु
 जलो, शनि दिवस आकाश ॥
 चलत तत्त्व इम कायमें, पूरव रोगें
 विनाश ॥ १९१ ॥ प्रातसमय बुध-
 वारकूं, दिति तत्त्व शुभ जाण ॥
 सोमवार जल शुक्रकूं, तेज हियेमें
 आण ॥ १९२ ॥ ससि सूर स्वरमां
 अबै, करण जोग जे काम ॥ तस
 विचार शुभ कहत हुं, सुखदायक
 अनिराम ॥ १९३ ॥ देवल श्रीजि-
 नराजनो, नवो निपावे कोय ॥
 खात महूरत अवसरे, चंद्रजोग
 तिहां जोय ॥ १९४ ॥ अमी स्रवत

ससि जोगमें, अरुणद्युति धिर होय
 ॥ करत प्रतिष्ठा विवनी, अति प्र-
 ज्ञाव तस जोय ॥ १९५ ॥ तखत मूल-
 नायक प्रजु, वैठावे तिण वार ॥
 जिनघर कलश चढावतां, चंद्रजोग
 सुखकार ॥ १९६ ॥ पोषधशाल नि-
 पावतां, दानशाल घर हाट ॥ महेल
 दूर्ग गढ कोटनो, रचित सुघट धु-
 रघाट ॥ १९७ ॥ संघमाल आरो-
 पतां, करतां तीरथ दान ॥ दीक्षा
 मंत्र वतावतां, चंद्रजोग परधान
 ॥ १९८ ॥ घर नवीन पुर नगरमें, करता
 प्रथम प्रवेश ॥ वस्त्र आचूषण संग्र-

हत, लेत इजारे देश ॥ १९९ ॥ जोगा-
 न्यास करत शुद्धि, औषध जैषज
 मीत ॥ खेती वाग लगावता, करता
 नृपथी प्रीत ॥ २०० ॥ राजतिलक
 आरोपता, करता गढ परवेश ॥
 चंदजोगमें नृपति, विलसे सुख
 सुदेश ॥ २०१ ॥ राज्य सिंघासन पग
 धरत, करत और थिर काज ॥
 चंद्रयोग शुभ जाणजो, चिदानंद
 महाराज ॥ २०२ ॥

॥ चोपाइ ॥

॥ मठ देवल अरु गुफा बनावे,
 रतन धातुना घाट घमावे ॥ इत्या-

दिक् सहुं जगमें काम, चंदयोगमें
 अति अजिराम ॥ २०३ ॥ चंद्रजोग
 थिर काज प्रधान, कह्यो तास किं-
 चित अनुमान ॥ स्वर सूरजमें करीये
 जेह, सुणो श्रवण दे कारज तेह
 ॥ २०४ ॥ विद्या पढे ध्यान जो साधे,
 मंत्र साध अरु देव आराधे ॥ अ-
 रजी हाकमके कर देवे, अरिविज-
 यका वीर्या लेवे ॥ २०५ ॥ विप्र अरु
 भूत उतारण जावे, रोगीकूं जो दवा
 खिलावे ॥ विघन हरण शांतिजल
 नाखे, जो उपाय कष्टीकूं जाखे ॥ २०६ ॥
 गज वाजी वाहन हथियार, लेवे

रिपु विजय चित्त धार ॥ खान पान
 कीजे असनान, दीजे नारीकूं रुतु-
 दान ॥ २०७ ॥ नया चोपना लिखै
 लिखावे, वणिज करत कबु वृद्धि
 थावे ॥ ज्ञानजोगमें ए सहु काज,
 करत लहे सुखचेन समाज ॥ २०८ ॥
 भूपति दक्षिण स्वरमें कोइ, युद्ध
 करण जावे सुण सोइ ॥ रणसंग्राम
 मांहि जस पावे, जीत अरि पावो
 घर आवे ॥ २०९ ॥ सायरमें जे
 पोत चलावे, बंढित द्वीप वेगे ते
 पावे ॥ वेरी जवन गवन पग दीजे,
 ज्ञानजोगमें तो जस लीजे ॥ २१० ॥

उंट महीष गो संग्रह करतां, साट
 वदत सरिता जल तरतां ॥ करज-
 ड्रव्य कांढूकुं देतां, ज्ञानजोग शुभ
 अथवा खेतां ॥ १११ ॥ इत्यादिक
 चर कारज जे ते, ज्ञानजोगमें क-
 रीये ते ते ॥ लाजालाज विचारी
 कहीये, नहिंतर मनमें जाणी रहीये
 ॥ ११२ ॥ विवाहदान इत्यादिक
 काज, सौम्य चंद्रजोगे सुखसाज ॥
 क्रूर काममें सूर प्रधान, पूर्वक-
 थित मनमें ते जान ॥ ११३ ॥

॥ दोहा ॥

॥ चंद्रजोग थिर काजकूं, उत्तम

महा वखाण ॥ ज्ञानजोग चर का-
 जमें, श्रेष्ठ अधिक मन आण ॥ १४ ॥
 सुखमन चलत न कीजीये, चर थिर
 कारज कोय ॥ करत काम सुखमन
 विषे, अवस हाणि कबु होय ॥
 ॥ १५ ॥ जवनप्रतिष्ठादिक सहू, वर-
 जित सुखमन मांहि ॥ गामांतर जा-
 वा जणी, पगला जरीये नांहि ॥
 १६ ॥ दुःख दोहग पीमा लहे, चि-
 त्तमें रहे कलेश ॥ चिदानंद सुखम-
 न चलत, जो कोइ जाय विदेश
 ॥ १७ ॥ कारजकी हानि हुवे, अ-
 थवा लागे वार ॥ अथवा मित्र मिले

नहीं, सुखमन जाव विचार ॥ १७ ॥
 आस गीघ अति पालटे, ठीन चंद्र
 ठीन सूर ॥ ते सुखमन स्वर जा-
 णजो, नाज अनिल जरपूर ॥ १८ ॥
 सुखमन स्वर संचारमें, कीजे आतम
 ध्यान ॥ हिरदगति अहिजदकी,
 लहीये अनुभवज्ञान ॥ १९ ॥ आ-
 तमतरव विचारणा, उदासीनता
 जाव ॥ जावत स्वर सुखमन विषे,
 होवे ध्यान जमाव ॥ २० ॥ चर धिर
 तीजीए कंही, छिस्वजावकी वात ॥
 एष अनुक्रमयी औरजी, कारज
 सकस कहात ॥ २१ ॥ तत्त्वस्वरूप

नीहारवा, कहूं उपाय विचार ॥ जाव
 शुभाशुभ तेहने, अधिक हियामें
 धार ॥ २३ ॥ श्रवण अंगुठा मध्य-
 मां, नासापुट पर आप ॥ नयण त-
 र्जनीथी ढकी, भृकुटीमां लख आप
 ॥ २४ ॥ पडे बिंदु भृकुटी विषे,
 पीत श्वेत अरु लाल ॥ नील श्याम
 जैसी हुवे, तैसी तिहां निहाल ॥
 २५ ॥ जैसा वर्ण नीहारीये, तैसा
 तत्त्वविचार ॥ श्वास गति स्वरमें
 लखो, इडा फुन आकार ॥ २६ ॥
 प्रथम वायु स्वरमें वहे, दुतीय अ-
 गनि वखाण ॥ त्रीजी भू चोथुं

सलिल, नञ पंचम मन आण ॥
 २७ ॥ वाम दिशार्थी स्वर उठी, वहे
 पिंगला मांहि ॥ ताकूं संक्रम कह-
 त है, यामें संशय नांहि ॥ २८ ॥
 तत्त्व उदक नू शुन कहै, तेज
 मध्य फलदाय ॥ हाण मृत्यु दायक
 सदा, मारुत व्योम कहाय ॥ २९ ॥
 ऊर्ध्व अधो अरु मध्य पुट, तीर्था
 संक्रमरूप ॥ पंच तत्त्व यह बहत है,
 जाणो जेद अनूप ॥ ३० ॥ ऊर्ध्व
 मृत्यु शांति अधो, उच्चाटण तिरि
 ठाय ॥ मध्य स्तंजन नञ विपे, वर-
 जित सकल उपाय ॥ ३१ ॥ जंघ

मही नाभी अनिल, तेज खंध
 जल पाय ॥ मस्तकमें नज जाणजो,
 दिने थान बताय ॥ ३२ ॥ थिर
 काजे परधानजू, चरमें सलिल
 विचार ॥ पावक सम कारज विषे,
 वायु उच्चाटण धार ॥ ३३ ॥ व्यो-
 म चलत कारज सहू, करीये
 नांहि मीत ॥ ध्यान जोग अज्या-
 सकी, धारो यामें रीत ॥ ३४ ॥
 पश्चिम दक्षिण जल मही, उत्तर
 तेज प्रधान ॥ पूरव वायु वखाणजो,
 नज कहीये थिर थान ॥ ३५ ॥
 सिद्धि पृथ्वी जल विषे, मृत्यु अगन

विचार ॥ दायकारी वायु सिद्धि,
 दान निष्फल चित्त धार ॥ ३६ ॥
 धीरजथी पृथ्वी विषे, जल सिद्धि
 ततकाल ॥ हाण अगनि वायु थकी,
 काज निःफल नन जाल ॥ ३७ ॥
 संग्रामादि कृत्यमें, प्रवल दूतासन
 होय, चंद्र सूर संग्रह विषे, फलदा-
 यक अति जोय ॥ ३८ ॥ जीवित
 जय धन लाभ फुन, मित्र अर्थ
 जुध रूप ॥ गमनागमन विचारमें,
 जानो मही अनूप ॥ ३९ ॥ कलह
 शोक दुःख जय तथा, मरण कटू
 उतपात ॥ संक्रमजाव समीरमें,

फलदृष्टि विख्यात ॥ ४० ॥ राजनाश
 पावक चलत, पृष्ठक नरनी हाण
 डुर्निद होय महीयल विषे, रोगा-
 दिक फुनि जाण ॥ ४१ ॥ डुर्निद
 घोर विग्रह सुधी, देशभंग जय जा-
 ण ॥ चलत वायु आकाश तत, चौ-
 पद हानि वखाण ॥ ४२ ॥ महेन्द्र
 वरुण जुग जोगमें, घनवृष्टि अति
 होय ॥ राजवृद्धि परजा सुखी, समो
 श्रेष्ठ अति होइ ॥ ४३ ॥ मही उद-
 क दोजं विषे, चंद्रथान धितिरूप ॥
 चिदानंद फल तेहनूं, जाणो परम
 अनूप ॥ ४४ ॥ मही मूल चिंता

लखो, जीव वाय जल धार ॥ तेज
 तु चिंता, लखो, शुभ आकाश
 विचार ॥ ४५ ॥ बहु पाद पृथ्वी
 विषे, जुगपद जल अरु वाय ॥ अग्नि
 चतुःपद नन जुदे, विगत चरण क-
 हेवाय ॥ ४६ ॥ रवि राहु कुज ती-
 सरो, शनि चतुर्थ वखाण ॥ पंच
 तत्त्वके ज्ञान घर, स्वामी अनुक्रम
 जाण ॥ ४७ ॥ बुध पृथ्वी जलको
 ससि, शुक्र अग्नि पति मीत ॥ वायु
 गुरु सुर चंदमें, तत्त्व स्वाम इण रीत
 ॥ ४८ ॥ स्वामी अपणो आपणो,
 अपणे घरके मांदि ॥ शुभ ॥ ६१ ॥

जाणजो, यामें संशय नांहि ॥ ४९ ॥
 जय तुष्टि पुष्टि रति, क्रीमा हास्य
 कहाय ॥ एम अवस्था चंदनी, षट
 जल नूमें थाय ॥ ५० ॥ ज्वर निद्रा
 परियास पुन, कंप चतुर्थी पिठा-
 ण ॥ वेद अवस्था चंदनी, वायु अम-
 निमें जाण ॥ ५१ ॥ प्रथम गतायु झू-
 सरी, मृत्यु नन्नके संग ॥ कंही
 अवस्था चंदनी, द्वादश एम अ-
 ञंग ॥ ५२ ॥ मधुर कषायल तिक्त
 पुन, खाटा रस कहवाय ॥ नन्न
 अव्यक्त रस पंचके, अनुक्रम दीये
 बताय ॥ ५३ ॥ जैसा रस आस्वाद-

नी, होय प्रीत मन मांहि ॥ तैसा
 तत्व पिठाणजो, शंका करजो नांहि
 ॥ ५४ ॥ श्रवण धनिष्ठा रोहिणी,
 उत्राषाढ अर्जीच ॥ ज्येष्ठा अनुराधा
 सप्त, श्रेष्ठ महीके बीच ॥ ५५ ॥
 मूल उत्तरा जाडपद, रेवती आर्द्रा
 जाण ॥ पूर्वाषाढ अरु शतजिषा,
 आश्लेषा जल ठाण ॥ ५६ ॥ मघा पूर-
 वा फादगुनी, पूर्वजाडपद स्वात ॥
 कृत्तिका जरण्णी पुष्य ए, सप्त अग्नि
 विख्यात ॥ ५७ ॥ हस्त विशाखा
 मृगसिरा, पूनर्वसु चित्राय ॥ उत्रा-
 षाढगुण अश्विनी, अनिलधाम सु-

खदाय ॥ ५७ ॥ नञ्जथी पव-पवन
 थकी, पावक तत परकास ॥ पाव-
 कथी पाणी लखो, मही लखो इनि
 तास ॥ ५८ ॥ क्रोधादिक अग्नि
 उदे, इच्छा वायु मज्जार ॥ कांक्ष-
 दिक गुण मन विषे, जल नू मांही
 विचार ॥ ५९ ॥ गुदाधार धरणी त-
 णो, लिंग उदकनो जाण ॥ तेज धार
 चक्षु सुधी, वायु घ्राण वखाण ॥ ६० ॥
 श्रवण द्वार नञ्जना कल्या, शब्दा-
 दिक आहार ॥ चिदानंद इण पांच-
 का, जाणो उर निहार ॥ ६१ ॥ चंद्र
 चलत नवि चालीये, जुळ्ळ करणकुं

मीत ॥ चलत चंदमें तेहना, शत्रुनी
 होय जीत ॥ ६३ ॥ दिवसपति स्वर
 नांहि जे, युद्ध करणकूं जाय ॥ विजय
 लहे संग्राममें, शत्रुसेन पलाय ॥ ६४ ॥
 अपना स्वर दक्षिण चले, शत्रुना
 पण तेह ॥ जीत लहे संग्राममें, प्रथम
 चढे नर जेह ॥ ६५ ॥ ससि चल-
 त कौ नूपति, मत जावो रण मांहि ॥
 खेतजीत अरियण लहे, यामें संशय
 नांहि ॥ ६६ ॥ सुखमन स्वर सं-
 ग्राममें, जला कहे नवि कोय ॥ जावे
 सुखमन स्वर विषे, शीस कटावे
 सोय ॥ ६७ ॥ दूर देश संग्राममें,

जाता शशि परधान ॥ निकट युद्धमें
 जाणजो, जयकारी स्वर जान ॥
 ६० ॥ सनमुख ऊर्ध्व दिशा रही,
 जुद्ध प्रश्न करे कोय ॥ सम अक्षर
 ससि स्वर हुआ, जीत तेहनी होय
 ॥ ६१ ॥ पूठे दक्षिण मध्यथी, दूत
 प्रश्न करे जेह ॥ विषमाक्षर जानु
 हुआ, खेत विजय लहे तेह ॥ ६२ ॥
 युद्धयुगलनी पूर्ण दिशि, रही प्रश्न
 करे कोय ॥ प्रथम नाम जस उच्चरे,
 जीत लहे नर सोय ॥ ६३ ॥ रिक्त
 पक्षमें आयके, मिथुन युद्ध परसंग
 ॥ पूठत पहेला हारीये, दूजा रहत

अर्जुन ॥ ७२ ॥ करत युद्ध परिघाण
 वा, रिक्त मांहे लहे हार ॥ अटपव-
 ली नूपति थकी, महावली चित्त
 धार ॥ ७३ ॥ महा कटक सनमुख
 चले, थोकासा दल जोरु ॥ पूरण
 तत्त्व प्रकाशमे, जीत लहे विधि
 कोरु ॥ ७४ ॥ मही तत्त्वमें युद्ध
 वा, करे प्रश्न परिघाण ॥ दोऊं दल
 सम उतरे, इम निहचे करी जाण
 ॥ ७५ ॥ करे प्रश्न परिघाण वा,
 वरुण तत्त्वके मांहि ॥ होय मेल
 तिहां परस्परी, युद्ध जाणजो नांहि
 ॥ ७६ ॥ मही उदक होय एककूं,

झुजाकूं जो नांहि॥ मही वरुण तिहां
 जीतीये, यामें संशय नांहि ॥ ७७ ॥
 प्रश्न करे अथवा लडे, अथवा करे
 प्रयाण ॥ वहत हुताशन तेहनी,
 रणमें होवे हाण ॥ ७८ ॥ प्रश्न प्र-
 याण युद्ध जे करे, अनिल तत्त्व
 में कोय ॥ निश्चैथी संग्राममें, जागे
 पहेला सोय ॥ ७९ ॥ व्योम वहत
 कोउ नूपति, करे प्रश्न परियाण ॥
 अथवा युद्ध तिण अवसरे, करत
 मरण तस जाण ॥ ८० ॥ चंद्र चलत
 नूपति मरण, सम जोधा रवि

(६९)

मांहि ॥ वायु बहत जंजे कटक,
संशय करजो नांहि ॥ ७१ ॥ नाम-
धेय सहस्र कही, पूठे पूरण मांहि ॥
प्रथम नाम जस उच्चरे, तस जय
संशय नांहि ॥ ७२ ॥ रणमें जे घा-
बल हूवे, तेहनी पूठे वात ॥ चि-
दानंद ते पुरुषकुं, उत्तर एम कहात
॥ ७३ ॥ आपणी दिशथी आयके,
पूठे पूरण मांहि ॥ जास नाम कहे
तास सुण, घाव जाणजो नांहि ॥
७४ ॥ पूठे खाली स्वर विपे, घाय-
सका परमंग ॥ जस पूठे तस रण
विपे, घाव कहीजे श्रंग ॥ ७५ ॥

पृथ्वी, उदर वताइये, जल चलता
 पंग जाण ॥ पावक उर हिरिदे
 विषे, वायु जंघा वखाण ॥ ७६ ॥
 घाव शीसमें जाणजो, चलत तत्त्व
 आकाश ॥ स्वरमें तत्त्व विचारके,
 पृष्ठककूं इम जाष ॥ ७७ ॥ पूरण
 प्राण प्रवाहमें, निज तत घर स्वर
 होय ॥ प्रबल जोग आवी मद्या,
 सुखे विजय लहे सोय ॥ ७८ ॥
 आपणे स्वर जल तत्त्व है, शत्रुबु
 नहि होय ॥ रिपु मरण निज हा-
 थथी, जीत आपणी होय ॥ ७९ ॥
 गर्जतणा परसंग अब, सुणजो चित्त

लगाय ॥ स्वर विचार तासुं कहो,
 जो कोइ पूछे आय ॥ ए० ॥ क्लीव
 कन्यका सुत जनम, गर्ज पतन वा
 धार ॥ दीर्घ अल्प आयु तणा, जा-
 खो एम विचार ॥ ए१ ॥ चंद्र चलत
 पूछे कोउ, पूरण दिशिमें आय ॥ गर्ज-
 वतीना गर्जमें, तो कन्या कहीवाय
 ॥ ए२ ॥ दिवसपति पूरण चलत,
 पूछे पूरण मांहि ॥ पुत्र पेटमें जाण-
 जो, यामें संशय नांहि ॥ ए३ ॥
 स्वर सुखमनमें आयके, पूछे गर्ज
 विचार ॥ नारी केरी कूखमें, गर्ज
 सक धार ॥ ए४ ॥ ज्ञान चल

कोउ, वाकुं चंदा होय ॥ पुत्र जनम
 तो जाणजो, पण जीवे नहि सोय
 ॥ ६५ ॥ दिवसपति संचारमें, करें
 प्रश्न कोइ आय ॥ स्वर सूरज वाकुं
 हुआ, सुखदायक सुत थाय ॥ ६६ ॥
 करे प्रश्न ससि स्वर विषे, वाकुं जो
 रवि होय ॥ होय सुता जीवे नहीं,
 कहो एम तस जोय ॥ ६७ ॥ चंद
 चलत आवी कहे, वाकुं चंद उद्यो-
 त ॥ कन्या निश्चे तेहने, दीर्घ स्थिति
 धर होत ॥ ६८ ॥ चलत मही सुत
 जाणजो, प्रश्न करत तिण वार ॥ रा-
 जमान सुखीया घणा, रूपे देवकुमार

॥ ६६ ॥ उदक तत्त्वमें आयके,
करे प्रश्न जो कोय ॥ सुत सुखीया
धनवंत तस, षटरस जोगी होय
॥ ३०० ॥ तत्त्व युगल जे ज्ञान घर,
चलत पुत्र पहिठाण ॥ निसानाथ
अर होय तो, कन्या हिरिदे आण ॥
३०१ ॥ पूठत पावक तत्त्वमें, गर्ज-
पतन तस होय ॥ जनमे तो जीवे
नहीं, विगत पुण्य नर सोय ॥ ३०२ ॥
अश्व प्रजंजन तत्त्वमें, करतां ठाया
होय ॥ अथवा । वझ विचारजो,
गले गर्जमें सोय ॥ ३०३ ॥ पूठत
नज परकासमें, गर्ज नपुंसक जाण ॥

चलत चंद कन्या कहो, वांऊ जाव
 चित्त आण ॥ ३०४ ॥ शून्य युगल
 स्वर मांहि जो, गर्ज प्रश्न करे कोय ॥
 तार्थी निश्चय करी कहो, कन्या
 उपजे दोय ॥ ३०५ ॥ चंद सूर
 दोऊं चलत, चंद होय बलवान ॥
 गर्जवतीना गर्जमें, सुता युगल
 पहिचान ॥ ३०६ ॥ चंद सूर दोऊं
 चलत, रवि होय बलवान ॥ गर्ज-
 वतीना गर्जमें, पुत्र युगल पहिचान
 ॥ ३०७ ॥ जौण तत्त्वमें नारीकूं,
 रहे गर्जउधान ॥ अथवा जनमे
 तेहनो, फल अनुक्रम पहिचान

॥ ८ ॥ राज्यमान सुखीया महा,
 अथवा आपहू जूप ॥ रहे गर्ज ध-
 रणी चलत, होवे काम सरूप ॥ ए॥
 धनवंता जोगी जमर, चतुर विच-
 क्षण तेह ॥ नीतवंत नारी गरज,
 जल चलतां रहे जेह ॥ १० ॥ रहे
 गर्ज पावक चलत, अल्प जमर ते
 जाण ॥ जीवे तो दुःखीया हुवे,
 जन्मत माता हाण ॥ ११ ॥ दुःखी
 देश जमण करे, विकल चित्त बुद्धि-
 हीण ॥ रहे गर्ज जो वायुमें, झम
 जाणो परवीण ॥ १२ ॥ रहे गर्ज
 नज चालतां, गर्ज तणी होय हाण

॥ जन्म तणो फल तत्त्वमें, इणहि
 अनुक्रम जाण ॥ १३ ॥ सुत पृथ्वी
 जलमें सुता, चलत प्रज्ञंजन जाण ॥
 गर्जपतन पावक विषे, क्लीब गगन
 मन आण ॥ १४ ॥ अपना अपना
 स्वर विषे, है परधान विचार ॥
 तत्त्व पक्ष अविलोकतां, ये बीजा नि-
 रधार ॥ १५ ॥ संक्रम अवसर आ-
 यके, प्रश्न करे जो कोय ॥ अथवा
 गर्ज रहे तदा, नाश अवश्य तस
 जोय ॥ १६ ॥ कह्या एम संक्षेपशी,
 गर्ज तणा अधिकार ॥ करत गमन
 परदेशमें, ताका कहुं विचार ॥ १७ ॥

दक्षिण पश्चिम दिशि विषे, चंद्रजो-
 गमें जाय ॥ गमन रहे परदेशमें,
 सुख विलसे घर आय ॥ १८ ॥
 पूरव उत्तर दिश विषे, जानुयोग
 बलघंत ॥ वंछितदायक कहत है, जे
 स्वर वेदी संत ॥ १९ ॥ विदिशि
 आपणी आपणी, अपणा घरमें
 लीन ॥ शुभ अरु इतर उन्नय विषे,
 समज लेहु परवीन ॥ २० ॥ चलत
 बंद नवि जाइये, पूरव उत्तर देश
 । गया न पाठा बाहुडे, अथवा
 लहे कलेश ॥ २१ ॥ दक्षिण पश्चिम
 मत चलो, जानजोगमें कोय ॥

मरे न तोहु मरण सम, कष्ट अवस
 तस होय ॥ २२ ॥ दूर गमनमें
 सर्वदा, प्रबल जोग चित्त धार ॥ नि-
 कट पंथमे मध्यहु, जाणीजे सुखका-
 र ॥ २३ ॥ तत्त्व युगल शुद्ध हे सुधी,
 करत प्रश्न परियान ॥ नाम तेहनं
 चित्तमें, मही उदक मन आण ॥ २४ ॥
 ऊर्ध्व दिशापति चंद है, अधो दिशा-
 पति ज्ञान ॥ क्रूर सोम्य कारज लखी,
 गमन जाव पहिचान ॥ २५ ॥ सुख
 मन चलत न कीजीये, शुद्धि प्रदेश
 प्रयाण ॥ जावे तो जीवे नहीं, का-
 रज हानि पिढाण ॥ २६ ॥ तत्त्व

पंचके गमनमें, होत जंग पंचवीश
 ॥ देशिक ग्रंथ करी सदा, वीतत
 जाण जोतीष ॥ ३५ ॥ जे नर
 वसत विदेशमें, ताकी पूठे वांत ॥
 सुखी आहे अथवा दुःखी, ताथी
 एम कहात ॥ ३६ ॥ उदक तत्त्व जो
 होय तो, कहो तास धरी नेह ॥
 सुखे सिद्धं कारज करी, वेगो आवे
 तेह ॥ ३७ ॥ होय मही स्वरमें उदे,
 पूठे प्रश्न तिवार ॥ तो थिर थानिक
 जाखीये, दुःख नहि तास लगार ॥
 ३८ ॥ परवासी निज थान तजी,
 गया दूसरे धाम ॥ कबु चिंता चित्त

तेहने, चलत वायु कहो आम ॥ ३१ ॥
 रोग पीरु तनमें महा, पावक चल-
 त वखाण ॥ नञ परकाश विदेशमें,
 मरण अवश तस जाण ॥ ३२ ॥
 सूर विषम ससि मांहि सम, पगलां
 नरतां मीत ॥ वार तिथि इणविध
 करत, होवे सुण तस रीत ॥ ३३ ॥
 चंद चलत आगल धरी, मावा पग-
 लां चार ॥ गमन करत तिण अव-
 सरे, होय उदधिसुतवार ॥ ३४ ॥
 स्वर सूरजमें जीमणा, पग आगल
 धरे तीन ॥ चलत गमनमें होत है,
 दिनकर वार प्रवीन ॥ ३५ ॥ स्वर

विचार कारज करत, सफल होय
 ततकाल ॥ तत्त्वज्ञान एहनां कहां,
 चमत्कार चित्त जाल ॥ ३६ ॥ तिथि
 वार नक्षत्र फुनि, करणयोग दिग-
 शूल ॥ लक्षणपात होरा लीये, दग्ध-
 तिथि श्रु मूल ॥ ३७ ॥ वृष्टिकाल
 कुलिका लगन, व्यतिपात स्वर जान ॥
 शुक्र अस्त श्रु चोगणी, यमवंटा-
 दिक जान ॥ ३८ ॥ इत्यादिक अप-
 योगको, यामें नहीं विचार ॥ ऐसो
 ए स्वरज्ञान नित, गुरुगमयी चि-
 त्त धार ॥ ३९ ॥ विगत उदक सर
 हंस विण, काया तरु विन पात ॥

देव रहित देवल यथा, चंद्र विना
 जिम रात ॥ ४० ॥ शोजित नवि तप
 विण मुनि, जिम तप सुमता टार ॥
 तिम स्वरज्ञान विना गणक, शोजित
 नहिय लगार ॥ ४१ ॥ साधन विन
 स्वरज्ञानको, लहे न पूरण जेद ॥
 चिदानंद गुरुगम विना, साधनहु
 तस खेद ॥ ४२ ॥ दक्षण स्वर जो-
 जन करे, मावे पीये नीर ॥ मावी
 कर खट सूवतां, होय निरोग शरीर
 ॥ ४३ ॥ चलत चंद्र जोजन करत,
 अथवा नारी जोग ॥ जल पीवे
 सूरज विषे, तो तन नावे रोग ॥

४४ ॥ होय अपच जोजन करत,
 जोग करत बलहीण ॥ जल पीवत
 विपरीत इम, नेत्रादिक बल क्षीण
 ॥ ४५ ॥ पांच सात दिन इणी परे,
 बळे रीत विपरीत ॥ होय पीक तन-
 भुं कटु, जाणो धरी परतीत ॥ ४६ ॥
 बहिरजूमि इंगला चिलत, पिंगला-
 में लघुनीत ॥ सयनदिसा सूरज
 विषे, करीये निसदिन मीत ॥ ४७ ॥
 दिवस चंद खर संचरे, निशा च-
 षावे सूर ॥ खर अज्यास एसो
 करत, होय उमर जरपूर ॥ ४८ ॥
 रुशित जाव विपरीत जो, खर चाळे

तन मांहि ॥ मरण निकट तस जा-
 णजो, यामें संशय नांहि ॥ ४९ ॥
 सार्द्ध युगल घटिका चले, चंद सूर
 स्वर वाय ॥ स्वास त्रयोदश सुखमना,
 जाणो चित्त लगाय ॥ ५० ॥ अष्ट
 पहर जो ज्ञानघर, चले निरंतर
 वाय ॥ तीन वरसका जीवणा, अ-
 धिक रहे न काय ॥ पाठांतरे ॥
 यामें संशय नांहि ॥ ५१ ॥ चले
 निरंतर पिंगला, षोडश प्रहर प्र-
 मान ॥ दोय वरस काया रहे, पीळ
 जावे प्रान ॥ ५२ ॥ ज्ञान निरंतर
 जो चले, रात दिवस दिन तीन ॥

वरस एक रही होय फुनि, दीरघ
 निद्रा लीन ॥ ५३ ॥ सोलस दिन
 जो ज्ञानधर, चले रात दिन स्वास
 ॥ चिदानंद निश्चल करी, जीवे
 ते एक मास ॥ ५४ ॥ मास एक
 अह्निसि वहे, सूरज स्वर तन
 मांहि ॥ दोय दिनाका जीवणा,
 यामें संशय नांहि ॥ ५५ ॥ चले
 निरंतर सुखमना, पांच घड़ी स्वर
 जाल ॥ पांच घड़ी सुखमन चलत,
 मरन होय ततकाल ॥ ५६ ॥ नहीं
 चंद सूरज नहीं, सुखमनजी नहीं
 होय ॥ मुखसेंती स्वासा चलत, चार

घनी श्रिति जोय ॥ ५७ ॥ दिनमें
 तो ससि स्वर चले, निशा ज्ञान
 परकाश ॥ चिदानंद निश्चे अति,
 दीरघ आयु तास ॥ ५८ ॥ दिवा-
 नाथ होय दिवसमें, निसा निसा-
 कर स्वास ॥ चिदानंद षटमास
 तस, जीवितव्यनी आश ॥ ५९ ॥
 चार आठ द्वादश दिवस, षोडश
 वीश विचार ॥ चलत चंद नितमेव
 इस, आयु दीरघ धार ॥ ६० ॥
 रात दिवस जो तीन दिन, चले
 तत्त्व आकाश ॥ वरसदिवस काया-
 श्रिति, तिस उपरांत विनाश ॥ ६१ ॥

अहोराति दिन चार जो, चले तत्त्व
 आकाश ॥ थिरता तनकी जाण-
 जो, उत्कृष्टी षटमास ॥ ६२ ॥
 अरुणधृती ध्रुववालिका, मातृमं-
 रुले जोय ॥ ए चारुं नवि लखी
 शके, आयु हीन नर कोय ॥ ६३ ॥
 जिहां नासा अग्रे फुनि, नूको
 मध्य विचार ॥ स्वर जोयण कीकी
 कही, अनुक्रमथी चित्त धार ॥ ६४ ॥
 सना ससि दिवस थिति, घ्राण
 हुतासन जान ॥ सप्तवालिका तार-
 कां, कालमान पहिचान ॥ ६५ ॥
 लघुनीति वडिनीत पुन, वायुश्रव

सम काल ॥ होय दिवस दस तहना,
 कायथिति बुध जाल ॥ ६६ ॥ गाज
 बीज दोउं नहीं, मेघ न खंचे धार ॥
 कागवास आवास तस, हंसागमन
 विचार ॥ ६७ ॥ अधिक चंद्रसुख जाल
 जस, चलत कायमें जान ॥
 चंद सूर दोउं गया, मरन समो
 पहिचान ॥ ६८ ॥ एक पक्ष विप-
 रीत स्वर, चलत रोग तन थाय ॥
 दोउं पक्ष सज्जन अरि, बीजे
 मरण कहाय ॥ ६९ ॥ अग्नि बाण
 विंछू लखण, इत्यादिक बहु रीत ॥
 काल परीक्षाकी सहु, जाणो गुरुगम

(८८)

मीत ॥ ७० ॥ अवसर निकट मर-
ण तणो, जव जाणे बुधलोय ॥
तेव विशेष साधन करे, सावधान
अति होय ॥ ७१ ॥ धर्म अर्थरु काम
शिव, साधन जगमें चार ॥ व्यव-
हारे व्यवहार लख, निहचे निज गु-
ण धार ॥ ७२ ॥ मूरख कुल आचा-
रकूं, जाणत धरम सदीव ॥ वस्तु-
खजाव धरम सुधी, कहत अनुजवी
जीव ॥ ७३ ॥ खेह खजानाकूं अ-
र्थ, कहत अज्ञानी जीह ॥ कहत
द्रव्य दरमावकूं, अर्थ सुज्ञानी जी-
ह ॥ ७४ ॥ दंपतिरति क्रीमा प्रत्ये,

कहत दुर्मति काम ॥ कामचित्त
 अजिलाखकूं, कहत सुमति गुण-
 धाम ॥ ७५ ॥ इंद्रलोककूं कहत
 शिव, जे आगमदृग हीण ॥ बंध-
 अजाव अचलगति, जाखत नित
 परवीन ॥ ७६ ॥ इम अध्यातमपद
 लखी, करत साधन जेह ॥ चिदानंद
 निज धर्मनो, अनुजव पावे तेह ॥
 ७७ ॥ समयमात्र परमाद नित, धर्म-
 साधना मांहि ॥ अथिररूप संसार
 लिख, रे नर करीये नांहि ॥ ७८ ॥
 ठीजत ठिन ठिन आउखो, अंज-
 लि जल जिम मीत ॥ कालचक्र

माथे जमत, सोवत कहा अजीत
 ॥ ७९ ॥ तन धन जोवन कारिमा,
 संध्या राग समान ॥ सकल पदा-
 रथ जगतमें, सुपन रूप चित्त
 जान ॥ ८० ॥ मेरा मेरा मत करे,
 मेरा है नहीं कोय ॥ चिदानंद प-
 रिवारका, मेला है दिन दोय ॥ ८१ ॥
 ऐसा जाव निहारी नित, कीजे
 ज्ञान विचार ॥ मिटे न ज्ञान वि-
 चार विन, अंतरजाव विकार ॥ ८२ ॥
 ज्ञानरवि वैराग जस, हीरिदे चंद
 समान ॥ तास निकट कहो किम
 रहे, मिथ्या तम दुःखखान ॥ ८३ ॥

आप आपणे रूपमें, मगन ममत म-
 लखोय ॥ रहे निरंतर समरसी,
 तास बंध नवि कोय ॥ ८४ ॥ परप-
 रणित परसंगशुं, उपजत विणसत
 जीव ॥ मिट्यो मोह परजावके, अ-
 चल अबाधित शिव ॥ ८५ ॥ जैसे
 कंचुक त्यागशी, विणसत नहीं जुयं-
 ग ॥ देहत्यागशी जीव पण, तैसे
 रहत अजंग ॥ ८६ ॥ जो उपजे सो तुं
 नहीं, विणसत ते पण नांहि ॥ बोट
 महोटा तुं नहीं, समज देख दि-
 ल मांहि ॥ ८७ ॥ वरणजांति तोमें
 नहीं, जात पात कुल रेख ॥ राव

रंक तुं है नहीं, नहीं नहीं वावा नहीं
 ॐ श॥ ७७॥ तुं सहुमें सहुथी सदा,
 न्यारा अलख सरूप ॥ अकथ कथा
 तेरी महा, चिदानंद चिद्रूप ॥ ७८॥
 जनम मरण जिहां हैं नहीं, ईत
 जीत लवलेख ॥ नहीं शिर आण
 नरिंदकी, सोही अपणा देश ॥ ७९॥
 विनाशिक पुदगलदिशा, अविना-
 शी तुं आप ॥ आपा आप विचारतां,
 मिटे पुण्य अरु पाप ॥ ८० ॥ वेडी
 सीह कनकमयी, पाप पुण्य युग
 जाण ॥ दोउंथी न्यारा सदा, निज
 सरूप पहिठाण ॥ ८१ ॥ जुगल

(ए४)

गति शुद्ध पुण्यश्री, इतर पापश्री
जोय ॥ चारुं गति निवारीये, तू
पंचमंगति होय ॥ ए३ ॥ पंचमंगति
विण जीवकूं, सुख तिहुं लोक मजार
॥ चिदानंद नवि जाणजो, ए महो-
टो निरधार ॥ ए४ ॥ इम विचार
हीरिदे करत, ज्ञान ध्यान रस दीन ॥
निरविकल्प रस अनुजवी, विक-
ल्पता होय षिन ॥ ए५ ॥ निरवि-
कल्प उपयोगमें, होय समाधिरूप
अचलज्योति जलके तिहां,
दरस अनूप ॥ ए६ ॥ देख दरस
अद्भुत महा, काख त्रास मिट जाय ॥

ज्ञानयोग उत्तम दिशा, सद्गुरु
 दीये बतायं ॥ ८७ ॥ ज्ञानालंबन दृढ
 ग्रही, निरालंबता जाव ॥ चिदानंद
 नित आदरो, एहिज मोक्ष उपा-
 व ॥ ८८ ॥ थोकासामें जाएजो, का-
 रज रूप विचार ॥ कहत सुणत श्रु-
 तज्ञानका, कवहुं न आवे पार ॥ ८९ ॥
 मे मेरा ए जीवकुं, बंधन महोटा जा-
 न ॥ में मेरा जाकुं नहीं, सोही मोक्ष
 पीठान ॥ ९० ॥ में मेरा ए जावथी,
 धि राग अरु रोष ॥ राग रोष जों लों
 हिये, तों लों मिटे न दोष ॥ ९१ ॥
 राग रूप जाकुं नहीं, ताकुं काल न

खाय ॥ काल जीत जगमें रहे, महो-
 टा बिरुद धराय ॥ ४०२ ॥ चिदानंद
 नित कीजीये, समरण श्वासोश्वास
 ॥ वृथा अमूलक जात है, श्वास ख-
 बर नहीं तास ॥ ४०३ ॥ एक महू-
 रत मांहि नर, स्वरमें श्वास विचार
 तिहुंतर अधिका सातसो, चालत
 तीन हजार ॥ ४०४ ॥ एक दिवस
 एक लाख, सहस त्रयोदश धार ॥ ए-
 कशत नेवुं जात है, श्वासोश्वास
 विचार ॥ ४०५ ॥ फुनि शत सहस
 पंचाणवे, जाखे तेत्रीश लाख ॥ ए-
 मासमें श्वास इस, एहवी प्रवच

(एण्ड)

शाख ॥ ४०६ ॥ चउसत अमताली
 सहस, सस लक्ष स्वर मांहि ॥ चार
 कोड एक वरसमां, चालत शंसय
 नांहि ॥ ४०७ ॥ चार अबज कोडी
 सपत, पुनः अमतालीस लाख ॥
 बास सहस चालीस सुधी, सो
 रसांमें जाख ॥ ४०८ ॥ वर्तमान
 ए कालमें, उत्कृष्टी यिति जोय ॥
 एक शत सोले वर्षनी, अधिक न
 जीवे कोय ॥ सोपक्रम
 आयु कह्यो ॥ मजार ॥
 सोपक्रम ॥ घात अनेक
 विचार ॥ स्वरमें

चलत, अदप उमर होय खीण ॥
 अधिक स्वास चालत अधिक,
 हीण होत परवीण ॥ ४११ ॥ चार
 समाधि द्वीन नर, षट शुद्धध्यान
 मजार ॥ तुष्णा नाव वेठा जु दस,
 बोलत द्वादश धार ॥ ४१२ ॥
 चालत सोलस सोवतां, चलत स्वास
 बावीश ॥ नारी योगवतां जाण-
 जो, घटत स्वास ठन्नीश ॥ ४१३ ॥
 थोमी वेला मांहे जस, बहत अ-
 धिक स्वर श्वास ॥ आयु ठीजे वल
 घटे, रोग होय तन तास ॥ ४१४ ॥
 अधिका नांही बोलीये, नहीं रहीये

(एण)

परु सोय ॥ अति शीघ्र नवि चालीये,
जो विवेक मन होय ॥ ४१५ ॥
जाण गति मनपवनकी, करे स्वास
थिर रूप ॥ सोही प्राणायामको,
पावे जेद अनूप ॥ ४१६ ॥ मेरु
रुचक प्रदेशथी, सूरतनोरकु पोय ॥
कमलबंध ठोढ्या थकां, अजपा
समरण होय ॥ ४१७ ॥ जमर गुफामें
जायके, करे अनिलकुं पान ॥ पठे
हुलासन ते हने, मिले दसम अ-
ध्यात ॥ ४१८ ॥ मारगमें जालां
थकां, जे जे अचरिज थाय ॥ जांत
दशामें वर्त्तता, मुखथी कही न जाय

॥ ४१९ ॥ वधे जावना चित्तमें,
तन मन वचन अतीत ॥ तिम तिम
सुखसायर तणी, उठे लहेर सुण
मीत ॥ ४२० ॥ इंद्र तणां सुख
चोगतां, जे तृप्ति नवि आय ॥ ते
सुख सुण ढिन एकमें, मिले ध्या-
नमें आय ॥ ४२१ ॥ ध्यान विना
नवि लखी शके, मन कंझोल स्व-
रूप ॥ लख्या विना किम उपशमे,
येहू जेद अनूप ॥ ४२२ ॥ आसण
पद्म लगायके, मूलबंध दृढ लाय ॥
मेरुमंड सीधा करे, जेद द्वारकों पाय
॥ ४२३ ॥ करे स्वास संचार तव,

विकल्प जाव निवार ॥ जिम जिम
 थिरता उपजे, तिम तिम प्रेम वधार
 ॥ ४१४ ॥ प्रेम विना नवि पाइये,
 करता जतन अपार ॥ प्रेम प्रतीति
 है निकट, चिदानंद चित्त धार
 ॥ ४१५ ॥ जो रचना तिहुं लोकमें,
 सो नर तनमें जान ॥ अनुभव विण
 होवे नहीं, अंतर तास पीठान
 ॥ ४१६ ॥ अंतरजाव विचारतां, म-
 नवायु थिर थाय ॥ तिम तिम नाती-
 किमलमें, पूरक थइ समाय ॥ ४१७
 न   समायके, उर्द्ध
 १५ जाप तिहां ५

(१०२)

विरला जाणे कोय ॥ ४२७ ॥
हंकारेस्वर उठत है, थइ संकार
समाय ॥ अजप जाप तिहां होत
है, दीनो जेद बताय ॥ ४२८ ॥
जोगार्णवथी जाणजो, अधिक जाव
चित्त लाय ॥ आय ग्रंथ गोरव घणो,
तातें कह्या न जाय ॥ ४२९ ॥ देहि
मंध्य नामी तणो, बहु रूप विस्तार
॥ पिंरु स्वरूप निहारवा, जाणो तास
विचार ॥ ४३० ॥ वटशाखा जिम
विस्तरी, नाच्ची कंदथी जेह ॥ जेद
हुतासन जाणजो, पान निसा तिम
तेह ॥ ४३१ ॥ अह जुजंगाकार

ते, बलय अढाइ तास ॥ जाण कुं-
 रुलि नारीतें, नाली मांहे निवास
 ॥ ४३३ ॥ ऊर्ध्वगामिनी तेहथी,
 नाली दश तन मांहि ॥ अधोगामि-
 नी दश सुगुण, लघु गणित कतु
 नांहि ॥ ४३४ ॥ दो दो तिरढी
 सहु मढी, चतुर्विंशति जाण ॥ दश
 वायु परवाहिका, दश प्रधान मन
 आण ॥ ४३५ ॥ इंगला पिंगला
 सुखमना, गांधारी कहीवाय ॥ हस्त
 जीह पंचम सुधी, पुष्या देशवताय
 ॥ ४३६ ॥ सप्तम जाण यशस्विनी,
 अलंबुखा चित्त धार ॥ कहु संखणी

नासीए, दशके नाम विचार ॥४३७॥
 वामनाग हे इंगला, पिंगला दक्ष-
 ण धार ॥ नासा पुटमें संचरत, सुख-
 मन मध्य निहार ॥ ४३८ ॥ वामचक्षु
 गंधारिका, दक्षिण नयन मजार ॥
 हस्त जीह पुष्पा सुधी, दक्षण कान
 प्रचार ॥ ४३९ ॥ वामे कान यशस्वि-
 नी, अलंबुखा मुखथान ॥ कहु लिंग
 अस्थान है, गुदा संखणी जाण ॥
 ४४० ॥ दिग धमणी ये कायमें,
 प्राणाश्रित नित जाण ॥ वायु
 आश्रित जे रही, ते दश कहुं व-
 खाण ॥ ४४१ ॥ प्राणापान समान

जे, उद्यान अब्दान विचार ॥

॥ ये प्रधान वायु धमण, पंच अनुक्रम
 धार ॥ ४४२ ॥ नाग कूर्म अरु
 किरकरा, देवदत्त कहीवाय ॥ नामी
 धनंजय पांचमी, गवणि दीन व-
 तलाय ॥ ४४३ ॥ हिया गुदा नामी
 गला, तन सांध चित्त धार ॥ प्रा-
 णादिकनी इण परे, अनुक्रम वास
 विचार ॥ ४४४ ॥ नागवायु पर-
 काशथी, प्रगट होय उफार ॥ कूर्म-
 वायु नामी उदे, उन्मीलन चित्त
 धार ॥ ४४५ ॥ ठीक किरकराथी
 हूवे, देवदत्त परकाश ॥ जंजाये

(१०६)

आवे सुथिरं, जाण धनंजय वांस
॥ ४४६ ॥ इत्यादिक नाकी तणो,
कह्यो अटप विस्तार ॥ अधिक
हियामें धारजो, गुरुगम तास वि-
चार ॥ ४४७ ॥ जब स्वर वाहिरकूं
चले, तव कोइ पूढे आय ॥ कोटी
यतनथी तेहनो, कारज सिद्ध न
थाय ॥ ४४८ ॥ स्वर नीतरकों चा-
लतां, आवी पूढे कोय ॥ कोटी
जांति करी तेहनां, कारज सिद्ध
न थाय ॥ ४४९ ॥ पंच तत्त्व जो ये
कहे, ते तो संझारूप ॥ इन उपर
जे मन ग्रह्यो, ते तो मिथ्या कूप ॥

४५० ॥ आमनायये हे सुधी, स्व-
र विचारके काज ॥ सम्यग् दृग्गथी
जो ग्रहे, सोल हे सुख समाज ॥

४५१ ॥ कह्यो एह संक्षेपथी, ग्रंथ
स्वरोदय सार ॥ जणे गुणे ते जी-
वकुं, चिदानंद सुखकार ॥ ४५२ ॥

कृष्णासाढी दसमी दिन, शुक्र-
वार सुखकार ॥ निधि इंद्रु सर
पूरणता, चिदानंद चित्त धार ॥

पाठांतर ॥ संवत्सर मुनि पूर्णता, नंद
चंद चित्त धार ॥ १९०७ ॥ ४५३ ॥

इति श्रीकपूरचंदजी महाराज-
कृत स्वरोदयज्ञान संपूर्णम् ॥

શ્રીસદ્ગુરુપરમાત્મને નમઃ

અથ ગદ્યવદ્ સ્વરોદયજ્ઞાન
પ્રારંભઃ

વિચાર કરવાથી જણાય છે કે સ્વરોદયની વિદ્યા એક મોટી પવિત્ર તથા આત્માના કલ્યાણની કરવા-વાલી વિદ્યા છે, કેમકે એનો અભ્યાસ કરીને પૂર્વ કાલના મહાનુજાવ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરી અવિનાશી પદને પ્રાપ્ત કરી ચુક્યા છે. જુવો, શ્રીજિનેંદ્રદેવ અને શ્રીગણધર મહારાજ એ વિદ્યાના પૂરા જ્ઞાતા હતા

अर्थात् तेज ए विद्यानां प्राणायाम
 आदि सर्व अंग अने उपांगने सारी
 रीते जाणता हता. जुवो के जैनागम-
 मां लख्युं ठे के “श्रीमहावीर अरि-
 हंत पढी चौद पूर्वधारी श्रीनद्रवाहु
 स्वामी ज्यारे थया हता तथा तेज
 श्रीए सूक्ष्म प्राणायामना ध्याननुं प-
 रावर्तन कर्युं हतुं ते वखते समस्त
 संघे मलीने तेओने विहसि करी
 हती” इत्यादि.

इतिहासनुं अवलोकन कर-
 वाथी जणाय ठे के जैनाचार्य श्री
 हेमचंद्रसूरि तथा दादासाहेब श्री

जिनदत्तसूरि आदि अनेक जैना-
 चार्य ए विद्याना पूरेपूरा अज्यासी
 हता. एथी न्यारा थोका सैका
 पूर्वे आनंदघनजी महाराज, चिदा-
 नंदजी महाराज (कपूरचंदजी)
 तथा ज्ञानसारजी (नारायणजी)
 महाराज आदि मोटा मोटा आ-
 ध्यात्मिक पुरुषो थइ गया ठे के जेना
 करेला ग्रंथ परथी जणाय ठे के आ-
 त्माना कढ्याएने वास्ते पूर्वकालमां
 साधुलोको योगाज्यासनी घणी
 सारी रीते क्रिया करता हता; परंतु
 हालमां कोइ कारणोथी ते व्यवहार

દેખવામાં આવતો નથી, કેમકે પ્રથ-
 મ તો અનેક કારણો વડે શરીરની
 શક્તિ ઘટી ગઈ છે, ત્રીજું ધર્મ તથા
 શ્રદ્ધા પણ ઘટવા લાગ્યાં છે, ત્રીજું
 સાધુલોકો પુસ્તકાદિ પરિગ્રહને એ-
 કઠા કરવામાં અને પોતાના માન
 મહિમામાં સાધુત્વ (સાધુપણું) સમ-
 જવા લાગ્યા છે, ચોથું લોભે પણ
 કાંઈક કાંઈક પોતાનો પંજો તેમના
 પૂર ફેલાવ્યો છે. કહો, હવે સ્વરોદય-
 જ્ઞાનનો જગમો શી રીતે સારો લાગે !
 કેમકે આ કામ તો નિર્લોચીપણાનું
 તથા આત્મજ્ઞાનીઓનું છે. વલી આ

(११२)

पण कही देवामां अतिशयोक्ति न-
हीं लागे के मुनिउंना आत्मकदया-
णनो मुख्य मार्ग आ ठे. हवे वीजी
वात ए ठे के ते मुनिउ पोताना आ-
त्मकदयाणनो मार्ग ठोकीने अज्ञान
संसारो जनो पर पोताना ढोंग द्वा-
राए पोतानुं साधुत्व प्रगट करे.

प्राणायाम योगनी दश भूमि ठे,
जेमां पहेलीज भूमि स्वरोदयज्ञानज
ठे. आ ज्ञानना अभ्यास द्वाराए मो-
टा मोटा गुप्त ज्ञेदोने मनुष्य सुगम-
तापूर्वक जाणी शके ठे तथा घणा रो-
गोनी ओषधि पण करी शके ठे. स्वरो-

दय पदनो शब्दार्थ श्वासनुं नीकाल-
 तुं थाय ठे, एटला माटे आमां मात्र
 श्वासनीज ओलखाण करवामां आ-
 वे ठे अने नाक पर हाथने राखतांज
 गुप्त वातोनुं रहस्य चित्रनी माफक
 सामुं आवे ठे, अने अनेक सिद्धिओ
 उत्पन्न थाय ठे; परंतु आ वात नक्की
 ठे के आ विद्यानो अज्यास सा-
 री रीते गृहस्थोथी थइ शकतो नथी,
 केमके प्रथम तो आ विषय घणो क-
 ठिन ठे अर्थात् आमां अनेक सा-
 धननी आवश्यकता होय ठे. वीजुं
 आ विद्यानोजे ग्रंथ ठे तेमां आ वि-

પચનું અતિ કઠિનતાની સાથ ઘણા
 સંદેપથી વર્ણન કરેલું છે, જે સર્વ સા-
 ધારણ મનુષ્યોથી સમજવામાં આ-
 વી શકતું નથી. ત્રીજું આ વિદ્યાના
 સારી રીતે જાણવાવાલા તથા બીજા-
 ને સુગમતાપૂર્વક અજ્યાસ કરાવી
 શકે એવા પુરુષો પણ વિરલા સ્થલે
 જોવામાં આવે છે. માત્ર એજ કારણ છે
 કે વર્તમાન કાલે આ વિદ્યાના અ-
 જ્યાસ કરવાની ઇચ્છાવાલા પુરુષો
 આમાં પ્રવૃત્ત થઈને લાજને વદલે
 અનેક હાનિજ કરી બેસે છે, અસ્તુ.

आ सर्व वातोनो विचार करी तथा
 गृहस्थोने पण आ विद्याना कांश्क
 अज्यासनी आवश्यकता समजीने
 ते गृहस्थोची सिद्ध थइ शकवा
 योग्य आ विद्यानुं, कांश्क विज्ञान
 अत्र लखवामां आवे ठे:-आशा ठे के
 गृहस्थो आ पुस्तकना आधारथी
 आ विद्याना अज्यास द्वारा लान
 प्रामशे, केमके आ विद्यानो अज्यास
 आजव अने परजव निःसंदेहपणे
 सुखनी प्राप्ति करावी शके ठे.

સ્વરોદયનું સ્વરૂપ તથા આ- વશ્યક નિયમ.

નાસિકાની અંદરથી જે શ્વાસ નીકલે છે તેનું નામ સ્વર છે. તેને સ્થિર ચિત્તે કરી ઓલવાણ કરી શુદ્ધાશુદ્ધ કાર્યનો વિચાર કરવો.

સ્વરનો સંબંધ નાડીઓથી છે. જો કે શરીરમાં નાડીઓ ઘણી છે, પરંતુ તેમાં ૨૪ પ્રધાન છે. તેમાં પૃથ્વિ નવ અતિ પ્રધાન છે. તેમાં પૃથ્વિ ૩ ને ઘણીજ પ્રધાન માનેલી છે. તેનાં નામ ઇંગલા, પિંગલા અને સુષુમ્ના (સુ-

સ્વમના) ઠે. તેઓનું વર્ણન આગલ
કરવામાં આવશે.

યાદીમાં રાખલું જોશ્ય કે જુની
વચમાં જે ચક્ર ઠે ત્યાંથી શ્વાસ-
નો પ્રકાશ થાય ઠે અને પાઠલી
ચંક્રનાલમાં થઈને નાનીમાં જઈ
સ્થિર થાય ઠે.

દક્ષિણ અર્થાત્ જમણી વાજુ
જે શ્વાસ નાક દ્વારા નીકલે ઠે તેને
ઇંગલા નામી કે સૂર્યસ્વર
કહે ઠે. વામ અર્થાત્ ડાવી વાજુ જે
શ્વાસ નાક દ્વારા નીકલે ઠે તેને
પિંગલા નામી કે ચંદ્રસ્વર કહે ઠે.

અને બંને તરફ અર્થાત્ નાસિકાની
 જમણી અને ડાવી એમ બંને બાજુ
 જે શ્વાસ નીકળે તેને સુખમના નામી
 કહે છે. આમાં ઝ્યારે માવી બાજુ
 સ્વર ચાલે ત્યારે ચંદ્રનો ઉદય જાણ-
 વો અને ઝ્યારે જમણી બાજુ સ્વર
 ચાલે ત્યારે સૂર્યનો ઉદય જાણવો.

શીતલ અને સ્થિર કાર્યો ચંદ્રસ્વર-
 માં કરવાં. જેવાં કે:— નવા મંદિરનું
 બનાવવું, નવા મંદિરના પાયાનું સ્થા-
 પાવવું, મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવી, મૂલ
 નાયકની મૂર્તિને સ્થાપિત કરવી, મં-
 દિર પર દંડ તથા કલશનું ચઢાવવું,

उपाश्रय, धर्मशाला, दानशाला,
 विद्याशाला, पुस्तकालय, घर, हाट,
 महेल अने गढनुं वनाववुं, संधनी
 मालानुं पहेराववुं, दान देवुं, दीक्षा
 देवी, यज्ञोपवित देवुं, नगरमां प्रवे-
 शकरवो, नवा सकानमां प्रवेश कर-
 वो, लुगडां अने घरेणांनुं कराववुं
 अथवा मौढ्य (किमत) लेवुं, न-
 वां घरेणां तथा लुगडांनुं पहेरवुं,
 पदवी लेवी, ओपधि वनाववी, खे-
 ती करवी, चाग वगीचा वनाववा,
 राजा विगेरे मोटा पुरुषोत्ती साथे
 मित्रता करवी, राज्यसिंहासन पर

बैसवुं, योगाभ्यास करवो इत्यादि. तात्पर्य ए ठे के आ सर्व कार्यों चंद्रस्वरमां करवां जोड़ए, केमके चंद्रस्वरमां उपरनां कार्यों करवाथी सुखकारी थाय ठे.

कूर अने चर कार्योंने सूर्यस्वरमां करवां जोड़ए. जेवां के:—विद्या शिखवानो प्रारंज करवो, ध्यानसाधवुं, मंत्र तथा देवनी आराधना करवी, राजा के हाकेमने अरज करवी, बकीलात अथवा मुख्तयारी लेवी, बैरीनी साथे मलतापणुं करवुं, सर्पनुं विष तथा नूतनुं उतारवुं, रोगीने दवा

देवी, विघ्ननी शांति करवी, कष्ट-
 वाली स्त्रीनो उपाय करवो, हाथी
 घोडा रथ विगेरे लेवां, नोजन करवुं,
 स्नान करवुं, स्त्रीने श्रुतदान देवुं,
 नवी वही लखवी, व्यापार करवो,
 राजाना शत्रुनी साथे लडाइ करवा
 जवुं, वहाण के आगवोटने समु-
 द्रमां चलाववी, बैरीना मकानमां
 पग मूकवो, नदी विगेरेमां तरवुं,
 कोइने रुपीआ उधार देवा अथवा
 कोइनी पासेथी उधार लेवा इत्यादि.
 तात्पर्य ए ठे के आ सर्व कार्यों सूर्य-

स्वरमां करवां, केसके तेम करवाथी
सर्व कार्यों सिद्ध थाय ठे.

जे समये चालता चालता
एक स्वर बंध थइने बीजो स्वर था-
य ठे अर्थात् ज्यारे चंद्रस्वर बद-
लीने सूर्यस्वर थाय के सूर्यस्वर
बदलीने चंद्रस्वर थाय ते वरवते
पांच सात मिनिट सुधी वंने स्वर
चालवा लागे ठे तेने सुखमना स्वर
कहे ठे. आ स्वरमां कोइ पण काम न
करवुं, केसके आ स्वरमां कोइ पण
काम करवाथी ते निष्फल निवडे ठे,
तथा तेथी क्लेश पण उत्पन्न थाय ठे.

કૃષ્ણ (વદિ) પદ્મનો સ્વામી
 ઈ તે અને શુક્લ(સુદિ) પદ્મનો
 સ્વામી ચંદ્ર છે.

કૃષ્ણપદ્મના પરવાના પ્રાતઃકાલે
 જો સૂર્યસ્થિતિ ચાલે તો તે પણ ઘણા
 આનંદની સાથે વીતે.

શુક્લપદ્મના પડવાના પ્રાતઃકાલે
 જો ચંદ્રસ્થિતિ ચાલે તો તે પણ પણ
 સુખ ને આનંદની સાથે વીતે.

જો ચંદ્રની તિથિમાં(શુક્લપદ્મના
 પરવાના પ્રાતઃકાલે) સૂર્યસ્થિતિ ચા-
 લે તો કલેશ અને પીડા થાય છે તથા
 કાંઈક દ્રવ્યની પણ હાનિ થાય છે.

સૂર્યની તિથિમાં (કૃષ્ણપક્ષના પડવાના પ્રાતઃકાલે) જો ચંદ્ર સ્વર ચાલે તો પીઠા, ફેશ તથા રાજ તરફથી કોઈ પણ પ્રકારનો ઝગ ધાય છે અને ચિત્તમાં ચંચલતા ઉત્પન્ન થાય છે.

જો કદાચિત્ બંને પક્ષના (સુદિ ને વદિમાં) પડવાના સવારમાં સુખ-મના ચાલે તો તે મહીનામાં લાજ-હાનિ સમાન થાય છે.

કૃષ્ણપક્ષની ૧૫ તિથિમાં ક્રમથી ત્રણ ત્રણ તિથિ ઉં સૂર્ય અને ચંદ્રની ધાય છે. જેમકે પદ્મવો, વીજ, ત્રીજા ત્રણ તિથિ સૂર્યની છે તથા ચોથ, પાં-

ચમ અને ઠઠા ૬ ૩ ચંદ્રની તિથિ છે.
 ૨ રીતે અમાવાસ્યા સુધી વાકીની
 તિથિનું વિષે પણ સમજવું. આમાં
 જ્યારે પોતપોતાની તિથિ ૬ વંને
 સ્વર (ચંદ્ર અને સૂર્ય) ચાલે છે
 ત્યારે તે કલ્યાણકારી થાય છે.

શુક્લપક્ષની ૧૫ તિથિનું માંત્રમથી
 ત્રણ ત્રણ તિથિનું ચંદ્ર અને સૂર્યની
 થાય છે અર્થાત્ પશુવો, વીજ અને
 ત્રીજા ૬ ત્રણ તિથિ ચંદ્રની છે તથા
 ચોથા, પાંચમ અને ઠઠા ૬ ત્રણ તિથિ
 સૂર્યની છે. ૬ રીતે પૂર્ણિમા સુધી વા-
 કીની તિથિનું વિષે પણ સમજવું.

આમાં પણ આ બંને સ્વર (ચંદ્ર અને સૂર્ય) પોતપોતાની તિથિએ પ્રાતઃકાલે ચાલે તો શુભકારી થાય છે.

વૃશ્ચિક, સિંહ, વૃષ અને કુંભ એ ચાર રાશિ ચંદ્રસ્વરની છે, તથા એ રાશિનું સ્થિર કાર્યમાં શ્રેષ્ઠ છે.

કર્ક, મકર, તુલ અને મેષ એ ચાર રાશિ સૂર્યસ્વરની છે અને ચર કાર્યમાં શ્રેષ્ઠ છે.

મીન, મિથુન, ધન અને કન્યા એ ચાર રાશિ સુખમનાની બંને સ્વચ્છાવવાલી છે. આમાં કાર્યો કરવાથી હાનિ થાય છે.

उपरनी वारे राशिर्लथी वारे
महीनाउ पण जाणी लेवा अर्थात्
उपर लखेल जे संक्रांति लागे तेज
चंद्र, सूर्य अने सुखमनाना महीना
समजी लेवा.

जो कोइ पण मनुष्य पोताना
कोइ पण कामने माटे' प्रश्न
पूठवा आवे अने आपणा सामो
तथा मावी वाजु अथवा तो उंचे
वेसीने प्रश्न करे अने ते समये
जो आपणो चंद्रस्वर चालतो होय
तो कहेवुं के तारुं कार्य सिद्ध थरो.
जो कोइ पण माणस आपणी नीचे,

पाठल के जमणी बाजु उन्नो रहीने
 प्रश्न करे अने ते समये आपणो
 सूर्यस्वर चालतो होय तो कहेवुं के
 तारुं काम सिद्ध थशे.

जो कोइ माणस जमणी बाजु
 उन्नो रहीने प्रश्न करे अने ते समये
 आपणो सूर्यस्वर चालतो होय
 तथा लग्न, वार* अने तिथिना
 सघला योग जो मली जाय तो कहे-
 वुं के तारुं काम नक्की सिद्ध थशे.

---

* मंगल, शनि अने रवि ए त्रण वार
 सूर्यना ठेतथा सोम, बुध, गुरु अने शुक
 ए चार वार चंडना ठे.

जो कोइ प्रश्न करवावालो
 हेतणी वाजु उजो रहीने के वेसीने
 प्रश्न करे अने ते समये आपणो चंद्र-
 स्वर चालतो होय तो सूर्यनी तिथि
 अने वार विना ते शून्य दिशानो
 प्रश्न सिद्ध थइ शकतो नथी.

जो कोइ पाठल उजो रहीने
 प्रश्न करे अने ते समये आपणो
 चंद्रस्वर चालतो होय तो कही
 देवुं के कार्य सिद्ध नहीं थाय.

जो कोइ मावी वाजु उजो रहीने
 प्रश्न करे तथा ते समये आपणो
 सूर्यस्वर चालतो होय तो चंद्रयोग

स्वर विना ते कार्य सिद्ध नहीं थाय.
 एरीते जो कोइ आपणा साहे
 अथवा आपणाथी उंचो रहीने
 प्रश्न करे तथा ते समये आपणो
 सूर्यस्वर चालतो होय तो चंद्र-
 स्वरना सर्व योगो मळ्या विना ते
 कार्य कदि सिद्ध नहीं थाय.

स्वरोमां पांचे तत्त्वोनी
उलखाण.

उपर कहेल चंद्र अने सूर्य
 बने स्वरोमां पांच तत्व चाले ठे अने
 ते तत्त्वोनां रंग, परिमाण, आकार

જાણે માપ પણ હોય છે. એ વાસ્તે સ્વ-
 દયવિષયમાં એ વિષય પણ જાણી
 લેવો આવશ્યક છે, કેમકે જે પુરુષ
 આ વાતના વિજ્ઞાનને વરોવર જાણે
 છે તેની કહેલી હકીકત અવશ્ય
 મુલે છે. એ વાસ્તે આ વિષયનું
 વર્ણન જરૂરનું છે

પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ અને
 આકાશ એ પાંચ તત્ત્વ છે. તેમાં
 પૃથ્વી અને જલનો સ્વામી ચંદ્ર છે
 અને અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ
 ત્રણનો સ્વામી સૂર્ય છે.

પૃથ્વીનો રંગ પીલો, જલનો

(૧૩૨)

રંગ સફેદ, અગ્નિનો રંગ લાલ,
વાયુનો રંગ લીલો અને આકાશનો
રંગ કાલો છે.

પૃથ્વી તત્ત્વ સામું ચાલે છે
તથા નાકથી બાર આંગલ સુધી
દૂર જાય છે, અને તેના સ્વરની સાથે
સમચોરસ આકાર થાય છે.

જલ તત્ત્વ નીચે ચાલે છે તથા
નાકથી સોલ આંગલ સુધી દૂર
જાય છે અને તેનો આકાર ચંદ્રમા
જેવો ગોલ છે.

અગ્નિ તત્ત્વ ઉપર ચાલે છે તથા

નાકથી ચાર આંગલ સુધી દૂર જાય
 ઠે અને તેનો ત્રિકોણ આકાર ઠે.

વાયુ તત્ત્વ તીર્થુ ચાલે ઠે તથા
 નાકથી આઠ આંગલ સુધી દૂર જાય
 ઠે અને તેનો આકાર ધ્વજા જેવો ઠે.

આકાશ તત્ત્વ નાકની અંદરજ
 ચાલે ઠે અર્થાત્ વંને સ્વરોમાં
 (સુખમના સ્વરમાં) ચાલે ઠે તથા
 એનો આકાર કાંઈ નથી.

૧) એક એક સ્વર અઢી ઘડી એટલે
 એકેક કલાક ચાલે ઠે અને એમાં
 આ પાંચે તત્ત્વ રાત્રિ દિવસ આ રીતે
 ચાલે ઠે. પૃથ્વી ૮ ૫૦ ન પલ,

जल तत्त्व चात्तीश पल, अग्नि त-
त्त्व त्रीश पल, वायु तत्त्व वीश पल,
अग्ने आकाश तत्त्व दश पल ए रीते
त्रणे नामीउं उपर कहेलां पांचे
तत्त्वोनी साथे रात्रि दिवस प्रका-
शित रहे ठे.

पांचे तत्त्वोना ज्ञाननी रीति.

पांच रंगनी पांच गोली अग्ने
विचित्र रंगनी एक गोली बनावी
ए ठ गोलीउंने आपणी पासै
राखवी अग्ने ज्यारे मनमां इष्टा
आय के हाल कयुं तत्त्व ठे त्यारे

आंख वींचीने एक गोली लइ ले-
 वी. ते मनमां धारेल तथा गोलीनो
 रंग एकज जातनो नीकले तो ते
 तत्त्व ठे एम जाणवुं.

अथवा बीजा कोइ पुरुषने कहो
 के तमे कोइ रंग धारो. ज्यारे ते पो-
 ताना मनमां रंग धारे त्वारे आ-
 पणा नाकना स्वरमां तत्त्व जोइ लेवुं
 तथा आपणा तत्त्वनो विचार करी-
 जे ते पुरुषनो धारेल रंग बताववो
 के तमे अमुकरंग धारेल ठे. जो ते-
 णे धारेल रंग वरोवर मली जाय
 तो जाणवुं के तत्त्व वरोवर मले ठे.

અથવા અરીસાને આપણા હો-
ઠની પાસે લગામીને તેની ઉપર બલ-
પૂર્વક નાકનો શ્વાસ ઢોકવો. એ
પ્રમાણે કરવાથી તે અરીસા પર જે
આકારનું ચિહ્ન પડે તે આકાર પ્રથમ
લખેલ તત્ત્વોના આકાર સાથે મલ-
વો જોઈએ, અને જે તત્ત્વના આકાર
સાથે આ આકાર મળે તે તત્ત્વ તે
વચ્ચે છે એમ જાણવું.

અથવા બે અંગુઠાથી બે કાન-
ને, બંને તર્જનીથી બે આંખોને,
બંને મધ્યમ આંગળીથી બે નાક-
નાં ઢિડો બંધ કરીને અને બંને

अनामिका तथा कनिष्ठिका आंग-
लीथी एटले चार आंगलीथी होठ-
नी उपर नीचेथी खुब दवावीने
गुरुनी बतावेली रीतिथी मनने
त्रकुटीमां लइजवुं. पठी ते जगोए
जेवुं अने जे रंगनुं विंडु मालूम
पडे ते तत्व ठे एस जाणवुं.

उपर कहेल रीतिथी थोदा दिव-
स सुधी साधन करवुं जोइए, केमके
अभ्यासथी मनुष्यने तत्वोनुं ज्ञान
थवा लागे ठे अने तत्वोनुं ज्ञान य-
याथी ते पुरुष शुभाशुभ कार्यो
शीघ्रताथी जाणी शके ठे.

સ્વરમા પ્રગટ થયેલ તત્ત્વો
દ્વારા વર્ષફલ જાણવાની રીતિ.

હમણાં કહ્યું કે પાંચે તત્ત્વો-
નું જ્ઞાન થયાથી મનુષ્ય થવાવાલાં
શુદ્ધાશુદ્ધ કાર્યો જાણી શકે છે.
ଏ નિયમને અનુસારે પાંચે તત્ત્વો
દ્વારા વર્ષમાં થવાવાલું શુદ્ધાશુદ્ધ
ફલ પણ જાણી શકે છે. તે જાણવાની
રીતિ નીચે મુજબ છે.

જે વચ્ચે મેષની સંક્રાંતિ લાગે
તે વચ્ચે શ્વાસને રોકીને સ્વરમાં કહ્યું
તત્ત્વ ચાલે છે તે જોવું જોઈએ. જો

चंद्रस्वरमां पृथ्वी तत्त्व चालतुं होय तो जाणी लेवुं के जमानो बहुज श्रेष्ठ थशे अर्थात् राजा अने प्रजा सुखी रहेशे, पशुजने माटे घास विगेरे घणुं थशे तथा रोग अने ज्वर विगेरेनी शांति रहेशे इत्यादि.

जो ते वखते चंद्रस्वरमां जल तत्त्व चालतुं होय तो जाणवुं के वरसाद बहु थशे, पृथ्वी उपर अन्न घणुं थशे, प्रजा सुखी रहेशे, राजा अने प्रजा धर्मना मार्गे चालशे, पुण्य दान धर्मनी वृद्धि थशे, सर्व प्रकारे सुखसंपत्ति वधशे इत्यादि.

जो ते वखते सूर्यस्वरमां पृथ्वी
अने जल तत्त्व चालतां होय तो
जाणी लेवुं के कांश्क उंबुं फल थशे.

जो ते वखते वने स्वरमांथी
गमे ते स्वरमां अग्नि तत्त्व चालतुं
होय तो जाणवुं के वरसाद कमती
थशे, रोग पीमा अधिक थशे,
दुर्निद थशे, देश उजड थशे तथा
प्रजा दुःखी थशे इत्यादि.

जो ते वखते गमे ते स्वरमां वा-
यु तत्त्व चालतुं होय तो जाणवुं के
राज्यमां कांश्क विग्रह थशे, वरसा-
द थोमो थशे, जमानो साधारण

थशे तथा पशुओने माटे घासचारो
पण थोडो थशे इत्यादि.

जो ते वखते आकाश तत्त्व चालतुं
होय तो जाणी लेवुं के बहु जारी दु-
र्जिह्म थशे तथा पशुओ माटे घास
आदि कांइ पण नहीं थाय इत्यादि.

वर्षफलने जाणवानी बीजी रीति.

जो चैत्र सुदि पम्बाने दिवसे प्रा-
तःकाले चंद्रस्वरमां पृथ्वी तत्त्व चा-
लतुं होय तो ए फल जाणवुं के वर-
साद बहु थशे, जमानो श्रेष्ठ थशे,
राजा अने प्रजामां सुखसंचार थशे

तथा कोइ प्रकारनो जय के उत्पात
आ वर्षमां नहीं आय इत्यादि.

जो ते दिवसे प्रातःकाले चंद्र-
स्वरमां जल तत्त्व चालतुं होय तो
ए फल जाणवुं के आ वर्ष अति
श्रेष्ठ ठे अर्थात् आ वर्षमां वरसाद,
अन्न अने धर्मनी अतिशय वृद्धि
यशे तथा सर्व प्रकारे आनंद
रहेशे इत्यादि.

जो ते दिवसे प्रातःकाले सूर्य-
स्वरमां पृथ्वी के जल तत्त्व चालतुं
होय तो मध्यम फल जाणवुं.

जो ते दिवसे प्रातःकाले चंद्रस्वरमां के सूर्यस्वरमां अग्नि, वायु अने आकाश ए त्रण तत्त्व चालतां होय तो तेनुं फल आ प्रमाणे समजी लेवुं के पूर्व मेष संक्रांतिना विषयमां लखाइ गयेलुं ठे ते प्रमाणे जो सूर्यस्वरमां अग्नि तत्त्व चालतुं होय तो जाणवुं के प्रजामां रोग अने शोक थरो, दुर्निद्रा परुशे तथा राजाना चित्तने आनंद नहीं रहे इत्यादि. जो सूर्यस्वरमां वायु तत्त्व चालतुं होय तो समजवुं के राज्यमां कांश्क विग्रह थरो अने वृष्टि थोमी

थरो तथा जो सूर्यस्वरमां सुख-
मना चाहे तो जाणवुं के पोतानुं मृ-
त्यु थरो अने ठत्रचंग थरो तथा
कोइ कोइ ठेकाणे थोडुं अन्न अने
घास थरो अने काइ कोइ ठेका-
णे बिलकुल नहीं थाय इत्यादि.

वर्षफल जाणवानी त्रीजी रीति.

जो माघ सुदि सातम अथवा
अक्षय तृतीयाना प्रातःकाले चंद्र-
स्वरमां पृथ्वी के जल तत्त्व चाल-
तुं होय तो अगाध कहा मुजब
श्रेष्ठ फल ठे एम जाणी लेवुं.

जो ते दिने प्रातःकाले अग्नि
आदि त्रण तत्त्व चालतां होय तो
पूर्वे कहा मुजब निकृष्ट फल ठे
एम जाणी लेवुं.

जो ते दिने प्रातःकाले सूर्यस्वरमां
पृथ्वी के जल तत्त्व चालतुं होय तो
साधारण फल जाणी लेवुं.

जो ते दिने प्रातःकाले शेष
त्रेण तत्त्व (अग्नि, वायु अने आ-
काश) चालतां होय तो तेनुं फल
पण पूर्वे कहा मुजब समजी लेवुं.

पांच तत्त्वोमां प्रश्नो विचार.

जो चंद्रस्वरमां पृथ्वी तत्त्व के जल तत्त्व चालतुं होय अने ते समये जो कोइ कांइ पण कार्यने माटे प्रश्न करे तो कहेवुं के अवश्य कार्य सिद्ध थरो.

जो चंद्रस्वरमां अग्नि, वायु के आकाश तत्त्व चालतुं होय अने ते वखते कोइ पण माणस कांइ कार्यने लीधे प्रश्न करे तो कहेवुं के कार्य कोइ पण प्रकारे सिद्ध नहीं आय.

याद राखवानुं एटलुं ठे के चं-
 द्रस्वरमां जल तत्त्व अने पृथ्वी तत्त्व
 स्थिर कार्यने माटे सारां ठे, परंतु
 चर कार्यने माटे सारां नथी, तथा
 वायु, अग्नि अने आकाश ए त्रण
 तत्त्व चर कार्यने माटे सारां ठे,
 परंतु ते पण सूर्यस्वरमां सारां
 ठे, पण चंद्रस्वरमां सारां नथी.

जो कोइ पुरुष आवीने रोगीने
 विपे प्रश्न करे तथा ते समये चंद्रस्व-
 रमां पृथ्वी तत्त्व के जल तत्त्व चालतुं
 होय अने प्रश्न पूठवावालो पण

चंद्रस्वरनी (माबी) बाजुए बेठेल होय
तो कहेवुं के रोगी नहीं मरे.

जो चंद्रस्वर बंध होय एटले सूर्य-
स्वर चालतो होय अने प्रश्न कर-
वावालो माबी बाजु बेठो होय तो
कहेवुं के कोइ पण प्रकारे रोगी
नहीं जीवे.

जो कोइ पुरुष खाली दिशामां
(जे दिशानो स्वर चालतो होय
ते दिशा बोझीने बीजी कोइ दि-
शामां) आवीने प्रश्न करे तो क-
हेवुं के रोगी नहीं बचे, पण जो
खाली दिशाथी आवीने जरी दि-

शामां(जे दिशानो स्वर चालतो होय ते दिशामां) बेसीने प्रश्न करे तो कहेवुं के रोगीने सारुं थइ जशे.

जो प्रश्न करती वखते चंद्रस्वरमां पृथ्वी के जल तत्त्व चालतुं होय तो जाणवुं के रोगीना शरीरमां एक रोग ठे. तथा जो प्रश्न करवाना वखते चंद्रस्वरमां अग्नि तत्त्व आदि कोइ तत्त्व चालतुं होय तो कहेवुं के रोगीना शरीरमां केटलाक रोग मिश्रित ठे.

जो प्रश्न करती वखते सूर्यस्वरमां अग्नि, वायु के आकाश तत्त्व चालतुं होय तो जाणवुं के रोगीना शरीरमां

एक रोग ठे, पण जो प्रश्न करती
 बखते सूर्यस्वरमां पृथ्वी के जल तत्त्व
 चालतुं होय तो जाणवुं के रोगीना
 शरीरमां केटलाक मिश्रित रोग ठे.

याद राखवानुं के वायु अने
 पित्तनो स्वामी सूर्य ठे, कफनो
 स्वामी चंद्र ठे तथा सन्निपातनो
 स्वामी सुखमना ठे.

जो कोइ पुरुष चालता स्व-
 रनी तरफथी आवीने चालता
 स्वरनी वाजुए उन्नो रहीने के बे-
 सीने प्रश्न करे तो कहेवुं के तमारुं
 काम अवश्य सिद्ध थरो.

जो कोइ पुरुष खाली स्वरनी
 तरफथी आवीने खाली स्वरनी
 वाजुए उजो रहीने के बेसीने प्रश्न
 करे तो कहेवुं के तमारुं कोइ पण
 काम सिद्ध नहीं थाय.

जो कोइ पुरुष खाली स्वरनी
 तरफथी आवीने चालता स्वरनी
 वाजुए उजो रहीने के बेसीने प्रश्न
 करे तो कहेवुं के तमारुं काम निः-
 संदेह सिद्ध थये.

जो कोइ पुरुष चालता स्वरनी
 तरफथी आवीने खाली स्वरनी वा-
 जुए उजो रहीने के बेसीने प्रश्न

(१५२)

करे तो कहेंबुं के तमारुं काम सि-
द्ध नहीं आय.

जो गुरुवारै वायु तत्त्व, शनिवारै
आकाश तत्त्व, बुधवारै पृथ्वी तत्त्व,
सोमवारै जल तत्त्व तथा शुक्रवारै
अग्नि तत्त्व प्रातःकालमां चाले तो
जाणी लेबुं के शरीरमां कोइ पहे-
लांनो रोग ठे ते अवश्य मटशे.

आपणुं शरीर, कुटुंब

अने धन आदिकना

विचारनी रीति.

जो चैत्र सुदि परुवाने दिवसे प्रा-

तःकाले चंद्रस्वर न चालतो होय
तो जाणवुं के त्रण महीनामां हृ-
दयमां बहु चिंता अने क्लेश उ-
त्पन्न थशे.

जो चैत्र सुदि वीजने दिवसे
प्रातःकाले चंद्रस्वर न चालतो होय
तो जाणी लेवुं के परदेशमां जवुं
पडशे अने त्यां अधिक दुःख जोग-
ववुं पमशे.

जो चैत्र सुदि वीजने दिवसे
प्रातःकाले चंद्रस्वर न चालतो होय
तो जाणवुं के शरीरमां गरमी, पि-

(१५४)

तज्जर तथा रक्तविकार आदि-
कनो रोग थशे.

जो चैत्र सुदि चोथने दिवसे
प्रातःकाले चंद्रस्वर न चालतो हो-
य तो जाणवुं के नव महीनामां मृ-
त्यु थशे.

जो चैत्र सुदि पांचमने दिवसे
प्रातःकाले चंद्रस्वर न चालतो
होय तो जाणी लेवुं के राज्यथी
कोइ प्रकारनी तकलीफ तथा इंरुनी
प्राप्ति थशे.

जां चैत्र सुदि बछने दिवसे
प्रातःकाले चंद्रस्वर न चालतो हो-

य तो जाणवुं के आ वर्षमां जाइनुं
मृत्यु थशे.

जो चैत्र सुदि सातमने रोज
प्रातःकाले चंद्रस्वर न चालतो होय
तो जाणवुं के आ वर्षमां पोतानी
स्त्री मरी जशे.

जो चैत्र सुदि आठमने दिवसे
प्रातःकाले चंद्रस्वर न चालतो होय
तो जाणवुं के आ वर्षमां कष्ट तथा
पीना अधिक थशे अर्थात् जाग्य-
योगेज सुखनी प्राप्ति थाय इत्यादि.

ए सिवाय जो उपर कहेल दि-
वसोमां प्रातःकाले चंद्रस्वरमां पृथ्वी

(૧૫૬)

તત્ત્વ અને જલ તત્ત્વ આદિ શુદ્ધ તત્ત્વ
ચાલતાં હોય તો બીજું પણ શ્રેષ્ઠ ફલ
જાણી લેવું.

સ્વરો દ્વારા પરદેશગમ-

નનો વિચાર.

જે પુરુષ ચંદ્રસ્વરમાં દક્ષિણ
અને પશ્ચિમ દિશામાં પરદેશ
જાય તે પરદેશથી પાઠો આવીને
પોતાના ઘરમાં સુખ ભોગવે છે.

સૂર્યસ્વરમાં પૂર્વ અને ઉત્તર
દિશા તરફ પરદેશ જવું તે શુદ્ધ-
કારી છે.

ચંદ્રસ્વરમાં પૂર્વ અને ઉત્તર દિ-
શા તરફ પરદેશ જવું તે ઠીક નથી.

સૂર્યસ્વરમાં દક્ષિણ અને પ-
શ્ચિમ દિશા તરફ પરદેશ જવું તે
ઠીક નથી.

ઝર્ધ્વ દિશા ચંદ્રસ્વરની છે, તે
માટે ચંદ્રસ્વરમાં પર્વત આદિ ઝર્ધ્વ
દિશામાં જવું સારું છે.

પૃથ્વીની નીચેના જાગનો સ્વામી
સૂર્ય છે, તે માટે સૂર્યસ્વરમાં પૃથ્વીની
નીચેના જાગમાં જવું સારું છે, પરંતુ
સુખમના સ્વરમાં ત્યાં જવું ઠીક નથી.

(१५७)

परदेशमां रहेल मनुष्यना
विषयमां प्रश्न-विचार.

प्रश्न करती वखते जो स्वरमां
जल तत्व चालतुं होय तो प्रश्न कर-
नारने कहेबुं के ते (परदेशमां गयेल
माणस) सर्व कार्यो सिद्ध करीने
तुरत आवशे.

जो प्रश्न करती वखते स्वरमां
पृथ्वी तत्व चालतुं होय तो प्रश्न
करनारने कहेबुं के ते (परदेशमां
गयेल माणस) ठेकाणे बेठेल ठे
अने तेने कोइ वातनी चिंता नथी.

जो प्रश्न करती वखते वायु तत्त्व चालतुं होय तो प्रश्न करनारने कहे-
वुं के ते (परदेशमां गयेल माणस) ते
स्थले श्री वीजे स्थले गयो ठे अने तेना
हृदयमां चिंता उत्पन्न थइ रही ठे.

जो प्रश्न करती वखते अग्नि
तत्त्व चालतुं होय तो प्रश्न करना-
रने कहेवुं के तेना (परदेश गयेल
माणसना) शरीरमां रोग ठे.

जो प्रश्न करती वखते स्वरमां
आकाश तत्त्व चालतुं होय तो प्रश्न
करनारने कहेवुं के ते (परदेश ग-
येल) पुरुष मरी गयो.

स्वरो द्वारा गर्ज संबंधी

प्रश्न-विचार.

जो चंद्रस्वर चालतो होय तथा
ते बाजुथी आवीने कोइ प्रश्न करे के
गर्जवती स्त्रीने पुत्र अशे के पुत्री
अशे तो कहेवुं के पुत्री अशे.

जो सूर्यस्वर चालतो होय ने
ते बाजुथी आवीने कोइ प्रश्न करे
के गर्जवती स्त्रीने पुत्र अशे के पुत्री
अशे तो कहेवुं के पुत्र अशे.

जो सुखमना स्वर चालती वखते
कोइ आवीने प्रश्न करे के गर्जवती

स्त्रीने पुत्र थशे के पुत्री थशे तो
 हेबुं के नपुंसक जन्मशे.

जो आपणो सूर्यस्वर चालतो
 होय तथा ते बाजुथी आवीने कोइ
 गर्ज विषे प्रश्न करे अने प्रश्न करना-
 रनो चंद्रस्वर चालतो होय तो क-
 हेबुं के पुत्र थशे, पण ते जीवशे नहीं.

जो आपणो तथा प्रश्न कर-
 नार ए वंनेनो सूर्यस्वर चालतो
 होय तो कहेबुं के पुत्र जन्मशे अने
 ते चिरंजीवी थशे.

जो आपणो चंद्रस्वर चालतो
 होय अने प्रश्न करनारनो सूर्यस्वर

(१६५)

चालतो होय तो कहेवुं के पुत्री
थशे, पण ते जीवशे नहीं.

जो बन्नेनो (आपणो अने
प्रश्न करनारनो) चंद्रस्वर चालतो
होय तो कहेवुं के पुत्री थशे तथा ते
दीर्घायुषी थशे.

जो सूर्यस्वरमां पृथ्वी तत्त्वमां
तथा ते दिनने माटे कोइ गर्ज
संबंधी प्रश्न होय तो कहेवुं के पुत्र
थशे तथा ते रूपवान्, राज्यवान्
अने सुखी थशे.

जो सूर्यस्वरमां जल तत्त्व चा-
लतुं होय अने तेमां कोइ गर्ज

संबंधी प्रश्न करे तो कहेवुं के पुत्र
 यशे तथा ते सुखी, धनवान् अने
 ठ रसनो जोक्ता यशे.

जो गर्ज संबंधी प्रश्न करती
 बखते चंद्रस्वरमां पृथ्वी तत्त्व अने
 जल तत्त्व चालतां होय तो कहेवुं के
 पुत्री यशे तथा ते उपर लख्यां
 लक्षणोवाली यशे.

जो गर्ज संबंधी प्रश्न करती
 बखते चंद्रस्वरमां अग्नि तत्त्व चा-
 लतुं होय तो कहेवुं के गर्ज पत्नी
 जशे तथा जो संतति यशे तो ते
 जीवशे नहीं.

जो गर्ज संबंधी प्रश्न करती
 बखते चंद्रस्वरमां वायु तत्त्व चालतुं
 होय तो कहेवुं के कां तो पिंका-
 कृति थरो अथवा गर्ज गली जरो.

जो गर्ज संबंधी प्रश्न करती
 बखते सूर्यस्वरमां आकाश तत्त्व
 चालतुं होय तो नपुंसकन। तथा
 चंद्रस्वरमां आकाश तत्त्व चालतुं
 होय तो वंध्या जेवी पुत्रीनी
 उत्पत्ति कहेवी.

जो कोइ सुखमना स्वरमां
 गर्जनो प्रश्न करे तो कहेवुं के बे
 दीकरी जन्मरो.

जो कोइ वन्ने स्वर चालती
 वखते गर्जविषयक प्रश्न करे तथा
 ते समये जो चंद्रस्वर तेज चालतो
 होय तो कही देवुं के बे कन्या थशे
 तथा जो सूर्यस्वर तेज चालतो
 होय तो कही देवुं के बे पुत्र थशे.

बीजा आवश्यक विषयो नो विचार.

कोइ ठेकाणे जवानी वखते अ-
 थवा उंघमांथी उठीने बीठानाथी
 नीचे पग मूकती वखते जो चंद्रस्वर
 चालतो होय तथा चंद्रमानोज

વાર હોય તો પહેલાં ચાર પગલાં
માઘી બાજુથી ચાલવું જોઈએ.

જો સૂર્યનો વાર હોય તથા સૂર્યસ્વર
ચાલતો હોય તો ચાલતી વચ્ચે પ્રથ-
મ ત્રણ પગલાં દક્ષિણ પગથી ચાલવું.

જે મનુષ્ય તત્ત્વની ઝેલ લેવા કરી
પોતાનાં સર્વ કામ કરશે તેનાં સર્વ
કામ અવશ્ય સિદ્ધ થશે.

પશ્ચિમ દિશા જલ તત્ત્વરૂપ છે,
દક્ષિણ દિશા પૃથ્વી તત્ત્વરૂપ છે, જ-
ન્ય દિશા અગ્નિ તત્ત્વરૂપ છે, પૂર્વ
દિશા વાયુ તત્ત્વરૂપ છે તથા આકા-
શની સ્થિર દિશા છે.

જય, તુષ્ટિ, પુષ્ટિ, રતિ, खेलવું
કુદવું અને હાસ્ય એ ૪ અવસ્થા
ચંદ્રસ્વરની છે.

જ્વર, નિદ્રા, પરિશ્રમ અને કંપન
એ ૪ અવસ્થા જ્યારે ચંદ્રસ્વરમાં
વાયુ તત્ત્વ તથા અગ્નિ તત્ત્વ ચાલતાં
હોય તે સમયે શરીરમાં હોય છે.

જ્યારે ચંદ્રસ્વરમાં આકાશ તત્ત્વ
ચાલે છે ત્યારે આયુષ્યનો દાય તથા
મૃત્યુ થાય છે.

પાંચે તત્ત્વના મલવાથી ચંદ્ર-
સ્વરની ઉપર જણાવેલી ૪ અ-
વસ્થા થાય છે.

जो पृथ्वी तत्त्व चालतुं होय तो जाणवुं के पूढनारना मनमां मूलनी चिंता ठे.

जो जल तत्त्व अने वायु तत्त्व चालतां होय तो जाणवुं के पूढनारना मनमां जीव संबंधी चिंता ठे.

अग्नि तत्त्वमां धातुनी चिंता जाणवी.

आकाश तत्त्वमां शुन कामनी चिंता जाणवी.

पृथ्वी तत्त्वमां बहु पगवालानी चिंता जाणवी.

जल अने वायु तत्त्वमां बे पगवालानी चिंता जाणवी.

અગ્નિ તત્ત્વમાં ચાર પગવાલાની
ચિંતા જાણવી.

આકાશ તત્ત્વમાં પગ વિનાના
પદાર્થની ચિંતા જાણવી.

રવિ, રાહુ, મંગલ અને શનિ એ ચાર
સૂર્યસ્વરનાં પાંચે તત્ત્વના સ્વામી છે.

ચંદ્રસ્વરમાં પૃથ્વી તત્ત્વનો સ્વામી
બુધ, જલ તત્ત્વનો સ્વામી ચંદ્ર, અગ્નિ
તત્ત્વનો સ્વામી શુક્ર અને વાયુ
તત્ત્વનો સ્વામી ગુરુ છે. એ વાસ્તે પોત-
પોતાના તત્ત્વમાં એ ગ્રહ અથવા વાર
શુભ ફલદાયક થાય છે.

પૃથ્વી આદિ ચારે તત્ત્વમાં અનુ-

ક્રમે મીઠો, કંપાયેલો, સ્વાદો અને
 સ્વાદો એ ચાર રસ છે. એ વાસ્તે જે વ-
 ર્ણવતે જે રસની સ્વાદની ઇચ્છા થાય તે
 વર્ણવતે તે તત્ત્વ ચાલે છે એમ સમજવું.

અગ્નિ તત્ત્વમાં ક્રોધ, વાયુ તત્ત્વમાં
 ઇચ્છા તથા જલ અને પૃથ્વી તત્ત્વમાં
 ક્રમા અને નમ્રતા આદિ યતિધર્મ-
 રૂપ દશ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, રોહિણી, ઉત્ત-
 રાષાઢા, અન્નિજિત, જ્યેષ્ઠા અને
 અનુરાધા એ સાત નક્ષત્ર પૃથ્વી
 તત્ત્વનાં છે તથા શુક્ર ફલદાયી છે.
 મૂલ, ઉત્તરાષાઢપદ, રેવતી. આ-

ઝાં, પૂર્વાષાઢા, શતજિષા અને આ-
શ્લેષા એ સાત નક્ષત્ર જલ તત્ત્વનાં છે.

એ ચૌદ નક્ષત્રો સ્થિર કાર્યમાં
પોતપોતાના તત્ત્વના ચાલતા સમ-
યમાં જાણવાં.

મઘા, પૂર્વાફાલ્ગુની, પૂર્વાષાઢ-
પદ, સ્વાતી, કૃતિકા, જરણી અને
પુષ્ય એ સાત નક્ષત્ર અગ્નિ તત્ત્વનાં છે.

હસ્ત, વિશાખા, મૃગશિર, પુન-
ર્વસુ, ચિત્રા, ઉત્તરાફાલ્ગુની અને અ-
શ્વિની એ સાત નક્ષત્ર વાયુ તત્ત્વનાં છે.

પ્રથમ આકાશ, તેની પાઠલ
વાયુ, તેની પાઠલ અગ્નિ, તેની

(१७५)

पाठल पाणी, तेनी पाठल पृथ्वी
ए क्रमथी एक एक तत्त्व एकेक-
नी पाठल चाले ठे.

पृथ्वी तत्त्वनो आधार गुदा,
जल तत्त्वनो आधार लिंग, अग्नि
तत्त्वनो आधार नेत्र, वायु तत्त्वनो
आधार नाक तथा आकाश त-
त्त्वनो आधार कान ठे.

जो सूर्यस्वरमां नोजन करे
तथा चंद्रस्वरमां जल पीए अने मा-
बी बाजु सुवे तो रोग कदि न आय.

जो चंद्रस्वरमां नोजन करे अने

सूर्यस्वरमां जल पीए तो तेना शरीरमां अवश्य रोग आय.

चंद्रस्वरमां शौचने माटे (दिशाने माटे) जवुं जोइए, सूर्यस्वरमां पेशाव करवो जोइए तथा सुबुं जोइए.

जो कोइ पुरुष स्वरोनो एवो अज्यास राखे के तेने चंद्रस्वरमां दिवसनो उदय होय तथा सूर्यस्वरमां रात्रिनो उदय होय तो ते पूरी अवस्था जोगवे ठे, परंतु जो एथी विपरीत होय तो जाणवुं के मोत नजीक ठे.

अढी अढी घमी सुधी बंने (सूर्य
अने चंद्र) स्वर चाले ठे अने तेर
श्वास सुधी सुखमना चाले ठे.

जो आठ पहोर सुधी (२४
कलाक सुधी) सूर्यस्वरमां वायु
तत्त्वज चालतो रहे तो त्रण वर्षनुं
आयुष्य जाणवुं.

जो सोल पहोर सुधी सूर्य
स्वरज चालतो रहे (चंद्रस्वर आवे-
ज नहीं) तो बे वर्षमां मृत्यु जाणवुं.

जो त्रण दिवस सुधी एकलो
सूर्यस्वरज चालतो रहे तो एक
वर्षमां मृत्यु जाणवुं.

(૧૭૫)

જો સોલ દિવસ સુધી વરાવર
સૂર્યસ્વરજ ચાલતો રહે તો એક
મહીનામાં મૃત્યુ જાણવું.

જો એક મહીના સુધી સૂર્ય-
સ્વર હમેશાં ચાલતો રહે તો બે દિવ-
સનું આયુષ્ય જાણવું.

જો સૂર્ય, ચંદ્ર અને સુખમના
એ ત્રણે સ્વર ન ચાલે અર્થાત્ મોઢેથી
શ્વાસ લેવો પડે તો ચાર ઘડીમાં
મૃત્યુ જાણવું.

જો આખો દિવસ ચંદ્રસ્વર
ચાલે અને આખી રાત સૂર્યસ્વર
ચાલે તો મોટું આયુષ્ય જાણવું.

जो आखो दिवस सूर्यस्वर अने
आखी रात बराबर चंद्रस्वर चाखे
तो ठ महीनानुं आयुष्य जाणवुं.

जो चार, आठ, बार, सोल
अथवा वीश दिवस रात बराबर
चंद्रस्वर चालतो रहे तो मोडुं
आयुष्य जाणवुं.

जो त्रण रातदिवस सुधी सुख-
मना स्वर चालतो रहे तो एक वर्षनुं
आयुष्य जाणवुं.

जो चार दिवस सुधी बराबर
सुखमना स्वर चालतो रहे तो ठ म-
हीनानुं आयुष्य जाणवुं.

॥ श्री धीरपरमात्माय नमः ॥

सकलपंडित चक्रचक्रवर्त्तिपंडित श्रीक्षमाविजय
गणि शिष्यमुख्यपंडित परषदमिनीभाल ,
तिलक पंडितश्रीजिनविजयगणि गुरुभ्यो
नमः सिद्धि बुद्धि त्रिधायिने श्रीमत्
गौतम स्वामिने नमः

अथ श्री पंडित उत्तमविजयजी कृत

संयमश्रेणीनुं स्तवनः

(अर्थसहित प्रारंभः—)

श्रीवर्द्धमानंजिनं नत्वा । वर्द्धमान-
गुणास्पदं ॥ स्वोपज्ञसंयमश्रेणी स्त-
वस्यार्थो वितन्यते ॥ १ ॥

॥ઢાલ પહેલી પ્રયમ ગોવાલાતળેભવેજી એદેશી ॥

કૈવલ જ્ઞાન દિવાકરૂજી । સિદ્ધ
બુદ્ધ સુખદાય ॥ આતમ સંપદ મો-
ગવેજી । વર્દમાન જિનરાય ॥ ગુણો-
દધિ શાસન નાયક વીર ॥ મેરૂ મ-
હિધર ધીર ॥ ગુણો૦ ॥ શાસ્ત્ર૦ ॥૧૧॥
ए आंकणी ॥

અર્થઃ—સમસ્ત કેવલજ્ઞાનાવરણી-કર્મના
હયથળી-ઉપર જે કેવલજ્ઞાન તદ્રૂપ સૂર્ય છે,
સાચકલાવે સકલગુણ નિષ્પન્ન સિદ્ધ છે, સમ-
સ્ત વસ્તુસ્વભાવનું બુદ્ધકે૦ જાણુ છે ઉપકારી-
યણે સર્વસુખનું દાતાર છે, ત્યાદ્વાદપણે પરિ-
ણમિત અનંતગુણ પર્યાયરૂપ આત્મસંપદાને
ભોગવે છે, એહવો ચોવીસમો તીર્થંકર સામા-

ન્ય-દેવલીઓમાં રાજ સરિષો શ્રીવદ્દમાન-
 સ્વામી ગુણોનોસમુદ્ર ગુણરુપ રત્નની ઉત્પ-
 ત્તિનું સ્થાનક વર્તમાન શાસનના અધિપતિ
 શ્રીવીર'પરમેશ્વર છે વલી ઉપમુર્ગે -પરિસહ
 આવેથકે અડિગ ગદ્યા માટે મેરુનીપરે ધીર છે
 ॥ ૧ ॥ એટલે વદનાત્મક સ્તવનાત્મક અને
 વસ્તુનિર્દેશાત્મક એ ત્રણ પ્રકારના નમસ્કાર
 છે, તેમાં સ્તવનાત્મક ઈદમશ્રુચિત નમસ્કાર
 કયો ॥ ૧ ॥

અનુક્રમિ' સંયમ પરસતોજી ।
 પામ્યો ક્ષાયક ભાવ ॥ સંયમેશ્રેણી
 ફલડેજી । પૂજું પદ નિષ્પાવ ॥ગુ૦॥૨॥
 ૧ અર્થ:—અનુક્રમે' ઉત્તરોત્તર પ્રધાન સ-
 યમસ્થાનક કરસતોયકે યદુજ્ઞ દશાશ્રુત
 રક ધે.—' તરસણુંભગવ તરસ અનુતરેણુંના-
 હેણું અનુતરેણુંદમણેણું અનુતરેણુંચગિતેણું ॥

અનુત્તરેણ આલેખેણ અનુત્તરેણ વિહારેણ અનુ-
 ત્તરેણ વીરિએણ અનુત્તરેણ અજ્ઞવેણ અનુ-
 ત્તરેણ સદ્વેણ ઇત્યાદિક મોહનીય કર્મનો
 ક્ષય કરી ઉત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાનરૂપ ક્ષીણ મોહ
 ગુણસ્થાનક પામ્યો એહવો શ્રી વર્દમાન
 સ્વામી તેના પાપરહિત ચરણકમલને સંયમ
 શ્રેણીરૂપ ભાવકૂલે કરોને પૂણું કેં અચું છું
 એ બંદનાત્મક નમસ્કાર કર્યો ॥ ૨ ॥

વાચક જશવિજયે રચ્યોજી । સંખેપે
 સજ્જાય ॥ વિસ્તરિ જિન ગુણ ગાવ-
 તાંજી । જીહા પાવન થાય ॥ ગુ ॥ ૩ ॥

અર્થ:—પ્રથમ સંયમશ્રેણીનું સબજાય
 તિલ્લણુબુદ્ધિવાલાને ગમ્ય થાય એવું ન્યાયે
 વાદિએને વિષે સુકુટમણિ સમાન ઉપાધ્યાય
 શ્રી જશોવિજય ગણિયે રચ્યું છે, પણ તેની
 રચના સંક્ષેપે કરી છે માટે વિસ્તારરચીને

અર્થે વિસ્તારે સંયમસ્થાનકે ગર્ભિત જિને-
 સ્વરના ગુણ ગાવતા, જીભ તથા જન્મ પવિત્ર
 થાય, ઉત્તમ જીવને એવોજ મનોર્થ હોય છે
 યદુજી. ચિરમચિય પાવપણાસહીએ, ભવસ-
 યંમહસમહણીએ; ચોવીસ જિનવિધિ ગાય-
 કહા વોલંતુમેદીહા એટલે-મંગલ અભિધ્યા-
 નિક કહ્યા ॥ ૩ ॥

વાર કર્પાય સ્વય ઉપશમેજી । સર્વ
 વિરતિ ગુણ ઠાણ ॥ તેના આદિમ
 ઠાણમાંજી । પર્યવનું પરિમાણ ॥ગુબા૪

અર્થ — હવે આપના બારકપામને કાયો-
 પથમે એટલે જે દલિલ ઉદય આપ્યા તેનું
 કાય કરે અને જે ઉદય નથી આપ્યા તેને ઉ-
 પશમાયે અને પ્રદેશે ઉદય આપ્યાને વેટ
 એકવી અવસ્થાયે વર્તતાયકા અવિરતિ દેગ-
 વિરતિ પ્રમુખ બાર કપાવને આપાયે ઉપનું જે

સર્વ વિરતિરુપ છઠ્ઠો ગુણસ્થાનક તેહના
 સર્વ જઘન્યમાં જઘન્ય સ્થાનકમાં એટલે
 આદિમ જે પ્રથમ સ્થાનક તેમાં નિર્વિભાગ
 ભાગ એટલે જેના કેવલીની ખુદ્ધિયે પણ એક
 અંડના જે અંસન થાય એવા જે ચારિત્રના
 પચાઈ અથવા અંસ તેનું પ્રમાણ જે સંખ્યા
 તે કહે છે ॥ ૪ ॥

સરવાકાશ પ્રદેશથીજી । અનંત ગુણ
 અવિભાગ ॥ વૃહતકલ્પના માણ્યમાં-
 જી । માષે તું મહો ભાગ ॥ ગુણ ૫ ॥

અર્થ:—લોકાલોકના આકાશપ્રદેશ જેટ-
 લામાં અનંત છે એટલે અનંતાની ગણના
 અનંત પ્રકારની છે તેમાં લોકાલોકના આકાશ
 પ્રદેશની ગણનાનું જે અનંતું છે તેને અનં-
 તગુણ કહિયે એટલા અવિભાગ છઠ્ઠાગુણ
 સ્થાનકના સર્વથી જઘન્યમાં જઘન્ય સ્થાનક

જે પહેલું સ્થાનક તેમાં છે એ રીતે ગૃહ-
 ત્વેષના લાભ્યમાં હે મહાભાગ્ય મહાપૂજ્ય
 પુંકહે છે. ચક્રા, તેકતિયાપએસા સંવાગા-
 સેસમગ્ગણા હોઈ, તે તતિયાપએસા અવિ-
 ભાગતએ અનંતગુણા. ॥ ૧ ॥ ઇતિ ॥

એ રીતે અર્વવિરતિ ગુણસ્થાનના સ-
 વથી જઘન્યમા જઘન્ય પહેલા સુયમસ્થા-
 નમા એટલા નિર્વિભાગ હોય, એ નિર્વિભાગ
 સ્વોત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકના
 નિર્વિભાગથી સમસ્ત જીવ જેટલે અનંત છે
 તેટલે અનંતે ગુણતા જેટલા અનંતા થાય
 તેટલા જાણવા અથાતરે એમ પણ કહે છે
 જે ઉત્કૃષ્ટ, દેશવિરતિવિશુદ્ધ સ્થાનકના અ-
 વિભાગ દશહજાર અસંતેષનાયે કલ્પિયે.
 પછી સર્વ જીવતો અનંતા છે તેને પણ
 અસંતેષનાયે એકશત પ્રમાણ કલ્પિયે પછી
 તે પરસ્પર દશ હજારને સોગુણા કરિયે તે

ધારે' દશલાખ થાય, એટલા અવિભાગ સર્વ
વિરતિના પ્રથમ સંયમસ્થાનકમાં છે. ॥ ૫ ॥

ભાગ અનંતે આદિથીજી । વીજે
ઠાણે વૃદ્ધિ ॥ ઇમ અનંત ભાગુત્તરેજી ॥

થાનકનિ હોય સિદ્ધિ ॥ ગુ ૦ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—એ પહેલા સંયમસ્થાનથી
ખીજાસંયમ સ્થાનકમાં અનંતમે' ભાગે' વૃદ્ધિ
હોય, એટલે પહેલા સંયમસ્થાનકમાં જેટલા
અવિભાગ છે તે જેટલા ચક્રદ્વારલોકમાં
જીવ છે તે સર્વ જીવને સરખે ભાગે' વહેંચી
આપતાં, એક જીવને ભાગે' જેટલા સંયમના
અવિભાગ આવે તેટલા અવિભાગની પહેલા
સંયમસ્થાનના અવિભાગ કરતાં ખીજા સંયમ
સ્થાનમાં વૃદ્ધિ થાય, એવી રીતે ખીજા સંયમ
સ્થાનથી વધી ત્રીજા સંયમ સ્થાનમાં પણ
તેટલાજ અવિભાગની વૃદ્ધિ થાય, તેમ ત્રીજાથી

ચોથામા યથોત્તર અનંતભાગ વૃદ્ધિ થાય.
તેમજ આગલ પણ સંયમસ્થાનની નિષ્પત્તિ
થાય 'હવે એમ વૃદ્ધિ કરતા કરતા સર્વ કેટલા
અયમસ્થાનકે એક કંડક થાય તે ઠહેછે. ॥૬॥

અંગુલ ભાગ અસંખમાંજી ॥ જે

આકાશ પ્રદેશ ॥ તેતા થાનક નીપ-

જીજી । કંડક તાસ નિવેશ ॥ગુ०॥૭॥

અર્થ.—એક અંગુલમાત્ર આકાશક્ષેત્રના
અમંખ્યાતમા ભાગમા જેટલા આકાશપ્રદેશ
છે તેટલા અનંતભાગ વૃદ્ધિના સંયમસ્થાનક
નીપજે કે० નીપજાવિયે' એટલા અયમના સ્થા-
નકનો અમુદાય તેને આગમ પરિભાષાયે
કંડકની સ્થાપના ઠહિયે. ઉક્તંચ. કંડંતિએ
ત્યજતઠ અંગુલભાગો અમખિજ્જને. ॥ ૭ ॥

વીજા કંડક ઠાળમાંજી । આદિ

અસંખ્યાંસ જાણ ॥ તદનંતરનંત મા-
ગનાજી । થાનક કંડક માણાગુણાટા ॥

અર્થ:—હવે પૂર્વે જે અનંતભાગવૃદ્ધિના
કંડકનું સ્વરૂપ બતાવ્યું તે અનંતભાગવૃદ્ધિ
કંડકની સ્થાપના ને અનંતર બીજે અસં-
ખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિના કંડકની સ્થાપના થાય
તે આવી રીતે. જે પૂર્વે અનંતભાગ વૃદ્ધિ
કંડકના ચરમસ્થાનકમાં જેટલા અવિ-
ભાગ છે તેથી આ બીજા કંડકના આદિ
સ્થાનકમાં અસંખ્યાતમે ભાગે વૃદ્ધિ જાણવી.

એટલે પહેલા કંડકના ચરમસ્થાનકમાં
જેટલા અવિભાગ છે તે અસંખ્યાતા લોકા-
કાશ પ્રદેશને વહેચી આપતાં એક પ્રદેશને
ભાગે જેટલા અવિભાગ આવે તેટલા અસં-
ખ્યાત ભાગના અંસની બીજા કંડકના પ્રથમ
સ્થાનકમાં વૃદ્ધિ થાય, તેને અનંતર વધી અનં-

તલાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક કંડક પ્રમાણ થાય
 તે કેમ અસખ્યાતલાગ વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થા-
 નથી અનંતભો લાગ વધે એવું પ્રથમ સ્થા-
 નક તેનું અનંતભોલાગ વૃદ્ધિરૂપ બીજું સ્થા-
 નક એમ યથોક્તર કંડકપ્રમાણ હોય. એમ
 આગલ પણ પાછલા સ્થાનથી આગલા સ્થા-
 નમા લાગવૃદ્ધિ તથા ગુણવૃદ્ધિ પોતાની બુદ્ધિ
 બંધુવી. ॥ ૮ ॥

इम नंत भाग वृद्धिनेजी । कंडक
 कंडक मध्य ॥ ठाण असंख्यांस वृद्धि-
 नाजी ॥ कंडक माने लच्छ ॥ गु० ॥ ९ ॥

અર્થ.—એમ અનંતલાગ વૃદ્ધિના કંડક
 પ્રમાણસ્થાનક અને અસખ્યાતલાગ વૃદ્ધિનું
 એક સ્થાનક એ રીતે અનંતલાગ વૃદ્ધિ કંડક
 કંડકને વિચારે અસખ્ય લાગ વૃદ્ધિનું અડેક
 સ્થાનક કેવળા અસખ્યાત લાગ વૃદ્ધિના સ્થા-

નકે કેટલા થાય તે કહે છે કંડકમાનેલદ્ધકે
કંડક પ્રમાણે લાધા એટલે એક કંડક પ્રમાણે
થયાં એટલે પદ્મવૃદ્ધિમાંડે અસંખ્યાલાગ વૃદ્ધિ
રૂપ ખીજી વૃદ્ધિ પૂરી થઈ ॥ ૬ ॥

તે આગેનંત ભાગનાજી । થાનક
કંડક માત ॥ તદનંતર સંખ્ય ભાગ-
નુંજી । થાનક એક વિખ્યાત ॥ ગુ ૦ ॥ ૧૦

અર્થ:—તે અસંખ્ય લાગવૃદ્ધિ કંડકના
ચરમ સ્થાનકને આગે કે ૦ આગલ અનંતર
અનંતલાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક કંડકમાત્ર થાય,
એટલે કંડક પ્રમાણ કરિયે તેવાર પછી
સંખ્યાત લાગવૃદ્ધિનું એક સ્થાનક પ્રસિદ્ધ
હોય એટલે પૂર્વે પાશ્વાત થયેલા કંડકના ચર-
મસ્થાનકમાં જેટલા અવિભાગ છે તેને ઉત્કૃષ્ટ
સંખ્યાતપદ સાથે લાગ દેતાં એકને લાગે

જેટલા આવે તેટલા વધે એમ આગલ પદ્ય
સ્વભુદ્ને બાણી લેવું ॥ ૧૦ ॥

તે ઉપર દ્વય વૃદ્ધિનાજી । જેતા
ઠાણ અતીત ॥ તે કીધે સંખ્યભાગ-
નુંજી । વીજ્યું ઠાણ પવિત્ર ॥ ગુણ ॥ ૧૧

અર્થ — હવે તે સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિના
પ્રથમ સ્થાનકને ઉપર દ્વયકે ૦ જે વૃદ્ધિના
સ્થાનક જેટલા અતિક્રમ્યા છે એટલે પૂર્વે
અનંતભાગવૃદ્ધિ અને અસંખ્યાત ભાગવૃદ્ધિ
એ રીતે એ જે વૃદ્ધિના જેટલા સ્થાનક ગયાં
છે તે સર્વને આ પહેલા સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ
નોમા સ્થાનકને આગલ કરિયે તે કરવા પછી
સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિનું બીજું સ્થાનક પવિત્ર
સયમ પરિણામરૂપ આવે ॥ ૧૧ ॥

इम वृद्धि द्वय अंतरेजी । कंडक

માને ઇદ્ર ॥ અંસસંખ્યાતે વૃદ્ધિનાજી
 થાનકજિનવર પુદ્ ॥ગુ૦ ॥૧૨॥

અર્થ:—એજ રીતે આગલ પણ તે
 અનંતભાગ વૃદ્ધિ તથા અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ
 એ દ્વય કે૦ એ એ વૃદ્ધિના સ્થાનકને વિચમાં
 એકેક સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિનું સ્થાનક કરતા
 કંક પ્રમાણ નીપજે. હે ઇદ્ર! હે પ્રાણુવલ્લભ!
 તે સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક હે જિનવર
 હે વ્રીતરાગ! તુમે ફરસ્યા ॥ ૧૨ ॥

વલિ પૂરવ દ્વયવૃદ્ધિનાજી । થાનક
 સરવ કરેહ ॥ આગલ ગુણ સંખ્યા-
 તનુંજી । થાનક એક ધરેહ ॥ગુ૦ ॥૧૩॥

અર્થ:—સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ કંકના
 ચરમસ્થાનકને આગલે પૂર્વલી એ વૃદ્ધિના
 જોડલી સ્થાનક ગયાં છે તેટલા સર્વ સ્થાનક

કરવા એટલે કરિયે, તેને આગલ સંખ્યાત
ભાગવૃદ્ધિનું કંઠક પુરું થયું તે માટે તેને
ઠેકાણે સંખ્યાત ગુણવૃદ્ધિનું એક મંચમ' સ્થાન
નકે ધરે એટલે ધરિયે થાપિયે એટલે પાછલ
અનંતભાગ વૃદ્ધિનું કંઠક ગયું છે તેના અરમ
સ્થાનકમા જેટલા અવિભાગ છે તેને 'ઉત્કૃષ્ટ
સંખ્યાતગુણા કરિયે તે સંખ્યાતગુણા કરતાં
જેટલા અવિભાગ થાય તેટલા અવિભાગ
પ્રથમ સંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિના સ્થાનકમાં વધે
એ રીતે આગલ પણ સ્વબુદ્ધે જાણવું. ॥૧૩॥

હમ ત્રિક વૃદ્ધિને અંતરેજી । 'ગુણ

સંખ્યાતના ઠાણ ॥ કંઠક માને નીપ-

જેજી । જાણે તું વર નાણ ॥ગુ૦ ॥૧૪

અર્થ:—એમ ત્રિકવૃદ્ધિને વિચારે એટલે
પૂર્વે જે અનંતભાગ વૃદ્ધિ અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ
સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ એ ત્રણ ત્રણ વૃદ્ધિના

સર્વ સ્થાનકને વિચારે એક એક સંખ્યાત
 ગુણતું સ્થાનક કરિયે એમ કરતાં સંખ્યાત
 ગુણ વૃદ્ધિના સ્થાનક કંડક પ્રમાણ નીપજે
 એટલે ષટ્વદ્ધિ માંહે ચોથી સંખ્યાત ગુણ
 વૃદ્ધિ પૂરી થઈ. સંયમ સ્થાનક ચારિત્ર પરિ-
 શ્યામરૂપ હોવાને લીધે અરૂપી છે તે માટે હે
 સર્વશ! ત સર્વ તું જાણે છે.

પુનરપિ ત્રિક વૃદ્ધી તળાજી । પૂરી
 થાનક સર્વ ॥ અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિ-
 નુંજી । થાનક એક અગર્વ ॥ગુ०॥૧૫

અર્થ:—સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિ કંડકના ચરમા
 સ્થાનકથી આગલ વલી ત્રણ વૃદ્ધિના એટલે
 અનંતભાગ વૃદ્ધિ અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ અને
 સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ એ ત્રણ વૃદ્ધિના સ્થાનક
 જેટલાં પૂર્વે ગયાં છે તે સર્વ સંયમસ્થાનક
 પૂરીને નીપજાવીને તે પછી અસંખ્યાતગુણ

વૃદ્ધિનુ એક સયમસ્થાનક આવે, માટે હે અગવં ! પાશ્ચાત એટલે પૂર્વ થયલા અનંતર કડકના ચરમ સયમસ્થાનકમા જેટલા અવિભાગ છે તેને અસખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણે ગુણાકાર કરતા જેટલા અવિભાગ થાય તેટલા અવિભાગ પ્રથમ અસખ્યગુણુ વૃદ્ધિના સ્થાનકમા વધે ॥ ૧૫ ॥

ચરંતર ચરંતરેંજી । થાનક કંડક મેય ॥ અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિના-
જી । પંડિત વીર્ય વરેય ॥ ગુ૦, ॥૧૬॥

અર્થ — તેવાર પછી વલી આગલ પછ ચાર ચાર વૃદ્ધિને વિચારે એકેક અમખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિનુ મંચમ સ્થાનક નીપજે, એમ નીપજવતા કંડક માત્ર થાય એ અમખ્યાત ગુણવૃદ્ધિના સયમ સ્થાનક એટલે અસખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનક પછી

અનંતભાગ વૃદ્ધિ અસંખ્યભાગ વૃદ્ધિ સં-
 ખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ સંખ્યાત ગુણવૃદ્ધિ એવાં
 ચાર વૃદ્ધિનાં સ્થાનક કયાં પછી અસંખ્ય
 ગુણવૃદ્ધિનું ખીણું સ્થાનક આવે. એ રીતે ચાર
 ચાર ચાર વૃદ્ધિને વિચારે એકેક અસંખ્યાત
 ગુણ વૃદ્ધિનું સ્થાનક કરતાં કંડક માત્ર થાય
 એટલે ૪૮ વૃદ્ધિમાંહે અસંખ્ય ગુણ-વૃદ્ધિરૂપ
 પાંચમી વૃદ્ધિ પૂરી થઈ. એ સર્વ સંયમસ્થા-
 નકરૂપ આત્મગુણ તે હે વીર ! હે પરમેશ્વર !
 તુમે પંડિત વીર્યે કરીને વરચા, પામ્યા, માટે
 તુમે વંદ્ય પૂજ્ય સ્તુત્ય છો તમારી સ્તવના
 કરતાં એવા ગુણ પામિયે ॥ ૧૬ ॥

ઉપર વલી ચડ વૃદ્ધિનાજી । ફરસે
 થાનક સાર ॥ તદનંતરનંત ગુણનુંજી ।
 થાનક એક ઉદાર ॥ ગુ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ:—હવે તે અસંખ્ય ગુણવૃદ્ધિ કંડ-

કના ચરમ સ્થાનકને ઉપર વલી ચારવૃદ્ધિના
સ્થાનક એટલે અનંતભાગ વૃદ્ધિ તથા અસ
ખ્યાભાગ વૃદ્ધિ અને સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ તથા
સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિ એ ચાર વૃદ્ધિના સર્વ
સ્થાનકે ફરસે હે સાર ! હે જગત ઉત્કૃષ્ટ પ્રભુ !
તેવાર પછી વલી આતરારહિત અનંતગુણ
વૃદ્ધિનું એક પ્રથમ સ્થાનક મહોદુ આવે
એટલે પાશ્ચાત્ય ને (પૂર્વે થયલા) અનંતર
પ્રથમ સ્થાનકમા જોટલા અવિભાગ છે તે સર્વ
જીવોની સંખ્યા રૂપને અનંતો છે તે અનંતા
સાથે અનંત ગુણ કરતા જોટલા અવિભાગ
થાય તેટલા અવિભાગ અનંતગુણ વૃદ્ધિના
પ્રથમ સ્થાનકમા વધે

પંચ પંચ વૃદ્ધી વિચેંજી । ઠાળ એક
ઢક જોય ॥ ઇમ અનંત ગુણ વૃદ્ધિના-
જી ॥ કંઢક માને હોય ॥ ગુ ૦ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—અનંતગુણ વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનકે પછી અનંતર અનંતભાગવૃદ્ધિ, અસંખ્ય ભાગવૃદ્ધિ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિ અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિ એવાં પાંચ વૃદ્ધિ રૂપ સમસ્ત સંયમ સ્થાનકે ઉપજે. તેવાર પછી એક અનંતગુણ વૃદ્ધિનું બીજું સંયમ સ્થાનક આવે. એ રીતે પાંચ પાંચ વૃદ્ધિને વિચમાં એક એક અનંતગુણ વૃદ્ધિનું સ્થાનક નીપજે. તે જ્ઞાન દૃષ્ટિએ જુઓ. એમ કરતાં અનંતગુણ વૃદ્ધિના સંયમસ્થાનકે કેટલા થાય તે કહે છે. કંડક પ્રમાણે હોય એટલે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા આકાશપ્રદેશ છે તેના જેટલા અનંતગુણ વૃદ્ધિના સંયમ સ્થાનકે થાય તે કંડક થયું ॥ ૧૮ ॥

ઉપર વલી પંચ વૃદ્ધિનાજી । ફરસે સંયમ ઠાળ ॥ પ્રવચન અનુસારેં કહુંજી । ષટ્ થાનક પરિમાણ ॥ગુ०॥૧૯.

યમનું મૂલ પટ સ્થાનક ને ઉપર ઉપર વલી
 ખીબા પટ સ્થાનિક ઉપરે એટલે અસંખ્યા-
 તિવાર ઉપરા ઉપર પટ સ્થાનક થાય. ઉક્તંચ.
 છઠ્ઠાણુગ અવસાણે, અન્નં છઠ્ઠાણુયં પુનો અન્નં;
 એવ મસંખા લોગા, છઠ્ઠાણુાણું મુણેયન્વા
 ॥ ૧ ॥ ॥ ૨૦ ॥

ए संयम गुण ठाणमांजी । जे वरते
 मुनि सोय ॥ वंद्य अपर भजना पणेंजी
 भाष्यकल्पमां जोय ॥ गु० ॥ २१ ॥

અર્થ:—એ સંયમ કેં આરિત્ર ગુણ-
 સ્થાનકમાં એટલે છઠ્ઠાણુગુણાના આધના
 સ્થાનસ્થી માંડીને યથાખ્યાત આરિત્રરુપ ચરમ
 સ્થાનકપર્યંત તેમાં જે મુનિરાજ વર્તે છે તે
 મુનિ વાંદવાયોગ્ય છે, પણ વેશમાત્રને વાંદવાનું
 પ્રયોજનનથી. ઉક્તંચ ॥ વેસોવિ અખ્યમાણો,
 અસંજમપએસુ વટ્ટમાણુસ્સ ॥ કિંપરિ અત્તિ-

યવેસં, વિસં ન મારેઈ ખજજત ॥૧॥ ઈતિ
માટે અપર કેં બીજા જે ' સંયમશ્રેણીથી
ખાણ તે સજનાયે વંદનીક એટલે કારણે
વાદવાયોગ્ય, પણ કારણવિના વાદવાયોગ્ય
નહી. એ અર્થ ખૂટકદપ ભાગ્યમા જોઈ લેવું.
ઉક્તચ ॥ સંયમ ઠાણ ઠિયાણું, કિંઈકમ્મ-
વાહિરાણુભઈ ચન્ન ॥ ૨૧ ॥

ઈહા પદસ્થાનકના નામ કહે છે. ૧ અન-
તભાગવૃદ્ધિ ૨ અસંખ્યભાગવૃદ્ધિ, ૩ સંખ્યા-
તભાગવૃદ્ધિ, ૪ સંખ્યાતગુણવૃદ્ધિ, ૫ અસં-
ખ્યાતગુણવૃદ્ધિ ૬ અનતગુણવૃદ્ધિ એમા ભાગ
તથા ગુણવૃદ્ધિ કહી તે કેવી સંખ્યાયે છે
તે જાણવાને આગમની ગાથા કહે છે:—સંવ
જિએહિ અનત, ભાગંચ ગુણં અસખ લો-
ગેહિં ॥ જાણ અસખં મખ, સખિએવ ચ
જિઠેવ ॥ ૧ ॥ એનો અર્થ —એપદવૃદ્ધિરૂપ
પદ સ્થાનકને વિષે જે અનતભાગવૃદ્ધિ સ્થા-

નક તથા અનંતગુણનું સ્થાનક એ એ સ્થા-
 નકની સંખ્યા તે સર્વ ચઉદ રાજ્યલોકમાં
 જેટલા જીવની સંખ્યા છે તે સંખ્યાએ ભાગ
 તથા ગુણની વૃદ્ધિ કરવી અને અસંખ્યભાગ
 વૃદ્ધિ તથા અસંખ્યગુણ વૃદ્ધિ એ એ સ્થાનક
 તે અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશની જેટલી
 સંખ્યા છે તે સંખ્યાએ ભાગ તથા ગુણની
 વૃદ્ધિ કરવી અને સંખ્યાત ભાગવૃદ્ધિ તથા
 સંખ્યાતગુણવૃદ્ધિ એ એ સ્થાનક તે ઉત્કૃષ્ટ
 સંખ્યાતાની જેટલી સંખ્યા છે તેટલી સં-
 ખ્યાએ ભાગ તથા ગુણની વૃદ્ધિ કરવી. ઇતિભાવ.

તથા જે સંયમસ્થાનક અનંતભાગ વૃદ્ધિને
 પામે તે પાછલા સંયમસ્થાનકના જેટલા અ-
 વિભાગ હોય તેને સમસ્ત જીવોની જેટલી
 સંખ્યા છે તે સંખ્યાએ ભાગ આપતાં જેટલા
 અવિભાગ આવે તાવત્પ્રમાણ અનંતભાગે
 અધિક જાણવું અને જે સંયમસ્થાનક અ-

સંખ્યાતલાગ વૃદ્ધિને પામે તે પાછલા સંયમ-
 સ્થાનકના નિર્વિભાગ લાગ જેટલા હોય તેને
 અસખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણે ભાગ આ-
 પતા જેટલા અવિભાગ લાભે, તાવત્ પ્રમાણ
 અસખ્યેય ભાગે અધિક જાણુવું તથા જે
 સંયમસ્થાનક સંખ્યાતલાગ વૃદ્ધિને પામે તે
 પાછલા સંયમસ્થાનકના જેટલા અવિભાગ
 હોય તેને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતાયે ભાગ કરતા જે
 અવિભાગ લાભે તેટલા સંખ્યાત ભાગે અ-
 ધિક જાણુવું વર્તી જે સંયમ સ્થાનક સંખ્યા-
 તગુણ વૃદ્ધિને પામે તે પાછલા સંયમસ્થાનક
 ના જે નિર્વિભાગ ભાગ છે તેને ઉત્કૃષ્ટ સં-
 ખ્યાતગુણની રાશિયે ગુણતા જે અવિભાગ
 માય, તાવત્પ્રમાણ સંખ્યાતગુણે અધિક જાણુવું
 તથા જે સંયમસ્થાનક અસંખ્યાત ગુણવૃદ્ધિને
 પામે તે પાછલા સંયમસ્થાનકના જે અવિ-
 ભાગ છે તેને અસંખ્યાત લોકાકાશના જે પ્રદેશ

છે તદ્દગુણિત કરિયે' તાવત પ્રમાણુ અસં-
ખ્યાતગુણો અધિક જાણવું તથા જે સંયમ-
સ્થાનક અનંતગુણવૃદ્ધિને પામે છે તે પાછલા
સંયમસ્થાનકના જેટલા અવિભાગ છે તેને
સમસ્ત જીવોની અનંતિ સંખ્યાયે' ગુણતાં
જેટલા અવિભાગ થાય તાવત પ્રમાણુ અનંત-
ગુણો અધિક જાણવું. ઇતિ શ્રેયઃ. ॥ ૨૧ ॥

ષટ્ સ્થાનક સંયમ તળાજી । કહેતાં
સ્તવતાં વીર ॥ ક્ષમાવિજય જિન
ભક્તિથીજી । ઉત્તમ લહે ભવ તીર
॥ ગુ૦ ॥ ૨૨ ॥

અર્થઃ—એ સંયમના ષટ્સ્થાનક કહેતાં
થકાં તથા સંયમશ્રેણે ગર્ભિત વીર પરમેશ્વરને
સ્તવતાં તથા વલા ક્ષમાગુણે કરીને મોહવું
જેણે વિજેય કયો છે, અણુતરાએ ખંતિએ.
ઇતિ વચનાતઃ એકવાં જિન કે૦ વીતરાગ જે

શ્રીવીરશ્વામિ તેની લકિતથી ઉત્તમ જીવ
 હોય તે લવ કેં સસાર સમુદ્રનો પાર પામે.
 સિદ્ધ પરમેશ્વર થાય એટલે પડિત શ્રી ક્ષમા-
 વિજયગણિ તત્ શિષ્ય પંડિતશ્રી જિનવિજય-
 ગણિ તેમની લકિતથી મુનિ ઉત્તમવિજયજી
 સસારનો પાર પામે, એમ પણ બાણુવું ॥ ૨૨ ॥

અવતરણ — પૂર્વોક્ત સ્વયમરથાનક સમ-
 જવાને સુગમ થાય તે માટે શ્રી વીરપ્રભુની
 સ્તવના કરતા યત્રનો બીજો ઢાલ કહે છે
 ધૃતિ સંબધ ॥

ઢાલ વીજી.

મુરતી મહીનાની દેશી.

વસ્તુ સ્વભાવ પ્રકાશક ભાશિત
 લોગાલોગ । વીર જગત ગુરુ ભોગવે
 રત્નત્રયીનો ભોગ ॥ સંયમના પટ ધા-

નિક સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ ગમ્ય ॥ સ્વ પર
વિબોધન હેતેં થાપું યંત્ર સુરમ્ય ॥૧॥

અર્થ:—સદસદાદિક અનંતધર્માત્મક વસ્તુ
સ્વભાવ તનું પ્રકાશક તથા કેવલ જ્ઞાનરૂપ
આરસીમાં જેને લોકાલોકનું સ્વરૂપ ભાસ્યો
છે એહુવો શ્રીવીરપરમેશ્વર ત્રણ જગતનો ગુરુ
ભાવરત્નત્રયીનો આસ્વાદ અનુભવે છે, સમ્યક્
જ્ઞાન યથાર્થ વિબોધ સમ્યક્ દર્શન તત્ત્વપ્રે-
તીતિ સમ્યક્-ારિત્ર નિજસ્વરૂપ રમણ સ્થિ-
રતારૂપ ઇતિ રત્નત્રયી, સ્વરૂપ સંયમની
ષટ્પૃથ્વિના સ્થાનકે તીક્ષ્ણ બુદ્ધિયે ગમ્ય છે
તે માટે પોતાને તથા પરને સમજવાને અર્થે
અસત્કલ્પનાયે મનોહર યંત્ર થાપુ છું તિહાં
અનંત ભાગવૃદ્ધિને સ્થાનકે મીડાં અને એ
સંખ્યાત ભાગવૃદ્ધિ સ્થાનકે એકડાં સંખ્યાત
ભાગવૃદ્ધિ સ્થાનકે બગડા, સંખ્યાત ગુણવૃદ્ધિ
સ્થાનકે ગુગડા, અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિસ્થાનકે

ચોગણા અનંતગુણ વૃદ્ધિસ્થાનકે પાચણ-એમ
અસંતકલ્પનાયે ચાર મીઠાયે અનંતભાગવૃદ્ધિ
કંડકે, ચાર એકકે અસંખ્યભાગવૃદ્ધિ કંડકે
અત્યાદિક સજ્ઞા બાણુવી ॥ ૧ ॥

ભાગ અનંતહ વૃદ્ધિના ઠાણ છે કં-
ડક સાર । છે યથાપિ તે અસંખ્ય ઠવું
તસ વિંદુ ચાર ॥ અસંખ્ય ભાગ વૃદ્ધિનું
ધાનક આગલ એક ॥ તસ ઠામે ઠવું
एको मन धरी अतिहि विवेक ॥ ૨ ॥

અર્થ:—અનંતભાગવૃદ્ધિના સ્થાનકે બધા
કંડકમાન અગુણ અસંખ્યભાગવત આકાશ
પ્રદેશ પ્રમાણુ છે, એ રીતે જો પાત્ર તે અન-
ંતભાગ વૃદ્ધિના સ્થાનકે અસંખ્યાતા છે તોપણ
અસંતકલ્પનાયે તેના ચાર બિંદુ સ્થાપુ છું
। એટલે અનંતભાગવૃદ્ધિનું કંડકે પુરૂ થયું તેથી

आगल असंख्यातभाग वृद्धिनु स्थानक अके
 आवेतेने ठेकाणे मनमां अत्यंत विवेक धरीने
 अकडा थापुंछुं ते पूर्वोक्त स्थानकथी लिख पाडवा
 निमित्ते थापुंछुं. अम सर्वत्र ज्ञापुं ॥२॥

चउ. चउ विंदु अंतर इम होय
 एकाचार । तदनंतर चउ विंदु सघ-
 लां वीस उदार ॥ आगल भाग सं-
 ख्यातह वृद्धिनो बीज जाण । इम
 चउ बिया ठवतां मीडां शत परिमाण
 ॥ ३ ॥ चउ बीआवीस एका मीडां
 शत समुदाय ॥

चउ बीआ वीस एका मीडा शत
 समुदाय । भागनी वृद्धि मांहे थयां

હવે ગુણ વૃદ્ધિ કહાય ॥ સંખ્યાત ગુ-
 ણની વૃદ્ધિમાં ત્રીઓ આદિ ઉદાર ।
 ૧૬
 હિમ સવિ મીંડા અંકા વિચ ઠવિ તિ-
 આ ચાર ॥ ૪ ॥

અર્થ:—વહી આગલ અનંતભાગ વૃ-
 દ્ધિના એક કડક જેટલા સ્થાનક થાય તેને
 ઠેકાણે ચારખિંડુ થાપીયે, આગલ અસંખ્યભાગ
 વૃદ્ધિનું એક સ્થાનક છે તે માટે વહી એકડા
 થાપીયે, એ રીતે ચાર ચાર ખિંડુને આવરે
 જેવારે ચાર એકડા થાય એટલે અસંખ્યભાગ
 વૃદ્ધિનું કડક પુર થયું. તેવાર પછી આંતરા
 રહીત છેડાનું અનંત ભાગવૃદ્ધિનું કડક આવે
 તેને ઠેકાણે ચાર ખિંડુ થાપીયે એટલે સઘલા
 સરવાલે ચાર એકડાને વીસ મિંડા થયા તે
 પછી આગલ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિનું સ્થાનક

એક આવે તેને ઠામે બગડાની થાપના જાણીયે.
 એરીતે' ચાર એકડા ગભિંત વીસ ખિંદુ અનં-
 તર સંખ્યાતલાગ વૃદ્ધિનું એક એક બગડો/
 આણુતાં જેવારે' ચાર બગડા આવે તેવારે'
 સંખ્યાતલાગ વૃદ્ધિનું કંડક પુરૂં થાય. તે
 વાર પછી વલી છેડે ચાર એકડા ગભિંત વીસ
 મીંડા આવે, એમ સંખ્યાતલાગ વૃદ્ધિપર્યંત
 સર્વ સમુદાયે' મીંડાં. (૧૦૦) એકડા (૨૦)
 બગડા (૪) એતાવતા સંખ્યાત લાગવૃદ્ધિનું
 કંડક એક અસંખ્યાત લાગવૃદ્ધિના કંડક પાંચ
 અનંતલાગવૃદ્ધિના કંડક પચવીસ એટલા
 સ્થાનક અસરકલ્પનાયે લાગવૃદ્ધિમાં થયા. હવે
 ગુણવૃદ્ધિમાંહે જે સ્થાનક થાય તે કહે છે.
 હવે આગલ સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિનું એક સ્થા-
 નક આવે તેને ઠેકાણે એક ત્રગડો થાપીયે
 એટલે સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિમાં પ્રથમ ઉત્તમ
 સ્થાનકનો ત્રગડો જાણવો. એરીતે વલી પાણુ

પૂર્વેલા ચાર બગડા, 'વીસ એકડા ગણિત
 શતભિંડા થાપીને તેને અનંતર બોલે ત્રગડા
 આવે. એ રીતે જેવારે ચાર ત્રગડા થાય તેવારે
 તે ચાર ત્રગડે સખ્યાતગુણ વૃદ્ધિરૂપ કંડક
 પુરૂ થયુ ચોથા ત્રગડાને અનંતર વલોચાર
 બગડા વીસ એકડા અને ચત મીંડા થાપીયે
 ॥ ૩ ॥ ૪ ॥

વીસ વીઆ શત એકા પળ સય ચિદુ
 માન । અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિનો ચોકો
 ધુરિ મંડાળ ॥ ઇમ ચડ ચોકા આળતાં
 તિક વીસ દિક શત જોય । પળ સય
 એકડા મીંડા પંચવીસસેં હોય ॥ ૫ ॥

અર્થ — ઈહા સખ્યાતગુણ વૃદ્ધિપર્યંત
 સર્વમત્રી ત્રગડા ચાર બગડા વીસ અને એકડા
 ગો તથા પાચમે મીંડા એટલે સખ્યાતગુણ

વૃદ્ધિનું કંડક એક અને સંખ્યાતલાગ વૃદ્ધિના
 કંડક પાંચ અસંખ્યાતલાગ વૃદ્ધિના કંડક
 પચીસ અનંતલાગ વૃદ્ધિના કંડક એકસો ને
 પચીસ થાય તેવાર પછી અસંખ્યાતગુણ
 વૃદ્ધિરૂપ પ્રથમ સ્થાનકનો ચોગડો માંડીયે
 ફરી ચાર ત્રગડા વીસ બગડા એકસો એકડા
 સહીત પાંચસો મીંડા ગયેથકે વલી ખીજે
 ચોગડો માંડીયે એ પરીપાટીયે જેવારે ચાર
 ચોગડા થાય એટલે અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિનું
 કંડક પુરું થયું વલી ચોથા ચોગડાને અનંતર
 ચાર ત્રગડા વીસ બગડા એકસો એકડા અને
 પાંચસે મીંડા થાપીયે તો સર્વમલી ચાર
 ચોગડા વીસ ત્રગડા એકસો બગડા પાંચસે
 એકડા પચીસો મીંડા થાય એટલે અસંખ્યાત
 ગુણવૃદ્ધિનું કંડક એક સંખ્યાત ગુણવૃદ્ધિના
 કંડક પાંચ સંખ્યાત લાગવૃદ્ધિના કંડક પચીસ
 અસંખ્યાત લાગવૃદ્ધિના કંડક એકસોપચીસ

તથા અનતભાગ વૃદ્ધિના કડક છસોને પચીસ
થયા ॥ ૫ ॥

હવે અનંત ગુણ વૃદ્ધિ પદે ઠવિ પં-
ચક ચંગ । પુનરપિ પૂરવ રીતે મીંડાં
અંક સુરંગ ॥ તિવાર પછી પંચક રૂમ
પંચક ચડ જવ થાય । આગે પળ
પંચવીસસે મીંડાં અક કરાય ॥ ૬ ॥

અર્થ — હવે અનતગુણ વૃદ્ધિપદેકે અ-
નતગુણ વૃદ્ધિરૂપ પ્રથમ સ્થાનકને ઠેકાણે
એક પાચડો ધાપીયે પુનરપિ પૂર્વથી રીતે
ચાર ચોગડા વીસ ત્રગડા એકમે બગડા
પાચસો એકડા ગર્ભિત પચવીસસો મીંડા
ધાપીયે તેવાર પછી બીજો પાચડો ધાપીયે
એરીતે અનુક્રમે લેવારે ચાર પાચડા યપાય

તેવારે અનંતગુણ વૃદ્ધિરૂપ કંકડ પુરં થાય
વલી આગલ પણ ચોથા પાંચડાને અનંતર
ચાર ચોગડા વીસ ત્રગડા એકસો બગડા પાંચસો
એકડાએ યુક્ત પંચવીસસો મીંડાં કરીયે
એટલે એક ષટસ્થાનક પુરં થયું.

પાંચડા ચોગડા ત્રગડા બગડા એ-
કડા બિંદુ । ષટ થાનકનાં યંત્રની
સંખ્યા કહે જિનચંદુ ॥ ચડ વીસ સય
પણસય પંચ વીસ સય સાર ॥ અંકા
મીંડા મળતાં સાઠા વાર હજાર ॥૭॥

અર્થ:—હવે ષટસ્થાનક મધ્યે આંક તંથો
મિંડાની સંખ્યા આવી તે પશ્ચાત્ પૂર્વિયે
કહિયે છે પાંચડા ચોગડા ત્રગડા બગડા એકડા
તથા બિંદુ તેના સમુદાયરૂપ ષટસ્થાનકના

યંત્રની સંખ્યા તે શ્રી ત્રિનયંદુટે ૦ ૪૫-
 ભાદિકે કહી તેરીતે હે વીર પરમેશ્વર તમે
 દરમી તે આવી રીતે ચાર પાચડા વીમ્બો-
 ગડા એકમો ત્રગડા પાચસો બગડા પચવીસો
 એકડા અને સાદાળાર હનરમિંડા સરવાલે
 યાચ એટલે અનનગુણ વૃદ્ધિનું કંડક એક
 અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિના કંડક પાચ સંખ્યાત
 ગુણ વૃદ્ધિના કંડક પચવીસ અંખ્યાતભાગ
 વૃદ્ધિના કંડક એકસો પચવીસ અસંખ્યાત
 જાન વૃદ્ધિના કંડક છસોને પચવીસ અને
 અનંતભાગ વૃદ્ધિના કંડક ત્રણુદ્ધાર એક-
 મોને પચવીસ એ સર્વ મલી (૩૬૦૬)
 કંડક યયા એ સર્વંયંત્ર પ્રમાણે અત્રલદપનાયે
 ભયું હે પણ પરમાર્થ રીતે તો આનંદ
 જલના કદીયું ॥ ૭ ॥

સંયમ શ્રેણિમાં શ્રેણિ ક્ષપરુ લહિ
 શુદ્ધ ધ્યાન ॥ ઘાતી કરમનો ક્ષય-

કરી પામ્યો પંચમ જ્ઞાન ॥ પ્રવચન-
 સારની વૃત્તિમાં યંત્રની ઠવણા દીઠ
 । ક્ષમાવિજય જિન વચગથી ઉત્તમ
 ચિત્ત પવિટ્ટ ॥ ૮ ॥

અર્થ:- સંયમશ્રેણી આરોહતાં અનુક્રમે
 ક્ષપકશ્રેણીમાં સુક્લધ્યાન પામીને ધ્યાતિયાં
 ચારકર્મ ક્ષય કરતાં યથાખ્યાત ચારિત્ર કેવ-
 લજ્ઞાન કેવલ દર્શનરૂપ રત્નત્રયી પામ્યા તદ-
 નુક્રમે। યથા અપ્રમત્તગુણુઠાણે અનંતાનુબંધીની
 ચોકડી દર્શનમેહનિક એવં સાતપ્રકૃતિ ક્ષય
 કરી અપૂર્વકરણ અનિવૃત્તિ ગુણુઠાણે ચઢ્યા
 તિહાં અનિવૃત્તિના પ્રથમભાગને અંતે સોલ-
 પ્રકૃતિ ખપવે તન્નામ થાવરતિરિનરયાએવ
 દુગથીણુતિગેગવિગલસાહરંતિ ઇતિ વક્ષી
 બીજા ભાગને અંતે અપ્રત્યાખ્યાની ચોકડી

તથા પ્રત્યાખ્યાની ચોકડી એવ' આઠપ્રકૃતિ
 ખપાવે ત્રીજે ભાગે નપુ સકવેદ ખપાવે ચોથે
 ભાગે સ્ત્રીવેદ ખપાવે પાંચમે ભાગે હાસ્યછક્ષ
 ખપાવે છઠેભાગે પુરુષવેદ ખપાવે સાતમે
 ભાગે સંજ્ઞવલ્લભનુ ક્રોધખપાવે આઠમે ભાગે
 સંજ્ઞવલ્લભનુમાન ખપાવે અને નવમે ભાગે
 સંજ્ઞવલ્લભની માયા ખપાવે એ રીતે નવમે
 ગુણુઠાણે બીજા પાયાથી વીસપ્રકૃતિ ખપાવે
 પછી દશમે ગુણુઠાણે સંજ્ઞવલ્લભનુ લોભ ખ-
 પાવતો શુક્લધ્યાનનુ પ્રયત્નવ વિતર્ક સર્વિ
 ચારરૂપ પ્રથમપાદ તદ્રૂપ અનલેકરી સકલ
 મોહનીય ભરમ શાતકરે પછી ક્ષીણમોહ ગુણ-
 ઠાણે ચઠે ક્ષાયક ચારિત્રવંત ચાય તિહા
 એકત્વ વિતર્ક અવિચારરૂપ શુક્લધ્યાનનુ
 બીજેપાદ અનુભવી દ્વિચરમ સમય નિર્દાહ-
 ગખપાવી ચરમ સમયે જ્ઞાનાવરણી પાંચ
 દર્શનાવરણી ચાર અંતરાય પાંચ એવ ચઉદ

પ્રકૃતિને ક્ષયે અનંત ચતુષ્થી વિભૂષિત સિદ્ધ
 વધુ યોગ્ય થાય ઇતિશ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર
 કૃત પ્રવચન સારોદ્ધારની વૃત્તિમાં ષટસ્થાનકના
 ચંત્રની સ્થાપના દીઠી તે ક્ષમાયે ઉપલક્ષિત
 જે દશવિધધર્મ તેણે કરી વિશેષે જયવંતા
 એવાં જિનકેં શ્રુતકેવલી અવધિજિન મન-
 પર્થવજિન જે સુધર્મા સ્વામી તેના વચણકેં
 વર્તમાન આગમ તેથી ઉત્તમ સાધુ સાધ્વી-
 એને ફરસનરૂપે તથા ઉત્તમ શ્રાવક શ્રાવિકાને
 શ્રદ્ધા મનોરથ રૂપે સંયમશ્રેણી ચિત્તમાં પેઠી
 એટલે પંડિતશ્રી ક્ષમાવિજયગણિ શિષ્યરત્ન
 પંડિતશ્રી જિનવિજયગણિ ના વચનથી મુનિ
 ઉત્તમવિજયના ચિત્તમાં ચંત્રની સ્થાપના
 પેઠી એટલે સ્થિરપણે રહી ઇતિએ પણ સોચવું

અવતરણુઃ—પ્રથમ ઢાલવડે ષટસ્થાનકે
 પદ્મપણા કીધી ખીજાં ઢાલે તેના ચંત્રની સ્થા-
 પના કરતાં સ્થુલબુદ્ધિને પણ મુખે સમજાય

તેમ ક્યું હવે એકાતરાદિક માર્ગણાયે' કોઈ
 પૂછે તેને સુખે કહી શકિયે' તે રીતે વીર
 પ્રભુની સ્તવના કરતા અધરતન સ્થાન પર-
 પણાને કાલ કહિયે' છે ઇતિ સંખધ જાણવો ॥
 હાલ ત્રોજો એકવીસાની દેશીનો.

આતમ રામીરે । શિવ વિસરામી
 નિત્યનમુ ॥ પ્રભુજી સ્તવતાંરે પાપ પો-
 તાના નિગમુ । પટથાનિકરે જે અહ-
 ઠાળ પરૂપણા ॥ સુળો સયળારે વય-
 ણા કલ્પની માણ્યના ॥૧॥ ત્રૂટક:-
 આદિ અસંખ અંસ વૃદ્ધિથી કહો ।
 માગ અનંત અંસ કેટલાં ॥ હેઠથા-
 નિક એમ પૂછત । કહ્યે કંડક જે-

તલાં ॥ ભાગ સંખ્યા તહ ગુણ સંખ્યા-
 તે ॥ અસંખ અનંતહ ગુણ વલી ॥
 તસ પ્રથમથી કહે અથ અનંતર ॥
 કંડક માને કેવલી ॥ ૨ ॥ इत्यनं-
 तरमार्गणा ॥

અર્થ:—શુદ્ધ નિર્મલ નિકલક આત્મ-
 સ્વભાવ રમણુશીલ નિરૂપદ્રવ્યસ્થાન ક્ષેત્રથી
 ઉર્ધ્વ લોકાગ્રભાવથી નિરાવરણાવસ્થા તેને વિષે
 વિસરામી એવાં શ્રી વીરપ્રભુને નિત્ય સદા
 નમસ્કાર કરું એ પ્રભુને સ્તવતાં અનેક ભવો
 પાજિત પોતાના કર્યા ખીરનીરની પદે અ-
 ભેદ રહ્યાં જે પાપકર્મ તેને નિગમુ કે
 ગમાવું પ્રભોનંમસ્કાર સ્તુતિફલ મેતદેવ સંયમ
 પદ સ્થાનકને વિષે જે અનંતર એકાંતરાદિકે
 અહઠાણુ પડપણાછે તેહિસમ્યકદૃષ્ટી ઉત્તમ

સજ્જનો તમે સાંભલો એ વચન શ્રી ગૃહ્ય-
દ્વના ભાષ્યના છે. ॥ ૧ ॥

હે ઉત્તમ જીવો તમે કહો કે અસંખ્યાત
ભાગ વૃદ્ધિના પ્રથમ સયમ સ્થાનકથી અનંત
ભાગ વૃદ્ધિના હેઠલા સયમ સ્થાનક કેટલા
ગયા એમ કોઈ પૂછે તેને ઉત્તર જે અનંત
ભાગ વૃદ્ધિના હેઠલા સ્થાનક એક ક ડક જેટલા
ગયા છે કેમકે અનંત ભાગ વૃદ્ધિ ક ડક પૂરું
થયું તેને અનંત રેજ અસંખ્ય ભાગ વૃદ્ધિનું
પ્રથમ સ્થાનક થયું છે તે માટેજ એમ કેવું
તેમજ સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિના પ્રથમ સયમ
સ્થાનકથી અસંખ્ય ભાગ વૃદ્ધિના હેઠલા
સયમ સ્થાનક કેટલા ગયા તથા સંખ્યાત
ગુણ વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનથી સંખ્યાત ભાગ
વૃદ્ધિના હેઠલા સ્થાનક તથા અસંખ્યાત ગુણ
વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનકથી સંખ્યાત ગુણ વૃ

દ્વિના હેઠલા સ્થાનકે વલી અનંત ગુણ વૃ-
 દ્વિના પ્રથમ સ્થાનકથી હેઠલા અસંખ્યાતગુણ
 વૃદ્ધિના સ્થાનક કેટલા ગયાં એ રીતે કોઈ
 પૂછે તે વારે સર્વત્ર હેઠલના આંતરા રહીત
 માર્ગણાયે કંડક પ્રમાણે સંયમ સ્થાનક કેવલી
 કહે ચદુક્તાં યંચ સંગ્રહે સંવાસિં વુદ્ધિણ
 કંડક મેતા અનંતરા વુદ્ધિ ॥ ઈત્યનંતર
 માર્ગણા. ॥ ૨ ॥

એકાંતરે માર્ગણા સુળો સત્તિ સં-
 તરે ॥ માગ સંખ્યાતેરે મૂલ થાનક-
 થી તંતરે ॥ હેઠે થાનિકરે માગ અ-
 નંતના માષીયે । એકકંડકરે કંડક
 વર્ગતે દાષીયે ॥ ૩ ॥ ત્રૂટક ॥ દાષીયે
 ગુણ સંખ્યાતથી વલી ॥ અસંખ અ-

નંત ગુણથી તથા ॥ પદમ ઠાળથી
 એક અંતર ॥ કંડક વર્ગ કંડક યથા
 ॥ ઇતિ એકાંતર માર્ગણા ॥ એક અં-
 તર માર્ગણા કહી ॥ સુળો ઘંતર મા-
 ર્ગણા ॥ સંખ્યાત ગુણથી હેઠથાનક
 અનંત ભાગના સુભમના ॥૪॥

અર્થ — હવે એકાંતર માર્ગણા કહે છે
 તે છે સર્વ સત જનો ઉત્તમ પુરુષો તમે
 આમલો કે એકાંતર માર્ગણા તે શુ જે એક
 વૃદ્ધિ વિચાર પડતી મૂકીને પૃચ્છાકરવી તે
 એકાંતર માર્ગણા કહેવાય તે આવી રીતે જે
 સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિના મૂલકે પ્રથમ સ્થા-
 નકથી હેઠલ અસંખ્યાતભાગવૃદ્ધિના જે
 સ્થાનક ગયા તેની પૃચ્છાન કરવી અને તેને

હેઠલ વલી જે અનંત ભાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક
 ગયાં છે તે પૂછવા એમ કોઈક એકાંતરે પૂછે
 તે વારે એમ કહિયે જે એક કંટક અને કંડક
 વર્ગ પ્રમાણુ જેમાં હેઠલ અસંખ્યાત ભાગ
 વૃદ્ધિના સ્થાનક કંડકમાત્ર ગયાં છે તેમાં
 એકેકા અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ સ્થાનકને હે-
 ઠલ એકેક અનંત ભાગ વૃદ્ધિનું કંડક ગયું
 છે અને અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક
 કંડક માત્ર છે માટે કંડક કંડક સાથે ગુણ-
 કાર કરિયે એટલે કંડક વર્ગ થાય તદ્દગુણ
 વર્ગ ઇતિવચનાત્ અને અસંખ્ય ભાગ વૃદ્ધિ
 ઉપર અનંત ભાગ વૃદ્ધિનું એક કંડક થયું
 છે તે માટે એક તો કંડક વર્ગ અને તેના
 ઉપર વલી એક કંડક પ્રમાણુ એટલા અનંત
 ભાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક ગયાં છે એમ કહેવું. ॥૩॥
 તેમજ વલી સંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિના પ્રથમ
 સ્થાનકથી હેઠે સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિના સ્થા-

નકે ગયા તે મુકીને અમખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિના
 સ્થાનક પૂછવા તથા અસખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિના
 પ્રથમ સ્થાનકથી હેઠલ સખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિના
 સ્થાનક ગયા તે મુકીને સખ્યાત ' ભાગ વૃ-
 દ્ધિના સ્થાનક પૂછવા તેમજ વલ્લી અનંત ગુણ
 વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનકથી હેઠલ અસખ્યાત
 ગુણ વૃદ્ધિના જે સ્થાનક ગયા તે પડતા મૂકીને
 સખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિના સ્થાનક એકાતર માર્ગ-
 છાયે કેટલા પામીયે એમ કોઈ પુછે તેને
 એવું ઉત્તર આપિયે જે કડક ગર્વ અને ઉપર
 એક કડક જેમ પુર્વે કહ્યા છે તેમ કહેવા
 ઇતિ એકાતર માર્ગવા યદુક્ત પચ સમ્રહે
 એગતરાઉ વુદ્ધિ ॥ વગ્ગો કડચ કડચ ઇતિ
 ' એ રીતે એકાતર માર્ગવા કહી હવે દ્વયતર
 માર્ગવા સામલો જે જે વૃદ્ધિ વચમા મૂકીને
 પૂછીયે તે દ્વયતર માર્ગવા રહિયે તે આવી
 રીતે' કે સખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાન-

उत्थी अनंत लाग वृद्धिना स्थानक डेटलां ग्यां
 येम पूछवाथी हे शुलभना ते उडिये छे. ॥४॥

कंडक घनरे, कंडक वर्ग दु, गुणो
 करो । एक कंडकरे तस संख्या म-
 नसां धरो ॥ दुग अंतररे असंख्य
 अनंत गुणथी लह्यां । अध स्थानकरे
 पूरव परें जाणो कह्यां ॥ ५ ॥ इति
 द्विकां तरमार्गणा त्रुटकः-त्रिकें अ-
 तर कोई पूछे ॥ आदि असंख्य गुण
 वृद्धिथी ॥ हेठें भाग अनंत केरां ॥
 ठाण कहो गुरु वयणथी ॥ कंडक व-
 र्गनुं वर्ग कीजे ॥ कंडक घन त्रिक

ઉપરે ॥ કંડક વર્ગ ત્રિક એકકંડક
 ॥ હોણ તે મનમાં ધરે ॥ ૬ ॥

અર્થ:—કંડક ધન એક અને કંડક વર્ગ
 બે તથા તે ઉપર એક કંડક એટલા સ્થાનક
 પામીયે એ સર્વ લેલા કરતા ડેટલી સંખ્યા
 થાય તે મનમાં ધરો કેં ધારણા કરો તેજ
 વિવરોને કહે છે ઈહા પહેલા તો સંખ્યાત
 ગુણ વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનકથી હેંડલા સં-
 ખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિના એકેક સ્થાનકને હેંડલ
 પ્રત્યેકે એકેક કંડકાધિક કંડક વર્ગ એટલે એક
 કંડક વર્ગ અને એક કંડક તે અનત ભાગ
 વૃદ્ધિના સ્થાનકનું પામીયે.

અને સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ સ્થાનક કંડક
 પ્રમાણ છે માટે કંડક વર્ગ જેવારે એક
 કંડક સાથે ગુણિયે તેવારે કંડક ધન થાય

અને એક કંડક છે તે કંડક સાથે ગુણિયે તેનારે કંડક વર્ગ થાય અને સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ સ્થાનકને હેઠલે કંડક વર્ગ અને એક કંડક પામિયે એ સર્વ લેલા કરતાં સૂત્રોક્ત પ્રમાણ થાય.

એ રીતે આગળ પણ દુગઅંતર માર્ગ-ણાયે અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનક થો તથા અનંત ગુણ વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનકથી યથાકર્મે હેઠલી અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિના તથા સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિના સંયમ સ્થાનક પૂર્વે જેમ કહ્યાં છે તેમ જાણો ચદુક્ત પંચ સંગ્રહ કંડક કંડસ્સ ઘનો વગેરે દુગુણો દુગંતર એઉ ॥ ૬ ॥ ઇતિ દ્વિકાંતર માર્ગણા.

હવે ત્રિકાંતર માર્ગણાયે એટલે ત્રણ વૃદ્ધિ વિચમાં મુકાને કોઈ પૂછે કે પ્રથમ જે સંખ્યગુણ વૃદ્ધિનું સ્થાનક તેથી હેઠલા

અનત ભાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક કેટલા ગયા તે સુવિહિત ગીતારથ ગુરુના વચન જાણ્યા હોય તો કહો એક કંડક વર્ગ વર્ગ એટલે જેમ જસર હપનાયે ચાર આકને કંડકની સ્થાપના કરિયે તેનો વર્ગ કરતા ચાર ચોક સોલ થાય વલી તેનો વર્ગ કરતા ણશોને છપન થાય તે વર્ગ વર્ગ કહિયે એ રીતે અમ-જ્યાતનો સમજવો કેમકે એક કંડકમા અસ-જ્યાતા સ્થાનક છે માટે હવે એ એકતો કંડક વર્ગ વર્ગ તથા તેના ઉપર વલી કંડક ધન ત્રણ તથા વલી કંડક વર્ગ ત્રણ અને વલી ઉપર એક કંડક હોય તે સર્વ ઉત્તમ શ્રદ્ધા સહીત મનમા રાખે.

એ સજ્યા શી રીતે જાણીયે તે રીત કહે છે પ્રથમ અમજ્યગુણ વૃદ્ધિના સ્થાનક થી હેઠલે મજ્યાતગુણ વૃદ્ધિના સ્થાનક કંડક પ્રમાણ ગયા છે તિહા એડકા સ્થાનકને હેઠલે

અત્યેકે અનંતભાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક એક કંડક
 ધન તથા કંડકવર્ગખે તથા એક કંડક પ્રમાણ
 પામિયે તે માટે એ સર્વને કંડક ગુણાકરીને
 સરવાલો કરી રાખિયે પછી સંખ્યાતગુણ
 વૃદ્ધિ કંડકને ઉપર એક કંડકધન કંડકવર્ગખે
 અને એક કંડક છે તે પૂર્વલી રાસીમાં પદ્મે
 પીયે તેવારે યથોક્ત માન થાય ચદુક્ત
 પંચસંગ્રહે કંડકસ વગ્ગ વગ્ગો ધણ વગ્ગ
 તિગુણિયા કંડક ઇતિ ॥ ૬ ॥

છઠ્ઠી વૃદ્ધિનારે પહેલા ઠાળથી હે-
 ઠલાં ॥ વીય વૃદ્ધિનારે થાનક પૂરવ
 જેતલાં ॥ ઇતિ ત્રિકાંતર માર્ગના,
 ચરંતરે અનંત ગુણા દિમ ઠાળથી
 ॥ હેઠ થાનકરે ભાગ અનંત ના મા-
 નથી ॥ ૭ ॥

ત્રૂટકઃ—પરિમાણથી તે અષ્ટ કંડક
વર્ગવર્ગા ષટ ઘના ॥ ચાર કંડક
વર્ગ આગલ । એક કંડક સોભના ॥
इति चतुरं तर मार्गणा, पर्यवसाननी
मार्गणा ते । षट् थानिक पूरे करे ॥
मूलथी संयम ठाण फरसी ॥ वीर
विभू केवल वरे ॥ ८ ॥

અર્થ —એમ છઠી અનંતગુણ વૃદ્ધિના
પહેલા સ્થાનકથી હેઠલિ બીજી વૃદ્ધિના એટલે
જેમ પ્રયાત ભાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક પછી પૂર્વે
જેટલા ત્રિકાતર વૃદ્ધિના અનંતર દેખા છે
તેટલા બાપુવા ઇતિ ત્રિકાતર માર્ગણા

હવે ચતુરતર માર્ગણાને વિષે અનંત-

ગુણ વૃદ્ધિના આદિમકે ૦ પ્રથમ સ્થાનકથી
 હેંડલા સ્થાનક અનંતભાગ વૃદ્ધિના પ્રમાણથી
 કેટલા છે ૥૭૥ તે પરિમાણથી આઠ કંડક વર્ગ
 વર્ગ તથા છ કંડકધન તથા ચાર કંડક વર્ગ
 તથા ઉપરે એક કંડક શોભન સંયમ પરિણામ
 રૂપ છે એ કેવી રીતે જાણીયે તે સમજાવે છે

અનંતગુણ વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનકથી
 હેંડલિ અસંખ્ય ગુણ વૃદ્ધિના સ્થાનક કંડક
 પ્રમાણ ગયાં છે અને અસંખ્ય ગુણના એકેક
 સ્થાનકને હેંડલ અનંતભાગ વૃદ્ધિના સ્થાનક
 કંડક વર્ગ વર્ગ એક તથા કંડકધન ત્રણ
 અને કંડક વર્ગ ત્રણ વેલી કંડક એક પ્રમાણ
 પામિયે તે માટે એ સર્વને કંડકગુણ કરિયે
 જે થાય તે સરવાલો કરી રાખિયે તથા
 અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિને ઉપરે કંડક વર્ગવર્ગ
 એક કંડકધન ત્રણ કંડકવર્ગ ત્રણ કંડક
 એક પામિયે છે તે પૂર્વલી રાસીમાં પ્રક્ષેપિયે

તે વારે' થયોક્ત માન - થાય ચદુક્ત પંચ
સચ્છે, અડ કડ વગ્ગ વગ્ગા, ચત્તારિ
વગ્ગા છે ગ્ધનામંડ' ॥ ચઉ, અ તર પુઢીએ,
હૈઠઠાણુ પરવણાએ ॥ ૧ ॥ ઇતિ, કડક
સજા ચાર તેને તદ્દગુણો વર્ગ સોલ વર્ગ.
કંડકગુણો ધન ચોસઠ વર્ગ વર્ગો ળસો છપન
ધન કંડક ગુણોપિ ળસો છપન થયોચિત સ્થાન-
કે સ ખ્યા કરજો ઇતિ ચતુરંતર માર્ગણુ

હવે પર્યવશાનની માર્ગણુ કહે છે પ-
ર્યવશાન જે છેહડો તેની માર્ગણુ તે પંદ
સ્થાનક પૂરે થયે જાણવી એ મૂલથીકેં ધુ-
રથી સંયમસ્થાન ફરસીને જગતનું નાયક જે
શ્રીવીરપરમેશ્વર તે કેવલજ્ઞાન વર્યો ॥ ૮ ॥

ઉપર મધ્યથીરે સંયમ થાનિક જે
મજે ॥ તે નિયમારે હેઠ ઉતરી પુન-

रपी सजे ॥ अंतर्मुहूर्त्तनीरे बुद्धी हानि
 ठाणसां ॥ होय मुनिनेरे ज्ञानी देखे
 ज्ञानमां ॥ ९ ॥ झुटक ॥ अप्पवहुअ
 विचार करतां अनंत गुणना थोडला
 ॥ तेहथी गुणह असंख्य केरा । कं-
 कड वर्ग कंडक भलां ० पच्छानुपूर्वि
 बुद्धि उत्तर एहन्यायें भावीयें ॥ क्ष-
 माविजय जिन चरण उत्तम भक्ति
 मावें पावीये ॥ १० ॥

अर्थः—जे उपरना संयमस्थानके तथ्य
 वयमांना संयमस्थानके अनुक्रमे इरसे ते
 नियमा छे उतरीने अलांतरे पुनरपीके
 वली सजेके सावधान थाय संयमश्रेणी

પામે યદુક્તં અતોમુહુત મિત્ત પિ, કાસિયં
 હુક્ષ જેહિ સ મત્ત ॥ તેસિંઅવઠ્ઠ પુગ્ગલ,
 પરિયટ્ટો એવ સંસારો ॥ ૧ ॥ જો એમ છે
 તો સયમ પામ્યાનુ સું કહેવું ઇતિ અતર-
 મુહુતં કાલપ્રમાણે અધસ્તન સયમસ્થાન થકી
 ઉપરિ રતન સંયમસ્થાનારો હરૂપ વૃદ્ધિ તથા
 ઉપર સ્તનસ્થાનથકી અધસ્તન સ્થાનાવરોહરૂપ
 કાણી મુનિને થાય તે હે જ્ઞાનવાન વીગ-
 પરમેશ્વર તમે દેખો છો યદુક્તં કલ્પભાષ્યે
 ગાથાદય એય ચરિત્ત સેદિ, પડિવઝઈ હેઠ
 કોઈ ઉવરિંવા ॥ જે હેઠા પવડિઝઈ, સિઝઈ
 સ્ત્રિયમા જહા ભરહો ॥ ૧ મઝેવા ઉવરિંવા,
 નિયમા ગમણુતુ હેઠિમં ઠાણુ ॥ અતો મુહુત
 પુટ્ટી, હાણાવિ તહેવ નાયવ્વા ॥૨॥ ઇતિ ॥૬॥
 હવે અલ્પબહુત્વનો વિચાર કરતા અન-
 તગુણ વૃદ્ધિના સંયમસ્થાનક સર્વથકી થોડા
 નાણુવા તે થકી અસખ્યાતગુણ વૃદ્ધિના સં-

યમસ્થાનકે કંડક વર્ગે અને એક કંડક જેટલાં
 એટલે પરમાર્થે અસંખ્યાતગુણા પશ્ચાત્તુ
 પુર્વીયે વૃદ્ધિ આગલે આગલે એરી તે ભા-
 વિયે સર્વત્ર અનંતર વૃદ્ધિસ્થાનક અસંખ્યા-
 તગુણા ઈતિભાવક્ષમાનાવિજય એવાં જિનકે
 વીરપરમેશ્વર તેના ચરણકમલની ઉત્તમવિધિ
 યુક્ત ભક્તિના મહિમા થકી સંયમશ્રેણી પા-
 મિયે ભવનિસ્તાર થઈયે સંસાર સમુદ્રનો પાર
 પામિયે ॥ ૧૦ ॥

ઢાલ ચોથો રાગધનાશ્રી કલસરુપ
 ગાયો ગાયોરે મલેં વીર જગતગુરુ
 ગાયો ॥ એ આંકળી છે.

સંયમશ્રેણી થાનક ષટ્વિધઠવળા
 યંત્ર વનાયો ॥ અહઠાળ પરુપળ ક-

રતાં ॥ મનુજ જનમ ફલ પાયો રે
॥ મલેં ॥ ૧ ॥

અર્થ — જગતના શુદ્ધ જગતના પૂજ્ય
એવા શ્રી મહાવીર પ્રભુ તેને બાલે ભાવેકરી
ગાયો સ્તવ્યો સયમ શ્રેણીના સ્તવનની સંગ્રહ
ગાયા કહેતા (કહીને) કલસ રચીયે છે
પ્રથમ બાલે સયમ શ્રેણીના ષટસ્થાન પડપણા
બીજા બાલે યંગ સ્થાપના ત્રીજા બાલે અહ-
ઠાણુ પડપણા કરતા મનુષ્ય જન્મતુ કલ
પામ્યુ ॥ ૧ ॥

શુદ્ધ નિરંજન અલખ અગોચર ॥
ઐહિજ સાધ્ય સુહાયો ॥ જ્ઞાનક્રિયા
અવલંબી ફરસો । અનુભવ સિદ્ધિ ઉ-
પાયોરે ॥ મલેં ॥ ૨ ॥

અર્થ:—શુદ્ધ નિરાવરણ નિરંજન રાગદ્વેષ
 અંજન રહિત અલખ લિપિ અગોચર તે
 જે સ્વરૂપ ચર્મ ચક્ષુએ જણાય નહિ એવે
 પરમાત્મા સ્વરૂપાનંદ વિલાસી પરલાવ ઉદાસી
 તેહીજ અમારો સ્વરૂપ અમને સાધ્યપણે
 સુહાયો એટલે રૂચ્યો હે આત્મન્ હે જીવ
 સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્ક્રિયા અવલંબીને ફરસો
 પામે જે સ્વરૂપના વિચારમાં મન વિસરામ
 પામે એને અપૂર્વ રસ સ્વાદ ઉપજે એવો જે
 અનુભવ તે સિદ્ધિનું ઉપાય છે ચક્રુક્ત નાણ
 કિરિયાહિંમુખો ઇતિવચનાત્ ॥ ૨ ॥

શ્રદ્ધા જ્ઞાન લહ્યાંછે તોપણ । જો-
 નવિ જાય પમાયો ॥ વંધ્ય તરુ ઉપે
 મતે પામે । સંયમઠાણજો નાયો રે
 ॥ મલે૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ.—સંયમ શ્રેણીનું મહીમા કહિયે
 છે જે સમ્યક્ દર્શન સમ્યક્જ્ઞાન પામ્યા છે
 તે પણુ જે પ્રમાદ સ્થાનકે નળાય તે વાઝીયા
 ફલ ગહિત વૃક્ષની ઉપમા પામે કેમ કે
 જે સંયમસ્થાનકે ન આવ્યો તે રાજા શ્રેણિક
 તથા સત્યકી વિદ્યાધરની પરે નાણુ

જમ સ્વર ચંદન ભારનો વાહક ।
 ભારનો ભાગી કહાયો ॥ તિણિપેરં
 જ્ઞાની સંયમ હીનો । સદગતીયેં નવિ
 જાયોરે ॥ મલે૦ ॥ ૪ ॥

અર્થ — જેમ ગર્દભ ણાવનાચઢનનો ભાર-
 હેતોયકો ભારનો ભજનાર ઝહેવાય પણ
 મુગધને ભોગી ન કહેવાય તેમ જ્ઞાનીપુરુષ
 ચારિત્રવિના જ્ઞાનનો ભોગી થાય પણ સદગ-
 તીને મોક્ષ સિદ્ધા ભાય નહીં યદુક્તાં જહાખરો

ચંદન ભારવાહી ॥ ભારસ્સ ભાગી નહુચંદનસ્સ
 ॥ એવં પુનાણી ચરણેણુહીણી નાણુસ્સભાગી
 નહુ સુગાઈએ. ॥ ૧ ॥

આશ્રવ ત્યાગે સંવર પરિણતિ ।
 અવિરતિ સર્વ ઉઠાયો ॥ સ્વસ્વરૂ-
 પમાં થિરતા તેહિજ । સંયમ શુદ્ધ
 ઠહરાયોરે ॥ મલેં ॥ ૫ ॥

અર્થ:—સંયમનું મૂલસ્વરૂપ કહિયે છે
 પંચાશ્રવને ત્યાગે પંચસંવર પરણતિરૂપ મન-
 કરણાનિયમુચ્છ જીવવહો એ બાર અવરતિને
 અભાવે પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિરતા રમણ
 નિશ્ચલાનુભવ તેહીજ વીતરાગે આગમમાં
 શુદ્ધસંયમ ઠહરાયો. ॥ ૫ ॥

અનુભવ સુરતરુ ફલને કાજે ।

કીજે આત્મ અમાયો ॥ સનમુખભાવે
જેહ પ્રવર્તન । તેહ નિવર્ત નિદાયોરે
॥ મલેં ॥ ૬ ॥

અથ —અનુભવરૂપજે કલ્પવૃક્ષ તેનુ ફલ
જે મોક્ષ તે પામવાને અર્થે આત્મા માયા
રહીત કરવો અથવા અનુભવ સુખી જીવન
મુક્ત છે મોક્ષને સંપૂર્ણ ભાવે પ્રભુ માર્ગ
નુસારી જે પ્રવર્તન તેહિજ નિવર્તનનુ ઉ-
પાય છે યદુક્તા નિર્જિત મદમદનાના વાધાય
મનો વિકાર ગહિતાના ॥ વિનિવૃત્ત પરાશાના
મેહુવ મોક્ષસુવિહિતાના ॥ ૧ ॥ ૬ ॥

જ્ઞાનક્રિયા દુગ ચક્રે શોભિત ॥
સંયમ રથ સુખદાયો ॥ અનુભવ ધાંસી
યુત શિવ નગરે ॥ જાતા વિઘ્નનથા-
યોરે ॥ મલેં ॥ ૭ ॥

અર્થ:—જ્ઞાન અને ક્રિયારૂપ એ અકેકે
પદકા તેણે કરો શોભિત એવો સંયમ રૂપ
રથ તે સુખદાઇ છે અને અનુભવરૂપ ધોરિયે
જોડ્યો તદ્દારૂઠ આત્મા ચિદાનંદને શિવનગ-
રિયે જતાં નિરાવરણ થાતાં વિદ્ય અંતરાય
કોઇ ન થાય ॥ ૭ ॥

રાયસિદ્ધારથ વંશ વિમૂષણ । તિ-
સલારાણીજાયો ॥ અજઅજરામર સ-
હેજાનંદી । ધ્યાન ભુવનમાં ધ્યાયોરે
॥ મલેં ॥ ૮ ॥

અર્થ:—ઉદ્ધિતોદ્ધિત રાજા સિદ્ધાર્થન
વંશનો શોભાવનારો શીલ સમ્યક્ત્વ દેસ વિ-
રતિ એવી ત્રિસલારાણીયે જન્મ્યો અપુનરા-
વૃત્તિયે ચોનિનિર્ગમ એટલે હવે સિદ્ધાવસ્થા
કહી છે જન્મરહિત જરામરણ રહીત સહેજ

અકલ્પ્ય સ્વસ્વરૂપાન દી એવો વીર પરમાત્મા તેને
 ધ્યાનરૂપ શાવ ધરમા ધ્યાળ્યો ચિંતળ્યો ॥૮॥
 સંવત નંદ નિધિ મુનિ ચંદ્રે । દેવ
 દયાકર પાયો ॥ પ્રથમ જિનેસર પા
 રણ દિવશે ॥ સ્તવના કલશ ચઢા-
 ચેરે ॥ મલ્લે ॥ ૧ ॥

અર્થ:—નવનદ નવનિદિ સાતમુનિ
 એકચંદ્ર અકાનાવામતોગતીતિ વચનાત્ એટલે
 સંવત્ ૧૭૬૬ નાવરસર્મા દેવધ્યાનો કરનાર
 પામ્યો અવવા તેનું ગાસન પામ્યો જે દિવસે
 પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રી આદિનાને વરનીતપનો
 મારણો ઇતુરશે ઓળાંસને હાથે કીધો તે દિ
 વશે સયમએણે ગર્ભિત શ્રીવીરપ્રયુત્ સ્ત-
 વનરૂપ પ્રાન્નાદને વિષે ડલત્ર ચઢાળ્યો એટલે
 ન પૂણું કીધો ॥ ૬ ॥

વિજયદેવસુરીસ પટોધર । વિજય-
 સિંહ સવાયો ॥ સત્યશિષ્યાધર કપૂ-
 રવિજયબુધ । ક્ષમાવિજય પુણ્ય પા-
 યોરે ॥ મલેં ॥ ૧૦ ॥

હવે ગુરૂ પરંપરા લિખીયે' છે શ્રીવીર-
 સ્વામિના પાંચમાં ગણુધર શ્રીસુધર્મસ્વામિ
 પહેલા પટોધર થયા તિહાંથી આઠ પાઠ લગે
 નિમંત્ર ણિરૂદ્ધધારી ૧ નવમે'પાટે સૂરિમંત્ર
 કોટી વાર જાપ્યા માટે કોટી ણિરૂદ્ધધારી ૨
 પંત્રરમે પાટે ચંદ્રસૂરિ ચંદ્રવત્ ધનુસોમ્ય
 થયા માટે ચંદ્રગચ્છા કહેવાણા ૩ સાલમે
 પાટે સાંમત ભદ્રાચાર્ય ઘણુ નિર્મમ થયા
 વનવાસે' રહ્યા માટે વનવાસી ણિરૂદ્ધ થયું ૪
 છત્રીસમે' પાટે સર્વ દેવસૂરિ થયા વડતલે
 આચાર્યપદ આપ્યું અને તેના શિષ્ય જે થયા

તે વડસાખાની યરેં ચરિવારે વધ્યા ને વલી
 ઘણા ગુણે વધ્યા માટે વડગચ્છા કહેવાણા પ
 સુમાલીસમે પાટે આગિલ વર્દમાન તપ
 કીધા માટે રાણાજીયે તપાગિરૂદ દીધો તિહાથી
 તપા કહેવાણા ૬ અનુક્રમે બાસઠમે પાટે
 આદેય નામ ધારી શ્રીવિજયદેવસૂરિ તત્પટ
 પ્રભાવક સવાઈ વિજયસિંહસૂરિ તેની સાચી
 ગ્રહણા શિક્ષા આ સેવના શિષ્યાધારી અર્થાત્
 પડિત સત્યવિજય ગણિ ગચ્છનાયકની આજ્ઞા
 માગી ક્રિયા ઉદ્ધાર કીધો શ્રીઆનંદધન
 સાર્થે વનવાસ રહ્યા અનેક તપ કીધા અનુક્રમે
 વૃદ્ધાવસ્થા જાણીને અનહિલપુર પાટણમાં
 રહેતા ધર્મોપદેશ દેતાં તેમના શિષ્ય પડિત
 કપૂરવિજય અને પડિત કુશલવિજય થયા
 તેમા શ્રીકપૂરવિજય ગણિતો અરિહંત પ્રતિમા
 પ્રતિષ્ઠાદિક અનેક ધર્મકાર્યકારી પ્રભાવક થયા
 દેશ નગર પુર પાટણે વિહાર કરતા કરતા
 રહ્યા તેમના શિષ્ય પડિત વૃદ્ધ વિજય ગણી

તથા પંડિત ક્ષમાવિનય ગણી થયા તેમાં
 પંડિત ક્ષમાવિનયગણિ તો દેશના આપવાના
 ગુણે કરી અનેક ભવ્ય જીવોને ઉપકારી પવિત્ર
 ચરણ કમલ ધારી થયા ॥ ૧૦ ॥

સૂરતમાંહે સૂરય મંડળા શ્રીજિન
 વિજય પસાયો ॥ વિજયદયાસૂરિરાજે
 જગપતિ ॥ ઉત્તમવિજય મલ્હાયોરે
 ॥ મલેં ॥ ૧૧ ॥

અર્થ:—શ્રી શ્રીસૂરતખંદરે સૂર્યમંડળ
 પાર્શ્વનાથની સ્મૃતિ પ્રણુતિ મહિમાયે તથા
 પંડિત શ્રીક્ષમાવિનયગણિ શિષ્ય રત્ન સંગ્રતિ
 વિદ્યમાન ચિરંજીવી પરમોપકારી પંડિતશ્રી
 જિનવિનય ગણિયે ઉદ્ધમ કરી મને પ્રથમ
 અભ્યાસ કરાવ્યો તે જેમ માતા પિતા પુત્રને
 પ્રથમ પૂજા માંડવા તથા બોલવા શિખવે તેમ

ગુર્વાદિકે મને ઉપકાર કીધો એ શ્રી તપાગચ્છ-
 ધિરાજ ભટ્ટારકે શ્રી વિજયદયા સૂરિશ્વરના
 રાજમા જગત્પતિ જગત્ પરમેશ્વર શ્રીવીર
 સ્વામિને મુનિ ઉત્તમવિજયે મદ્દહાયો ગાયો
 રતવનાગોચર કીધો એ સ્તવન અમચ્છરી
 ગીતાર્થ પુર્યો તમે સોધજો ભણાવજો ભણતા
 ભણાવતા સંયમ શ્રેણીયે ભૂષિત થઈ
 સહેજાન દયામળે ॥ ૧૧ ॥

इतिश्रीसंयमश्रेणीगर्भित वीरविभो
 स्तवनं समाप्तं श्रीरस्तु.

॥ શ્રી જિનેન્દ્રાય નમઃ ॥

અથ શ્રી લોકનાલઘાત્રિશિકા
 બાલાવબોધ સહિત પ્રારંભઃ
 પ્રથમ બાલાવબોધ કર્તાનું
 મંગલાચરણઃ—

શ્રીમદાસં પ્રણમ્યાદૌ । જગત સ્થિ-
 તિ દર્શકં ॥ વસ્યે લોક વિચારસ્ય
 । વાર્તિકં સમયાનુ ગમ્ ॥૧॥

વ્યાખ્યાઃ—જગતની સ્થિતિના દેખાડ-
 નારા એટલે જગતની યથાર્થ સ્વરૂપ સ્થિતિના
 દેખાડનારા શ્રીવીતરાગ ભગવાનને પ્રણામ
 કરીને એટલે નમસ્કાર કરીને આ લોકને
 વિચારનું વાર્તિક સમયાનુસારે એટલે આગ-

મોક્ષ પ્રકારે હુ કહું છું ॥ ૧ ॥

જિણ દંસણં વિણાજં । લોઅં પૂ-
રંતિ જમ્મ મરણેહિં ॥ મમ્મજિઓ-
ણંત ભવે । તસ્સ સરૂવં કિમવિ
બુચ્છં ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા:—‘ જિણુ ’—જિન એટલે શ્રી
તીર્થંકરદેવ, તત્પ્રણિત ‘ દમણુ ’—દર્શન એટલે
સમ્યક્ત્વ, દર્શન અથવા તીર્થંકરનું દર્શન તે
મનોવચન તથા જય એ ત્રિકરણુ ભાવે કરી
ને દેખવું તે છે ‘ વિણુ ’—તે વિના ‘ જ ’
—જે ‘ જન્મમરણેહિં ’—જન્મ તથા મરણે
કરી ‘ લોઅ ’—લોક એટલે સામાન્યપણે ચૌદ
રાજ લોકને ‘ પૂરતિ ’—પૂરતો થકો ‘ અણુત
ભવે ’—અનંત ભવ પ્રતે ‘ જિઓ મમ્મજિ ’—
જીવ જન્મે છે, ‘ તન્નમ્મકવ ’—તે લોકનું

સ્વરૂપ, આકાર; લાંબી, પહોલાઈ તથા જાડાઈ
 ‘કિમવી’—કાંઈક સ્તોત્રમાત્ર ‘બુચ્છ’—કહું
 છું. ॥ ૧ ॥

અવતરણુ:—અનંત પ્રદેશ અલોકાકા-
 શને વિષે સામાન્યપણે અલ્પ માત્ર લોકનો
 આકાર વખાણે છે:—

વડસાહ ઠાળ ઠિય પય । કહિત્ય
 કર યુગ નરાગિર્દી લોગો ॥ ઉપ્પત્તિ
 નાંસ ધુઅ ગુણ । ધમ્માઈ છ દ્વ
 પહિપુણ્ણો ॥ ૨ ॥

અર્થાખ્યા:—‘વડસાહ’—ખાઈઓ તેના
 ‘ઠાણુ’—વિલોવવાના સમયને વિષે ‘ઠિય’—
 સ્થિત એટલે સ્થાપ્યા છે ‘પય’—પદ એટલે
 બે ચરણ જેણે, વલી વિલોવતાં ‘કહિ’
 ‘ચ્છ’—કહિત્ય એટલે કહીને વિષે જે ‘કર’

યુગ '—હસ્થ યુગલ એવો જે ' નરાગિઈ '—
 નરાકૃતિ એટલે મનુષ્યના જેવો જેવો આકાર
 છે, એવો લોક છે. તથા વિલોવવાના અધિ-
 કાર માટે નર શબ્દ કરી પ્રાચે સી જાણી
 લેવી સી જ્યારે છાસ વિલોવે છે, ત્યારે જે
 પગ મોકલા રાખે છે અને કટિ પ્રદેશને વિષે
 યથા બધ સકીર્ણ થાય તેની પેઠે લોક પણ
 હેઠલ પહોલો છે તથા ચઢતો મધ્ય ભાગને
 વિષે સકીર્ણ છે વલી વિલોવતા બાજુને હાથ
 કટિ દેશમાં રાખ્યામાં આવે છે, ત્યારે જે
 કાણીના વચગા ભાગમાં કટિ પ્રદેશથી હૃદય
 સુધી ચઢતો વિસ્તાર થાય છે. અને મસ્તક
 દિશી સકીર્ણ છે તેમ લોક પણ મધ્ય ભા-
 ગથી ઉપર ચઢતા પાચમાં દેવ - લોકસુધી
 વિસ્તાર પામેલો છે ત્યાંથી વલી સકીર્ણ
 થાય છે તેમાટે વિલોવનારી સીના આકારનું
 દૃષ્ટાંત કહ્યું છે હવે એ લોકમાં કયા કયા

પદાર્થો છે ? તે કહે છે:—‘ ઉત્પત્તિ ’—ઉપ-
જવું, ‘ નાસ ’—નાશને પામવું, ‘ ધુઅ ’—ધુઅ
એટલે નિશ્ચલપણું અથવા સ્થિતિ એ ‘ ગુણ,
ગુણો જેને વિષે છે, એવા ‘ ધર્મમર્ઘ ’—ધર્મા-
સ્તિકાયાદિક ‘ છદ્વ ’—છ દ્રવ્ય એટલે પદાર્થ
જેમાં ‘ પડિપુણ્ણા ’—પરિપૂર્ણ ભર્યા છે. ધર્મા-
સ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય,
પુદ્ગલાસ્તિકાય જીવાસ્તિકાય તથા કાલ એ છ
દ્રવ્ય જાણવાં ॥ ૨ ॥

અવતરણ:—કેટલાએક પરદર્શની એમ
કહે છે કે; લોક પ્રજાએ ઉત્પન્ન કર્યો છે,
વિશ્વનુ પાલના કરે છે, મહાદેવ સંહાર કરે છે,
શેષનાગ કાછખો તથા કામ ઘેનુ ધારણ કરી
રહ્યાં છે; એમ કહે છે તેનું નિરાકરણ કરે છે:—

કેળવિ ન કઑ ન ધઓ । ડ્ગા-
હારો નહઠિઓ સયં સિદ્ધો ॥ અહ-

મુહે મહમલ્લગ લઘુ, તદુવેરિ સંપુડ
સરિત્થો ॥ ૩ ॥

બ્યાખ્યા — ‘કેણુવિ’-કોઈએ પણ ‘નકઓ’
આ લોક ઉત્પન્ન કર્યો નથી, ‘નધઓ’ કોઈએ
પણ ધર્યો નથી ‘અણાહારો’-નિરાધાર છે.
સર્વ પદાર્થ લોકને આધારે છે, ‘નહઠિઓ’-
એ લોક નહાજે આકાશ તેને વિષે સ્થિત છે,
‘સયસિદ્ધો’- તેથી સ્વયં સિદ્ધ છે એ લોકનો
આકાર પ્રકારાતરે કહે છે - ‘અહુમુહુ’-અથ
મુખ એટલે જી ધો કીધેલો જે મોટો ‘મહમ
લ્લગ’-મહત્ મહત્ક એટલે મોટો સરાવ, ‘ત-
દુવરિ’-તેની જીપર ‘લઘુ સંપુડ’-ન્હાના સરા-
વનો મપુટ કર્યો હોય તેની ‘સરિત્થો’-સદૃશ
એટલે તેના સરખો આ લોકનો આકાર છે ॥૩॥

પયતલિ સગ મજ્જેગા । પળ કુ-
પ્પરિ સિરતલેગ રજ્જુ પિદ્ધ ॥ સો

ચંદ્રસ રજ્જુચો । માધવઈ તલાંડજા
સિદ્ધી ॥ ૪ ॥

વ્યાખ્યા:—‘પયતલિ’—પદ્મતલે એટલે
પહેલાં જે વૈશાખ સ્થાન સ્થિત મનુષ્યને
આકારે લોક કહ્યો; તે પગના તલિયાને ઠેકાણે
ચારેદિશિએ સાત રાજ પ્રમાણ પોલો છે;
અને મધ્ય ભાગ જે પુરુષાકારને વિષે ના-
ભિનું ઠામ છે, ત્યાંહાં એક રાજ પ્રમાણ
ચારે દિશિએ પોલો છે, બન્ને હાથની કે-
ણીના ઠામને વિષે પાંચ રાજ પ્રમાણ પોલો
છે. અને મસ્તકને ઠેકાણે એક રાજ પ્રમાણ
પોલો છે; વલી તે લોક હેઠલી માધવતી
સાતમી નરક પૃથ્વીના તલાથી ઉપર ચાવત
સિદ્ધ શિલાસુધી જોતાં ચૌદરાજ પ્રમાણ આ
લોક જાંચો છે ॥ ૫ ॥

અવતરણ:—હવે પહોલાણની સ્થિ-

તિ કહે છે:-

સગરજ્જુ મધવદ્ તલા । પણ્સ
 હાણીય મહિયલે ણગા ॥ તો વુઠ્ઠિ
 વંમજા પુણ । પણ હાણીજા સિવે
 ણગા ॥ ૫ ॥

વ્યાખ્યા — માધવતી જે સાતમી નરક
 પૃથ્વી, તેના તલાથી ચારે દિશિને વિષે એ
 લોક સાત રાજ પ્રમાણ પહોલો છે, ત્યાથી
 પ્રદેશની હાની કરતા ઉપર ત્રિયંગલોકની
 મહી તલને વિષે આવે ત્યારે ચારે દિશિને
 વિષે એક રાજ પ્રમાણ વિસ્તાર છે ત્યાથી
 વલી ઉપર જાતાં વૃદ્ધિ થાય છે, તે પાંચમો
 પ્રદેશ નામે દેવલોક છે ત્યા ચારે દિશાએ પાંચ
 રાજ પ્રમાણ મહોલો છે ત્યાથી વલી પ્રદેશ
 ઘટતા છે તે જ્યા સિદ્ધ શિલા છે ત્યા ચારે

દિશિએ એક રાજ પ્રમાણ પહોલો છે. તથા
 હાણી વૃદ્ધિ જે છે તે તો પ્રદેશ માત્ર ઠહી
 છે. તો પૂર્ણ ખાંડુઆ કેમ માંડિયે છેએ ?
 ત્યાં એ વિશેષ છે:—જે બન્ને પાસે પ્રદેશની
 હાણી છે તેપણ ઉતરતાં તથા ચઢતાં બન્ને
 પાસાના એ ત્રિખૂણા લઈ, અવલા સવલા
 જોડી ખાંડુઆમાં લેલીએ ત્યારે ખાંડુઆ પૂરાં
 થાય. એમ સર્વત્ર જાણવું. હવે વિસ્તારનો
 વિવરો લખીએ છેએ:—સાતમી નરક પૃથ્વી
 સાત રાજ પ્રમાણ, છઠી સાડા છ રાજ પ્રમાણ,
 પાંચમી છ રાજ પ્રમાણ, ચોથી પાંચ રાજ
 પ્રમાણ, ત્રીજી ચાર રાજ પ્રમાણ, બીજી
 અડીરાજ પ્રમાણ તથા પહેલી નરક ધમ્મા
 નરક પૃથ્વી એક રાજ પ્રમાણ પહોલો છે.
 ત્યારે દિશિએને વિષે એ વિસ્તાર છે. ઉર્ધ્વ-
 લોકનો વિસ્તાર આગલ કહીશું. એ માન
 લોકનાજ ળત્રીશીને અનુસારે કહ્યું છે. અંથા-

તરને વિષે અન્ય પ્રકારે પણ દીકામા આવે છે. નિશ્ચયની વાતોતો જ્ઞાની બાળે ॥ ૫ ॥

અવતરણ:-હવે લોકનાલ માંડવા નો ઉપાય કહેતાં પ્રથમ ત્રસ નાડીનો વિચાર કહે છે:-

સગવજ્ઞ રેહ તિરિઅં । ઠવસુ પણુ-
 ઠું ચ રજ્જુ ચડઅંસે ॥ ડગ રજ્જુ વિ-
 ચ્છરા યય । ચડદસ રજ્જુચ તસ-
 નાડી ॥ ૬ ॥

વ્યાખ્યા:-સગાવજ્ઞ દેવા ત્રીર્ડી રયાપીયે
 પછી પાંચ દેવા ડિગી માડિએ એન ઉરતાં
 ડિચપણે ચડે નુણા હપત ખડ માય, ત્રીર્ડી
 સગાવજ્ઞ દેવા છે. તે નાડે તેના હપત ખડ

થાય છે. ઉભી પાંચ રેષા છે. તેના ત્રીજી
ચાર ખાંડુઆ થાય, ચાર ખાંડુએ એક રાજ
થાય, તથા એ ત્રસ નાડી પહોલાઈએ કરી
એક રાજ પ્રમાણ, અને લાંબ પણે ચૌદરાજ
પ્રમાણ જાણવી. ॥ ૬ ॥

અવતરણ:—તથા લોકનો મધ્ય નાલ તે
ત્રસ નાડી તેમાં એકદ્રિયાદિક ત્રસ જીવ જન્મ
મરણ પામે છે, માટે ત્રસનાડી કહેવાય છે.
એ ત્રસનાડીની ખહાર જે લોકોનો વિસ્તાર
છે, ત્યાં સૂક્ષ્મ એકદ્રિય નિગોદ સર્વત્ર વ્યાપી
રહ્યું છે. તે ખાંડારનો વિસ્તાર અધોલોકને
વિષે કહ્યો હવે ઉર્ધ્વલોકને વિષે ખાંડુઆનો
વિસ્તાર કહે છે:

उहं तिरिअं चउरो । दुसु छ दुसु
अह दसय इकिक्के ॥ बारस दोसुं
सोलस । दोसुं वीसाय चउसु पुढो ॥७॥

વ્યાખ્યા—ત્રિધ્વ લોકની ટ્રેણીને વિષે
 પ્રથમ રત્નપ્રભા નગકપૃથ્વી યત્રી ડિપર જે
 આકાશવીશ ખાડુઆની શ્રેણી છે તેમા લો-
 કના મધ્યથી ડિપર પહેલી બે ટ્રેણીને વિષે
 ચાર ચાર ખાડુઆ ત્રસ નાડીના જે પ્રજા
 ત્રસ નાડીવી બહાર નથી ત્યારપછી વહી
 તેથી ડિપર બે ટ્રેણીને વિષે ૭ ૭ ખાડુઆ
 છે, એટલે ચાર ખાડુઆ ત્રસ નાડીના બને
 એટલે બને પામ્મનો ખાડુઆ કેમવતા ૮
 ખાડુઆ થાય. ત્યાર પછી ડિપર એક ટ્રેણીને
 વિષે આઠ ખાડુઆ છે તે બને ખાડુઆ બે
 પાંચે તેના ચાર ખાડુઆ બને ત્રસ નાડીના
 ચાર ખાડુઆ એ આઠ ખાડુઆ છે ત્રી
 ટ્રેણી ડિપર એક ટ્રેણીને વિષે ૬૪ ખાડુઆ
 છે, તે બને બને ત્રણ ત્રણ છે, બને ત્રસ
 નાડીના ચાર ત્રી ૬૪ થાય છે. ત્યાર પછી
 બે ટ્રેણીને વિષે ચાર ચાર ખાડુઆ છે, ત્યાર

પછી એ શ્રેણીને વિષે શોલ શોલ ખાંડુઆ છે,
તેમજ ચાર શ્રેણીને વિષે વીશ વીશ ખાંડુઆ
છે. તે બધા પૃથક્ એટલે જુજુઆ છે. ॥૭૭॥

અવતરણુ:—એવી રીતે ગાંધ્વાં લોકને
વિષે પ્રદેશની વૃદ્ધિના ખાંડુઆ કહ્યા, એટલે
અઠાવીશ શ્રેણીમાં ચૌદ શ્રેણી થઈ; હવે હા-
નીના ખાંડુઆ કહે છે:—

પુળરવિ સોલસ દોસું । વારસ દો-
સું ચ તિસુ દસ તિસુદ્ધ ॥ છદુસુ દુસું
ચડાં ખડુંઅ । સવે ચડરુત્તરા તિસયા ॥૮

વ્યાખ્યા:—વલી પંદરમી તથા શોલમી
એ એ શ્રેણીને વિષે શોલ શોલ ખાંડુઆ છે
સતરમી તથા અઠારમી એ એ શ્રેણીને વિષે
બાર બાર ખાંડુઆ છે. આગણીશંમી, વીશમી
તથા એકવીશમી એ ત્રણ પંક્તિને વિષે દશ

દશ ખાંડુઆ જાણવા. જાવીશમી ત્રેવીસમી તથા
ચાવીશમી એ ત્રણ પદ્ધિતને વિષે આઠ આઠ
ખાંડુઆ જાણવા પચીશમી તથા છવીશમી
એ બે શ્રેણીને વિષે છ છ ખાંડુઆ છે અને
અઠ્યાવીશમી તથા અઠ્યાવીશમી એ બે શ્રે-
ણીને વિષે આઠ ચાર ખાંડુઆ ત્રણ નાંદલાઈ
છે. ॥ ૮ ॥

અવતરણ — એવી રીતે દિધ્વં ઢોકની
અઠ્યાવીશ શ્રેણીના ખાંડુઆનું માન કરી એ
પ્રમાણે સર્વ ગેધ્વં ઢોકના ખાંડુઆ ત્રણેને
ચાર યાદ છે, વહી પણ કહે છે —

ઉચરીય લોઅ મજ્ઞા । ચડ ચડ
ઠાણેસુ સત્ત પુટવીસુ ॥ ચડર દસ
સોલ વીસા । ચડવીસ ઢવીસ અડ-
વીસા ॥ ૯ ॥

વ્યાખ્યા:—ચૌદ રાજ પ્રમાણુનો મધ્ય
એટલે જે વચ્ચેનો પ્રદેશ છે, ત્યાંથી અઘો-
લોક પ્રતે ઉતરતાં ‘ સાત નરક પૃથ્વીને વિષે
પ્રત્યેકે પ્રત્યેકે ચાર ચાર શ્રેણીને વિષે કહે છે
તે કેમ ? અઘો લોકની અઠ્યાવીશ શ્રેણીમાં
પહેલી નરક પૃથ્વીની ચાર શ્રેણીને વિષે ચાર
ખાંડુઆ છે. તેના શોલ ખાંડુઆ થાય છે.
બીજી નરક પૃથ્વીને વિષે ચાર શ્રેણીએ પ્રત્યેકે
પ્રત્યેકે દશ દશ ખાંડુઆ છે. તેને દશ ગુણા
કરતાં ચાલીશ ખાંડુઆ થાય છે. ત્રીજી નરક
પૃથ્વીએ ચાર શ્રેણીમાં પ્રત્યેકે પ્રત્યેકે શોલ
શોલ ખાંડુઆ છે. તેના ચોસઠ થાય છે,
ચોથી નરક પૃથ્વીએ ચાર શ્રેણીમાંની પ્રત્યેકે
ઠમાં વીશ વીશ ખાંડુઆ છે, તેના એંશી
ખાંડુઆ થાય છે. પાંચમી નરક પૃથ્વીએ
ચાર શ્રેણીમાં પ્રત્યેકે ચોવીશ ચોવીશ ખાંડુઆ
છે, તેના છત્રુ થાય છે. છઠી નરક પૃથ્વીએ

ચાર ઐશ્વર્યમાં પ્રત્યેકે છવીશ છવીશ ખાંડુઆ
 છે, તેના એકથોને ચાર થાય છે સાતમી
 નરક પૃથ્વીને વિષે ચાર ઐશ્વર્યમાં પ્રત્યેકમાં
 અઠાવીશ અઠાવીશ ખાંડુઆ છે તેના એક-
 થોને બાર થાય છે એવી રીતે શેલ, ચા-
 લીશ, ચાસક, એવી, છતુ, એકથોને ચાર
 તથા એકથો ને બાર ॥ ૬ ॥

અહ પળ સય વારુત્તર । સ્વંદુઅ
 સોલહિય અટસય સવે ॥ ઘમ્માઙ્ઞ
 લોકસજ્જં । જોયળ અસ્સંખ કોડીહિં

વ્યાખ્યા — અપોલોકન સર્વ એકા ખા-
 ન્દુઅ અજિએ તો પાચથેને બાર ઉપર થાય
 અને પૂર્વે ઉપર લોકન સજ્જેને ચાર કથા
 તેને ત્રણે નેલાનીયે તેવારે સર્વ મલી અસ્યેને
 તે ૭ ખાંડુઆ થાય છે. હવે લોકન માંન
 લોક કહે છે પન્ના નાનની પ્રયત્ન નરક

પૃથ્વીને વિષે અસંખ્યાત યોજનની કાંડી
 મેરુના મૂલને વિષે ગોસ્તનાકાર રુચકથી હે-
 ઠલ લોકનો મધ્યભાગ જાણવો. ॥ ૧૦ ॥

અવતરણુ:—હવે ચૌદ રાજને વિષે અધો
 લોક, તિર્યગ્ લોક તથા ઉર્ધ્વ લોકમાં કાણુ
 કાણુ રહે છે તે કહે છે:—

સગ રજ્જુ જોયળ સયા, અઢાર
 સુળ સગરજ્જુ માળ હં ॥ અહ તિ-
 રિય ઉઠ લોઆ, નિરય નર સુરાઈ
 માવુહા ॥ ૧૧ ॥

વ્યાખ્યા:—લોકના મધ્યથી આઠમા રા-
 જને વિષે સમભૂતલથી નવશેં યોજન ઉંચો
 તથા નવશેં યોજન હેઠલ એ અઢારશેં યોજન
 પ્રમાણુ તિર્યગ્ લોક કહેવાય છે. ત્યારે ઉર્ધ્વ
 લોકના સાત રાજ છે. તે અઢારશેં યોજન

ઉધ્વ લોકમાં ગણ્યાથી હેઠલા નાત રાજ તે
 અધો લોક કહેવાય, અદારશે યોજન રહિત
 માત રાજ પ્રમાણુ ઉધ્વ લોક કહેવાય છે
 હવે અધો લોકને વિષે નારકી પ્રમુખ, તિર્યક
 લોકને વિષે મનુષ્યાદિક, અને ઉધ્વ લોકને
 વિષે દેવતા પ્રમુખ વગે છે. યદ્યપિ ભવન
 ખત્યાદિક દેવતા અધો લોકમાં વશે છે તથાપિ
 નારકી ઘણા છે, માટે તેજ અધો લોકે
 કહ્યા છે. ॥ ૧૧ ॥

અહ લોચ નિરય અસુરા, વંતર નર
 તિરિઅ જોડસ તરુગી ॥ દીવુ દહિ
 તિરિઅ લોણ, સુર સિદ્ધા ઉદ્ધ લો-
 ગમ્મિ ॥ ૧૨ ॥

• ૧૧મ્યા — પાછલી જાવાને વિષે ‘ નિરય
 નર મુરાઈ’ — એ વાક્યમાં આદિ શબ્દ આ-

વ્યો છે માટે આદિ શબ્દ નિર્યાદિ ત્રણે શ-
બ્દોની સાથે જોડાયે. ત્યારે નિર્યાદિક નારકી
અસુર દેવતા અથો લોકમાં વસે છે. વ્યંતર
નર મનુષ્યાદિક તિર્યચ જ્યોતિષી, તરૂ વ-
નસ્પતિકાય અગ્નિકાય એ અસંખ્યાતા ક્ષીપ
સમુદ્રરૂપ તિર્યક લોકમાં વસે છે. સુરાદિક સુર
દેવતા, સિદ્ધ કહિયે મુક્ત જીવ તે સર્વ ઉદ્ધર્વ
લોકમાં રહ્યા છે. ॥ ૧૨. ॥

इकिक रज्जु इकिक, निरय सग
पुढवि असुर प्रढमंतो ॥ तह वंतर
तदुवरि नर, गिरिमाइ अ जोइसा
गयणे ॥ १३ ॥

વ્યાખ્યા:—એકેક રાજ પ્રમાણુ એકેક
નરક પૃથ્વી છે. એટલે સાતે નરકે સાત રાજ
થયા. તથા પહેલી નરક પૃથ્વીમાં અસુર

એટલે ભવન પતિ રહે છે, તથા પ્રકારે વ્યં-
 વર પણ પહેલી નરક પૃથ્વિમા રહે છે તથા
 પ્રથમ પૃથ્વીની ઉપર નર મનુષ્ય અનેક ન-
 ગર ગિરિ એટલે મેડ પર્વતાદિક પદાર્થના
 સમૂહ છે ચંદ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર તથા
 તારા એ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષી ગયલોકે
 આકાશને વિષે રહે છે. ॥ ૧૩ ॥

હસુ સંહુગેસુ અ દુગં, ચડસુ દુગં
 હસુ અ કપ્પ ચત્તારી ॥ ચડસુ ચક્ર
 સેસેસુ અ, મેવિજ્ઞ ણુત્તરાય સિદ્ધંતે ॥

ગ્રાહ્યા — જોડના મધ્યથી ઉપર ૭
 ખાડુઆના ઉપરલા ભાગને વિષે જોડમાં ૬
 જોડ એ નામના જે દેવજોડ છે. એટલે અડી
 જોડના મધ્યથી દોડ રાજ ગિયા જે દેવજોડ
 છે. વડી ત્યાથી ચાઝ ખાડુઆ ઉપરના ભા
 ગને વિષે નનહુમાર તથા માહેડ નામના

એ દેવલોક છે. ત્યાંથી છ ખાંડુઆમાં અનુ-
ક્રમે બ્રહ્મ, લાંતક, શુક તથા સહશ્રાર નામના
ચાર દેવલોક છે. ત્યારપછી ચાર ખાંડુઆને
વિષે ચાર દેવલોક આનત, પ્રાણુત, આરણુ,
તથા અચ્યુત નામના છે. ખાડીના આઠ ખાં-
ડુઆને વિષે નવ ઐવેયક તથા પાંચ અનુત્તર
વિમાન છે. તેમાં પ્રથમ ચાર ખાંડુઆને વિષે
નવ ઐવેયક છે ને ઉપરના ચાર ખાંડુઆને
વિષે પાંચ અનુત્તર વિમાન છે. અંતખાંડુઆના
છેડાને વિષે સિદ્ધ શિલા છે.

અવતરણુ:—એવી રીતે ઉદ્ધર્મ લોકને વિષે
દેવલોકની સ્થિતિ કહી, તે વિષે આગમની
સાખ કહે છે તથા આગમે—

સોહસ્મમ્મિ દિવઢ્ઠા, આઢ્ઠજ્ઞા
રજ્જુ માહિંદે ॥ ચત્તારી સહસારે, પ-
ળચ્ચુણ સત્ત લોગંતે ॥ ૧૫ ॥

વ્યાખ્યા—લોકના મધ્યથી સૌધમ દેવ
 લોક દોડરાજ બિચો છે, લોકના મધ્યથી માહિંડ
 દેવલોક અક્ષીગજ બિચો છે, લોકના મધ્યથી
 ચંદ્રઆર દેવલોક ચાર રાજ બિચો છે, લો-
 કના મધ્યથી અન્યુત બારમો દેવલોક પાંચ-
 રાજ બિચો છે, અને લોકના મધ્યથી લોકાંત
 સાત રાજ બિચો છે. ॥ ૧૫ ॥

સમ્મત્ત ચરણ રહિયા, સર્વ લોગ
 ફુસે નિરવસેસં ॥ સત્તય ચડદસ
 માણ, પંચય સુય દેસ વિરઈણ ॥૧૬॥

વ્યાખ્યા—અમ્યકત્વ એટલે દેવને વિષે
 શ્રીની સદહણા, ગુરૂને વિષે ગુરૂની સદહણા
 દયા મૂલ્ય ધર્મને વિષે ધર્મની સદહણા, ચ-
 રણ એટલે પચાશ્રવથી વિરમણ, પાંચ
 દ્રવિયનો નિમહ, અનંતાનુબધિયા કોપ,

માન, માયા તથા લોભનો ત્યાગ; મનોદંડ,
 વચન દંડ કાયદંડ, તેની વિરતિ એવા જે
 સંયમના સત્તર ભેદ, તેણે કરી સંયુક્ત જે
 ચારિત્ર તેણે કરિ રહિત એટલે મિથ્યાત્વ
 કુશુદ્ર, કુદેવ, તથા કુધર્મના સદહનાર અવિ-
 રતિ એવા જે સંસારી જીવ તેને સમ્યક્ત્વ
 ચરણ રહિત કહિયે, એવા જીવો જોઈ રાજ-
 લોક પ્રતે સૂક્ષ્મ તથા બાહર જીવ યોનિમાં
 ફરતા થકા નિરવિશેષપણે ફરસે એટલે
 જોઈરાજમાં તિલમાત્ર ભૂમિ અણુ ફરસી ન
 મૂકે; શુતરાની જે યતિ છે તે લોકના મ-
 ધ્યથી ઉંચે સાત રાજ ફરસે છે; કારણ કે
 શુતરાનીને ઉત્કૃષ્ટી ગતિ સર્વાર્થ સિદ્ધિ સુધી
 છે એવું સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે. તે સર્વાર્થ સિદ્ધિ
 લોકના મધ્યથી કાંઈ એક ઉણા સાત રાજ
 છે. તે સ્તોત્ર માત્ર ઉણા હોવાથી. સામાન્ય
 પણે પૂરાજ ગણ્યામાં આવ્યા છે. “છઉમત્સ

મંજ્યાણું, ઉવવાઓ ઉઠોસઓ ચાસવઠે ' એમ કહ્યું છે ' ચઉદસ ભાગે પાચ, વલી દેશ વિરતિ ખારમત ધર શ્રાવક તે ચૌદ રાજના ચૌદ ભાગમાથી, પાચ ભાગ ઉધ્વ લોકના ફરશે, કેમકે, શ્રાવકની ઉત્કૃષ્ટી ગતિ અન્યુત નામના ખારમા દેવલોક સુધી કહી છે તે ખારમા દેવલોક લોકના મધ્યથી પાચ રાજ ઉચો છે તે માટે પાચ રાજ કહ્યા.

૬ 'અવતરણ'—હવે પ્રથમ સુચિરજી, પ્રતરજી, ધનરજી, તેઓના અનુક્રમે પ્રમાણ કહેતા પ્રથમ સાતમી નરક પૃથ્વીની આદિથી માડીને સુચિરજી કહે છે -

અડવીસા છવીસા, ચંડવીસા ત્રીસ
સોલ દસ ચરો ॥ સુદ રજ્જુ સત્ત
પુઢવિસુ, ચડ ચડ મંડઆડ પયર

ઘણા ॥ ૧૭ ॥

અર્થ ॥ સાતમી નરક પૃથ્વીને વિષે
 અઠાવીશ સુચિરજા છે, છઠી નરક પૃથ્વીને
 વિષે છવીશ સુચિરજા, પાંચમી નરક પૃ-
 થ્વીને વિષે ચોવીશ સુચિરજા, ચોથી નરક
 પૃથ્વીને વિષે વીશ સુચિરજા, ત્રીજી નરક
 પૃથ્વીને વિષે શોલ સુચિરજા, બીજી નરક
 પૃથ્વીને વિષે દશ સુચિરજા તથા પહેલી
 નરક પૃથ્વીને વિષે ચાર સુચિરજા, જે ચાર
 ખંડુઆ શ્રેણીખંધ, અને પહોલાઈએ એકજ
 ખંડુઆ હોય તેને સુચિરજા કહિયે. સાત
 મી નરક પૃથ્વી ચાર ખંડુઆ ઊંચી છે; અને
 અઠાવીશ ખંડુઆ ત્રીછી ચોલીએ છે; એ
 માટે અઠાવીશ સુચિરજા જાણવા. એવી સ-
 વંત્ર લાવના કરવી હવે. એ સાતે નરક
 પૃથ્વીના સુચિરજાનું માન જે - એકશેને

અઠાવીશ થાય છે તે ચાર ભાગે કરીયે તે
 પ્રતર રજગુનું માન મલે વલી તે પ્રતર ર-
 જગુનું આકે ચારે ભાગે દેતા જે દ્રવિતાક
 થાય તેટલા ધનરજગુ જાણવા ચાર ચાર
 ખાડુઆ ચારે દિશિએ એટલે અઠેક રાજ
 લાખો તથા પહોલો અને પારાજ બાંધે હોય
 તે પ્રતરરજગુ કહેવાય છે, તથા ચાર ખાડુઆ
 જાડાપણે, લાખપણે તથા પહોલપણે તે ધનરજગુ
 કહેયે પહેલા પ્રતર રજગુને વિષે શોલ
 ખાડુઆ હોય ધન રજગુને વિષે ચોમઠ ખાડુઆ
 હોય તે આગલ કહેવાશે ॥ ૧૭ ॥

અડવીસ સયં છસયરિ, અહ ઉઠું
 જુડ જુયા દુસય સવે ॥ સુઈ રજ્જુ
 પયર રજ્જુ, દુતીસિ ગુણ વીસ ઇગ-
 વણા ॥ ૧૮ ॥

વ્યાખ્યા:--અધો લોકને વિષે પાંચશેને
 બાર ખાંડુઆ છે; તેના ચાર ભાગ કરતાં
 પ્રત્યેક ભાગ એકશોને અઠાવીશનો થાય તે-
 ટલા સુચિરજ્જુ બાણવા. ઉર્ધ્વ લોકને વિષે
 ત્રણશેને ચાર ખાંડુઆ છે તેના ચાર ભાગ
 કરતાં પ્રત્યેક ભાગ છોતેરનો થાય;
 તેટલા સુચિરજ્જુ બાણવા. તે અધો લોકના
 એકશોને અઠાવીશ સુચિરજ્જુ, તથા ઉર્ધ્વ
 લોકના છોતેર સુચિરજ્જુ, બન્ને એકઠા કરિયે
 ત્યારે બસેને ચાર સુચિરજ્જુ થાય. અધો
 લોકના એકશોને અઠાવીશ સુચિરજ્જુને ચાર
 ભાગ દ્વયે ત્યારે બગ્રીસ પ્રતરજ્જુ થાય.
 ઉર્ધ્વલોકના છોતેર સુચિરજ્જુને ચાર ભાગ
 દ્વયે તે ઓગણીશ પ્રતરજ્જુ થાય. ॥૧૮॥
 અવતરણ-હવે ઘનરજ્જુનું માન કહેછે.

ઘનરજ્જુ અઢ હિટ્ટા, પડળ પળુદ્ધ

ઉમે'પડળ'તેર ॥ ઘણપયર સૂઈ રજ્જુ,
 લંડુઅ ચડસઠિ સોલ ચડ ॥ ૧૯ ॥

વ્યાખ્યા -અવો લોકના બત્રીશ પ્રતર-
 નજુ છે, તે ચાર ભાગે હેતા આઠ થાય,
 માટે અધો લોકને વિષે આઠ ધનરનજુ બા-
 તના બાવ લોકને વિષે આગણીશ પ્રતરર-
 નજુ છે તે ચાર ભાગે હેતા પોણા પાચ ધન-
 રનજુ છે તે ઉભે ડહેતા અધ તથા બાવ
 લોકના એકઠા કરિયે તો પોણા તેર ધનરનજુ
 વાય હવે ધન પ્રતર તથા સુચીરનજુનું માન
 ઠહે છે -આમઠ ખાડુઆનો એક ધનરનજુ
 વાય, શોલ ખાડુઆનો એક પ્રતરરનજુ થાય
 આર ખાડુઆનો એક સુચીરનજુ થાય. એ
 વામાન્ય પ્રકારે દષ્ટાત માત્ર ચતુરમ્ લોકનું
 પગિલામ દેખાડયુ, પણ લોકનું સ્વરૂપ વૃત્તા-
 કાર નક્કરને આકારે છે, તે વૃત્તાકરના ખા-

દુઆ યંગમાં લખાય નહી, માટે ચૌરસ
કેહ્યા છે. ॥ ૧૯ ॥

અવતરણ—હવે મન કલ્પનાએ કૃત વૃત્તા-
કાર લોકને વિષે ધનરજ્જુ, પ્રતરરજ્જુ, તથા,
સુચિરજ્જુનું માન કહે છે, તેમાં પ્રથમ ખાં-
ડુઆની સંખ્યા કહે છે:-

સયવગુ સિંગુણે પુણ, વિસય ગુ-
ણયાલ હવંતિ ઘણ રજ્જુ ॥ સઠ પં-
ણહત્તરિ સયં, સઠ તિસદ્દી અહુઠ
કમા ॥ ૨૦ ॥

વ્યાખ્યા—પોતાના વર્ગથી ખાંડુઆ ગ-
ણીએ. તે આ પ્રમાણે—સાતમી માધવતી
પૃથ્વીને વિષે હેઠલી શ્રેણી એ અઠાવીશ
ખાંડુઆ છે; તેને અઠાવીશના આંકથી ગુણીએ
ત્યારે સાતશેને ચૌરાશી ખાંડુઆ એક શ્રે-

છીમા થાય એવી ચાર શ્રેણી છે તેથી સાતશોને
 ચોરાશીને ચારે ગુણતા ત્રણહજાર એકસોને છત્રી
 શ ખાડુઆ થાય એમ છઠી નરક પૃથ્વીને વિષે
 હેઠલની શ્રેણીએ છવીસ ખાડુઆ છે તેને છવી-
 સથી ગુણતા છશેને છોતેર થાય એવી ચાર
 શ્રેણીઓ છે તેથી છશેને છોતરને ચારથી
 ગુણતા બે હજાર સાતશોને ચાર ધનરજનુના
 ખાડુઆ થાય પાચમી નરક પૃથ્વીને વિષે
 હેઠલની શ્રેણીએ ચોવીસ ખાડુઆ છે તેને
 ચોવીશથી ગુણતા પાચશેને છોતેર થાય
 એવી ચાર શ્રેણી છે તેથી પાચશોને છોતરને
 ચારથી ગુણતા બે હજાર ત્રણશેને ચાર ધન-
 રજનુના ખાડુઆ થાય ચોથી નરક પૃથ્વીને વિષે
 છેલ્લી શ્રેણીએ વીશ ખાડુઆ છે તેને વીશથી
 ગુણતા ચારશે થાય એવી ચાર શ્રેણી છે તેથી
 ચારશેને ચારથી ગુણતા શોલશે ધનરજનુના
 ખાડુઆ થાય. ત્રીજી નરક પૃથ્વીને વિષે છેલ્લી

શ્રેણીએ શોલ ખાંડુઆ છે. તેને શોલથી ગુણતાં
 બશેને છપ્પન થાય. એવી ચાર શ્રેણી છે.
 તેથી બશેને છપ્પનને ચારે ગુણતાં એક હ-
 ન્નરને ચોવીશ ધનરજ્જુના ખાંડુઆ થાય.
 બીજી નરક પૃથ્વીને વિષે છેલી શ્રેણીએ દશ
 ખાંડુઆ છે. તેને દશે ગુણતાં એકશો થાય.
 એવી ચાર શ્રેણી છે. તેથી એકશોને ચારે
 ગુણતાં ચારશો ખાંડુઆ થાય. અને પેલી ન-
 રક પૃથ્વીને વિષે છેલી શ્રેણીએ ત્રસ નાડીના
 ચાર ખાંડુઆ છે. તેને ચારે ગુણતાં શોલ
 થાય. એવી ચાર શ્રેણી છે તેથી શોલને
 ચારથી ગુણતાં ચોસઠ થાય. ત્યારે પહેલી
 નરક પૃથ્વીને વિષે ધનરજ્જુના ચોસઠ ખાં-
 ડુઆ જાણવા. એવી રીતે સાત નરકપૃથ્વીના
 ખાંડુઆનો વર્ગ કરી સર્વ અંક એકઠા કરીએ
 તો અગ્યાર હજાર બશેને બત્રીસ અબોલોકને
 વિષે ધનરજ્જુના ખાંડુઆ થાય. હવે ઉદ્ધવ-

લોકને વિષે ધનરત્નજુના ખાંડુઆનો વિચાર
 કહે છે - જિપર લોકના મસ્તકથી આદિ લેવી
 જિપરની શ્રેણીએ ચાર ખાંડુઆ ત્રસ નાડીના
 છે. તેને ચારે ગુણુતા શોલ થાય એવી બે
 શ્રેણીઓ હોવાથી શોલને બમણા કરતા બત્રીશ
 ધનરત્નજુના ખાંડુઆ થાય તેથી હેઠલની
 શ્રેણીને વિષે છ ખાંડુઆ છે તેને છ ગુણુ
 કરતા-છત્રીશ થાય. એવી બે શ્રેણીઓ હોવાથી
 છત્રીશને બમણા કરતા બેતેર થાય. પછી
 આઠને આઠ ગુણુ કરિયે ત્યારે ચોશઠ થાય
 એવી ત્રણ શ્રેણીઓ હોવાથી ચોશઠને ત્રણ
 ગુણુ કરતા એકશોને બાણુ થાય ત્યારપછી
 દશને દશ ગુણુ કરિયે ત્યારે એકશો થાય. એવી
 ત્રણ શ્રેણીઓ હોવાથી, એકશોને ત્રણથી ગુ-
 નુતા ત્રણશે થાય પછી 'બારને બાર ગુણુ
 કરિયે ત્યારે એકશોને ચુમાલીશ થાય એવી બે
 શ્રેણીઓ હોવાથી એકશોને ચુમાલીશને બમણા

કરતાં બશેને અઠ્યાથી થાય. પછી શોલને
 શોલથી ગુણતાં બશેને છપ્પન થાય એવી
 બે શ્રેણીઓ હોવાથી બશેને છપ્પનને બમણા
 કરતાં પાંચશેને બાર થાય. પછી વીશને
 વીશથી ગુણતાં ચારશે થાય. એવી ચાર
 શ્રેણીઓ હોવાથી ચારશેને ચારથી ગુણતાં
 શોલશે થાય. વલી ત્યાંથી ઘટતા શોલને
 શોલથી ગુણતાં બશેને છપ્પન થાય. એવી બે
 શ્રેણીઓ હોવાથી બશેને છપ્પનને બમણાં
 કરતાં પાંચશેને બાર થાય ત્યાંથી હેઠલ બા-
 રને બારે ગુણતાં એકશેને ચુમાલીશ થાય.
 એવી બે શ્રેણીઓ હોવાથી એકશેને ચુમા-
 લીશને બમણા કરતાં બશેને અઠ્યાથી થાય
 ત્યાંથી હેઠલ દશને દશે ગુણતાં એકશે થાય
 એવી એકજ શ્રેણી હોવાથી એકશેજ ગણવા.
 ત્યાંથી હેઠલ આઠને આઠે ગુણતાં ચોસઠ
 થાય. એવી એકજ શ્રેણી હોવાથી ચોસઠજ

ગણવા ત્યાથી હેઠલ છેને છથી ગુણતા છ-
 ત્રીસ થાય એવી બે ત્રેણીઓ હોવાથી છત્રીસને
 જમણા કરતા બોતેર થાય ત્યાથી હેઠલા
 ચારને ચારે ગુણતા શોલ થાય એવી બે
 ત્રેણીઓ હોવાથી શોલને જમણા કરતાં બત્રીગ
 થાય એ સર્વ અંક એકઠા કરતા ઉર્ધ્વલોકને
 વિષે ચાર હજારને ચોસઠ ધનરજગુના ખાડુઆ
 થાય છે. તેને પૂર્વોક્ત અધોલોકના અગ્યારહજાર
 બશે બત્રીસ ખાડુઆની માથે એકઠા ગણતા
 પંદર હજાર બશેને છત્રુ ધનરજગુના ખાડુઆ
 થાય. એવી રીતે પોતાના વર્ગની સાથે ગણતા
 ચોસઠ ખાડુએ એક ધનરજગુ થાય છે. માટે
 પંદર હજાર બશેછત્રુને ચોસઠ ભાગે વેંચતા
 બશેને ઓગણચાલીશનો ભાગ આવે. ત્યારે
 એ વૃત્તાકાર લોકને વિષે બશેને ઓગણચાલીશ
 ધનરજગુ થાય છે હવે અધોલોકના તથા ઉર્ધ્વ
 લોકના ધનરજગુઓ લિખ લિખ કરી ડહે છે -

‘સફૂ પથુ હત્તરિયં’ અધોલોકને વિષે એક-
શોને સાડી પંચોતેર ધનરજા થાય છે. ‘સફૂતિ
સઢીઅ હુઠ્ઠકમા’ ઊર્ધ્વ લોકને વિષે સાડી
ત્રેસઠ ધનરજા થાય છે. અનુક્રમે એ માન
જાણી લેવો. એ બન્ને એકઠા કરિયે ત્યારે
બંશોને ઓગણચાલીશ ધનરજા થાય ॥૨૦॥

અવતરણ:-હવે ધનરજાના ખાંડુઆના
પ્રતરજા કહે છે:—

ચડ ગુણિય પયર રજ્જુ, સત્ત દુરુ-
ત્તરય દુસય ચડપણા ॥ અહ ઉઠ
નવ છપ્પણા, સઢવેં ચડ ગુણિય
સુદ રજ્જુ ॥ ૨૧ ॥

વ્યાખ્યા:-અધોલોકને વિષે એકશોને
સાડી પંચોતેર ધનરજા છે. તેને ચારથી ગુ-
ણતાં સાતશે ને એ અધોલોકને વિષે પ્રતર-

રાજ થાય બિંદુ લોકને વિષે માલી ત્રેસઠ
 ધનરાજ છે, તેને ચારથી ગુણતા બશે ને ચો-
 પન પ્રતર રાજ થાય એમ અધોલોક તથા
 બિંદુલોકના એકઠા કરિયે ત્યારે નવશે ને
 છપ્પન પ્રતરરાજ થાય એ સર્વ પ્રતર રાજને
 ચોગુણ કરતા જે અંક આવે તે સૂચીગ-
 ન્યુતુ માન બાણુ ॥ ૨૧ ॥

અવતરણ — હવે મૃચિગ્ન્યુતુ માન ગા
 વાચે કરી કહે છે —

અડવીસ સયતુત્તર, દસ સોલા
 અઠતીસ ચોવીસા ॥ ઇય સંવગિય
 લોણ, તિહ રજ્જુ સંદુઆ નેયા ॥૨૨॥

ગાખ્યા — અધો લોકને વિષે સાતથે ને
 બે પ્રતર રાજ છે. તેને ચોગુણ કરતા જે
 હજાર આવશે ને આઠ મૃચિ રજ્જુ થાય. બિ-

ધ્વં લોકને વિષે બશેને ચોપન પ્રતર રજા
છે, તેને ચોગુણ કરતાં એક હજારને શોભ
સૂચિ રજા થાય. તથા અધો લોક અને ઉધ્વં
લોકના એકઠા કરતાં ત્રણ હજાર આઠશે અને
ચોવીશ સૂચિ રજા થાય. પોતાના વર્ગે ગ-
ણિત લોકને વિષે ત્રિક રજા કહિયે. એમ ધન
રજા તથા પ્રતરરજા તથા સુચિ રજા એ ત્રણ
રાજના ખાંડુઆની સંખ્યા જાણવી. ॥ ૨૨ ॥
હવે વર્ગના અંકથી ગણતાં જે ખાંડુઆની
સંખ્યા આવે તે સંગ્રહ ગાથામાં કહે છે:—

एगार सहस दुसया, बत्तीसा च-
उसहस्स चउसह्ठी ॥ अह उहं सब
पन्नर, सहस्स दुन्नि सय छ नउआ॥

વ્યાખ્યા:—અધો લોકને વિષે વર્ગને અં-
કથી ગણતાં અગ્યાર હજાર બશેને બત્રીશ

ખોડુઆ થાય. જિવ્વ લોકની ત્રણી વર્ગના
અકથી ગણુતા ચાર હજારને ચોસઠ ખોડુઆ
થાય તે બેહુ એકઠા કરિયે ત્યારે ૫૬૨ હજાર
બથેને છન્નુ થાય ॥ ૨૩ ॥

અવતરણ — હવે વર્ગ કરવાનો વિધિ ગા-
થાએ કરી કહે છે —

અડ છ ચતુર્વીસ વીસા, સોલ દસ
ચક્ર અ, હુહ ચક્ર હુહ ॥ દસ વાર
સોલ વીસા, સરિસંક ગુણાડ ચક્ર-
હિ ગુણો ॥ ૨૪ ॥

વ્યાખ્યા — અહી વીસ ચક્ર ૨૫ ઠેકાણે
બેડવો તે આમ — અઠાવીશ, છવીશ તથા
ચોવીશ એમ બાણુપુ તથા એ માધવની
સાતમી પૃથ્વીથી આદિ લખેને જે અઠાવી-
શાદિક અક ત્રીણી ત્રણીને વિધે આવે તે પો-

ત પોતાને સરખે અંકે ગુણી એ અને એકઠા કરિયે પછી તેને ચોગુણા કરતાં જે અંક આવે તે ખાંડુઆની સંખ્યા જાણવી તે આવી રીતે :—સાતમી નરક પૃથ્વીને તલેથી અઠાવીશને અઠાવીસથી ગુણતાં સાતશેને ચોરાસી થાય છવીસને છવીશથી ગુણતાં છશેને છોતેર થાય; ચોવીસને ચોવીસથી ગુણતાં પાંચશેને છોતેર થાય વીશને વીશથી ગુણતાં ચારશેં થાય; શોલને શોલથી ગુણતાં બશેં ને છપત્ર થાય; દશને દશથી ગુણતાં એકશે થાય; અને ચારને ચારથી ગુણતાં શોલ થાય; એ સાતે સ્થલના અંકોને એકઠા કરિયે ત્યારે બે હજાર આઠશેને આઠ થાય; તેને ચોગુણા કરતાં અગ્યાર હજાર બશેં ને બત્રીસ થાય. એ અધો લોકના ખાંડુઆ જાણવા. હવે ઊર્વ લોકના ખાંડુઆ કહે છે:—ચાર, છ, આઠ, દશ, બાર, શોલ તથા વીશ એ અંકોને સરખા અંકથી

ગુણવા, તે આવી રીતે, — ચારને ચાર ગુણ
 કર્યાથી શોલ થાય છે અને છથી ગુણતા
 છત્રીસ થાય આઠને આઠથી ગુણતા ચોમઠ
 થાય, દશને દશથી ગુણતા એકશો થાય
 બારને બારથી ગુણતા એકશોને ચુમાલીસ
 થાય, શોલને શોલથી ગુણતા બશોને છપન
 થાય, વીસને વીસથી ગુણતા ચારશો થાય,
 એ સાત સ્થલોના અંક એકઠા કર્યાથી એક
 હજારને શોલ થાય તેને ચારથી ગુણતા ચાર
 હજારને ચોસઠ ઊર્ધ્વ લોકના ખાડુઆની
 સૂચ્યા થાય પછી અધોલોકના તથા ઊર્ધ્વ
 લોકના ખાડુઆ એકઠા કરિયે ત્યારે પદર
 હજાર બશોને છત્રી થાય ॥ ૨૪ ॥

અવતરણ — વલી પ્રકારાતરે વર્ગ કરવાનો
 વિધિ ગાથાએ કરી કહ્યું છે -

ચત્ત અઢવીસા છપ્પ, પળપયરસ-

રિસંક ગુણિય પિહુમિલિષ ॥ સમ
 દીહ પિહુવેહા, ઉઠમહો યંદુઆ
 નેઆ ॥ ૨૫ ॥

વ્યાખ્યા:—લોકના મસ્તકને વિષે ઉપ-
 રલી ત્રીછી શ્રેણીએ ચાર ખાંડુઆ છે. સાતમી
 નરક પૃથ્વીની છેલી શ્રેણી અઠાવીશ ખાંડુ-
 આની છે. એમ ચારથી આદિ લઈને છેલી
 છપત્તમી શ્રેણી અઠાવીસ ખાંડુઆની છે એટલે
 પુરુષાકાર લોકને વિષે ત્રીછી છપત્ત પ્રતરની
 શ્રેણી છે. આદિ તથા અંતની શ્રેણીઓનું ગ્રહણ
 કર્યાથી મધ્યની શ્રેણીનું પણ ગ્રહણ થાય
 છે; માટે છપત્ત શ્રેણી છે. જે શ્રેણીને વિષે
 ત્રીછી શ્રેણીના જેટલા ખાંડુઆ છે, તેટલા
 અંકથી ગુણીએ; જેમકે, સર્વથી ઉપરની
 મસ્તક શ્રેણીને વિષે ચાર ખાંડુઆ ત્રીછા છે.
 ત્યારે ચારને ચારથી ગુણતાં શોલ થાય એમ

છપન શ્રેણીઓ સરખે આકે ગણી એકઠી કરિએ
ત્યારે પૂર્વોક્ત પદર હજાર બશે ને છત્રુ ખાકુ-
વાની સખ્યા થાય હવે 'ખાકુઆતુ' પરિમાણ
કહે છે - લાખપણે, પોલાઈએ તથા જાડપણે
કુલીની પેઠે સરખા છે. એટલે પોલા, લાખા
તથા જાડાયા રાજ પ્રમાણ જિર્વલોક તથા
અધોલોકના સર્વ એવા ખાકુઆ જાણવા. ॥૨૫॥

અવતરણ - હવે વૃત્તાકાર લોક ધન કર-
વાનો વિધિ કહે છે —

દાહિણ પાસ દુર્લ્લખા, ઉઠ્ઠ વામે
ઠવિજ્ઞ વિવરીયા ॥ નાડી સહિયતિ
રજ્જુ, પિહુ જાયા સત્ત દીદુચ્ચે ॥૨૬॥

વ્યાખ્યા — જિર્વ લોકને વિષે ત્રસ નાડી
થકી દક્ષિણ જાણુએ એટલે જમણી જાણુના
એ ખડ, તે આમ - જિર્વ લોકને વિષે જ્યા

કોણીની જગો છે, તે મધ્યથી જોતાં પારમી
 શ્રેણી છે. તે પારમી શ્રેણીથી એ ખંડ ક-
 રિયે એટલે ઉપરલા ખંડને વિષે શોલ
 શ્રેણીઓ રહે. એવી રીતે દક્ષિણ પાળૂના જે
 એ ખંડ છે તે ઉર્ધ્વ લોકને વિષે ત્રસ ના-
 ડીની ડાબી પાળૂને વિષે ઉલટા કરી ના-
 ખીએ. તે આમ:-ઉપરના ખંડની કૂર્પરની
 જે દિશા, તે મસ્તકની તરફ કરિયે; અને હે-
 ઠલા ખંડની કૂર્પરની જે દિશા તે લોકના
 મધ્ય તરફ કરિયે. એટલે ઉપરલો ખંડ ઉ-
 પરની દિશાએ તથા હેઠલો ખંડ હેઠલી
 દિશાએ થાપીએ. ત્રસ નાડી સહિત ડાબી
 પાળૂએ ત્રાછા ત્રણ રાજ થાયછે તે આમ:-
 ત્રસ નાડીથી બાહાર કૂર્પરને ઠેકાણે જમણી
 પાળૂએ આઠ ખાંડુઆ ત્રીછા છે; તેના એ
 રાજ અને એક ત્રસ નાડીનું રાજ, એમ ત્રણ
 રાજ પોલાઈએ થાય છે; અને લાંબાપણે તથા

ઉચ્ચપણે માત ગજ હોય છે ॥ ૨૬ ॥

હિટ્ટાઉ વામ શંડે, દાહિણ પાસે
ઠવિજ્ઞ વિવરીઅં ॥ ઉવરિસ તિ રજ્જુ
શંડં, વામે ઠાળે અહો દિજ્ઞા ॥૨૭॥

વ્યાખ્યા-અમે લોકની ત્રસ નાડીથી જે
ખી ખાજૂનો આગો ખંડ છે, તે વિપરીત
પેટલે અવલો અથવા ઉવો હેઠલી ત્રસ ના-
ડીની જમણી ખાજૂને વિષે થાપીએ એટલે
મધ્યલોકને વિષે જમણી ખાજૂએ ત્રીછા ચાર
ગજ, અને લાણપણે સાત રાજ થયા તે આ
પ્રમાણે —ત્રસ નાડીથી જમણી ખાજૂમા અ
ધ્યલોકની હેઠે ખાર ખાડુઆ છે, તેના ત્રણ
ગજ, અને ત્રસ નાડીનું એક રાજ, એમ
ચાર રાજ થાય પછી ઉર્ધ્વલોકનો ડાળી
ખાજૂનો ત્રીછો ત્રણ રાજ લાગે સાત રાજ

પ્રમાણ ખાંડ છે. તે અઘોલોકની જે નસ
નાડી છે તેની ડાબી બાજુએ દેએ, એટલે
સર્વત્ર પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ તથા ઉત્તર દિ-
શિઓએ તથા જાડ પણે સાતધનરજ્જુ પ્રમાણ
ધન લોક થયો. ॥ ૨૭ ॥

इय संवट्टियलोओ, बुद्धि कओ
सत्त रज्जु माण वणो ॥ सग रज्जु
अहिय हिट्ठा, गिण्हइ पासाइ
पूरिजा ॥ २८ ॥

વ્યાખ્યા:—એ પ્રકારે કરી ઈય સંવર્તિત
લોક વૃત્તાકાર કીધો પણ તે લોક વૃત્તાકારે
તે કેવી રીતે કીધો:—બુદ્ધિએ કરી, મન કલ્પ-
નાએ કરી સાત રજ પ્રમાણ ધન કીધો,
તથા સાત ધનરજ્જુ થતા લાંબાપણે,
પાંદાપણે તથા ઈંચપણે જે અધિક

ખાંડુઓ થાય તે લઈને હેઠલ જે જગોએ
ઓછું હોય તે પાસું પૂરિયે એવી રીતે
(ચોરસ સાત ધનરજનું પ્રમાણ લોક કરયો.
પણ ચોરસ નથી ગોલાને આકારે લોક વૃત્તા-
કાર છે પણ ધનલોક વૃત્તાકાર લખાય નહીં.
તે માટે ચોરસ કીધો છે ॥ ૨૮ ॥

અવતરણ — હવે એ સમઘન લોકને
વિષે ધનરજનું, પ્રતરરજનું, સૂચીરજનું અને
ખાંડુઆની સખ્યા કહે છે —

ઘણ રજ્જુ તિસય તેયા, લ તેર
વાવત્તરીય પયર સૂઝ ॥ ચઉપન્ન હસી
ચંદુઅ, સહસિ ગવીસા નવદુ પન્ના ॥ ૨૯ ॥

વ્યાખ્યા — એ વૃત્તાકાર ધનીકૃત ચોરસ
લોકને વિષે ત્રણથેને તેતાલીશ ધનરજનું છે
એક હજાર ત્રણથેને બોતર પ્રતર રજનું છે

પાંચ હજાર ચારશેને અઠ્યાશી સૂચી રજગુ
છે. ખાંડુઆની ગ્રંખ્યા કહે છે:—સાતરાજ
પ્રમાણ ધનલોકના ખાંડુઆ એકવીશ હજાર
નવશેને ખાવન જાણવા ॥ ૨૯ ॥

અવતરણ:—હવે ધનરજગુ, પ્રતરરજગુ,
સૂચિરજગુ અને ધનલોકના ખાંડુઆ આણ-
વાની કરણી ગાથાએ કરી કહે છે:—

સગવગ્ગો સગ ચડ તિગ, ગુણિણ
ઉભયં અદુહ્ સ્વંદૂ ઘણા ॥ છન્નૂસઓ
સિઆલં, ચડ ગુણિણ પયર સુહ
અંસા ॥ ૩૦ ॥

વ્યાખ્યા:—એ સાત ધનરજગુ પ્રમાણ સમ-
ચારસ જે લોક છે. તે સાત સાત વર્ગથી ગણિયે
તે સમ વર્ગ કહિયે. ત્યારે સાતને સાતથી
ગુણિયે, ત્યારે ઓગણ પચાસ થાય એવી

જોગણપચાસ ધનરજ્જુની સાત શ્રેણી છે તે
 જોગણપચાસને સાતથી ગુણતા ત્રણશોને
 તેતાલીશ ધનરજ્જુની સખ્યા થાય પછી
 ધનરજ્જુનો આઠ ત્રણ વાર ચોગુણો કરિયે
 ત્યારે અનુક્રમે અધોલોક તથા ઉર્ધ્વ લોકના
 પ્રતરજ્જુ, સુચીરજ્જુ, તથા ખાડુઆની
 સખ્યા મલે છે, તે આ પ્રમાણે — ત્રણશો
 તેતાલી ધનરજ્જુને ચોગુણો કરિયે ત્યારે એક
 હજાર ત્રણશોને ખોંતેર પ્રતરજ્જુ થાય છે તે
 પ્રતરજ્જુનો આઠ ચોગુણો કરીયે ત્યારે પાંચ
 હજાર ચારશો ને અઠ્યાસી સુચિરજ્જુ થાય
 તથા સુચિરજ્જુનો ચોગુણો આઠ કરતા ખા-
 ડુઆની સખ્યા એકવીસ હજાર નવસેને ખા
 વન થાય હવે અધોલોક તથા ઉર્ધ્વલોકની
 ગુદીગુદી ધનરજ્જુ સુચિરજ્જુ પ્રતરજ્જુ
 તથા ખાડુઆની સખ્યા કહે છે — અધોલો-
 કને વિષે એકસો ને છત્રુ ધનરજ્જુ છે અને

ઉર્ધ્વ લોકને વિષે એક શોને સુડતાલીશ ધનરજ્યુ છે, એને વલી ત્રણ વાર ચોગુણ કરતાં અનુક્રમે પ્રતરરજ્યુ, તથા સુચિરજ્યુના અંસ એટલે આંડુઆનો માન અધોલોક તથા ઉર્ધ્વલોકને વિષે લિન્ન લિન્ન મિલી આવે છે. ॥ ૩૦ ॥

અવતરણુ:—અધો લોક તથા ઉર્ધ્વ લોકના આંડુઆનો લિન્ન લિન્ન પ્રમાણનો સંપ્રહ કરી કહે છે:—

સગ ચુલસી પળ અડસી, ઇગ તી-
સ છતીસ તિવિસ વાવન્ના ॥ પળ
ચુઅલ જુઆ વારસ, હસ્સ ચડળ
વડસય ઢ હિઆ ॥ ૩૧ ॥

વ્યાખ્યા:—અધોલોકને વિષે એક શો ને છતુ ધનરજ્યુ છે; તેને ચોગુણ કરિયે ત્યારે સાતસે ને ચોરાશી અધોલોકને વિષે પ્રતરરજ્યુ

થાય અને ઉર્ધ્વ લોકને વિષે એકસો ને
 સુડતાલીશ ધનરજ્યુ છે, તેને ચોગુણા કરિયે
 હ્યારે ઉર્ધ્વ લોકનેવિષે પ્રતરરજ્યુ પાચસો ને
 અઠ્યાગી થાય અને અધોલોકને વિષે ત્રણ
 હજાર એકસોનેછત્રીશ સુચિરજ્યુ થાય, ઉર્ધ્વ
 લોકનેવિષે બેહજાર ત્રણસોને બાવન સુચિરજ્યુ
 છે હવે બાહુઆની સખ્યા કહે છે -અધો-
 લોકને વિષે પણ બારહજાર પાચસોને ચુમાલીસ
 બાહુઆ છે ઉર્ધ્વ લોકને વિષે નવ હજાર
 ચારસો ને આઠ બાહુઆ છે અધોલોક તથા
 ઉર્ધ્વ લોકના એકઠા બાહુઆ કરિયે તો એક
 વીશ હજાર નવસોને બાવન પૂર્વોક્ત સખ્યા
 મહે તથા અહી ત્રણસે ને તેંતાલીશ રાજ
 ક્ષા પણ તેના બાહુઆ નથી માત્ર બસોને
 બોગણ ચાલીશ રાજના બાહુઆ છે તેથી
 એકસોને ચાર ધનરજ્યુ અધિક છે તેના બાહુ-
 આનો હામ નથી. પણ એક વિશેષ છે, કે એ

ઘનલોહ ચોરસ કર્યો છે, અને લોહ વૃત્તાકાર
 છે, ત્યારે ચારે દિશિના ખૂણા અધિક થાય;
 તો પણ એવડો અંતર પડે નહીં. પણ એ
 ચોરસનું જે પરિમાણ કહ્યું છે તે અંતરંગ
 વૃત્તાકાર લોકનું માન ધરીને કહ્યું છે. માટે
 ખુણાનો ભાગ અધિક થાય નહીં. પછી
 પ્રકારાંતરની વાત તો જ્ઞાની જાણે. પણ પૂર્વોક્ત
 વર્ગના આંક ગણતાં પંદર હજાર બસોત્તે
 છત્ર ખાંડુઆ થાય. તેને ચોસઠ ભાગ દેતાં
 ઘનરાજ થાય. અધિક ખાંડુઆ નથી ત્યારે
 ત્રણશોને તેતાલીશ રાજ કેમ થાય તે ગીતાર્થ
 વિચારી લેવું, અસંખ્યાત ચોજનનો એક
 રાજ થાય છે. અથવા સહસ્ર ભાર લોહનો
 ગોલો કોઈ એક મહાર્દ્ધિક દેવતા પોતાની
 શક્તિએ કરી તેને નીચે નાખી દિયે ત્યારે તે
 ગોલો છ માસ, છ દિવસ, છ પહોર; છ ઘડી
 અને છ પત્ર જેટલા કાલે નીચે આવીને પડે.

તેટલો એક ગજ થાય એ ચારે દિશિઓને
વિષે રાજનું પ્રમાણ થાય તે બાણુ ॥ ૩૧ ॥

૧૬૬
૬૫ પયર લિહિય વગિય, સંવ-
દિય લોગ સાર મુવલપ્પ ॥ સુઅ ધમ્મ
કિત્તિઅં તહ । જય હ જહા મમહ
અહ મિસં ॥૩૨॥

વ્યાખ્યા: —એ પ્રકારે કરી જે છપન
પ્રતર, તે પ્રકારે લિખિત વલી સવર્ગિત
એટલે વર્ગને આડે ગણિત લોક તેનો સાર
તત્ત્વ જ્ઞાનવિચાર યથાર્થ પછે લોક સ્વરૂપ
સદ્ગુરૂથી પામીને તે પ્રકારે ચત્ત એટલે
ઉન્નમ કરવો પૂર્વે જે પ્રકારે ચૌદ રાજ લોક
નું પ્રમાણ કહ્યું, તે લોકમા અનત જન્મમરણ
પામતા થકા વારવાર અત્યર્થપછે મા ભ્રમો,
એવો તીર્થડગ સડલ જીવ હિતકર પારગ

પરમેશ્વરનો લબ્ધી જીવને ઉપદેશ છે. - લોકનો
 સાર કેવો છે:-તે શ્રુતધર્મ એટલે જે સિદ્ધાંત
 માર્ગમાં જ્ઞાનના બલે કરી જ્ઞાનવાન તીર્થંકર
 કહેલું છે. ॥ ૩૨ ॥

શ્રીમદાસોક્ત વિધિના । લોકના
 લસ્ય વાર્ત્તિકં ॥ધિમિત્ર ધનરાજસ્ય,
 ગંગાખ્ય તનુજાકૃતે ॥૧॥ શ્રીમત્સ
 હંજ રત્નેન । વ્યાખ્યાત મુદયાબ્ધિ-
 ના ॥ અસંગત યદુક્તંતં, દ્વિશોધ્ય
 ધીધનૈર્મૃશં ॥ ૨ ॥ યુગ્યમ્ ॥

ઉતિશ્રી લોકનાલક્ષ્યા-ત્રિશિકા બાલાવ બેઝર

સમાપ્તા

અથ શ્રી જ્ઞાનપંચમીની

દેશી ઢાલો લીખ્યતે.

॥ ઢાલ ॥

જાલમ જોગીઝરે ॥ એ દેશી ॥ શ્રીવાસુ-
 પુજી છનેસર વયણધીરે ॥ રૂપ કુંભ કંચન
 કુંભ મુનિ હાય । રોહિણી મંદીર સુંદીર
 આવીયારે ॥ નમીભવ પુછે દંપતિ સોય ॥૧॥
 ચંદિનાણિ વયણુરે દંપતિ માહીયાંરે ॥ એ
 આંકણિ ॥ રાજ રાણિ નીજ સુત આઠનોરે ॥
 રૂપ રૂપ નીજ ભવ ધારી સખધ ॥ વીનય
 કરી પુછે માહારાજનેરે ॥ ચાર સૂતાના ભવ
 પરખધ ॥ ચ૦ ॥ ૨ ॥ રૂપવંતિ સીયલવનિ
 ને શુભવંતિરે ॥ સરખતી જ્ઞાનકલા ભંડાર ॥

જન્મથી રોગ સોગ દિઠો નથિરે ॥ કુણુ પુન્યે
લીધો એહ અવતાર ॥ અં ॥ ૩ ॥

॥ ઢાલ ૧ લી. ॥

વાલાજી વાઘછે વાંશલિરે ॥ એ દશી ॥
ગુરુ કહે વર્ધતાઢય ગીરીવરુરે ॥ પુત્રી વીધા-
ધરી ચ્યાર ॥ નિજ આયુ જ્ઞાનીને પુછીયારે ॥
કરવા સફલ અવતાર ॥ ૧ ॥ અવધારો અમ
વીનતિરે ॥ એ આંકણી ॥ ગુરુ કહે જ્ઞાનુ
ઉપયોગથીરે ॥ એક દિવસનું આયુ ॥ એહવાં
વચન શ્રવણે સૂણ્યારે ॥ મનમાં વીમાસણ
થાયે ॥ અં ॥ ૨ ॥ થોડામાં કારજ ધર્મનારે ॥
કીમ કરીએ મુનિરાજ ॥ ગુરુ કહે જોગ
અસંખ્ય છેરે ॥ જ્ઞાનપંચમી તુમકાજ ॥
અં ॥ ૩ ॥ ખીણ આરાધ્યે સવી અધ ટલેરે ॥
સૂત્ર પરીણામે સાધ્ય ॥ કલ્યાણક નવ જીવ
તણારે ॥ પંચમી દીવસે આરાધ ॥ અવ-
ધારો અમ વિનતિ રે. ॥ ૪ ॥

॥ ઠાલ ૨ છ. ॥

જઈને કેળે ॥ એ દશી ॥ ચઢતર વહી
 પંચમી દીને ॥ સૂગા પ્રાણિરે ॥ ચવીયા ચદ્ર-
 પ્રભુ રવામી ॥ લહે મૂખ ઠામ ॥ સૂણ પ્રાણિ-
 હરે ॥ ૧ ॥ એ આંકણિ ॥ અછત સભવ
 અનંતછ ॥ સૂ ॥ પંચમી શુદ્ધિ જિવ ધામ ॥
 ગુલ પરીણામ ॥ સૂ ॥ ૧ ॥ વઢશાક શુદ્ધિ
 પંચમીદીને ॥ સૂ ॥ મંજમ લિઓ પૂનાથ ॥
 મહ નર સાથ ॥ સૂ ॥ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ પંચમી
 વાસરે ॥ સૂ ॥ સૂગતિ પામ્યા ધર્મનાથ ॥
 શીવપૂરિ સાથ ॥ સૂ ॥ ૨ ॥ આવણુ શુદ્ધિ
 પંચમી દીને ॥ સૂ ॥ જનમ્યા નેમ સૂરંગ ॥
 અતિ ઉછરગ ॥ સૂ ॥ માગશર વદ પંચમ
 દીને ॥ સૂ ॥ મુવિધિ જન્મ ગુલ સંગ ॥ પુન્ય
 અસંગ ॥ સૂ ॥ ૩ ॥ કાર્તિક વદ પંચમી
 પ્રતિધી ॥ સૂ ॥ સંભવ કેવલ જ્ઞાન ॥ કરો
 બાહુ માન ॥ સૂ ॥ દશ દેત્રે નેંઉ છનના
 ॥ સૂ ॥ પંચમી દિનનાં કલ્યાણુ ॥ સુખનાં
 નીધાન ॥ સૂ ॥ ૪ ॥

॥ હાલ ॥ ૩ ॥

હારે મારે જોખનિયા ॥ એ દેશી ॥ હારે
મારે જ્ઞાની ગુરનાં વણ સુણિ હીતકારજો ॥
ચાર વીધા ધરી પંચમી વીધીશુ આદ-
રેરે લોલ ॥ ૧ ॥ એ આંકણિ ॥ હારેમારે
શાશન દેવતા પંચમ જ્ઞાન મનોહારજો ॥
ટાલીરે આશાતના દેવ વંદન સદારે લોલ
॥ ૨ ॥ હારેમારે તપ પૂરણથી ઉજમણનો
ભાલજો ॥ એહવે વીઘૂત યોગે સુરપદવી
વચારે લોલ ॥ ૩ ॥ હારેમારે ધર્મ મનોરથ
આલસ તજતાં હોયજો ॥ ધન્ય તે આજત
એવીલખી કારજ કર્યાંરે લોલ ॥ ૪ ॥ હારે-
મારે દેવ થકિ તુમ કુખે લિયો અવતારજો ॥
સાંભલ રોહણિ જ્ઞાન આરાધન ફલ વણારે
લોલ ॥ ૫ ॥ હારેમારે ચારે ચતુરા વીને
વીવેક વીચારજો ॥ ગુણ કહેતાં આલખાઈ તુમ
પુત્રી તણારે લોલ ॥ ૬ ॥

॥ હાલ ॥ ૪ થી ॥

આસણનારે જોગી ॥ એ દેશી ॥ જ્ઞાનીરે
પ્રણામથી ચ્યારે બેહનિ ॥ જાતિસમરણ પા-
ચ્યારે ॥ જ્ઞાની ગુણવંતા ॥ ત્રીજા ભવમા
ધારણ ડીધી ॥ સિધ્યાં મનનાં કંભારે ॥ જ્ઞાની
ગુણવંતા ॥ ૧ ॥ એ આંકણિ ॥ મી છન-
મદિર પંચ મનોહાર ॥ પચવરણ છન-
મદીમારે ॥ જ્ઞાન ॥ છનવર આગમને અનુ-
સારે ॥ કરીએ ઉજમણાં મહીમારે ॥ જ્ઞાન
॥ ૨ ॥ પંચમી આરાધન તિથી પચમી ॥
કેવલનાથ તે થાએરે ॥ જ્ઞાન ॥ શ્રી વીજમ-
લદેમીમરી અનુભવ નાણે ॥ મંથ રાયલ
પ્રખડાયારે ॥ જ્ઞાની ॥ ૩ ॥

૪મી પંચમી તપ સ્તવન હાલો સંપુર્ણ ॥

(३)

वे चोल.

दरेक ज्ञातिना जेवा के जैन, धिष्णु, बौद्ध वगैरे धर्म पालनारा लोको पण एक-तारा, मंजीरानी धूनमां वे धम्मी संगीतमय मार्गी पदमां मस्त जणाय ठे तथा केटलाक चुमरी अने साधारण पदोमां ईश्वर स्तव-नादि पोताना हृदयने प्रिय लागे तेवा रागो-मां गाय ठे. केटलाक सज्जनो जैरवी माल-कोश, धन्याश्री, सारंग, कट्याणवगैरे रागोमा सतार, हारमोनीयम वगैरे वाद्योमा ठाया जमावी घडीजर दुःखनी विस्मृति करावे ठे. नाटकोमां पण गायन गायन ने गायनज अर्थात् आखा देशोना देशोमां संगीतनी

લગની લાગી રહી છે. તો આવે સમયે સંગીતદ્વારા લોકોનાં હૃદયને ઉન્નત કરવાં એ એક મુખ્ય કર્તવ્ય છે. તેને માટે પ્રસિદ્ધ ઐયેલા શ્રી આનંદધનજી તથા ચિદાનંદજી મહારાજનાં કરેલાં પદોનો સંગ્રહ કરીને યથાશક્તિ શુદ્ધ કરીને આ ગ્રંથ રૂપાવ્યો છે. આ ગ્રંથમાં એકંદર પદો ૧૭૮ આવવામાં આવેલાં છે. તેની અંદર જ્ઞાન, જ્ઞાતિ, વૈરાગ્ય, ધર્મ, અધ્યાત્મ, સ્વાનુજૂત વગેરે શ્રીયુત વસ્ત્રે પંક્તિઓ પોતાની શુદ્ધ જાવનાને પ્રતિજ્ઞાના પ્રવાહમાં એવી વહન કરેલી છે કે જે વાંચકને દાણે દાણે અપૂર્વ આનંદની સાથે પ્રજ્વળિતો ઘણોજ ઉત્સાહ આપે છે. આ ગ્રંથ અગાઉ મોટી સાફમાં ઝીણા અક્ષરમાં રૂપાવેલ હતો. તેની આ આવૃત્તિ

सुधारीने मोटा अक्षरमां पोकेट साइजमां
 ठपावेल ठे, तेथी तेनी अंदर घणोज
 बधारो अथेल ठे वली आ ग्रंथनी अंदर
 चोवीश जिनेश्वरोना ठंद नाखवामा आ-
 वेल ठे. आ चारीक समयमां कागदना जाव
 घणाज बधी जवा ठता जैनबंधुर्जने वांचवा
 जेणवा घणीज सवल पळे ते सारु प्रथम-
 नीज किमत राखवामां आवेल ठे, तेथी
 दरेक जैनबंधु आवा अमूल्य ग्रंथनो लाज
 लेवा चूकशे नहि.

हमापना.

आं ग्रंथनी अंदर मतिदोषथी के दृष्टि-
 दोषथी जे काइ जलचूक रही गइ

होय तेनी अमो सकल जैनसंघंनी पासे
 हमा चाहीए ठीए अने ते जूलो वांचक-
 वर्ग सुधारीने वांचशे एवी अमारी
 विनंतिछे. किं बहुना !

घर ना. ११५

थी १३१

ता. १७ मी मे

१९१५

शाकगह्वी,

मांरुवी, मुंबइ

ली.

श्रावक श्रीमसिंह

भाणकना

कार्यप्रवर्तक

शा. ज्ञाणजी

माया.

॥ अथ ॥

॥ अस्य ग्रंथस्यानुक्रमणिका ॥

॥ १ ॥ प्रथम जैरव रागमां गवातां पदो ॥

पदांक. पदना नामो. पृष्ठांक.

१६ विरथा जनम गमायो, मूरख वि० २१७

१७ जग सपनेकी माया रे, नर जग० २२०

३६ लाल ख्याल देख तेरे, अचरि० २६३

३७ जाग रे बटाळ अव, जई जोर० २६५

३८ चालणा जरूर जाकूं ताकूं, कैसा० २६७

३९ जाग अवलोक निज, शुद्धता० २६९

४२ अजित जिनंद देव, थिर चित्त० २७०

॥ २ ॥ विजास रागमा गवातां पदो ॥

१३ जूठी जगमाया नर केरी काया० २१२

पदांक.	पदनां	नामो.	पृष्ठांक.
१४	देखो जवि जिनजीके जुग, चरन०	२१४	
॥ ३ ॥	वेलावल रागमां गवातां पदो ॥		
१	क्या सोवे उठ जाग बाजरे०	१	
२	रे घरियारे बाजरे मत०	३	
३	जीय जाने मेरी सफल घरी री.	४	
४	सुहागण जागी अनुभव प्रीत.	६	
१९	दुलह नारी तुं बनी बावरी.	३१	
३७	ता जोगें चित्त दयालं रे बहाला.	६१	
४१	पीया बिनु सुख बुख चूली हो०	६७	
१०	मंद विषय शशि दीपतो.	२०७	
११	जोग जुगति जाण्या विना.	२०९	
१२	आज सखी मेरे बालमा.	२१०	
॥ ४ ॥	प्रजाती रागमां गवातां पदो ॥		
९४	मूलमो थोमो नाइव्याजमो घणो०	९१	

(ए)

पदांक.	पदनां	नामो.	पृष्ठांक.
१०	मान कहा अब मेरा मधुकर०		२२३
३५	वस्तुगते वस्तुको लक्षण		२६०
४०	ऐसा ग्यान विचारो प्रीतम.		२७०
४१	विषय वासना त्यागो चेतन.		२७४
॥ ५ ॥ आशावरी रागमां गवातां पदो ॥			
५	अवधू नट नागरकी बाजी.		७
७	अवधू क्या सोवे तन मठमें.		१२
२०	आज सुहागन नारी, अवधू०		३२
२३	अवधू अनुजवकलिका जागी.		३६
२६	अवधू क्या मागुं गुनहीना.		४२
२७	अवधू राम राम जग गावे.		४४
२८	आशा औरनकी क्या कीजे.		४६
२९	अवधू नाम हमारा राखे.		४९
३०	साधो जाइ .		५०

पदांक.	पदनां	नामो.	पृष्ठांक.
४०	मीठमोलागे कंतमो ने,	खाटो लागे	
लोक०	....	....	६७
४२	अब हम अमर जये न मरेंगे.		७१
५७	देखो एक अपूरव खेला.		९६
६६	साधु जाइ अपना रूप जब देखा.		११५
६७	राम कहो रहेमान कहो कोज.		११६
६८	साधुसंगति बिनु कैसें पैयें.		११७
९८	अवधू सो जोगी गुरु मेरा.		१६८
९९	अवधू एसो ज्ञान विचारी.		१७१
१००	बेहेर बेहेर नहीं आवे, अवसर०		१७४
१०१	मनुप्यारा मनुप्यारा, रिखज०		१७५
१०४	हठीली आंख्यां टेक न मेटे.		१७९
१०५	अवधू वैराग बेटा जाया.		१८१
१६	अवधू निरपक्व विरला कोइ.		२३८

पदांक.   पदनां   नामो.   पृष्ठांक.

१९ ज्ञानकला घट नासी जाकूं० १४७

२० अनुभव आनंद प्यारो अव मो० १४८

२१ ठं घट विणसत वार न लागे. १४९

२२ अवधू पिघो अनुभव रस प्याला. १५०

२३ मारग साचा कोठ न वतावे. १५१

२४ अवधू खोली नयन अव जोवो. १५२

६ ॥ रामग्री रागमां गवातां पदो ॥

६ माहारो बाबुमो संन्यासी. ए

१२ खेले चतुर्गति चौपर, प्राणी मेरो० १०

२४ मुने महारो कव मिलसे मनमेलू. ४१

२५ क्यारे मुने मिलशे माहारो संत० ४१

७७ हमारी लय लागी प्रभु नाम० १३४

७८ जगत गुरु मेरा में जगतका चेरा. १३५

पदांक.	पदनां	नामो.	पृष्ठांक.
॥ ७ ॥	सामेरी	रागमां गवातां पदो ॥	
३२	निबुर जये	क्युं ऐसे, पिया तुम ०	५४
॥ ८ ॥	धन्याश्री	रागमां गवातां पदो ॥	
५०	अनुजव	प्रीतम कैसे मनासी.	८५
५५	चेतन	आपा कैसे लहोइ.	८३
५६	बालुनी	अबला जोर किश्युं करे.	८३
८५	चेतन	सकल वियापक होइ.	१५३
८६	अरी मेरो	नाहेरी अतिवारो.	१६६
१५	जूह्यो	जमत कहा बे अजान.	२२४
२०	संतो	अचरिज रूप तमासा.	२२६
२१	कर ले	गुरुगम ज्ञान विचारा.	२२८
२२	अब हम	ऐसी मनमें जाणी.	२३०
॥ ९ ॥	टोनी	रागमां गवातां पदो ॥	
१०	परम नरम	मति और न आवे.	१६

(१३)

पदांक.	पदनां	नामो.	पृष्ठांक.
११	आतम अनुजव रीति वरीरी.		१८
४३	मेरी तुं मेरी तुं काही डरेरी.		७२
४४	तेरी हुं तेरी हु एती कहुंरी.		७४
४५	वगोरी जगोरी लगोरी जगोरी.		७५
४६	चेतन चतुर चोगान खरीरी.		७७
४७	पिय विन निसदिन जूरुं खरीरी.		७८
८२	प्रभु तो सम अवर न कोइ		
	खलकमें		१४१
२३	सोहं सोहं सोहं सोहं.		२३२
२४	अव लागी अव लागी, अव		
	लागी०		२३३
२५	प्रीतम प्रीतम प्रीतम प्रीतम.		२३५
२८	कथणी कथे महु कोइ.		२४५

पदांक. पदनां नामो. पृष्ठांक.

॥ १० ॥ मादसिरि रागमां गवातां पदो ॥

३६ वारे नाह संग मेरो, युंही जोवन ० ६०

॥ ११ ॥ सारंग रागमां गवातां पदो ॥

० अनुजव नाथकुं क्युं न जगावे. १४

ए नाथ निहारो आपमतासी. १५

१३ अनुजव हम तो रावरी दासी. २२

१४ अनुजव तुं है हेतु हमारो. २३

१५ मेरे घट ग्यान जानु जयो जोर. २५

६० अब मेरे पति गति देव निरंजन ० १००

०० चेतन शुद्धातमकुं ध्यावो. १३०

०१ चेतन ऐसा ग्यान विचारो. १३५

॥ १२ ॥ गोमी रागमां गवातां पदो ॥

१० रीसानी आप मनावो रे. २६

२१ निशानी कहा बतावुं रे. ३४

(१५)

पदांक.	पदना	नामो.	पृष्ठांक.
२२	विचारी कहा विचारे रे.		३६
३३	मिलापी आन मिलावो रे.		५५
३४	देखो आली नटनागरको सांग.		५७
६५	पीया विन कौन मिटावे रे.		११३
१३	॥ कट्याण रागमां गवाता पदो ॥		
५५	मोकूं कोऊ केसी दूतको		५५
५७	या पुजलका क्या विसवासा.		१६७
॥ १४ ॥	अलझ्या वेलावल रागमा गवाता पदो		
६५	प्रीतकी रीत नही हो प्रीतम.		१२०
५५	ऐसे जिनचरने चित्त द्याऊं रे		
	मना०	..	१६४
॥ १५ ॥	इमन रागमा गवाता पदो ॥		
७४	लागी लगन हमारी.		१४५

- पदांक.   पदनां - नामो.   पृष्ठांक.
- ॥ १६ ॥ केदारा रागमां गवातां पदो ॥
 ७२ मेरे माजी मजीठी सुण एक
 वात० ..... १२६
- ७३ जोले लोगा हुं रडुं तुम जला
 हांसा० ..... १२७
- ॥ १७ ॥ कान्हारा रागमां गवातां पदो ॥
 ३५ करे जारे जारे जारे जा. ५०
 ६२ दरिसन प्रानजीवन मोहे दीजें. १५०
- ॥ १८ ॥ बिहाग रागमां गवातां पदो ॥
 २७ लघुता मेरे मन मानी, लइ गुरु० २४१
 ६१ पीया पीया पीया, बोल मत० ३१३
- ॥ १९ ॥ मारु रागमां गवातां पदो ॥
 १६ निशदिन जोछं तारी वाटमी. २६
 ३० मनसा नट नागरसूं जोरी हो. ६३

(१७)

पदांक.	पदनां	नामो.	पृष्ठांक.
४१	पीया विनु सुद्ध बुद्ध जूली हो.		६७
४७	मायमी मुने निरपख किणही न		७०
६२	पीया विन सुधबुद्ध खूंदी हो.		१०३
६३	व्रजनार्थसैं सुनाथ विण.		१०५
७१	अनंत अरूपी अविगत		
	सासतो हो.	...	१२३
७३	निःस्पृह देश सोहामणो.		१४२
९१	वारो रे कोइ परधर रमवानो		
	ढाल.	.. ....	१५७
१	पिया परधर मत जावो रे		१७६
२	पिया निज महेल पधारो रे.		१७९
३	सुअप्पा आप विचारो रे.		१९१
४	बंध निज आप उदीरत रे.		१९३

पदांक.   पदनां   नामो.   पृष्ठांक.

॥ २० ॥ श्रीरागमां गवातां पदो ॥

३१ कित जानमते हो प्राननाथ. ५२

॥ २१ ॥ जंगला काफी रागमां गवातां पदो ॥

४८ जगमें नहीं तेरा कोई. २६०

४९ जूही जूही जगतकी माया. २६३

॥ २२ ॥ जयजयवन्ती रागमां गवातां पदो ॥

३९ तरसकी जइ दइ कौ दइकी ० ६६

५२ मेरे प्रान आनंदघन. ८८

६१ मेरीसुं तुमते जु कहा, दूरीके ० १०२

७९ ऐसी कैसी घरवसी. १३६

॥ २३ ॥ मादकोश रागमां गवातां पदो ॥

६९ पूरव पुण्य उदय करी चेतन,

नीका ०

....

....

३३७

(१९)

- पदांक.   पदनां   नामो.   पृष्ठांक.
- ॥ २४ ॥ काफी रागमां गवातां पदो ॥
- ८५ वारी हुं बोलने मीठने. १४६
- १०२ ए जिनके पाय लाग रे, तुने क० १७७
- ५ मति मत एम विचारो रे. १९६
- ६ अकल कला जगजीवन तेरी. १९८
- ७ जौलौं तत्त्व न सूज पने रे. २००
- ८ आत्म परमात्म पद पावे. २०२
- ९ अरज एक घवडीचा स्वामी. २०५
- ४३ जौलौं अनुभव ज्ञान, घटमें० २८१
- ४४ अकथ कथा कुण जाणे हो, तेरी० २८३
- ४५ अलख लख्या किम जावे हो. २८५
- ॥ २५ ॥ नट रागमा गवाता पदो ॥
- ५३ सारा दिख लगा है, वसीवारेसूं. ९०
- १०६ किन गुन जयो रे उदासी जमरा. १८३

(२०)

पदांक.	पदनां	नामो.	पृष्ठांक.
॥ २६ ॥	काफी होरीमां गवातां पदो ॥		
४६	अनुन्नव मित्त मिलाय दे मोकुं.	२८६	
४७	एरि मुख होरी गावो री.	२८७	
॥ २७ ॥	मल्लार रागमां गवातां पदो ॥		
५६	ध्यानघटा घन ठाए, सु देखो०	३१०	
६०	मत जावो जोर बिहोर.	३११	
॥ २८ ॥	सोरठ रागमां गवातां पदो ॥		
१७	होराने क्युं मारे ठे रे.	२८	
४६	कंचन वरण नाह रे, मुने कोय०	८३	
६०	महोटी वहूयें मन गमतुं कीधुं.	१५५	
६३	मुने महारा नाहलीयाने		
	मलवानो०	१६०	
६४	निराधार केम मूकी, श्याम मुने०	१६१	
१०	आतम ध्यान समान जगतमें.	२६४	

(११)

पदांक.   पदनां   नामो.   पृष्ठांक.

- ५१ प्रभु मेरो मनको हृदयको न माने. १९७
 ५२ तारो जी राज तारो जी राज. १९९
 ५३ आवो जी राज आवो जी राज. २०१
 ५४ गढ गिरनार रूको लागे ठे जी. २०३
 - ५१ क्या तेरा क्या मेरा २४३
 ॥ १९ ॥ वसंत रागमा गवातां पदो ॥
 ५७ प्यारे आय मिलो कहायेंतें जात. ९७
 ६४ अब जागो परमगुरु ११०
 ७० ठविले लालन नरम कहे. १२१
 ७४ या कुबुद्धि कुमरी कौन जात. १२९
 ७५ लालन विन मेरो कुन हवाव. १३१
 ७६ प्यारे प्रानजीवन एसाच जान. १३२
 १०७ तुम ज्ञान विज्ञो फूली वसंत. १७४

पदांक. पदनां नामो. पृष्ठांक.

॥ ३० ॥ धमाल रागमां गवातां पदो ॥

५१ चाहुंकी राति कातीसी वहे. ७६

७६ सलूणे साहेव आवेंगे मेरे० १४७

७७ विवेकी वीरा सह्यो न परे. १४८

७७ पूढीयें आली खबर नहीं. १४९

॥ ३१ ॥ सोयणी रागमां गवातां पदो ॥

५५ अनुभव ज्योति जगी ठे. ३०५

५६ सरण तिहांरे गही ठे. ३०६

॥ ३२ ॥ केरवा रागमां गवातां पदो ॥

१०३ प्रभु नज ले मेरा दिल राजी. १७७

१५ अखीयां सफल नइ, अलि

निरखत०

....

२१५

(२३)

५७ समज परी मोहे समज परी,

जग० ..... ३०७

५८ हारे चित्तमें धरो प्यारे,

चित्तमें धरो० . . . ३०८

॥ ३३ ॥ साखीमां बोलाता दोहा ॥

६ आतम अनुभव रसिकको. ९

७ जग आशा जंजीरकी. ११

८ आतम अनुभव फूलकी. १४

१२ कुचुझि कुवजा कुटिल गति. २०

६० राम ससी तारा कला. ११२

७० आतम अनुभव रस कथा. १२१

९० अणजोवंता लाख, जोवे तो० १५५

॥ ३४ ॥ देशीओमां गवातां पदो ॥

(५)

देत पहोरीयां घरीय घाउ रे ॥
क्या ० ॥ १ ॥

इंद्र चंद्र नागिंद्र मुनिंद्र चले,
कोण राजापति साह राज रे ॥
जमत जमत जवजलधि पायके,
जगवंत जन विन जाउ नाउ रे ।

क्या ० ॥ २ ॥

कहा विलंब करे अब बाउरे, ॥
तरी जवजलनिधि पार पाउ रे,
आनंदघन चेतनमय मूरति,
शुद्ध निरंजन देव ध्याउ रे क्या ०

(३)

॥ पद बीजुं ॥

॥ राग वेलावल ॥ एकताली ॥

रे घरियारे बाजरे,

मत घरीय वजावे ॥

दर सिर बांधत पाघरी,

तुं क्या घरीय वजावे ॥ रे० ॥ १॥

केवल काल कला कले,

वे तुं अकल न पावे ॥

अकल कला घटमें घरी,

मुज सो घरी जावे ॥ रे० ॥ २॥

आतम अनुभव रस जरी,

यामें और न मावे ॥

आनंदघन अविचल कला,
विरला कौइ पावे ॥ रे० ॥ ३ ॥

॥ पद त्रीजुं ॥ राग वेलावल ॥

जीय जाने मेरी सफल घरी री ॥

जीय० ॥ ए आंकणी ॥

सुत वनिता धन यौवन मातो,

गर्भ तणी वेदन विसरी री ॥

जीय० ॥ १ ॥

पनको राज साच करी माचत,

(५)

राचत ठांइ गगन बदरी री ॥
आइ अचानक काल तोपची,
गहेगो ज्युं नाहर बकरी री ॥
जीय० ॥ २ ॥

अतिही अचेत कतुचेततनांदि,
पकरी टेक हारिल लकरी री ॥
आनंदघन हीरो जन ठांमी,
नर मोह्यो माया ककरी री ॥
जीय० ॥ ३ ॥

॥ पद चोथुं ॥ राग वेलावल

सुहागण जागी अनुभव प्रीत ॥

सुहा० ॥ ए आंकणी ॥

निंद अज्ञान अनादिकी,

मिट गइ निज रीत ॥ सु० ॥ १ ॥

घट मंदिर दीपक कीयो,

सहज सुज्योति सरूप ॥

आप पराइ आपही,

गानत वस्तु अनूप ॥ सु० ॥ २ ॥

कहा दिखावुं औरकुं,

कहा समजानुं जोर ॥

तीर अचूक है प्रेमका,

(७)

लागे सो रहे ठोर ॥ सु० ॥ ३ ॥
नादविलुप्तो प्राणकुं,
गिने न तृण मृग लोय ॥
आनंदधन प्रभु प्रेमकी,
अकथ कहानी कोय ॥ सु० ॥ ४ ॥

॥ पद पांचसुं ॥ राग आशावरी ॥
अवधू नट नागरकी वाजी,
आणे न वांछण काजी ॥ अ० ॥
ए आंकणी ॥

थिरता एक समयमें ठाने,

उपजे बिणसे तबही ॥

जलट पलट ध्रुवसत्ता राखे,

या हम सुनीन कबही ॥ अ० ॥ १ ॥

एक अनेक अनेक एक फुनी,

कुंडल कनक सुजावे ॥

जलतरंग घटमाटी रविकर,

अगनित ताहि समावे ॥ अ० ॥ २ ॥

है नांही है वचन अगोचर,

नय प्रमाण सत्तजंगी ॥

निरपख होय लखे कोइ विरला,

क्या देखे मत जंगी ॥ अ० ॥ ३ ॥

(६)

सर्वमयी सरवंगी माने,
न्यारी सत्ता जावे ॥

आनंदघन प्रभु वचन सुधारस,
परमारथ सो पावे ॥ अ० ॥ ४ ॥

॥ पद ठहुं ॥ साखी ॥
आत्म अनुभव रसिकको,
अजब सुन्यो विरतंत ॥

तिर्वेदी वेदन करे,
वेदन करे अनंत ॥ १ ॥

॥ राग रामग्री ॥
माहारो बाबुडो संन्यासी,

देह देवल मठवासी ॥ मा० ॥ १ ॥
ए आंकणी ॥

इमा पिंगला मारग तज योगी,
सुखमना घर वासी ॥

ब्रह्मरंध्र मधी आसन पूरी बाबु,
अनहद तान बजासी ॥ मा० ॥ २ ॥

यम नियम आसन जयकारी,
प्राणायाम अज्यासी ॥

प्रत्याहार धारणा धारी,

ध्यान समाधि समासी ॥ मा० ॥ ३ ॥

मूल उत्तरगुण मुद्रा धारी,

(११)

पर्यकासन वासी ॥

रेचक पूरक कुंजक सारी,

मन इन्द्रिय जयकासी ॥ मा ० ॥ ४ ॥

थिरता जोग युगति अनुकारी,

आपो आप विमासी ॥

आत्म परमात्म अनुसारी,

सीजे काज समासी ॥ मा ० ॥ ५ ॥

॥ पद सातमुं ॥ साखी ॥

जग आशा जंजीरकी,

गति उलटी कुल मोर ॥

ऊकस्यो धावत जगतमें,
रहे बूटो इक ठोर ॥ १ ॥

॥ राग आशावरी ॥

अवधू क्या सोवे तन मठमें,
जाग विलोकन घटमें॥अवधू०॥

ए आंकणी ॥

तन मठकी परतीत न कीजें,
ढहि परे एक पलमें ॥

हलचल मेटि खबर ले घटकी,
चिह्नेरमता जलमें॥अवधू०॥१॥

मठमें पंच नूतका वासा,

सासा धूत खवीसा ॥
 गिन गिन तोही गहनकुं चाहि,
 समजे न बौरा सीसा ॥ अवधू ० २॥
 शिर पर पंच वसे परमेश्वर,
 घटमें सूखम बारी ॥
 आप अज्यास लखे कोइ विरला,
 निरखे धूकी तारी ॥ अवधू ० ॥ ३॥
 आशा मारी आसन घर घटमें,
 अजपा जाप जपावे ॥
 आनंदघन चेतनमय मूरति,
 नाथ निरंजन पावे ॥ अवधू ० ॥ ४॥

॥ पद आठमुं ॥ साखी ॥

आतम अनुभव फूलकी,
नवली कोउ रीत ॥

नाक न पकरे वासना,
कान ग्रहे न प्रतीत ॥ १ ॥

॥ राग धन्याश्री अथवा सारंग ॥

अनुभव नाथकुं क्युं न जगावे ॥

ममता संग सो पाय अजागल,

अनर्ते दूध डहावे ॥ अ० ॥ १ ॥

मैरे कहेतें खीज न कीजे,

तुं ऐसीही सीखावे ॥

(१५)

बहोत कहेतें लागत ऐसी,
अंगुली सरप दिखावे॥अ०॥१॥
औरनके संग राते चेतन,
चेतन आप बतावे ॥
आनंदघनकी सुमति आनंदा,
सिद्ध सरूप कहावे ॥ अ०॥ ३ ॥

॥ पद नवमुं ॥ राग सारंग ॥
'नाथ निहारो आपमतासी,
बंचक शठ संचकसी रीतें,
खोटो खातो खतासी॥नाथ०॥१॥

आप विगुंचण जगकी हासी,
सियानप कौन बतासी ॥

निजजन सुरिजन भेला ऐसा,
जैसा दूध पतासी ॥ नाथ ० ॥ १ ॥

ममता दासी अहितकरी हर वि-
धि, विविध जांति संतासी ॥

आनंदघन प्रभु विनति मानो,
और न हितु समतासी ॥ नाथ ० ॥ ३ ॥

॥ पद दशमं ॥ राग टोडी ॥

परम नरममति और न आवे ॥ प ० ॥

(१७)

मोहन गुन रोहन गति सोहन,
मेरी वैरन ऐसैं निठुर लिखावे
॥ परम० ॥ १ ॥

चेतन गात मनात न एतैं,
भूल वसात जगात बढावे ॥
कोउ न दूती दलाव विसीठी,
पारखी प्रेम खरीद बनावे
॥ परम० ॥ २ ॥

जांघ उधारी अपनी कहा एते,
विरहजार निस मोही सतावे ॥
एती सुनी आनंदघन नावत,

और कहा कोउ डुंड बजावे

॥ परम० ॥ ३ ॥

॥ पद अंगीआरमुं ॥

। राग मालकोश वेलावल, टोडी।

आतम अनुभव रीति वरीरी ॥

आ० ॥ ए आंकणी ॥

मोर बनाए निज रूप निरुपम,

तिष्ठन रुचिकर तेग धरीरी ॥

आतम० ॥ १ ॥

टोप सन्नाह शूरको बानो,

(१६)

एकतारी चोरी पहिरीरी ॥
सत्ता थलमें मोह विदारत,
ऐ ऐ सुरिजन मुह निसरीरी ॥

आतम० ॥ २ ॥

केवल कमला अपठर सुंदर,
गान करे रस रंग जरीरी ॥
जीत निशान वजाइ विराजे,
आनंदघन सर्वंग धरीरी ॥

आतम० ॥ ३ ॥

॥ पद वारसुं ॥ साखी ॥

कुबुद्धि कुबजा कुटिल गति,

सुबुद्धि राधिका नारी ॥

चोपर खेले राधिका,

जीते कुबजा हारी ॥ १ ॥

॥ राग रामग्री ॥

खेले चतुर्गति चौपर ॥ प्रानी मेरो

खेले ० ॥ ए आंकणी ॥

नरद गंजीफा कौन गिनत है,

माने न लेखे बुद्धिवर ॥ प्रा ० ॥ १ ॥

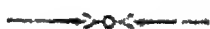
राग दोष मोहके पासे,

(११)

आप बनाए हितकर ॥
जैसा दाव परे पासेका,
सारी चलावे खीलकर ॥ प्रा० ॥ १ ॥
पांच तलें है दूआ जाइ,
अका तलें है एका ॥
सब मिल होत बराबर लेखा,
यह विवेक गिनवेका ॥ प्रा० ॥ ३ ॥
चउराशी माचे फिरे नीली,
त्याह न तोरी जोरी ॥
लाल जरद फिरे आवे घरमें,
कबहुक जोरी विठोरी ॥ प्रा० ॥ ४ ॥

जाव विवेकके पाउ न आवत,
तव लग काची बाजी ॥

आनंदघन प्रभु पाउ देखावत,
तो जीते जीय गाजी ॥प्रा०॥५॥

॥ पद तेरसुं ॥ राग सारंग ॥

अनुभव हम तो रावरी दासी

॥ अनु० ॥

आइ कहाँतैं माया ममता,

जानुं न कहाँकीवासी ॥अनु०॥१॥

रीज परें वाके संग चेतन,

(२३)

तुम क्युं रहत उदासी ॥
वरज्यो न जाय एकांत कंतको,
लोकमें होवत हांसी॥अनु०॥१॥
समजत नांही निवुर पति एती,
पेल एक जात ठमासी ॥

आनंदघन प्रभु घरकी समता,
अटकली और लवासी॥अनु० ३॥

॥ पद चौदसुं ॥ राग सारंग ॥
अनुभव तुं है हेतु हमारो
॥ अनु० ॥ ए आंकणी ॥

आय उपाय करो चतुराइ,
औरको संग निवारो ॥ अ० ॥ १ ॥

तृष्णा राम ज़ांडकी जाइ,
कहा घर करे सवारो ॥

शठ ठग कपट कुटुंबही पोखै,
मनमें क्युं न विचारो (पाठांतर)
उनकी संगति वारो ॥ अ० ॥ २ ॥

कुलटा कुटिल कुबुद्धि संग खे-
लकै, अपन पत क्युं हारो ॥

आनंदघन समता घर आवे,
वाजे जीत नगारो ॥ अ० ॥ ३ ॥

(२५)

॥ पद पंदरसुं ॥ राग सारंग ॥
मेरे घट ग्यान जानु जयो जोर ॥
मेरे ० ॥

चेतन चकवा चेतन चकवी,
जागो विरहको सोर ॥ मेरे ० ॥ १ ॥
फैली चिहुं दिस चतुरा जावरुचि,
मिठ्यो जरम तम जोर ॥
आपकी चोरी आपही जानत,
और कहत न चोर ॥ मेरे ० ॥ २ ॥
अमल कमल विकच जये नूतल,
मंद विषय शशिकोर ॥

(१८)

आनंदघन प्रभु आवशे,
सेजमी रंग रोला ॥निश०॥ ५॥

॥ पद सत्तरमुं ॥ राग सौरठ ॥
गोराने क्युं मारे ठे रे,
जाये काढ्या डेण ॥
गोरो ठे महारो बालो जोलो,
बोले ठे अमृत वेण ॥गोरा०॥ १॥
लेय लकुटियां चावण लागो,
अब कांइ फूटां ठे नेण ॥
तुं तो मरण सिराणें सूतो,

(३९)

रोटी देशे कोण ॥ गेरा ० ॥ २ ॥
पाच पचीश पचासां उपर,
बोले वे सुधां वेण ॥
आनंदघन प्रभु दास तिहारो,
जनम जनमके सेण ॥ गेरा ० ॥ ३ ॥

॥ पद अठारसुं ॥

॥ राग मालकोश, रागणी गोडी ॥
रीसानी आप मनावो रे,
विच वसीठ न फेर ॥ रीसा ० ॥
सौदा अगम है प्रेमका रे,

परख न बूझे कोय ॥

ले दे वाही गम पडे प्यारे,
और दलाल न होय॥रीसा०।१

दो बातां जीयकी करो रे,
मेटो मनकी आंठ ॥

तनकी तपत बूझाइये प्यारे,
वचन सुधारस बांटा॥रीसा०॥२॥

नेक नजर निहारीये रे,
उजर न कीजे नाथ ॥

तनक नजर मुजरे मले प्यारे,
अजर अमर सुख साथ॥री०।३।

(३१)

निसि अंधियारी घनघटा रे,
पाउं न वाटके फंद ॥

करुणा करो तो बहुं प्यारे,
देखुं तुम मुखचंद ॥रीसा ० ॥४॥

प्रेम जहां डविधा नहीं रे,
मेढ कुराहित राज ॥

आनंदघन प्रभु आय विराजे,
आपही समता सेज ॥रीसा ० ॥५॥

। पद जगणीशमुं। राग वेलावल।
खल नारी तुं बनी चावरी,

(३२)

पिया जागे तुं सोवे ॥

पिया चतुर हम निपट अग्यानी,
न जानु क्या होवे ॥ छल ० ॥ १ ॥
आनंदघन पिया दरस पियासैं,
खोल घूंघट मुख जोवे ॥ छ ० ॥ २ ॥

॥ पद वीशमुं ॥

॥ राग गोडी, आशावरी ॥

आज सुहागन नारी, अवधू
आज ० ॥ ए आंकणी ॥
मेरे नाथ आप सुध लीनी,

कीनीनिज अंगचारी॥अ०॥१॥
 प्रेम प्रतीत राग रुचि रंगत,
 पहिरे जीनी सारी ॥
 महिंदी नक्ति रंगकी राची,
 जाव अंजन सुखकारी॥अ०॥२॥
 सहज सुजाव चूरी मैं पेनी,
 धिरता कंकन ज़ारी ॥
 ध्यान ज़रवसी ज़रमें राखी,
 पिय गुनमात्र आधारि॥अ०॥३॥
 सुरत सिंदूर मांग रंग राती,
 निरतें वेनी समारी ॥

उपजी ज्योत उद्योत घट त्रिचु-
वन, आरसी केवल कारी ॥

अ० ॥ ४ ॥

उपजी धुनी अजपाकी अनदद,
जीतनगारे वारी ॥

ऊडी सदा आनंदघन बरखत,
बिन मोर एकनतारी ॥ अ० ॥ ५ ॥

॥ पद एकवीशमुं ॥ राग गोमी ॥

निशानी कहा बतावुं रे,

तेरो अगम अगोचर रूप ॥

निशानी० ॥ ए आंकणी ॥

(३५)

रूपी कहुं तो कहु नहीं रे,
बंधे कैसे अरूप ॥

रूपारूपी जो कहुं प्यारे,
ऐसे न सिद्ध अनुप ॥ निशा ०।१।

शुद्ध सनातन जो कहुं रे,
बंध न मोक्ष विचार ॥

न घटे संसारी दशा प्यारे,
पुण्य पाप अवतार ॥ निशा ०।२।

सिद्ध सनातन जो कहुं रे,
उपजे विनसे कौन ॥

उपजे विनसे जो कहुं प्यारे,

नित्य अवाधितगौन ॥ नि० ॥ ३ ॥
 सर्वांगी सब नयधनी रे,
 माने सब परमान ॥
 नयवादी पद्मो ग्रही प्यारे,
 करे लराइ गान ॥ निशा ० ॥ ४ ॥
 अनुजव अगोचर वस्तु हे रे,
 जाणवो इह इलाज ॥
 कहन सुननको कबु नहीं प्यारे,
 आनंदघन महाराज ॥ नि० ॥ ५ ॥
 ॥ पद बावीशमुं ॥ राग गोडी ॥
 विचारी कहा विचारे रे,

(३७)

तेरो आगम अगम अथाह

॥ वि० ॥ ए आंकणी ॥

विनु आधे आधा नहीं रे,

विन आधेय आधार ॥

सुरगी विन इंडा नहीं प्यारे,

या विन सुरगकी नार ॥ वि० ॥ १ ॥

चुरटा बीज विना नहीं रे,

बीज न चुरटा टार ॥

निसि विन दिवस घटे नहीं प्यारे,

दिन विन निसि निरधार ॥ वि० ॥ २ ॥

सिद्ध संसारी विन नहीं रे,

सिद्ध बिना संसार ॥

करता बिन करनी नहीं प्यारे,
बिन करनी करतार ॥ वि० ॥ ३ ॥

जनम मरण बिना नहीं रे,
मरण न जनम विनाश ॥

दीपक बिन परकाशता प्यारे,
बिन दीपक परकाश ॥ वि० ॥ ४ ॥

आनंदघन प्रभु वचनकी रे,
परिणति धरो रुचिवंत ॥

शाश्वत ज्ञाव विचारके प्यारे,
खेलो अनादि अनंत ॥ वि० ॥ ५ ॥

(३७)

॥ पद त्रेवीशमुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

अवधू अनुभवकलिका जागी,
मति मेरी आतम समरन लागी

॥ अ० ॥ ए आंकणी ॥

जाये न कबहु उर ढिग नेरी,
तेरी विनता बेरी ॥

माया चेरी कुटुंब करी हाये,
एक डेढ दिन घेरी ॥ अ० ॥ १ ॥

जरा जनम मरन वस सारी,
असर न डुनिया जेती ॥

देढबकाय न वागमें मीयां,
किस पर ममता एती ॥ अ० ॥ १॥
अनुजव रसमें रोग न सोगा,
लोकवाद सब मेटा ॥

केवलअचल अनादिअबाधित,
शिव शंकरका जेटा ॥ अ० ॥ ३॥
वर्षा बुंद समुद्र समानी,
खबर न पावे कोइ ॥

आनंदघन व्है ज्योति समावे
अलख कहावे सोइ ॥ अ० ॥ ४॥

(४१)

॥ पद चोवीशमुं ॥ राग रामग्री ॥
मुने महारो कव मिलसे

मनमेखू ॥ सु० ॥

मनमेखु विण केलि न कलीए,
वाले कवल कोइ वेखू ॥ १ ॥

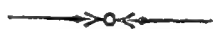
आप मिल्याथी अंतर राखे,
सुमनुप्य नहीं ते लेखू ॥

आनंदघन प्रभु मन मलीया
विण, को नवि विलगे चेखू ॥

॥ पद पचीशमुं ॥ राग रामग्री ॥
क्यारे मुने मिलसे महारो संत

(४५)

सनेही ॥ क्यारे ० ॥ टेक ॥
संत सनेही सूरिजन पाखे,
राखे न धीरज देही ॥ क्यारे ० ॥ १ ॥
जन जन आगल अंतरगतनी,
वातडली कहुं केही ॥
आनंदघन प्रभु वैद्य वियोगें,
किम जीवे मधुमेही ॥ क्या ० ॥ २ ॥

॥ पद षवीशमुं ॥ राग आशावरी ॥
अवधू क्या मागुं गुनहीना,
वे गुन गनिन प्रवीना ॥ अ ० ॥
ए आंकणी ॥

(४३)

गाय न जानुं वजाय न जानुं,
न जानुं सुर जेवा ॥

रीज न जानुं रीजाय न जानुं,
न जानुं पदसेवा ॥ अ० ॥ १ ॥

वेद न जानुं किताब न जानुं,
जानुं न लठन वंदा ॥

तरकवाद विवाद न जानुं,
न जानुं कविफंदा ॥ अ० ॥ २ ॥

जाप न जानुं जुवाव न जानुं,
न जानुं कविवाता ॥

जाव न जानुं जगति न जानुं,

(४४)

जानुं न सीरा ताता ॥ अ० ॥ ३ ॥
ग्यान न जानुं विग्यान न जानुं,
न जानुं न जनामा ॥ पाठांतरा ॥
न जानुं पदनामा ॥

आनंदघन प्रचुके घरद्वारे,
रटन करुं गुणधामा ॥ अ० ॥ ४ ॥

॥ पद सत्तावीशमुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

अवधू राम राम जग गावे,
विरला अलख लखावे ॥ अ० ॥

ए आंकणी ॥

(४५)

मतवाला तो मतमें माता,
मठवाला मठराता ॥

जटा जटाधर पटा पटाधर,
ठता ठताधर ताता ॥ अ० ॥ १ ॥

आगम पढि आगमधर थके,
मायाधारी ठके ॥

डनियादार डनिसें लागे,
दासासब आशाके ॥ अ० ॥ २ ॥

बहितराम मूढा जग जेता,
मायाके फंद रहेता ॥

घट अंतर

ब्रह्म अग्नि परजाती ॥

तन जाठी अवटाइ पीये कस,
जागे अनुभव लाती ॥

आशा० ॥ ३ ॥

अगम पीयाळा पीयो मतवाळा,
चिह्नी अध्यात्म वासा ॥

आनंदघन चेतन व्हे खेले,
देखे लोक तमासा ॥

आशा० ॥ ४ ॥

॥ पद जंगणत्रीशमुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

(४९)

अवधू नाम हमारा राखे,
सो परम महा रस चाखे ॥

अ० ॥ ए आंकणी ॥

नहीं हम पुरुषा नहीं हम नारी,
वरन न ज्ञात हमारी ॥

जाति न पांति न साधन साधक,
नहीं हम लघु नहीं ज़ारी ॥

अ० ॥ १ ॥

नहीं हम ताते नहीं हम सीरे,
नहीं दीर्घ नहीं गेटा ॥

नहीं हम जाइ नहीं हम जगिनी,

नहीं हम बाप न बेटा ॥ अ० ॥ १ ॥
नहीं हम मनसा नहीं हम शब्दा,
नहीं हम तरणकी धरणी ॥
नहीं हम जेख, जेखधर नांही,
नहीं हम करता करणी ॥ अ० ॥ ३ ॥
नहीं हम दरसन नहीं हम पर-
सन, रस न गंध कबु नांही ॥
आनंदघन चेतनमय मूरति,
सेवकजन बली जाही ॥ अ० ॥ ४ ॥

॥ पद त्रीशमुं ॥ राग आशावरी ॥
साधो जाइ समता रंग रमीजें,

(५१)

अवधू ममता संग न कीजें ॥

सा० ॥ ए आंकणी ॥

संपत्ति नांहि नांहि ममतामें,
ममतामां मिस मेटे ॥

खाट पाट तजी लाख खटाउ,

अंत खाखमें लेटे ॥ सा० ॥ १ ॥

धन धरतीमें गाडे बौरे,

धूर आप मुख द्यावे ॥

मूषक साप होवेगो आखर,

तातें अलवि कदावे ॥ सा० ॥ २ ॥

समता रतनागरकी जाइ,

(५२)

अनुभव चंद सुजाइ ॥
कालकूट तजी जावमैं श्रेणी,
आप अमृत ले आइ॥सा०॥३॥
लोचन चरन सहस चतुरानन,
इनतैं बहुत डराइ ॥
आनंदघन पुरुषोत्तम नायक,
हित करी कंठ लगाइ॥सा०॥४॥

॥ पद एकत्रीशमुं ॥ श्रीराग ॥
कित जानमतैं हो प्राननाथ,
इत आय निहारो घरको साथ ॥
कित० ॥ २ ॥

(५३)

उत माया काया कवन जात,
यहु जड तुम चेतन जग

विख्यात ॥

उत करम जरम विषवेलि संग,
इत परम नरम मति मेलि रंग ॥

कित ० ॥ ३ ॥

उत काम कपट मद मोह मान,
इत केवल अनुभव अमृत पान ॥
आलि कहे समता उत दुःख अ-
नंत, इत खेले आनंद घन वसंत ॥

कित ० ॥ ३ ॥

॥ पद बन्नीशसुं ॥ राग सामेरी ॥
 नितुर जये क्युं ऐसैं, पीया तुम ॥
 नितुर ० ॥ ए आंकणी ॥
 में तो मन वच क्रम करी राजरी,
 राजरी रीत अनेसे ॥ नि० ॥ १० ॥
 फूले फूले जमर कैसी जांजरी ज-
 रतहुं, निवहे प्रीत क्युं ऐसैं ॥
 में तो पीयुतें ऐसी मखि आली,
 कुसुम वास संग जैसे ॥ नि० ॥ ११ ॥
 ऐंठी जान कहा परे एती,
 नीर निवहीयें जैसे ॥

गुन अवगुन न विचारो आनं-
दधन, कीजीयें तुम तैसैं॥नि०।३।

॥ पद तेत्रीशमुं ॥ राग गोडी ॥
मिलापी आन मिलावो रे,
मेरे अनुभव मीठडे मित्त॥मि०॥
चातक पीज पीज रटे रे,
पीज मिलाव न आन ॥
जीव पीवन पीज पीज करे प्यारे,
जीज नीज आन ए आन॥मि० १
डुखीयारी निसदिन रहुं रे,

फिरुं सब सुधबुध खोय ॥
तन मनकी कबहु लहुं प्यारे,
किसें दिखाउं रोय ॥ मि० ॥१॥
निसि अंधारी मुहि हसे रे,
तारे दांत दिखाय ॥
जादो कादो मैं कीयो प्यारे,
असुअन धार वहाय ॥ मि० ॥३॥
चित्त चातक पीज पीज करे रे,
प्रणमे दो कर पीस ॥
अबलाशुं जोरावरी प्यारे,
एती न कीजे रीस ॥ मि० ॥ ४ ॥

आतुर चातुरता नहीं रे,
 सुनि समता ठुंका वात,
 आनंदघन प्रभु आय मिले प्या-
 रे, आज घरे हर जात ॥ मि० ॥ ७ ॥

॥ पद चोत्रीशमुं ॥ राग गोडी ॥
 देखो आली नट नागरको सांग ॥
 दे० ॥

औरही और रंग खेलत तातें,
 फीका लागत अंग ॥ दे० ॥ १ ॥
 औरह तो कहा दीजे बहुत कर,
 जीवित है इह ढंग ॥

मैरो और विच अंतर एतो,
जैतो रूपें रंग ॥ दे० ॥ १ ॥
तनु सुध खोय घूमत मन ऐसैं,
मानुं कबुइक खाइ जंग ॥
एते पर आनंदघन नावत,
और कहा कोउ दीजें संग ॥
दे० ॥ ३ ॥

॥ पद पांत्रीशमुं ॥

॥ राग दीपक अथवा कान्हरो ॥
करे जारे जारे जारे जा ॥ करे० ॥

(५९)

सजि सणगार बनाये जूखन,
गइ तव सूनी सेजा ॥ करे ० ॥ १ ॥
विरहव्यथा कतु ऐसी व्यापती,
मानुं कोइ मारती बेजा ॥
अंतक अंत कहालुं लेगो प्यारे,
चाहे जीव तुं ले जा ॥ करे ० ॥ २ ॥
कोकिल काम चंद्र चूतादिक,
चेतन मत है जेजा ॥
नवल नागर आनंदघन प्यारे,
आइ अमित सुख दे जा ॥
करे ० ॥ ३ ॥

॥ पदवत्रीशमुं ॥

॥ राग मावसिरि ॥

वारे नाह संग मेरो,

युंही जोवन जाय ॥

ए दिन हसन खेलनके सजनी,
रोते रेन विहाय ॥ वारे० ॥१॥

नग न्रूषणसें जरी जातरी,

मोतन कबु न सुहाय ॥

इक बुद्ध जीयमें ऐसी आवत है,
लीजेरी विष खाय ॥ वारे० ॥२॥

ना सोवत हे लेत जसास न,

मनहीमें पिठताय ॥

योगिनी हुयकें निकसूं घरतें,
आनंदघन समजाय ॥ वारे ०।३।

॥ पद साडत्रीशमुं ॥

॥ राग वेलावल ॥

ता जोगें चित्त द्याजं रे

वहाला ॥ ता ० ॥

समकित दोरी शील लंगोटी,

घुलघुल गांठ घुलाजं ॥

तत्त्वगुफामें दीपक जोजं,

नट नागरसूं जोरी सखी हम,
और सबनसों तोरी हो॥म०१॥

लोक लाजसूं नांही न काज,
कुल मरयादा ठोरी हो ॥

लोक बटाउ हसो बिरानो,
अपनो कहत न कोरी हो॥म०१॥

मात तात अरु सज्जन जाति,
वात करत है जोरी हो ॥

चाखे रसकी क्युं करी बूटे,
सुरिजन सुरिजन टोरी हो

॥ म० ॥३॥

(६५)

औरहनो कहा कहावत औरपें,
नांहि न कीनी चोरी हो ॥
काठ कठयो सो नाचत निवहे,
औरचाचर चरं फोरी हो

॥ म० ॥ ४ ॥

ज्ञानसिंधू मथित पाइ,
प्रेमपीयूष कटोरी हो ॥
नौदत आनंदघन प्रभु शशिधर,
देखत दृष्टि चकोरी हो ॥ म०।५।

॥ पद उगणचाखीशंभुं ॥

॥ राग जयजयवंती ॥

तरसकी जइ दइ कौ दइकी

सवारीरी, तीक्ष्ण कटाक्ष

बटा लागत कटारीरी ॥ तर० ॥ १ ॥

सायक लायक नायक प्राणको

पहारीरी, काजर काज न लाज

बाज न कहुं वारीरी ॥ तर० ॥ २ ॥

मोहनी मोहन ठग्यो जगत ठग

गारीरी, दीजीये आनंदघन

दाह हमारीरी ॥ तर० ॥ ३ ॥

(६७)

॥ पद चालीशमुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

मीठमो लागे कंतडो ने,

खाटो लागे लोक ॥

कंते विहूणी गोठडी,

तेरण मांहे पोक ॥ मी० ॥ १ ॥

कंतडामें कामण,

लोकडामें शोक ॥

एक ठामे केम रहे,

दूध कांजी थोक ॥ मी० ॥ २ ॥

कंत विण चउ गति,

(६७)

आणुं मानुं फोक ॥

उघराणी सिरु फिरड,

नाणुं तेजे रोक ॥ मी० ॥ ३ ॥

कंत विना मति मारी,

अहवाडानी बोक ॥

धोक द्युं आनंदघन,

अवरने ढोक ॥ मी० ॥ ४ ॥

॥ पद एकतालीशमुं ॥

॥ वेलावल अथवा मारु ॥

पीया बिनु सुद्ध बुद्ध नूली हो,

(६७)

आंख लगाइ दुःखमहेलके,
जरूखे जूली हो ॥ पीया ० ॥ १ ॥
हसती तबहु विरानीया,
देखी तन मन बीज्यो हो ॥
समजी तब एती कही,
कोइ नेहन कीज्यो हो ॥ पी ० ॥ २ ॥
प्रीतम प्राणपति विना,
प्रिया कैसें जीवे हो ॥
आन पवन विरहा दशा,
जुयंगम पीवे हो ॥ पीया ० ॥ ३ ॥
शीतल पंखा कुमकुमा,

चंदन कहा लावे हो ॥

अनल न विरहानल ये है,

तन ताप बढावे हो ॥पीया०॥४॥

फागुन चाचर इक निसा,

होरी सिरगानी हो ॥

मैरे मन सब दिन जरे,

तन खाख उडानी हो ॥ पी०॥५॥

समता महेल विराज है,

वाणी रस रेजा हो ॥

बलि जाउं आनंदघन प्रभु,

ऐसें निवुर नव्हेजा हो ॥पी०॥६॥

(७१)

॥ पद बेतालीशसुं ॥

॥ राग सारंग अथवा आशावरी ॥
अब हम अमर जये न मरेगे ॥

अव० ॥

या कारन मिथ्यात दीयो तज,
क्युं कर देह धरेगे ॥ अ० ॥ १ ॥
राग दोस जग बंध करत है,
इनको नाश करेंगे ॥

मियो अनंत कालतें प्रानी,
सो हम काल हरेगे ॥ अ० ॥ २ ॥
देह विनाशी हुं अविनाशी,

अपनी गति पकरेंगे ॥

नासी जासी हम थिर वासी,
चोखे व्हे निखरेंगे ॥ अ० ॥ ३॥

मख्यो अनंत वार बिन समज्यो,
अब सुख दुःख विसरेंगे ॥

आनंदघन निपट निकट अदर
दो, नहीं समरे सो मरेंगे ॥ अ० ॥

॥ पद त्रैतालीशमुं ॥ राग टोमी ॥
मेरी तुं मेरी तुं काहीं डरेरी । मे० ॥
कहे चेतन समता सुनी आखर,

(७३)

और डैढ दिन जूठ लरेरी ॥

मेरी० ॥ २ ॥

एती तो हुं जानुं निहचे,

रीरी पर न जराज जरेरी ॥

जब अपनो पद आप संभारत,
तब तेरे परसंग परेरी ॥ मेरी० ॥ १ ॥

औसर पाइ अध्यात्म शैली,
परमात्म निज योग धरेरी ॥

शक्ति जगावे निरुपम रूपकी,
आनंदघन मिलि केलि करेरी ॥

॥ मेरी० ॥ ३ ॥

॥ पद चुमाखीशमुं ॥ राग टोमी ॥

तेरी हुं तेरी हुं एती कहुंरी,

इन बातमें दगो तुं जाने,

तो करवत काशी जाय गहुंरी ॥

तेरी० ॥ १ ॥

वेद पुराण किताब कुरानमें,

आगम निगम कबु न लहुंरी ॥

वाचा फोर सिखाइ सेवनकी,

में तेरे रस रंग रहुंरी ॥

तेरी० ॥ २ ॥

मैरे तो तुं रंजी चहीये,

(७५)

औरके बोल में लाख सहुरी ॥
आनंदघन पिया वेग मिलो प्या-
रे, नहीं तो गंग तरंग बहुरी ॥
तेरी० ॥ ३ ॥

—>0<—
॥पद पीस्तालीशसुं॥ राग टोडी॥
ठगोरी जगोरी लगोरी जगोरी ॥
ए आंकणी ॥
'ममता माया आत्म ले मति,
अनुभव मेरी और दगोरी ॥
ठगो० ॥ २ ॥

(७६)

आत न तात न मात न जात न,
गात न वात न लागत गोरी ॥
मैरे सब दिन दरसन परसन,
तान सुधारस पान पगोरी ॥

ठगो० ॥ १ ॥

प्राननाथ विठरेकी वेदन,
पार न पावुं अथाग थगोरी ॥
आनंदघन प्रभु दर्शन औघट,
घाट उतारन नाव मगोरी ॥

ठगो० ॥ ३ ॥

॥ पद छेंतालीशमुं ॥ राग टोडी ॥
 चेतनचतुर चोगानलरीरी॥चे०॥
 जीत लै मोहरायको लसकर,
 मिसकर गंड अनाद धरीरी ॥
 चेतन० ॥ १ ॥

नागो काढल ताड ले डुसमन,
 लागे काचो दोय धरीरी ॥
 अचल अवाधितकेवलमनसुफ,
 पावे शिव दरगाह जरीरी ॥
 चेतन० ॥ २ ॥

और लराइ लरे सो वावरा,

(५७)

सूर पगडे नांजं अरीरी ॥

धरम मरम कहा बूजे न औरें,

रहे आनंदघन पद पकरीरी ॥

चेतन० ॥ ३ ॥

॥ पद सुडतालीशमुं ॥ राग टोडी ॥

पिय बिन निसदिन ऊरुं खरीरी ॥

पिय० ॥ ए आंकणी ॥

लहुडी वडीकी कहानी मिटाइ ॥

झारतें आंखे कवन टरीरी ॥

पिय० ॥ २ ॥

(५६)

पट झूखन तन जौक न उढे,
जावे न चोंकी जराजं जरीरी ॥
शिवकमला आली सुखनउ पा-
वत, कौन गिनत नारी अमरीरी ॥
पिय० ॥ २ ॥

सास उसास विसास न राखे,
नणदी निगोरी जोरी लरीरी ॥
और तबीब न तपत बुजावे,
आनंदघन पीयूष ऊरीरी ॥
पिय० ॥ ३ ॥

॥ पद अडतालीशमुं ॥

॥ राग मारु-जंगलो ॥

मायमी मुने निरपख किणही न
मूकी ॥ निरपख० ॥ माय० ॥

निरपख रहेवा घणुंही ऊरी,
धीमे निज मति फुंकी॥माय०।२।
योगीए मलीने योगण कीनी,
यतिए कीनी यतणी ॥

जगते पकडी जगताणी कीनी,
मतवाले कीनी मतणी॥माय०३॥
केणे मूकी केणे लुंची,

(७१)

केणे कैसें लपेटी ॥

एकपखो में कोइ न देख्यो,
वेदन किणही न मेटी॥माय०।३।

राम जणी रहीमान जणाइ,

अरिहंत पाठ पढाइ ॥

घर घरने हुं धंधे वलगी,

अलगीजीव सगाइ॥माय०।४॥

केणे ते थापी केणे उथापी,

केणे चलावी किण राखी ॥

केणे जगाडी केणे सूआडी,

कोइनुं कोइनविसाखी॥माय०५॥

(७५)

धींग डुबलने ठेलीजे,
ठींगे ठींगो वाजे ॥

अबला ते केम बोली शकीए,
बरु योशने राजे ॥ माय ० ॥६॥

जे जे कीधुं जे जे कराव्युं,
तेह कहेतां हुं लाजुं ॥

थोडे कहे घणुं प्रीबी लेजो,
घरशुं तीरथ नहीं बीजुं ॥ माय ० ७

आप वीती कहेतां रीसावे,
तेथी जोर न चाखे ॥

आनंदघनवाहालोबांहडीकाखे,

(७३)

तो बीजुं सघबुं पावे ॥

माय० ॥ ८ ॥

॥ पद उगणपचासमुं ॥

॥ राग सौरठ ॥

कंचन वरणो नाह रे,
मुने कोय मिलावो ॥ कं० ॥
अंजन रेखन आंख न जावे,
मंजन शिर पडो दाह रे ॥

मुने कोय० ॥ २ ॥

(७४)

कौन सेन जाने पर मनकी,
वेदन विरह अथाह ॥

थरथर धूजे देहडी मारी,
जिम वानर जरमाह रे ॥

मुने कोय ० ॥ १ ॥

देह न गेह न नेह न रेह न,
जावे न दूहा गाहा ॥

आनंदघन वालो बांहडी जाले,
निशदिन धरु उमाहा रे ॥

मुने कोय ० ॥ ३ ॥

---

(७५)

॥पद पचाससुं॥ राग धन्याश्री॥
अनुभव प्रीतम कैसे मनासी ॥
अनु० ॥

बिन निर्धन सधन बिन निर्मल,
समल रूप बतासी ॥ अनु०।१।
बिनमें शक्र तक्र फुनि बिनमें,
देखुं कहत अनासी ॥

विरज न विच आपा हितकारी,
निर्धन कूठ खतासी॥ अनु०।२॥
तोहि तूं मैरो मैंहि तुं तेरी,
अंतर काहें जनासी ॥

(७६)

आनंदघन प्रभु आन मिलावो,
नहितर करो धनासी॥अनु०।३।

॥ पद एकावनसुं ॥ राग धमाव ॥
जाड़की राति कातीसी वहे,
बतीय बिन बिन बीना ॥

॥ जाड़० ॥ २ ॥

प्रीतम सब ठबी निरखके हो,
पीउ पीउ पीउ कीना ॥
वाही बिच चातक करे हो,
प्राण हरे परवीना ॥जाड़०।५॥

(७७)

एक निसिं प्रीतम नांउंकी हो,
विसर गइ सुध नाउ ॥

चातक चतुर विना रही हो,
पीज पीज पीज पीज पाउ ॥
जाइं ॥ ३ ॥

एक समे आलापके हो,
कोने अडाने गान ॥
सुघर वपीहा सुर धरे हो,
देत है पीज पीज तान ॥
जाइं ॥ ४ ॥

रात विजाव विलात है हो,

उदित सुजाव सुज्ञान ॥

सुमता साच मते मिले हो,

आए आनंदघन मान ॥

जाइँ ॥ ५ ॥

॥ पद बावनसुं ॥

॥ राग जयजयवंती ॥

मेरे प्रान आनंदघन,

तान आनंदघन ॥

ए आंकणी ॥

मात आनंदघन,

(७७)

तात आनंदधन ॥

गात आनंदधन,

जात आनंदधन ॥ मे० ॥ १ ॥

लाज आनंदधन,

काज आनंदधन ॥

साज आनंदधन,

लाज आनंदधन ॥ मे० ॥ २ ॥

आज आनंदधन,

गाज आनंदधन ॥

नाज आनंदधन,

लाज आनंदधन ॥ मे० ॥ ३ ॥

॥ पद त्रेपनसुं ॥ राग सौरव
मुखतानी ॥ नटरागिणी ॥

॥ सहेली ॥

सारा दिल लगा है,
वंसीवारेसूं ॥ वंसीवारेसूं
प्रान प्यारेसूं ॥ सा० ॥
मोर मुकुट मकराकृतकुंडल,
पीतांबर पट्टवारेसूं ॥ सा० ॥ १ ॥
चंद चकोर जये प्रान पपइया,
नागरनंद दूषारेसूं ॥
इन सखीके गुन गंजप गावे,

(७१)

आनंदघन उजीयारेसूं॥सा ० १॥

॥ पद चोपनमुं ॥ राग प्रजाती ॥

आशावरी ॥ रातडी रमीने

इहांथी आवीया ॥ ए देशी ॥

मूलडो थोमो ज्ञाइ व्याजडो

घणो रे,

केम करी दीधो रे जाय ॥

तलपद पूंजी में आपीसघलीरे,

तोहे व्याज पूरुं नवि आय ॥

मू० ॥ १ ॥

(६२)

व्यापार जागोजलवट थलवटें रे,
धीरे नहीं नीसानी माय ॥

व्याज गोंडावी कोइ खंदा परठवे
रे, तो मूल आपुं सम खाय ॥

मू० ॥ २ ॥

हाटुं मांरुं रुमामाणक चोकमा
रे, साजनीयानुं मनरुं मनाय ॥

आनंदघन प्रभु शेठ शिरोमणि
रे, बांढडी जालजो रे आय ॥

मू० ॥ ३ ॥

(७३)

॥पद पंचावनमुं॥राग धन्याश्री॥
चेतन आपा कैसें लहोइ॥चे०॥
सत्ता एक अखंड अवाधित,
इह सिंहांत पख जोइ॥चे०॥१॥
अन्वय अरु व्यतिरेक हेतुको,
समज रूप त्रम खोइ ॥
आरोपित सर्व धर्म और है,
चंदघन तत सोइ ॥चे०॥२॥

—><—
॥वृष्पनमुं॥राग धन्याश्री॥
हुडी अवला जोर किशुं करे,

(७४)

पीजडो पर घर जाय ॥

पूरवदिसि पन्निमदिसि रातडो,
रवि अस्तंगत आय ॥ बा० ॥ १ ॥

पूनम ससी सम चेतन जाणीये,
चंडातप सम ज्ञाण ॥

वादल जर जिम दलधिति आ-
णीये, प्रकृति अनावृत जाण ॥

बा० ॥ २ ॥

पर घर जमतां स्वाद कियो लहे,
तन धन यौवन हाण ॥

दिन दिन दीसे अपयश वाधतो,

(एष्य)

निज जन न माने कांण ॥

वा० ॥ ३ ॥

कुखवट ठांडी अवट ऊवट पडे,
मन मेहूवाने घाट ॥

आंधो आंधे मिले वे जण,
कोण देखाडे वाट ॥ वा० ॥ ४ ॥

बंधु विवेके पीजडो वूऊव्यो,
वाख्यो पर घर संग ॥

आनंदघन समताघर आणे,
वाधे नव नव रंग ॥ वा० ॥ ५ ॥

(६६)

।पद सत्तावनमुं॥राग आशावरी॥
देखो एक अपूरव खेला,
आपही बाजी आपही बाजीगर,
आप गुरु आप चेला॥देखो॥
लोक अलोक बिच आप विरा-
जित, ग्यान प्रकाश अकेला॥
बाजी बांड तहां चढ बैठे,
जिहां सिंधुका मेला॥
देखो॥ ॥ १ ॥

वागूवाद खटनाद सहुमें,
किसके किसके बोला॥

(६७)

पाहाणको नार कांही उठावत,
एक तारेका चोला॥देखो०॥३॥

षट्पद पदके जोगसिरिखस,
क्यों कर गजपद तोला ॥

आनंदघन प्रभु आय मिलो
तुम, मिट जाय मनका जोला ॥
देखो० ॥ ४ ॥

॥ पद अठावनमुं ॥ राग वसंत ।
प्यारेआयमिलो कहायेंतें जात,

(ए७)

मेरो विरह व्यथा अकुलात गात
॥ प्यारै० ॥ २ ॥

एक पेसाजर न जावे नाज,
न न्रूषण नहीं पट समाज
॥ प्यारै० ॥ ३ ॥

मोहन रास न दूसत तेरी आसी,
मदनो जय है घरकी दासी
॥ प्यारै० ॥ ४ ॥

अनुभव जाहके करो विचार,
कद देखे छै वाकी तनमें सार
॥ प्यारै० ॥ ५ ॥

(६६)

जाय अनुजव जइ समजायेकंत,
घर आये आनंदधन जये वसंत
॥ प्यारे ० ॥ ५ ॥

॥ पद जंगणसाठसुं ॥

॥ राग कल्याण ॥

मोकुं कोऊ केसी हूतको,
मेरे काम एक प्रानजीवनसूं,
और जावे सो बको ॥ मो ० ॥ १ ॥
मैं आयो प्रजु सरन तुमारी,
दागत नार्ही धको ॥
जुज न उठाय कहुं औरनसूं,

करहुं ज करही सको ॥ मो० ॥ १॥
अपराधी चित्त ठान जगत जन,
कोरिक ज्ञांत चको ॥

आनंदघन प्रभु निहचे मानो,
इह जन रावरो अको ॥ मो० ॥ ३॥

॥ पद साठमुं ॥ राग सारंग ॥
अब मेरे पति गति देव निरंजन ॥
अब ० ॥

जटकूं कहा कहा सिर पटकूं,

(१०१)

कहा करुं जन रंजन ॥

अव० ॥ १

खंजन दृगन दृगन लगावुं,
चाहू न चिंतवन अंजन ॥

गंजन घट अंतर परमात्म,
सकल इरित जय गंजन ॥

अव० ॥ २ ॥

एह कामगवि एह कामघट,
एही सुधारस मंजन ॥

आनंदधन प्रभु घटवनके हरि,
काम मतंग गज गंजन ॥ अ० ॥ ३

(१०३)

॥ पद एकसठमुं ॥

॥ राग जयजयवंती ॥

मेरीसुं तुमतें जु कहा,
दूरीके होनैं सबैरी री ॥ मे० ॥ १ ॥
रूठेसैं देख मेरी,
मनसा दुःख घेरी री ॥
जाके संग खेलो सो तो,
जगतकी चेरी री ॥ मे० ॥ २ ॥
शिर ठेदी आंगे धरे,
और नहीं तेरी री ॥
आनंदघन कीसो,

(१०३)

जो कहुं हुं अनेरी री॥ मे० ॥३॥

॥पद वासठसुं ॥ राग मारु ॥
पीया विन सुधबुध खूंदी हो,
विरह जुयंग निसा समे,
हरी सेजडी खूंदी हो॥ पी० ॥१॥
पियण पान कथा मिटी,
फंसकुं कहुं सूधी हो ॥
आजकाल घर आनकी,
जीव आस विबुधी हो॥ पी० ॥२॥
वेदन विरहे अथाह दे,

पाणी नव नेजा हो ॥

कौन हवीव तवीव है,

टारे कर करेजा हो ॥ पी० ॥ ३ ॥

गाल हथेली लगायकें,

सुरसिंधु समेली हो ॥

असुअन नीर बहायकें,

सिंचुं कर वेली हो ॥ पी० ॥ ४ ॥

श्रावण जाडुं घनघटा,

विच वीज ऊबूका हो ॥

सरिता सरवर सब जरे,

मेरा घटसर सब सूका हो ॥ पी० ५ ॥

अनुभव वात वनायकें,
कहे जैसी जावे हो ॥
समता दुक धीरज धरे,
आनंदघन आवे हो ॥पी० ॥ ६ ॥

॥ पद त्रेसठमुं ॥ राग मारु ॥
॥ ब्रजनाथसें सुनाथ विण,
हाथो हाथ विकायो ॥
विचकों कोउ जनकृपाल,
सरन नजर नायो ॥त्र० ॥ १ ॥
जननी कहुं जनक कहुं,

सुत सुता कहायो ॥

जाइ कहुं जगिनी कहुं,

मित्र शत्रु जायो ॥ व्र० ॥ ५ ॥

रमणी कहुं रमण कहुं,

राज रज उतायो ॥

सेवकपति इंद चंद,

कीट जृंग गायो ॥ व्र० ॥ ३ ॥

कामी कहुं नामी कहुं,

रोग जोग मायो ॥

निशपतिधर देह गेह धरी,

वविध विध धरायो ॥ व्र० ॥ ४ ॥

विधिनिषेध नाटक धरी,
जेद आठ गयो ॥

जापा षट् वेद चार,
सांग शुद्ध पढायो ॥ ब्र० ॥ ५ ॥

तुमसें गजराज पाय,
गर्दज चढी धायो ॥

पायस सुग्रहका विसारी,
जीख नाज खायो ॥ ब्र० ॥ ६ ॥

लीलाजुं हटुक नचाय,
कहोजु दास आयो ॥

रोमरोम पुलकित हुं,

परम लाज पायो ॥ व्र० ॥ ७ ॥

एरि पतितके उधारन तुम,
कहिसो पीवत मामी ॥

मोसुं तुम कब उधारे,

क्रूर कुटिल कामी ॥ व्र० ॥ ८ ॥

और पतित केइ उधारे,

करणी बिनुं करता ॥

एक काही नाउं लेउं,

जूठे विरुद्ध धरता ॥ व्र० ॥ ९ ॥

करनी करी पार नए,

बहोत निगम साखी ॥

(१०९)

शोभा दइ तुमकूं नाथ,
अपनी पत राखी ॥ व्र० ॥ १० ॥
निपट अज्ञानी पापकारी,
दास है अपराधी ॥
जानु जो सुधार हो,
अवनाथ लाज साधी ॥ व्र० ॥ ११ ॥
औरको उपासक हूं,
कैसें कोइ उधारूं ॥
इविधा यह राखो मत,
या वरी विचारूं ॥ व्र० ॥ १२ ॥
गइ सो तो गइ नाथ,

(११०)

फेर नहीं कीजे ॥

झारे रह्यो ठींग दास,

अपनो करी लीजे ॥ ब्र० ॥ १३ ॥

दासकों सुधारी लेहु,

बहुत कहा कहियें ॥

आनंदघन परम रीत,

नाजंकी निवहियें ॥ ब्र० ॥ १४ ॥

॥ पद चोसठमुं ॥ राग वसंत ॥

॥ अब जागो परमगुरु परम-
देव प्यारे,

मेटहुं हम तुम बिच जेदा अ० १
 आलीलाजनिगोरीगमारीजात,
 मुहि आन मनावत विविध
 जात ॥ अ० ॥ २ ॥

अलि पर निर्मूली कुलटी कान,
 मुनि तुहि मिलन बिच देत हान
 ॥ अ० ॥ ३ ॥

पति मतवारे और रंग,
 रमे मसता गणिकाके प्रसंग ॥
 ॥ अ० ॥ ४ ॥

जव जड तो जड वास अंत,

(३३२)

चित्त फूले आनंदघन जय व-
संत ॥ अ० ॥ ५ ॥

॥ पद पांसठमुं ॥

॥ साखी ॥

रास ससी तारा कला,

जोसी जोइने जोस ॥

रमता सुमता कब मिले (॥ पा-

ठांतर)

आतम मित्ता किम मिले,

जांगे विरहा सोस ॥ १ ॥

॥ गोडी रागमां ॥

(११३)

॥ पीया बिन कौन मिटावे रे,
विरहव्यथा असराव ॥ पी०।१।
निंद नीमाणी आंख तेरे,
नाठी मुज दुःख देख ॥
नूपक शिर मोले खरो प्यारे,
न थिर धरे न निमेष ॥ पी०।२।
सि सरिण तारा जगी रे,
वेनगी दामिनी तेग ॥
खणी दयण मते दगो प्यारे,
मयण सयण विनु वेग ॥ पी०।३।
तनपिंजर कूरे पखो रे,

उडी न सके जीव हंस ॥

विरहानल जाला जली प्यारे,
पंख मूल निरवंस ॥ पी० ॥ ४ ॥

ऊसासासैं वढाउकों रे,

वाद वदे निशि रांड ॥

न मने ऊसासामनी प्यारे,

हटके न रयणी मांड ॥ पी० ॥ ५ ॥

इह विधि बे जे घरधणी रे,

उससुं रहे उदास ॥

हरविध आइ पूरी करे प्यारे,

आनंदघन प्रभु आस ॥ पी० ॥ ६ ॥

(११५)

॥पद बसठमुं । राग आशावरी॥

॥ साधु जाइ अपना रूप जब
देखा ॥ साधु ० ॥

करता कौन कौन फुनी करनी,
कौन मागेगोलेखा॥साधु ०॥ १॥

साधुसंगति अरु गुरुकी कृपातैं,
मिट गइ कुलकी रेखा ॥

आनंदधन प्रभु परचो पायो,
उतर. गयो दिल जेखा ॥

साधु ० ॥ २ ॥

॥ पद सडसठमुं। राग आशावरी ॥
 ॥ राम कहो रहेमान कहो कोउ,
 कान कहो महादेव री ॥
 पारसनाथ कहो कोउ ब्रह्मा,
 सकल ब्रह्म स्वयमेव री ॥ रा ० ॥ १ ॥
 प्राजन जेद कहावत नाना,
 एक मृत्तिका रूप री ॥
 तैसें खंड कटपना रोपित,
 आप अखंड सरूप री ॥ रा ० ॥ २ ॥
 निज पद रमे राम सो कहिये,
 रहिम करे रहेमान री ॥

(११७)

करशे करम कान सो कहियें,
महादेव निर्वाण री ॥ रा० ॥ ३ ॥
परसे रूप पारस सो कहियें,
ब्रह्म चिह्ने सो ब्रह्म री ॥
इह विध साधो आप आनंदघन,
चेतनमय निःकर्म री ॥ रा० ॥ ४ ॥

।पद अडसठमुं।राग आशावरी।
॥ साधुसंगति विनु कैसें पैयें,
परम महारस धाम री ॥ ए आं-
कणी ॥

(११७)

कोटि उपाय करे जो बौरो,
अनुजवकथा विश्रामरी । साधु ०
॥ १ ॥

शीतल सफल संत सुरपादप,
सेवै सदा सुभांइ री ॥
वंबित फले टले अनवंबित,
जवसंताप बूजाइ री ॥ साधु ०
॥ २ ॥

चतुर विरंची विरंजन चाहे,
चरणकमल मकरंद री ॥
को हरि नरम विहार दिखावे,

(११९)

शुद्ध निरंजन चंदरी ॥ साधु ०
॥ ३ ॥

देव असुर इंद्रपद चाहु न,
राज न काज समाज री ॥
रैगति साधु निरंतर पावुं,
आनंदघन महाराज री ॥ साधु ०
॥ ४ ॥

॥ पद उगणोत्तेरमुं ॥
॥ राग अलदियो, वेलावल ॥

॥ प्रीतकी रीत नहीं हो प्रीतम

॥ प्रीत० ॥

मैं तो अपनो सरव शृंगारो,
प्यारेकी न लई हो ॥ प्री० ॥ १ ॥

मैं वस पियके पिय संग औरहे
या गति किन सीखई ॥

उपगारी जन जाय मनावो,
जो कबु नई सो नई हो ॥ प्री० ॥ २ ॥

विरहानलजावा अतिहि क-

ठिन है,

मोसें सही न गई ॥

(१२१)

आनंदघन युं सघन धारा,
तवही दे पठइ हो ॥ पी० ॥३॥

॥ पद सीतेरमुं ॥

॥ साखी ॥

सं'आतम अनुजव रस कथा,
आला पिया न जाय ॥

तवाला तो ढहि परें,
निमता परे पचाय ॥ १ ॥

॥ राग वसंत, धमाक ॥

॥ ठविले लालन नरम कहे,

आली गरम करत कहा बात
॥ टेक ॥

मांके आगें मासुकी कोई,
वरनन करय गिवार ॥

अजहु कपटके कोथरी हो,
कहा करे सरधा नार ॥७०॥ १॥

चउगतिमहेल न बारिही हो,
कैसें आत जरतार ॥

खानो न पीनो इन बातमें हो
हसत जानन कहा हाड ॥७०॥ २॥
ममता खाट परे रमे हो,

(१२३)

और निंदे दिन रात ॥
लैनी न देनी इन कथा हो,
ओरही आवत जात ॥ व० ॥ ३ ॥
कहे सरधा सुनि सामिनी हो,
एतो न कीजे खेद ॥
हेरे हेरे प्रभु आवही हो,
वदे आनंदघन मेद ॥ व० ॥ ४ ॥

॥ पद एकोतेरसुं ॥ राग मारु ॥
॥ अनंत अरूपी अविगत सा-
सतो हो,

॥ पद बढ़ोते रसुं ॥ राग केदारो ॥
। मेरे माजी मजीठी सुण एक बात,
मीठडे दावन बिन न रहु र-
लीयात ॥ मे० ॥ १ ॥

रंगीत चूनडी लडी चीडा,
काथा सोपारी अरु पानका बीडा ॥
मांग सिंदूर सदल करे पीडा,
तन कठा माको रे विरहा कीड
॥ मे० ॥ २ ॥

जहां तहां हुंहुं ढोल न मित्ता,
पण जोगी नर विण सब युग रीता ॥

(१२७)

रथणी विहाणी दहाडा थीता,
अजहू न आवे मोहि बेहा दीता
॥ मे० ॥ ३ ॥

तनरंग फूंद जरमली खाट,
चुन चुन कलीयां विवुं घाट ॥
रंग रंगीली फूली पहेरुंगी नाट,
आवे आनंदघन रहे घर घाट
॥ मे० ॥ ४ ॥

॥ पद ब्रह्मोत्तरमुं ॥ राग केदारो ॥
॥ जोले लोगा हुं रहुं तुम
जला हांसा,

(१२७)

सबूणे साजन विण कैसा घर
वासा ॥ जोले ० ॥ १ ॥

सेज सुंहाली चांदणी रात,
फूलडी वाडी जर सीतल वात ॥
सघली सहेली करे सुख साता,
मैरा तन ताता मूआ विरहा मा-
ता ॥ जोले ० ॥ २ ॥

फिर फिर जोउंधरणी आगासा,
तेरा बिपणा प्यारे लोक तमासा,
न वले तनतें लोही मांसा,
सांझडानी बे घरणी बोडी निरासा
॥ जोले ० ॥ ३ ॥

(१३६)

विरह कुजावसों मुज कीया,
खवरन पावो तो धिग मेरा जीया
दही वायदो जो बतावै मेरा को-
इ पीया,
आवे आनंदघन करुं घर दीया
॥ जो० ॥ ४ ॥

" पद चमोतेरमुं ॥ राग वसंत ॥
॥या कुबुद्धि कुमरी कौन जात,
जहां रीजे चेतन ग्यान गात ॥
या० ॥ २ ॥

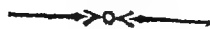
(१३०)

कुत्सित साख विशेष पाय,
परम सुधारस वारि जाय ॥

या० ॥ २ ॥

जीया गुन जानो और नांही,
गले पडेंगी पलक मांहीया ०१३
रखा बेदे वाही ताम,
पढीयें मीठी सुगुण धामाया ०१४
ते आगें अधिकेरी ताही,
आनंदघन अधिकेरी चाही ॥

या० ॥ ५ ॥

(१३१)

॥ पद पंचोत्तरमुं ॥ राग वसंत ॥

॥ बालन बिन मेरो कुन हवाल,
समजे न घटकी निरुर बाल
॥ ला० ॥ १ ॥

वीर विवेक जुं मांजि मांयि,
कहा पेट दर्ई आगें ठिपाई
॥ ला० ॥ २ ॥

॥ मुम जावे जो सो कीजें वीर,
सोइ आनमिलावो बालन धीर
॥ ला० ॥ ३ ॥

अमरे करे न जात आध,

(१३२)

मन चंचलता मिटे समाध ॥

ला० ॥ ४ ॥

जाय विवेक विचार कीन,
आनंदघन कीने अधीन

॥ ला० ॥ ५ (३)

॥ पद बौतेरमुं ॥ राग वसंत ॥

॥ प्यारे प्राणजीवन ए साच जान ॥

उत बरकत नांही न तिल समान ॥

॥ प्यारे ० ॥ १ ॥

उनसें न मांगु दिन नांही एक,

(१३३)

इत पकरि लाल ठरी करी विवेक
॥ प्यारे० ॥ २ ॥

उत शठता माया मान डुंव,
इत रुजुता मृडता जानो कुडुंव
॥ प्यारे० ॥ ३ ॥

इत आसा तृष्णा लोभ कोद,
इत शांत दांत संतोष सोद
॥ प्यारे० ॥ ४ ॥

इत कला कलंकी पाप व्याप,
इत खेखे आनंदधन जूप आप
॥ प्यारे० ॥ ५ ॥

---

(१३४)

॥ पद सत्योत्तेरमुं ॥ राग रामग्री ॥

॥ हमारी लय लागी प्रभु नाम

॥ ह० ॥

अंब खास अरु गोसल खाने,
दर अदालत नहीं काम ॥ ह० ॥

पंच पचीश पचास हजारी,
लाख किरोरी दाम ॥

खाय खरचे दीये विनु जात है
आनन कर कर श्याम ॥ ह० ॥
इनके उनके शिवके न जीउके,
उरज रहे विनुं ठाम ॥

संत सयाने कोय बतावे,
आनंदघन गुनधाम ॥६०॥३॥

—❖—
॥पद अठोतेरमुं ॥ राग रामग्री॥
। जगत गुरु मेरा मैं जगत का चेरा,
लट गया वाद विवाद का घेरा
॥ ज० ॥ १ ॥

गुरुके घरमें नवनिधि सारा,
चैलेके घरमें निपट अंधारा
॥ ज० ॥

गुरुके घर सब जरित जराया,

(१३६)

चेलेकी मढीयाँमें ठपर ढाया

॥ ज० ॥ १ ॥

गुरु मोही मारे शब्दकी लाठी,
चेलेकी मति अपराधनी काठी

॥ ज० ॥

गुरुके घरका मरम न पाया,
अकथ कहांनी आनंदघन जाया

॥ ज० ॥ ३ ॥

॥ पद उंगण्याएंशीसुं ॥

॥ राग जयजयवंती ॥

॥ ऐसी कैसी घरवसी,

(१३७)

जिनस अनेसी री ॥

याही घर रहिसें जगवाही,
आपद है इसी री ॥ ऐ० ॥ १ ॥
परमसरम देसी घरमेंउ पेसीरी,

हीतें मोहनी मैसी,
जगत सगैसी री ॥ ऐ० ॥ २ ॥

कौरीसी गरज नेसी,
अरज न चखेसी री ॥

आनंदघन सुनो सीवंदी,
अरज कहेसी री ॥ ऐ० ॥ ३ ॥

(१३८)

॥ पद एंशीसुं ॥ राग सारंग ॥

॥ चैतन शुद्धातमकुं ध्यावो,

पर परचे धामधूम सदाइ,

निज परचे सुख पावो ॥ चे ० ॥ १ ॥

निज घरमें प्रजुता है तेरी,

परसंग नीच कहावो ॥

प्रत्यक्ष रीत लखी तुम ऐसी,

गहियें आप सुहावो ॥ चे ० ॥ २ ॥

यावत् तृष्णा मोह है तुमको,

तावत् मिथ्या जावो ॥

१ ग्यान लही करिवो,

(१३९)

ढंडो अमक विजावो ॥चे० ॥३॥

सुमता चेतन पतिकूं इणविध,
कहे निज घरमें आवो ॥

आतम उच्च सुधारस पीये,
सुख आनंद पद पावो ॥चे० ॥४॥

॥ पद एकाशीमुं ॥ राग सारंग ॥

॥ चेतन ऐसा ग्यान विचारो,

सोहं सोहं सोहं सोहं,

सोहं अणुनवीया सारो ॥चे० ॥१॥

निश्चय स्वलक्षण अवलंबी,
प्रज्ञा बैनी निहारो ॥

इह बैनी मध्यपाती डुविधा,
करे जड चेतन फारो ॥ चे ० ॥ १ ॥

तस बैनी कर ग्रहीयें जो धन
सो तुम सोहं धारो ॥

सोहं जानि दटो तुम मोहं,
वहै है समको वारो ॥ चे ० ॥ ३ ॥

कुलटा कुटिल कुबुद्धि कुमता,
गंडो वहै निज चारो ॥

सुख आनंदपद तुम वेसी,

(१४१)

स्वपरकुं निस्तारो ॥ चे ० ॥ ४ ॥

।पदव्याशीमुं॥रागसूरतिटोडी॥
॥प्रभु तो सम अवर न कोइ
से खलकमें,

हरि हर ब्रह्मा विगूते सोतो,
मदनजीत्यो तें पलकमें॥प्र०।१।
ज्यो जल जगमें अगन बूजावत,
वडवानल सो पीये पलकमें ॥
आनंदधन प्रभु वामा रे नंदन,

(१४२)

तेरी हाम न होत हलकमें

॥ प्र० ॥ १ ॥

॥ पद व्याशीसुं ॥ राग मारु ॥

॥ निःस्पृह देश सोहामणो,

निर्जय नगर उदार हो ॥

वसे अंतरजामी ॥

निर्मल मन मंत्री वडो,

राजा वस्तुविचार हो ॥ वसे ॥ १ ॥

केवल कमलागार हो,

सुण सुण शिवगामी

केवल कमलानाथ हो,

(१४३)

सुण सुण निःकामी ॥
केवल कमलावास हो,
सुण सुण शुजगामी ॥
आतमा तुं चूकीश मां,
देवा तुं चूकीश मां,
राजिंदा तुं चूकीश मां,
अवसर लही जी ॥ ए आंकणी ॥
दृढ संतोषकामामोदसा,
साधु संगत दृढ पोल हो ॥ वसे ॥
पोलियो विवेक सुजागतो,

आगम पायक तोल हो ॥ वसे ० २
दृढ विश्वास वितागरो,
सुविनोदी व्यवहार हो ॥ वसे ० ॥
मित्र वैराग विहमे नहीं,
क्रीडा सुरति अपार हो ॥ वसे ० ॥
॥ ३

जावना बार नदी बहे,
समता नीर गंजरी हो ॥ वसे ० ॥
ध्यान चहिवचो जस्यो रहे,
समपन जाव समीर हो ॥ वसे ० ४ ॥
उचालो नगरी नहीं,

(१४५)

डुष्ट दुःकाल न योग हो॥वसे०॥
ईति अनीति व्यापे नहीं,
आनंदघन पद जोग हो ॥
वसे० ॥ ५ ॥

राद चोराशीमुं ॥ इमन राग ॥
इलागी लगन हमारी,
जिनराज सुजस सुन्यो में ॥
ला० ॥ टेक ॥
काढूके कहे कवहुं नहि वूटे,

लोक लाज सब मारी ॥

जैसेँ अमलि अमल करत समे,

लागरही ज्युं खुमारी ॥ जि० ॥ १ ॥

जैसेँ योगी योगध्यानमें,

सुरत टरत नहीं टारी ॥

तैसेँ आनंदधन अनुहारी,

प्रभुके हुं बलिहारी ॥ जि० ॥ २ ॥

॥ पद पंचाशीसुं ॥ राग कांफी ॥

॥ वारी हुं बोलडे मीठडे,

तुज विनमुज नहि सररेसूरिजन,

(१४७)

वागत और अनीठडे॥वा० ११॥

मेरे मनकूं जक न परत है,

बिनु तेरे मुख दीठडे ॥

मेम पीयाला पीवत पीवत,

लावन सब दिन नीठडे॥वा० १२॥

पूवू कौन कहावूं डुंढूं,

किसकूं जेजुं चीठडे ॥

आनंदधन प्रभु सेजडी पाजं तो,

जागे आन वसीठडे ॥वा० १३॥

॥ पद ब्याशीसुं ॥ राग धमाव ॥

॥ सबूणे साहेब आवेंगे मेरे,
आलीरी वीर विवेक कहो साच

॥ स० ॥

मोसुं साच कहो मेरीसुं,

सुख पायो के नाहिं ॥

कहांनी कहा कहुं ऊहांकी,

हिंडो रे चतुरगति मांहि। स०।

जली जइ इत आवही हो,

पंचम गतिकी प्रीत ॥

सिद्ध सिद्धंत रस पाककी हो,

(१४९)

देखे अपूरव रीत ॥ स० ॥ ९ ॥
वीर कहे एती कहुं हो,
आए आए तुम पास ॥
कहे समता परिवारशुं हो,
धन है अनुभव दास ॥ स० ॥ ३ ॥
सरधा सुमता चेतना हो,
चेतन अनुभव आंहि ॥
सगति फोरवे निज रूपकी हो,
खीने आनंदघन मांहि ॥ स० ॥ ४ ॥

—><—
॥ पद सत्याशीमुं ॥ राग धमाख ॥
॥ विवेकी वीरा सह्यो न परे,

वरजो क्युं न आपके मित्त ॥
वि० ॥ टेक ।

कहा निगोडी मोहनी हो,
मोहत लाल गमार ॥

वाके पर मिथ्या सुता हो,
रीज पडे कहा यारा ॥ वि० ॥ १ ॥

क्रोध मान बेटा जये हो,
देत चपेटा लोक ॥

लोअ जमाइ माया सुता हो,
एह बढ्यो परमोक ॥ वि० ॥ २ ॥

गइ तिथिकूं कहा बंजणा हो,

(१५१)

पूठे सुमता जाव ॥
घरको सुत तेरे मतेँ हो,
कहालों करत बढाव॥वि०॥३॥
तव समत उद्यम कीयो हो,
मेढ्यो पूरव साज ॥
प्रीत परमशुं जोरिकें हो,
दीनो आनंदघन राज॥वि०॥४॥

॥पद अठ्याशीमुं॥राग धमाल ॥
॥ पूगीयें आली खबर नहीँ,

आये विवेक वधाय ॥ पू० ॥
ए आंकणी ॥

महानंद सुखकी वरनीका,
तुम आवत हम गात ॥
प्रानजीवन आधारकी हो,
खेमकुशल कहो बात ॥ पू० ॥ १ ॥
अचल अबाधित देवकुं हो,
खेम शरीर लखंत ॥
व्यवहारि घटवध कथा हो,
निहचें सरम अनंत ॥ पू० ॥ २ ॥
बंध मोख निहचें नहीं हो,

(१५३)

विवहारे लख दोय ॥
कुशल खेम अनादिही हो,
नित्य अबाधित होय ॥ पू० ॥ ३ ॥
सुन विवेक मुखतें नइ हो,
बानी अमृत समान ॥
सरधा समता दो मिली हो,
व्याइं आनंदघन तान ॥ पू० ॥ ४ ॥

॥ पद नेव्याशीमुं ॥ रागधन्याश्री ॥
॥ चेतन सकल वियापक होइ ॥
सकल ० ॥ चे ० ॥

सत असत गुन परजय परनति,
ज्ञाव सुज्ञाव गति दोइ ॥चे०॥१॥
स्व पर रूप वस्तुकी सत्ता,
सीजे एक न दोइ ॥

सत्ता एक अखंड अबाधित,
यह सिद्धांत पख होइ ॥चे०॥२॥
अनवय व्यतिरेक हेतुको,
समजी रूप भ्रम खोइ ॥
आरोपित सब धर्म और है,
आनंदघन तत सोइ ॥चे०॥३॥

(१५५)

॥ पद नेवुंसुं ॥ राग सोरठ ॥

॥ साखी सोरठो ॥

॥ अण जोवतां लाख,
जोवे तो एक नहीं ॥

लाधी जोवन साख,
वाहाला विण एले गइ ॥ १ ॥

॥महोटी बहूयेंमन गमतुं कीधुं
॥ म० ॥ ए आंकणी ॥

पेटमें पेसी मस्तक रेहेंसी,
वेरी साही स्वामीजीने दीधुं

॥ म० ॥ १ ॥

(१५६)

खोले बेसी मीतुं बोले,
कांइ अनुभव अमृत जल पीधुं॥
बानी बानी बरकडा करती,
बरती आंखें मनहुं विंधुं

॥ म० ॥१॥

लोकालोक प्रकाशक बैयुं,
जणता कारज सीधुं ॥

अंगो अंगे रंगजर रमतां,

आनंदघन पद लीधुं ॥म०॥३॥

(१५७)

॥ पद एकाणुंमुं ॥ राग मारु ॥

॥ वारो रे कोइ परघर रमवानो

ढाल,

न्हानी वहूने परघर रमवानो

ढाल ॥ए आंकणी ॥

परघर रमतां अइ जूठावोली,

देशे धणीजीने आल ॥ वारो ० १

अलवे चाला करती हींडे,

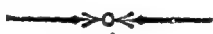
लोकडां कहे ठे ठीनाल ॥

जुलंजडा जण जणना लावे,

(१५७)

हैडे उपासे शाल ॥ वारो ० ॥ १॥
बाइ रे पमोसण जुर्जने लगारेक,
फोकट खाशे गाल ॥

आनंदघन प्रभु रंगे रमतां,
गोरे गाल ऊबूके जाल ॥ वारो ० ॥

॥ पद बाणुंमुं ॥ राग कानमो
॥ दरिसन प्रानजीवन मोहे दीजे
बिन दरिसन मोहि कल न प

रतु है,

तलफ तलफ तन बीजे। दरि ० १

(१५९)

कहा कहुं कबु कहत न आवत,
बिन सेजा क्युं जीजे ॥

सोहुं खाइ सखी काहु मनावो,
आपही आप पतीजें॥दरि०१॥
देवर देरानी सासु जेठानी,
युंही सब मिल खीजें ॥

आनंदघन बिन प्रान न रहे बिन,
कोमी जतन जो कीजें॥दरि०१॥३॥

॥ पद त्राणुंमुं ॥ राग सोरठ ॥
॥ सुने महारा माधवीयाने मल-
वानो कोरु ॥ ए देशी ॥

(१६०)

॥मुने महारा नाहलीयाने मल-
वानो कोरु ॥

हुं राखुं मामी कोइ मुने बीजो
वलेगो जोड ॥ मुने० ॥ १ ॥

मोहनीया नाहलीया पांखे महारे
जग सवि उजरु जोड ॥

मीठाबोला मनगमता नाहजी,
विण

तन मन थाये चोड ॥ मुने० ॥ २ ॥

कांइ ढोलीयो खाट पढेडी तलाइ,
जावे न रेसम सोड ॥

(१६१)

अवर सवे महारे जलारे जलेरा,
महारे आनंदघन शरमोड ॥
मुने० ॥ ३ ॥

॥ पद चोराणुंमुं ॥ राग सोरठ ॥
॥ निराधार केम मूकी,
श्याम मुने निराधार केम मूकी ॥
कोइ नहीं हुं कोणशुं वोखुं,
आहु आलंवन टूकी ॥ श्या० । १ ।
प्राणनाथ तुमे दूर पधाखा,
मूकी नेह निराशी ॥

(१६५)

जण जणना नित्य प्रति गुण
गातां,

जनमारो किमजासी॥श्या०॥१॥

जेहनो पद लहीने बोलुं,

ते मनमां सुख आणे ॥

जेहनो पद मूकीने बोलुं,

ते जनमलगें चित्त ताणे॥श्या०॥

॥ ३ ॥

वात तमारी मनमां आवे,

कोण आगल जइ बोलुं ॥

खलित खलित खल जो ते देखुं,

(१६३)

आम माल धन खोलुं॥श्या०।४।
घटें घटें ठो अंतरजामी,
मुजमां कां नवि देखुं ॥
जे देखुं ते नजर न आवे,
गुणकर वस्तु विशेषुं॥श्या०।५।
अवधें केहनी वाटडी जोजं,
वेण अवधें अति कुरुं ॥
आनंदघन प्रभु वेगे पधारो,
स्मि मन आशा पूरुं॥श्या०।६॥

॥पद पंचाणुंसुं॥

॥ राग अलश्यो विलावल ॥

॥ ऐसे जिनचरने चित्त ल्याउं
रे मना ॥

ऐसे अरिहंतके गुन गाउं रे
मना॥ऐसे जिन०॥ ए आंकणी॥

उदर जरनके कारणे रे,
गौआं वनमें जाय ॥

चार चरे चिहुं दिस फिरे,
वाकी सुरति वबरुआ मांहे रे
ऐसे जिन० ॥ १

सात पांच साहेलीयां रे,
हिल मिल पाणी जाय ॥

(१६५),

ताली दीये खडखड हसे रे,
वाकी सुरति गगरुआ मांहे रे॥
ऐसे जिन० ॥ १ ॥

नहुआ नाचे चोकमें रे,
सोक करे लख सोर ॥
वांस ग्रही वरते चढे,
वाको चित्त न चले कहुं ठोर रे॥
ऐसे जिन० ॥ ३ ॥

जुआरी मनमें जूआरे,
कामीके मन काम ॥
आनंदघन प्रभु युं कहे,

(१६६)

तुमे ल्यो जगवंतको नाम रे ॥

ऐसे जिन० ॥ ४ ॥

॥ पद बनुंमुं ॥ राग धन्याश्री ॥

॥ अरी मेरो नाहेरी अतिवारो ॥

मैं ले जोबन कित जाउं,

कुमति पिता बंजना अपरार्ध

नउ वाहै व जमारो ॥ अरी० ॥ १

जलो जानीके सगाई कीनी,

कौन पाप उपजारो ॥

कहा कहीयें इन घरके कुटुंबते,

(१६७)

जिन मैरो काम बिगारो ॥ अरी ०
॥ १ ॥

॥ पद सत्ताणुं मुं ॥ राग कल्याण ॥

॥ या पुजलका क्या विसवासा,
क सुपनेका वासा रे ॥ या ० ॥

व ए आंकणी ॥

मतकार विजली दे जैसा,
पानी विच पतासा ॥

या देहीका गर्व न करना,
जंगल होयगा वासा ॥ या ० ॥ २ ॥

(१६४)

जूठे तन धन जूठे जोवन,
जूठे हैं घर वासा ॥

आनंदधन कहे सबही जूठे,
साचा शिवपुर वासा ॥ या ० ॥ १ ॥

॥ पद अछाणुमुं । राग आशावरी ॥

॥ अवधू सो जोगी गुरु मेरा,
इन पदका करे रे निवेसा

॥ अवधू ० ॥ ए आंकुणी

तरुवर एक मूल बिन बाया,
बिन फूलें फल लागा ॥

(१६९)

शाखा पत्र नहीं कबु उनकूं,
अमृत गगनै लागा ॥ अ० ॥ १ ॥
तरुवर एक पंगी दोउ बेठे,
एक गुरु एक चेला ॥
चेलेने जुग चुण चुण खाया,
गुरु निरंतर खेला ॥ अ० ॥ २ ॥
गगनमंडलके अधविच कूवा,
उहां हे अमीका वासा ॥
संगुरा होवे सो जर जर पीवे,
नगुरा जावे प्यासा ॥ अ० ॥ ३ ॥
गगनमंडलमें गजआं बिहानी,

धरती दूध जमाया ॥

माखन था सो विरला पाया,

बासैं जगत नरमाया ॥ अ० ॥ ४ ॥

अड बिनुं पत्र पत्र बिनुं तुंवा,

बिन जीज्या गुण गाया ॥

गावनवालेका रूप न रेखा,

सुगुरु सोही बताया ॥ अ० ॥ ५ ॥

आतम अनुभव बिन नहीं जाये

अंतर ज्योति जगावे ॥

घट अंतर परखे सोही मूरति,

आनंदघन पद पावे ॥ अ० ॥ ६ ॥

(१७१)

॥पद नवाणुंसुं॥राग आशावरी॥

॥अवधू एसो ज्ञान विचारी,
वामें कोण पुरुष कोण नारी ॥

अवधू ० ॥ ए आंकणी ॥
बम्भनके घर न्हाती धोती,
जोगीके घर चेली ॥

कलमा पढ पढ जईरे तुरकडी तो,
बेमापही आप अकेली॥अवधू ०

॥ १ ॥

ससरो हमारो वालो जोलो,
सासू बाल कुंवारी ॥

पीयूजीहमारोप्होठे पारणीएतो
में हुं कुलावनहारी॥अवधू०॥
नहीं हुं परणी नहीं हुं कुंवारी
पुत्र जणावनहारी ॥

काली दाढीको में कोइ नह
बोझ्यो तो,

हजुए हुं बाल कुंवारी॥अवधू०

॥ ३

अढी छीपमें खाट खट्टली,

गगन जंशीकुं तलाई ॥

धरतीको बेडो आजकी पीगोडी,

(१७३)

तोय न सोड जराई ॥ अवधू०
॥ ४ ॥

गगनमंरुलमें गाय वीआणी,
वसुधा दूध जमाई ॥
सज रे सुनो जाइ वलोणुं व-
लोवे तो,
तख अमृत कोइ पाई॥अवधू०
॥ ५ ॥

नहीं जाउं सासरीये ने नहीं जाउं
पीयरीये,
पीयुजीकी सेज बिठाई ॥

आनंदधन कहे सुनो जाइसाधु
तो, ज्योतसें ज्योत मिलाई ॥

अवधू० ॥ ६ ॥

॥पद एकसोमुं॥राग आशावरी॥

॥ बेहेर बेहेर नहीं आवे,

अवसर बेहेर बेहेर नहीं आवे ॥

ज्युं जाणे त्युं कर ले जलाई,

जनम जनम सुख पावे॥अव० १

तन धन जोवन सबही जूगो,

प्राण पलकमें जावे॥अव०॥१॥

(१७५)

तन बूटे धन कौन कामको,
कायकूं कृपण कहावे॥अव०॥३॥
जाके दिलमें साच बसत हे,
ताकूं जूठ न जावे॥अव०॥ ४ ॥
आनंदधन प्रभु चलत पंथमें,
समरी समरी गुण गावे॥ अव०
॥ ५ ॥

—•••••—
॥ पद एकसो एकसुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

॥ मनुप्यारा मनुप्यारा,

(१७६)

रिखन्नदेव मनुप्यारा

॥ ए आंकणी ॥

प्रथम तीर्थकर प्रथम नरेसर,
प्रथम यतिव्रतधारा ॥ रिखन्न ० १
नान्निराया मरुदेवीको नंदन,
जुगत्ता धर्म निवारा ॥ रिखन्न ०

॥ २ ॥

केवल लक्ष प्रभु मुगतें पोहोता,
आवागमन निवारा ॥ रिखन्न ०

॥ ३ ॥

(१७७)

आनंदघन प्रभु इतनी विनति,
आ जव पार उतारा ॥ रिखज ०
॥ ४ ॥

—>0<—
॥ पद एकसो वेसुं ॥ राग काफी ॥
॥ ए जिनके पाय लाग रे,
तुने कहीयें केतो ॥ ए जिनके ० ॥
ए आंकणी ॥

आठोइ जाम फिरे मदमातो,
मोहनिंदरीयाशुं जाग रे ॥ तुने ०
॥ २ ॥

प्रभुजी प्रीतम विन नहीं कोइ
प्रीतम,

प्रभुजीनी पूजा घणी माग रे ॥
तुने० ॥ २ ॥

जवका फेरा वारी करो जिनचंदा,
आनंदघन पाय लाग रे ॥ तुने०
॥ ३ ॥

॥ पद एकसो त्रणमुं ॥ राग केरवौ ॥
॥ प्रभु जज ले मेरा दील राजी रे
॥ प्र० ॥ ए आंकणी ॥

(१५७)

आठ पोहोरकी साठज घडीयां,
दो घडीयां जिन साजी रे ॥

प्र० ॥ २ ॥

दान पुण्य कबु धर्म कर ले,
मोह मायाकूं त्याजी रे ॥ प्र० ॥ १ ॥
आनंदघन कहे समज समज ले,
आखर खोवेगा बाजी रे ॥ प्र० ॥ ३ ॥

॥ पद एकसो चारमुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

॥ हठीली आंख्यां टेक न मेटे,

फिर फिर देखण जाउं ॥ हठी ॥
ए आंकणी ॥

बयल बबीली प्रिय बबि,
निरखित तृपति न होइ ॥
नट करिंडक हटकू कच्ची,
देत नगोरी रोइ ॥ ह० ॥ १ ॥
मांगर ज्यों टमाके रही,
पीप सबीके धार ॥
लाज डांग मनमें नहीं,
काने पठेरा डार ॥ ह० ॥ २ ॥
अटक तनक नही काढूका,

(१७१)

दटक न इक तिल कोर ॥
हाथी आप मने अरे,
पावे न महावत जोर ॥६०॥३॥
सुन अनुभव प्रीतम बिना,
प्रीन जात इह ठांहि ॥
है जन आतुर चातुरी,
दूर आनंदघननांहि ॥६०॥४॥

॥ पद एकसो पांचसुं ॥
॥ राग आशावरी ॥
॥ अवधू वैराग बेटा जाया,

(१७२)

वाने खोज कुटुंब सब खाया ॥

अ० ॥

जेणे ममता माया खाई,

सुख दुःख दोनों जाई ॥

काम क्रोध दोनोकुं खाई,

खाई तृष्णा बाई ॥ अ० ॥ १ ॥

हर्मति दादी मत्सर दादा,

सुख देखतही मूआ ॥

मंगलरूपी बधाइ वांची,

ए जब बेटा हूवा ॥ अ० ॥ २ ॥

पुण्य पाप पाडोशी खाये,

(१७३)

मान काम दोउ मामा ॥

मोह नगरका राजा खाया,
पीबेंही प्रेम ते गामा ॥ अ० ॥ ३ ॥

जाव नाम धर्यो बेटाको,
सहिमा वरणयो न जाइ ॥

आनंदघन प्रजु जाव प्रगटकरो,
घट घट रह्यो समाइ ॥ अ० ॥ ४ ॥

॥ पद एकसो बसुं ॥ राग नट्ट ॥

॥ किन गुन ज्यो रे उदासी

जमरा ॥ कि० ॥

पंख तेरी कारी मुख तेरा पीरा,

(१७४)

सब फूलनको वासी ॥ ज० ॥ कि० १
सब कलियनको रस तुम लीनो,
सो क्यूं जाय निरासी ॥ ज० ॥

कि० ॥ २ ॥

आनंदघनप्रभु तुमारे मिलन प्र
जाय करवत द्यूं कासी ॥ ज० ॥

कि० ॥ ३ ॥

॥ पद एक सो सातसुं ॥ राग वसंत ॥

॥ तुम ज्ञान विजो फूली बसंत,
मन मधुकरही सुखसों रसंत ॥

तु० ॥ १ ॥

(१७५)

दिन बडे जये बैरागजाव,
मिथ्यामति रजनीको घटाव ॥
तु० ॥ २ ॥

बहु फूली फेली सुरुचि बेल,
ग्याताजनसमतासंगकेल।तु० ३
द्यानत बानी पिक मधुर रूप,
सुर नर पशु आनंदघन सरूप ॥
तु० ॥ ४ ॥

॥ इति श्रीआनंदघनजी कृत
बहोतेरी संपूर्ण ॥

(१७६)

॥ श्री चिदानंदाय नमः ॥

॥ अथ श्री चिदानंदजी

अपर नाम

कर्पूरचंदजी कृत बहोतेरीनां

पद प्रारंभः ॥

॥ पद पहेलुं ॥ राग मारु ॥

॥ पिया परघर मत जावो रे,
करी करुणा महाराज ॥ पिया ॥

ए आंकणी ॥

कुल मरजादा लोपकें रे,

जे जन परघर जाय ॥

तिणकुं उज्जय लोक सुण प्यारे,
रंचक शोभा नांय ॥ पिया ० ॥ १ ॥

कुमतासंगें तुम रहे रे,
आगुं काल अनाद ॥

तामें मोह दिखा बहु प्यारे,
कहा निकट्यो स्वाद ॥ पिया ०

॥ २ ॥

लगत पिया कहो माहारो रे,
अशुभ तुमारे चित्त ॥

पण मोथी न रहाय रे प्यारे,

कह्या विना सुण मित्त॥पिया०॥

॥ ३ ॥

घर अपने वालम हो रे,

कोण वस्तुकी खोट ॥

फोगट तद केम लीजीयें प्यारे,

शीश जरमी पोट ॥ पिया ० ॥४॥

सुनी सुमताकी विनति रे,

चिदानंद महाराज ॥

कुमता नेह निवारकें प्यारे,

लीनो शिवपुर राज॥पिया ०॥५॥

(१७७)

॥ पद बीजुं ॥ राग मारु ॥

॥ पिया निज महेल पधारो रे,
करी करुणा महाराज ॥ ए आं-
कणी ॥

तुम बिन सुंदर साहेवा रे,
मो मन अति दुःख आय ॥
मनकी व्यथा मनहीं मन जानत,
केम मुखथी कहेवाय ॥ पिया ० ॥
॥ १ ॥

बाल जाव अव वीसरी रे,
ग्रह्यो उचित मरजाद ॥

आतम सुख अनुभव करो प्यारे,
जांगे सादि अनाद॥पिया ०॥१॥

सेवककी लज्जा सूधी रे,
दाखी साहेब हाथ ॥

तोसी करो विमासणा प्यारे,
अम घर आवत नाथ॥पिया ० ३

मम चित्त चातक घन तुमे रे,
इस्यो जाव विचार ॥

याचक दानी उज्जय मह्यो प्यारे
शोभेन ठील लगार॥१॥२॥

चिदानंद प्रभु चित्त॥पिया ०॥

(१६१)

सुमताकी अरदास ॥

निज घर घरणी जाणके प्यारे,
सफल करी मन आस॥पिया० ५

॥ पद त्रीजुं ॥ राग मारु ॥

॥ सुअप्पा आप विचारो रे,
पर पख नेह निवार ॥ सु० ॥

ए आंकणी ॥

पर परणीत पुजल दिसा रे,
नामें निज अजिमान ॥

॥ जे जे जीव एही कह्यो प्यारे,
सो लखि

बंधहेतु जगवान ॥ सु० ॥ १ ॥
कनक उपलमें नित्य रहे रे,
दूध मांहे फुनी घीव ॥
तिल संग तेल सुवास कुसुम संग,
देह संग तेम जीव ॥ सु० ॥ २ ॥
रहत हुताशन काष्ठमें रे,
प्रगट कारण पाय ॥
लही कारण कारजता प्यारे,
सहेजें सिद्धि आय ॥ सु० ॥ ३ ॥
खीर नीरकी जिनता रे,
जैसें करत मराव ॥

(१७३)

तैसें जेद ज्ञानी लह्या प्यारे,
केटे कर्मकी जाल ॥ सु० ॥ ४ ॥
अज कुलवासी केसरी रे,
लेख्यो जिम निज रूप ॥
चिदानंद तिम तुमहू प्यारे,
अनुभव शुद्ध स्वरूप ॥ सु० ॥ ५ ॥

॥ पद चोथुं ॥ राग मारु ॥
तबंध निज आप जदीरत रे,
अजा कृपाणी न्याय ॥ बंध० ॥
ए आंकणी ॥

ऊकड्यां किणें तोहे सांकला रे,
पकड्या किणें तुज हाथ ॥
कोण जूपके पहरुये प्यारे,
रहत तिहां रे साथ ॥ बंध० ॥ १ ॥
वांदर जिम मदिरा पीये रे,
वीबू डंकित गात ॥
जूत लगे कौतुक करे प्यारे,
तिम अमको उतपात ॥ बंध० ॥ २ ॥
कीर बंध्या जिम देखीयें रे,
नलिनी अमर संयोग ॥
इणविध जया जीवकूं प्यारे,

(१७५)

बंधन रूपी रोग ॥ बंध ० ॥ ३ ॥

त्रम आरोपित बंधथी रे,
परपरिणति संग एम ॥

पुर्वशता दुःख पावते प्यारे,
मर्कट मूठी जेम ॥ बंध ० ॥ ४ ॥

मोह दशा अलगी करो रे,
शो सु संवर जेख ॥

चिदानंद तव देखीये प्यारे,
शशि स्वभावकी रेखा ॥ बंध ० ॥ ५ ॥

॥ पद पाचसुं ॥ राग काफी ॥

॥ मति मत एम विचारो रे,

मत मतीयनका जाव ॥ म० ॥

ए आंकणी ॥

वस्तुगते वस्तु लहो रे,

वाद विवाद न कोय ॥

सूर तिहां परकाश पीयारे,

अंधकार नवि होय ॥ म० ॥ १

रूप रेख तिहां नवि घटे रे,

मुजा नेख न होय ॥

नेद ज्ञान दृष्टि करी प्यारे,

(१७७)

देखो अंतर जोय ॥ म० ॥ १ ॥

तनता मनता बचनता रे,

परपरिणति परिवार ॥

तन मन बचानातीत पीयारे,

निज सत्ता सुखकार ॥ म० ॥ ३ ॥

अंतर शुद्ध स्वभावमें रे,

नहीं विभाव लवलेश ॥

अम आरोपित लक्ष्मी प्यारे,

हंसा सहत कलेश ॥ म० ॥ ४ ॥

अंतर्गत निहर्चे गद्दी रे;

कायाथी व्यवहार ॥

(१९८)

चिदानन्द तव पामीयेँ प्यारे,
जवसायरको पार ॥ म० ॥ ५ ॥

॥ पद बहूँ ॥

॥ राग काफी अथवा बेलावल ॥

॥ अकल कला जगजीवन तेरी

॥ अकल० ॥ ए आंकणी ॥

अनंत उदधिथी अनंत गु

तुज

ज्ञान महा लघु बुद्धि ज्युं मेरी

॥ अकल० ॥ १ ॥

(१९९)

नय अरु जंग निखेप विचारत,
पूरवधर थाके गुण हेरी ॥

विकल्प करत थाग नवि पाये,
निर्विकल्पते होत जये री

॥ अकल ० ॥ १ ॥

अंतर अनुभव विनुं तुव पदमें,
युक्ति नहीं कोउ घटत अनेरी ॥

दानंद प्रभु करी किरपा अब,
दीजें ते रस रीऊ जले री

॥ अकल ० ॥ ३ ॥

॥ पद सातमुं ॥

॥ राग काफी तथा बेलावल ॥

॥ जौंलौं तत्त्व न सूज पडे रे

॥ जौं० ॥

तौंलौं मूढ ज़रम वश चूढ्यो,

मत ममता ग्रही जगथी लडे रे

॥ जौं० ॥ १ ।

अकर रोग शुन कंष अश

हज

जवसायर इण जांत रडे रे ॥ २ ॥

धान काज जिम मूरख खित्तहड,

(२०१)

उखर जूमिको खेत खडे रे

॥ जौं ० ॥ १ ॥

उचित रीत उलख बिण चेतन,
निशिदिन खोटो घाट घडे रे ॥

मस्तक मुकुट उचित मणि अ-

नुपम,

पग जूषण अज्ञान जडे रे

॥ जौं ० ॥ २ ॥

पुता वश मन वक्र तुरंग जिम;

हि विकल्प मग मांहि अमे रे ॥

चिदानंद निज रूप मगन जया,

(२०४)

लोहा कनक स्वरूप लिखावे ॥
ध्याता ध्यान धरत चित्तमें इस,
ध्येयरूपमें जाय समावे

॥ आ० ॥ ४ ॥

अज समता ममताकुं तज जव,
शुद्ध स्वरूपथी प्रेम लगावे ॥
चिदानंद चित्त प्रेम मगन अया
इविधा नाव सकल मिट जाव

॥ आ० ॥ ५ ॥

(१०५)

॥ पद नवमुं ॥

॥ राग काफी तथा बेलावल ॥

अरज एक घवडीचा स्वामी,
सुणहुं कृपानिधि अंतरजामी

॥ अ० ॥

अति आनंद ज्यो मन मेरो,
चंद्र वदन तुम दर्शन पामी

॥ अ० ॥ १ ॥

हुं संसार असार उदधि पड्यो,
तुम प्रभु ज्येपंचम गति गामी

॥ अ० ॥ २ ॥

(२०८)

विज्ञाव अंधेरो ॥ मंद० ॥ १ ॥

जाग जीया अब परिहरो,

नववास वसेरो ॥

नववासी आशा ग्रही,

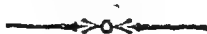
नयो जगको चेरो ॥ मंद० ॥ २ ॥

आश तजी निराशता,

पद सास ताहेरो ॥

चिदानंद निज रूपको,

सुख जाण नलेरो ॥ मंद० ॥ ३ ॥

(१०६)

॥ पद अगीआरमुं ॥

॥ राग वेलावल ॥

॥ जोग जुगति जाण्या विना,
कहा नाम धरावे ॥

रमापति कहे रंककूं,
धन हाथ न आवे ॥ जो० ॥ १ ॥

जेख धरी माया करी,
जगकूं जरमावे ॥

गुरण परमानंदकी,
सुधि रंच न पावे ॥ जो० ॥ २ ॥

मन मुंड्या विन मुंडकूं,

(२१०)

अति घेट मुंडावे ॥

जटाजूट शिर धारकें,

कोंज कान फरावे ॥ जो० ॥ ३ ॥

ऊर्ध्व बाहु अधोमुखें,

तन ताप तपावे ॥

चिदानंद समज्या विना,

गिणती नवि आवे ॥ जो० ॥ ४ ॥

॥ पद बारसुं ॥ राग वेलावल ॥

॥ आज सखी मेरे बालमा,

निज मंदिर आये ॥

(१११)

अति आनंद हिये धरी,
हली कंठ लगाये ॥ आ० ॥ १ ॥

सहज स्वभाव जलें करी,
रुचि धर नवराये ॥

आल जरी गुण सुखडी,
निज हाथ जिमाये ॥ आ० ॥ २ ॥

सुरजि अनुभव रस जरी,
बीडा खवराये ॥

चिदानंद मिल दंपती,
मनोवंबित पाये ॥ आ० ॥ ३ ॥

॥ पद तेरमुं ॥ राग विजास ॥

॥जूठी जगमाया नर केरी काया,

जिम वादरकी बाया माइ री ॥

ए आंकणी ॥

झानांजन कर खोल नयण मम,

सद्गुरु इणे विध प्रगट लखाइरी

॥ जू० ॥ १ ॥

मूल विगत विषवेळ प्रगटी इक,

पत्ररहित त्रिजुवनमें बाइ री ॥

तास पत्र चुण खात मिरगवा,

(११३)

मुख विन अंचरिज देखुं हुं आइ
री ॥ जू० ॥ २ ॥

पुरुष एक नारी निपजाइ,
ते तो नपुंसक घरमें समाइ री ॥
पुत्र जुगल जाये तिण वाला,
ते जग मांहे अधिक दुःखदाइ
री ॥ जू० ॥ ३ ॥

कारण विन कारजकी सिद्धि,
केम नई मुख कही नवि जाइ री ॥
चिदानंद एम अकल कलाकी,

(२१४)

गति सति कोउ विरले जन पाइ
री ॥ जू० ॥ ४ ॥

॥ पद चौदसुं ॥ राग विजास ॥
॥ देखो जवि जिनजीके जुग,
चरन कमल नीके ॥ देखो ० ॥
ए आंकणी ॥

जिम उदयाचल उदय जयोरनि
तिम नख माननके ॥ देखो ० ॥ १ ॥
नीलोत्पल सम शोज चरण ववि,
रिष्ट रतनहूके ॥ देखो ० ॥ २ ॥

(२१५)

सुरजि सुमनवर यक्षकर्म,
कर अर्चित देवनके॥देखो०॥३॥
निरख चरन मन हरख ज्यो
अति, वामा नंदजूके॥देखो०॥४॥
चिदानंद अव सकल मनोरथ,
सफल ज्ये मनके ॥ देखो०॥५॥

॥ पद पन्नरमुं ॥ राग केरवो ॥
॥ अखीयां सकल जई,
अलि निरखित नेमि जिनंद ॥
अ० ॥ ए आंकणी ॥

(२१६)

पद्मासन आसन प्रभु मोहत,
मोहत सुर नर वृंद ॥

घूघरवाला अलख अनोपम,
मुख मानुं पूनम चंद ॥ अ० ॥ १ ॥

नयन कमलदल शुकमुख नासो,
अधर बिंब सुख कंद ॥

कुंदकली ज्युं दंति पंति,
रसना दल शोभा अमंद ॥

अ० ॥ २ ॥

कंबुग्रीव जुज कमल नालकर,
रक्तोत्पल अनुचंद ॥

(११७)

हृदय विशाल थाल कटि केसरी,
नाभि सरोवर खंद ॥

अ० ॥ ७ ॥

कदली खंज युग चरनसरोज
जस,

निशिदिन त्रिजुवन वंद ॥

चिदानंद आनंद मूरति,

ए शिवादेवीनंद ॥ अ० ॥ ४ ॥

॥ पद सोलसुं ॥ राग जैरव ॥

॥ विरथा जनम गमायो ॥

मूरख विर० ॥ ए आंकणी ॥

(११८)

रंचक सुखरस वश होय चेतन,
अपनो मूल नसायो ॥

पांच मिथ्यात धार तुं अजहुं,
साच जेद नवि पायो ॥मू०॥१॥

कनक कामिनी अरु एहथी,
नेह निरंतर लायो ॥

ताहुथी तुं फिरत सोरांनो,
कनकबीज मानुं खायो ॥मू०॥२॥

जनम जरा मरणादिक दुःखमें,
काल अनंत गमायो ॥

अरदृष्ट घटिका जिम कहो याको,

(२१७) .

अंत अजहुं नवि आयो ॥

मू० ॥ ३ ॥

लख चोराशी पेहेस्या चोखना,
नव नव रूप बनायो ॥

बिन समकित सुधारस चाख्या,
गिणती कोउ न गिणायो ॥

मू० ॥ ४ ॥

एती पर नवि मानत मूरख,
ए अचरिज चित्त आयो ॥
चिदानंद ते धन्य जगतमें,

(३२०)

जिणे प्रचुशुं मन लायो ॥

मू० ॥ ५ ॥

॥ पद सत्तरमुं ॥ राग जैरवी ॥

॥ जग सपनेकी माया रे ॥

नर जग० ॥ ए आंकणी ॥

सुपने राज पाय कोउ रंक ज्युं,

करता काज मन जाया ॥

उधरत नयन हाथ लख खपर,

मनहुं मन पढताया रे ॥

नर जग० ॥ १ ॥

(१११)

चपला चमत्कार जिम चंचल,
नरञ्जव सूत्र वताया ॥

अंजलि जल सम जगपति जि-
नवर, आयु अथिर दरसाया रे ॥

नर जग० ॥ १ ॥

यावन संध्याराग रूप फुनि,
मल मलिन अति काया ॥

विणसत जास विलंब न रंचक,
जिम तरुवरकी गाय रे ॥

नर जग० ॥ ३ ॥

सरिता वेग समानजु संपत्ति,

(३२२)

स्वारथ सुत मित जाया ॥

आमिष लुब्ध मीन जिम तिन
संग, मोहजाल बंधाया रे ॥

नर जग ० ॥ ४ ॥

ए संसार असार सार पण,
यामें इतना पाया ॥

चिदानंद प्रभु सुमरन सेंती,
धरीयें नेह सवाया रे ॥

नर जग ० ॥ ५ ॥

(२२३)

॥ पद अढारमुं ॥ राग प्रजाती ॥

॥ मान कहा अब मेरा मधुकरा ॥

मान ० ॥ ए आंकणी ॥

नाजिनंदके चरण सरोजमें,

कीजें अचल बसेरा रे ॥

परिमल तास लहत तन सहेजें,

त्रिविध पाप उतेरा रे ॥

मान ० ॥ २ ॥

उदित निरंतर ज्ञान ज्ञान जिहां,

तिहां न मिथ्यात अंधेरा रे ॥

संपुट होत नहीं तातें

(११४)

सांज कहा सवेरा रे ॥

मान० ॥ १ ॥

नहींतर पठतावोगे आखर,
बोत गया यो वेरा रे ॥

चिदानंद प्रभु पदकज सेवत
बहुरि न होय भव फेरा रे

मान० ॥

॥ पद उगणीशमुं ॥

॥ राग धन्याश्री ॥

॥ जूह्यो जमत कहा बे अजाना ॥

जूह्यो ज० ॥ ए आंकणी ॥

(३३५)

आल पंपाल सकल तज मूरख,
कर अनुजव रस पान ॥

श्लोक ॥ १ ॥

आय कृतांत गहेगो इक दिन,
केसृग जेम अचान ॥

पशिो तन धनथी तूं न्यारो,
त्रिप्राक्यो तरुपान ॥

श्लोक ॥ २ ॥

जे तात तरुणी सुत सेंती,
रिज न सरत निदान ॥

चिदानंद ए वचन हमारो,

(११६)

धर राखो प्यारे कान ॥

चू० ॥ ३ ॥

॥ पद वीशसुं ॥ राग धन्याश्री ॥

॥ संतो अचरिज रूप तमासा ॥

संतो० ॥ ए आंकणी ॥

कीडीके पग कुंजर बांध्यो,

जलमें मकर पीयासा ॥

संतो० ॥

करत हलाहल पान रुचि धर,

तज अमृत रस खासा ॥

(२२७)

चिंतामणि तजी धरत चित्तमें,
काचशकलकी आसा ॥

संतो० ॥ २ ॥

बिन वादर वरखा अति वरसत,
बिन दिग बहत वतासा ॥

वज्र गलत हम देखा जलमें,
कोरो रहत पतासा ॥

संतो० ॥ ३ ॥

त्रैर अनादि पण उपरथी,
देखत लगत बगासा ॥

चिदानंद सोही जन उत्तम,

(११७)

कापत याका पासा ॥

संतो ० ॥ ४ ॥

॥पद एकवीशमुं॥राग धन्याश्री॥

॥कर ले गुरुगम ज्ञान विचारा॥

कर ले ० ॥ ए आंकणी ॥

नाम अध्यातम ठवण डव्यथी,

जाव अध्यातम न्यारा ॥

कर ० ॥ १ ॥

एक बुंद जलथी ए प्रगट्या,

श्रुत सायर विस्तारा ॥

(२२९)

धन्य जिनोने उलट उदधिकूं ,
एक बुंदमें डारा ॥ कर० ॥ २ ॥

बीज रुचि धर ममता परिहर,
लही आगम अनुसार ॥

प्रपखयी लख इणविध अप्पा,
अही कंचुक जिम न्यारा ॥

कर० ॥ ३ ॥

जास परत भ्रम नासहु तासहु,
मिथ्या जगत पसारा ॥

चिदानंद चित्त होत अचल इम,
जिम नज धुका तारा ॥ कर० ॥ ४ ॥

(२३०)

॥ पद बावीशसुं॥राग धन्याश्री॥

॥ अब हम ऐसी मनमें जाणी ॥

अ० ॥ ए आंकणी ॥

परमारथ पथ समज विना नर,

वेद पुराण कहाणी ॥ अ० ॥ १॥

अंतरलक्ष विगत उपरथी,

कष्ट करत बहु प्राणी ॥

कोटि यतन कर तूप लहत नहीं,

मथतां निशिदिन पाणी ॥

अ० ॥ २ ॥

लवण पूतली आह लेणकूं,

(३३१)

सायर मांहि समाणी ॥

तामें मिल तडूप जई ते,

पलट कहे कोण वाणी ॥

अ० ॥ ३ ॥

खटमत मिल मातंग अंग लख,

युक्ति बहुत वखाणी ॥

चिदानंद सरवंग विलोकी,

तत्त्वारथ ल्यो ताणी ॥

अ० ॥ ४ ॥

अब लागी अब लागी ॥

अब लागी अब लागी,

अब प्रीत सही री ॥ अब०

ए आंकणी.

अंतर्गतकी बात अली सुन्धे

मुखथी मोपें न जात कही री ॥

चंद चकोरकी उपमा इण समे

साच कहुं तोहे जात वही री ।

अ० ॥ ११ ॥

जलधर बुंद समुद्र समाणी,

निन्न करत कोउ तास मही री ।

(२३५)

द्वैत ज्ञावकी टेव अनादि,
ठिनमें ताकुं आज दही री ॥

अ० ॥ २ ॥

विरहव्यथा व्यापत नहीं आली,
लेम धरी पियु अंक ग्रही री ॥

चिदानंद चूके किम चातुर,
ऐसो अवसर सार लही री ॥

अ० ॥ ३ ॥

॥ पद पचीशमुं ॥ राग टोडी ॥
॥ प्रीतम प्रीतम प्रीतम प्रीतम,

(२३६)

प्रीतम प्रीतम करती में हारी ॥

प्री० ॥ ए आंकणी ॥

ऐसे निरुर जये तुम कैसे,
अजहुं न लीनी खबर हमारी ॥

कवण जांत तुम रीऊत मोपें,
लख न परत गति रंच तिहारी ॥

प्री० ॥ २ ॥

मगन जए नित्य मोह सुता सं
विचरत हो स्वबंद विहारी ॥

पण इण वातनमें सुण वालम,

(२३७)

शोभा नहीं जग मांहि तिहारी ॥

प्री० ॥ २ ॥

जो ए बात तात मम सुणीयें,

मोहरायकी करीहे खुवारी ॥

मम पीयर परिवारके आगल,

कुमता कहा ते रंक विचारी ॥

प्री० ॥ ३ ॥

ह्नेटि जतन करी धोवत निशदिन,

॥ जरी न होवत कामर कारी ॥

तिम ए साची शिखामण मनमां,

(३३८)

धारत नांही नेक अनारी ॥

प्री० ॥ ४ ॥

कहत विवेक सुमति सुण जिम
तिम, आतुर होयने बोलत प्या-
री ॥ चिदानंद निज घर आवेंगे,
दोय दिनोमें उमर सारी ॥

प्री० ॥ ५ ॥

॥ पद वीशसुं ॥

॥ राग आशावरी तथा गौमी ॥

॥ अवधू निरपद विरला कोइ ॥

(२३९)

देख्या जग सहु जोई । अवधू० ।
ए आंकणी ॥

समरस जाव जला चित्त जाके,
थाप उथाप न होई ॥

अविनाशीके घरकी वातां,
जानैगे नर सोई ॥ अव० ॥ १ ॥

राव रंकमें जेद न जाने,
कनक उपल सम लेखे ॥

झारी नागणीको नहीं परिचय,
ता शिवमंदिर देखे ॥ अव० ॥ २ ॥

निंदा स्तुति श्रवण सुणीने,

(२४०)

हर्ष शोक नवि आणे ॥
ते जगमें जोगीसर पूरा,
नित्य चढते गुणठाणे ॥

अव० ॥ ३ ॥

चंद्र समान सौम्यता जाकी,
सायर जेम गंजीरा ॥

अप्रमत्ते जारंड परें नित्य,
सुरगिरि सम शुचि धीरा ॥

अव० ॥ ४ ॥

पंकज नाम धराय पंकशुं,
रहत कमल जिम न्यारा ॥

(२४१)

चिदानंद इस्या जन उत्तम,
सो सादेवकाप्यारा॥अव०॥५॥

॥ पद सत्तावीशमुं ॥

॥ राग विहाग वा टोडी ॥

॥ लघुता मेरे मन मानी,
लक्ष गुरुगम ज्ञान निशानी ॥

लघु० ॥ ए आंकणी ॥

मद अष्ट जिनोंने धारे,
ते दुर्गति गये विचारे ॥
देखो जगतमें प्रानी,

(२४२)

डःख लहत अधिक अजिमांनी

॥ लघु० ॥ १ ॥

शशी सूरज बडे कहावे,

ते राहुके बस आवे ॥

तारा गण लघुता धारी,

स्वरज्ञानु ज्ञीति निवारी

॥ लघु० ॥ २ ॥

बोटी अति जोयणगंधी,

लहे खटरस स्वाद सुगंधी ॥

करटी मोटाइ धारे,

(२४३)

ते गर शीश निज डारे

॥ लघु० ॥ ३ ॥

जब बालचंद्र होइ आवे,
तब सहु जग देखण धावे ॥

पूनमदिन बडा कहावे,
तब क्षीण कला होय जावे

॥ लघु० ॥ ४ ॥

गुरुवाइ मनमें वेदे,
उप श्रवण नासिका वेदे ॥
अग मांदि लघु कहावे,

(२४४)

ते कारण चरण पूजावे

॥ लघु० ॥ ५ ॥

शिशु राजधाममें जावे,
सखी हिलमिल गोद खीलावे ॥
होय बडा जाण नवि पावे,
जावे तो सीस कटावे

॥ लघु० ॥ ६ ॥

अंतर मद जाव वहावे,
तब त्रिभुवन नाथ कहावे ॥
इम चिदानंद ए गावे,

(२४५)

रहणी विरला कौन पावे -

॥ लघु० ॥ ७ ॥

॥ पद अष्टावीशमुं ॥ राग टोडी ॥

॥ कथणी कथे सहु कोइ,
रहणी अति दुर्लभ होइ ॥

कथ० ॥ ए आंकणी ॥

शुक रामको नाम बखाणे,

नवि परमारथ तस जाणे ॥

या विध ज्ञणी वेद सुणावे,

पण अकल कला नवि पावे ॥

कथ० ॥ २ ॥

(२४६)

षट्त्रिंश प्रकारें रसोइ,
मुख गणतां तृप्ति न होइ ॥
शिशु नाम नाही तस लेवे,
रस स्वादत सुख अति लेवे ॥

कथ० ॥ २ ॥

बंदीजन कनखा गावे,
सुणी सूरु सीस कटावें ॥

जब रुढमूंढता चासे,
सहु आगळ चारण नासे ॥

कथ० ॥ ३ ॥

कहणी तो जगत मजूरी,

(२४७)

रहणी हे बंदी हजूरी ॥
कहणी साकर सम मीठी,
रहणी अति लागे अनीठी ॥
कथ० ॥ ४ ॥

जव रहणीका घर पावे,
कथणी तव गिणती आवे ॥
अव चिदानंद इस जोई,
रहणीकी सेज रहे सोई ॥
कथ० ॥ ५ ॥

(२४८)

॥ पद उगणत्रीशसुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

॥ ज्ञानकला घट जासी ॥

जाकूं झा ॥ ए आंकणी ॥

तन धन नेह नहीं रह्यो ताकूं,
बिनमें ज्यो उदासी ॥ जा ॥ १ ॥

हुं अविनाशी जाव जगतके,
निश्चै सकल विनाशी ॥

एहवी धार धारणा गुरुगम,
अनुभव मारग पासि ॥ जा ॥ २ ॥
में मेरा ए मोह जनित जस,

(१४६)

ऐसी बुद्धि प्रकाशी ॥
ते निःसंग पग मोह सीस दे,
निश्चै शिवपुर जासी ॥ जा० ॥ ३ ॥
सुमता जई सुखी इम सुनके,
कुमता जई उदासी ॥
चिदानंद आनंद लह्यो इम,
तोर करमकी पासी ॥ जा० ॥ ४ ॥

॥ पदत्रीशमुं ॥ राग आशावरी ॥
॥ अनुभव आनंद प्यारो ॥
अव मोहे, अनुभव ० ॥
ए आंकणी ॥

(१५०)

एह विचार धार तुं जमथी,
कनक उपल जिमन्यारो ॥ अ० १
बंधहेतु रागादिक परिणति,
लख परपख सहु न्यारो ॥
चिदानंद प्रभु कर किरपा अब,
जव सायरथी तारो ॥ अ० ॥१॥

॥ पद एकत्रीशमुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

॥ उं घट विणसत वार न लागे

॥ उं ॥ ए आंकणी ॥

(२५१)

याके संग कहा अब मूरख,
ठिन ठिन अधिको पागे ॥

उ० ॥ १ ॥

काचा घना काचकी शीशी,
लागत ठणका जांगे ॥

सडण परुण विध्वंस धरम जस,
तसथी निपुण नीरागे ॥

उ० ॥ २ ॥

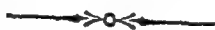
आधि व्याधि व्यथा दुःख इण
जव, नरकादिक फुनि आगे ॥
डगहुन चलत संग विणा पोप्या,

(५५२)

मारगहुमें त्यागे ॥ उ० ॥ ३ ॥

मदबक बाक गहेल तज विरला,
गुरु किरपा कोउ जागे ॥

तन धन नेह निवारी चिदानंद,
चलीयें ताके सागे ॥ उ० ॥ ४ ॥

॥ पदवत्रीशमुं ॥ राग आशावरी ॥

॥ अवधू पियो अनुभव रस
प्याला, कहत प्रेम सतिवाला ॥

अ० ॥ ए आंकणी ॥

(१५३)

अंतर सप्तधात रस जेदी,
परम प्रेम उपजावे ॥

पूरव ज्ञाव अवस्था पलटी,
अजव रूप दरसावे ॥ अ० ॥ १ ॥

नख शिख रहत खुमारी जाकी,
सजल सधन घन जैसी ॥

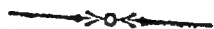
जिन ए प्याला पिया तिनकूं,
और केफरति कैसी ॥ अ० ॥ २ ॥

अमृत दोय हलाहल जाकूं,
रोग शोक नवि व्यापे ॥

रहत सदा गरकाव नसामें,

(१५४)

बंधन ममता कापे ॥ अ० ॥३॥
सत्य संतोष हीयामें धारे,
आतम काज सुधारे ॥
दीन जाव हिरदे नहीं आणे,
अपनो विरुद संजारे ॥ अ० ॥४॥
जावदया रणथंन रोपके,
अनहद तूर बजावे ॥
चिदानंद अतुलीबल राजा,
जीत अरि घर आवे ॥ अ० ॥५॥

(५५५)

॥ पद तेत्रीशमुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

॥ मारग साचा कोउ न वतावे ॥

जासुं जाय पूठीयें ते तो,

अपनी अपनी गावे ॥ मारग ० ॥

ए आंकणी ॥

मतवारा मतवाद वाद धर,

आपत निज मत नीका ॥

स्याद्ववाद अनुज्ञव विन ताका,

कथन लगत मोहे फीका ॥

मा ० ॥ २ ॥

(५५६)

मत वेदांत ब्रह्मपद ध्यावत,
निश्चय पख उर धारी ॥

मीमांसक तो कर्म बदे ते,
उदय जाव अनुसारी ॥

मा ० ॥ १ ॥

कहत बौद्ध ते बुद्ध देव माम,
क्षणिक रूप दरसावे ॥

नैयायिक नयवाद ग्रही ते,
करता कोउ ठेरावे ॥ मा ० ॥ ३ ॥

चारवाक निज मनःकल्पना,
शून्य वाद कोउ ठाणे ॥

(२५७)

तिनमें जये अनेक जेद ते,
अपणी अपणी ताणे ॥

मा० ॥ ४ ॥

नय सरवंग साधना जामें,
ते सरवंग कहावे ॥

चिदानंद ऐसा जिन मारग,
खोजी होय सो पावे ॥ मा० ॥ ५ ॥

॥ पद चोत्रीशमुं ॥

॥ राग आशावरी ॥

॥ अवधू खोली नयन अव जोवो,
५

(१५८)

जिग मुजित कहा सोवो ॥

अवधू ॥ ए आंकणी ॥

मोह निंद सोवत तूं खोया,

सरवस माल अपाणा ॥

पांच चोर अजहुं तोय बूटत,

तास मरम नहीं जाण्या ॥

अवधू ॥ १ ॥

मली चार चंडाल चोकमी,

मंत्री नाम धराया ॥

पाई केफ पीयाला तोहे,

(२५९)

सकल मुलक ठग खाया ॥

अवधू ॥ २ ॥

शत्रुराय महाबल जोधा,

निज निज सेन सजाये ॥

गुणठाणेमें बांध मोरचे,

घेख्या तुम पुर आये ॥

अवधू ॥ ३ ॥

परमाढी तूं होय पियारे,

परवशता दुःख पावे ॥

गया राज पुर सारथ सेंती,

(२६०)

फिर पाठा घर आवे ॥ अवधू ० ४
सांजली वचन विवेक मित्तका,
बिनमें निज दल जोड्या ॥
चिदानंद एसी रमत रमतां,
ब्रह्म बंका गढ तोड्या ॥

अवधू ० ॥ ५ ॥

॥ पद पांत्रीशमुं ॥ राग प्रजाती ॥
॥ वस्तुगते वस्तुको लक्षण,
गुरुगम विण नहीं पावे रे ॥
गुरुगम विन नवि पावे कोउ,

(२६१)

जटक जटक जरमावे रे ॥

॥ व० ॥ १ ॥ ए आंकणी ॥

जवन आरीसे श्वान कूकडा,
निज प्रतिबिंब निहारे रे ॥

इतर रूप मन मांहे विचारी,
महा जुष्ट विस्तारे रे ॥

व० ॥ २ ॥

निर्मल फिटक शिला अंतर्गत,
करिवर लख परवांदि रे ॥

दसन तुराय अधिक दुःख पावे,

(२६२)

द्वेष धरत दिल मांहि रे ॥

व० ॥ ३ ॥

ससले जाय सिंहकूं पकड्यो,
दूजों दीयो देखाई रे ॥

निरख हरि ते जाण दूसरो,
पड्यो ऊंप तिहां खाई रे ॥

व० ॥ ४ ॥

निज बाया वेताल जरम धर,
मरत बाल चित्त मांहि रे ॥
रज्जु सर्प करी कोउ मानत,

(२६३)

जौलों समजत नांदि रे ॥

व० ॥ ५ ॥

नलिनी भ्रम मर्कट मूठी जिम,
भ्रमवश अति दुःख पावे रे ॥

चिदानंद चेतन गुरुगम विन,
मृग तृष्णा धरी धावे रे ॥

व० ॥ ६ ॥

॥ पद वृत्तीशमुं ॥ राग जैरव ॥

॥ लाल ख्याल देख तेरे,
अचरिज मन आवे ॥ लाल० ॥

ए आंकणी ॥

(२६४)

धारे बहु रूप विन्न,
मांहे होय रंक नूप ॥
आप तो अरूप सहु,
जगमें कहावे ॥ ला० ॥ १ ॥
करता अकरताहु,
हरताके जरता ज्युं ॥
एसा हे जो कोण तोहे,
नाम ले वतावे ॥ ला० ॥ २ ॥
एकहुमें एक है,
अनेक है अनेकहुमें ॥
एक न अनेक कबु,

(२६५)

कह्यो नहीँ जावे ॥ ला० ॥ ३ ॥

उपजे न उपजत,

मूर्छ न मरत कबु ॥

खटरस जोग करे,

रंचहु न खावे ॥ ला० ॥ ४ ॥

परपरणीत संग ॥

करत अनोषेखे रंग ॥

चिदानंद प्यारे,

नट वाजीसी दिखावे ॥ ला० ॥ ५ ॥

॥ पद साम्बरीशमुं ॥ राग जैरव ॥

॥ जाग रे बटान अव,

(२६६)

जई जोर बेरा ॥ जा० ॥

ए आंकणी ॥

जया रबिका प्रकाश,

कुसुदहू अए विकास ॥

गया नाश प्यारे मिथ्या,

रेनका अंधेरा ॥ जा० ॥ १ ॥

सूता केम आवे घाट,

चालवी जरूर बाट ॥

कोइ नांही मित्त,

परदेशमें ज्युं तेरा ॥ जा० ॥ २ ॥

अवसर बीत जाय,

(२६७)

पीठें पिठतावो आय ॥

चिदानंद निहचें,

ए मान कहा मेरा ॥ जा० ॥ ३ ॥

॥ पद आडत्रीशमुं ॥ राग जैरव ॥

॥ चालणां जरूर जाकूं,

ताकूं कैसा सोवणां ॥ चा० ॥

ए आंकणी ॥

जया जब प्रातःकाल,

माता धवरावे बाल ॥

जग जन करत हे,

(२६८)

सकल मुख धोवणां ॥चा०॥२॥

सुरन्निके बंध बूटे,
घूवड जये अपूठे ॥

ग्वाल बाल मिलकें,
बिलोवत वलोवणां ॥चा०॥३॥

तज परमाद जाग,
तून्नी तेरे काज लाग ॥

चिदानंद साथ पाय,

वृथा न आयु खोवणां ॥चा०॥३॥

(२६९)

॥ पद उगणचाळीशमुं ॥

॥ राग जैरव ॥

॥ जाग अवलोक निज,
शुद्धता स्वरूपकी ॥ जाग ० ॥

ए आंकणी ॥

जामें रूप रेख नांदी,
रंच परपंच गांदी ॥

धारे नर्दां ममता,

सुगुण जवकूपकी ॥ जा ० ॥ १ ॥

जाको दे अनंत ज्योत,
कवहु न मंद दोत ॥

(१९०)

चार ज्ञान ताके सोत,
उपमा अनूपकी ॥ जा० ॥ १ ॥
उलट पलट ध्रुव जान,
सत्तामें बिराजमान ॥
शोभा नांहि कही जात,
चिदानंद नूपकी ॥ जा० ॥ ३ ॥

॥ पद चालीशमुं ॥ राग प्रभाती ॥
॥ ऐसा ग्यान बिचारो प्रीतम,
गुरुमुख शैली धारी रे ॥ ऐ० ॥
ए आंकणी ॥

(२७१)

स्वामीकी शोजा करे सारी,
ते तो बाल कुमारी रे ॥
जे स्वामी ते तात तेहनो,
कह्यो जगत हितकारी रे ॥

ऐसा ७ ॥ १ ॥

अष्ट दीकरी जाई वाला,
ब्रह्मचारिणी जोवे रे ॥
परणावी पूरणचंदाथी,
एक सेज नवि सोवे रे ॥

ऐसा ७ ॥ २ ॥

अष्ट कन्याका सुत बली जाये,

(५७२)

द्वादश ते बन्नी सोई रे ॥
ते जग मांहे अजनमे कहीयें,
करता नवि तस कोई रे ॥

ऐसा ७ ॥ ३ ॥

मात तात सुत एक दिन जनमे,
बोटे बडे कहावे रे ॥

मूल तिनोंका सहु जग जाणे,
शाखा जेद न पावे रे ॥

ऐसा ७ ॥ ४ ॥

जो इणके कुल केरी शाखा,
जाणे खोज गमावे रे ॥

(१७३)

खोज जाय जगमे तोपण ते,
सहुथी बडे कहावे रे ॥

ऐसा० ॥ ५ ॥

अथवा नर नारी नपुंसक,
सहुकी ए ठे माता रे ॥
षटमत बाल कुमारी बोलत,
ए अचरिजकी बाता रे ॥

ऐसा० ॥ ६ ॥

लोक लोकोत्तर सहु कारजमें,
या विन काम न चाले रे ॥
चिदानंद ए नारीशुं रमण,

(२७४)

मुनि मनथी नवि टालें रे ॥

ऐसा ० ॥ ७ ॥

॥ पद एकतालीशमुं ॥

॥ राग प्रज्ञाती ॥

॥ उठोने मोरा आतमराम,
जिनमुख जोवा जइयें रे ॥

॥ ए देशी ॥

॥ विषय वासना त्यागो चेतन,
साचे मारग लागो रे ॥

ए आंकणी ॥

(२३५)

तप जप संजम दानादिक सहु,
गिणती एक न आवे रे ॥
इंद्रिय सुखमें जौंलौं ए मन,
वक्र तुरंग जिम धावे रे ॥

विषय ० ॥ २ ॥

एक एकके कारण चेतन,
बहुत बहुत दुःख पावे रे ॥
ते तो प्रगटपणे जगदीश्वर,
इण विध जाव लखावे रे ॥

विषय ० ॥ ३ ॥

मन्मथ वश मातंग जगतमें,

(२७६)

परशवता दुःख पावे रे ॥

रसनाबुब्ध होय ऊख मूरख,
जाल पत्नी पिठतावे रे ॥

विषय ० ॥ ३ ॥

घ्राण सुवास काज सुन जमरा,

संपुट मांहे बंधावे रे ॥

ते सरोज संपुट संयुत फुन,

करटीके मुख जावे रे ॥

विषय ० ॥ ४ ॥

रूप मनोहर देख पतंगा,

पडत दीपमां जाई रे ॥

(२७७)

देखो याकूं दुःख कारनमें,
नियन जये है सहाई रे ॥

विषय० ॥ ५ ॥

श्रोत्रेंद्रिय आसक्त मिरगला,
छिनमें शीश कटावे रे ॥

एक एक आसक्त जीव एम,
नानाविध दुःख पावे रे ॥

विषय० ॥ ६ ॥

अंच प्रवल वर्त्ते नित्य जाकूं,
ताकूं कहा ज्युं कहीयें रे ॥
चिदानंद ए वचन सुणीने,

(१७८)

निज स्वभावमें रहीर्यें रे ॥

विषय० ॥ ७ ॥

॥ पद बेतालीशमुं ॥

॥ राग जैरव ॥

॥ अजित जिनंद देव,

धिर चित्त ध्याइयें ॥ अ० ॥

धिर चित्त ध्याइयें,

परम सुख पाइयें ॥ अजि० ॥

ए आंकणी ॥

अति नीको जाव जल,

(२७७)

विगत ममत मल ॥
ऐसो ज्ञानसरथी,
सुजल जर लाईयें ॥

अजि० ॥ २ ॥

केशर सुमति घोरी,
जरी जावना कचोरी ॥
कर मन जोरी अंग,
अंगीया रचाइयें ॥

अजि० ॥ २ ॥

अभय अखंड क्यारी,
सिंचकें विवेक वारी ॥

(२००)

सहज सुभावमें सुमन निपजा
ईयें ॥ अजि ० ॥ ३ ॥

ध्यान धूप ज्ञान दीप,
करी अष्ट कर्म जीप ॥

उविध सरूप तप,
नैवेद्य चढाईयें ॥ अजि ० ॥ ४ ॥

खीजीयें अमल दल,
ढोईयें सरस फल ॥

अक्षत अखंड बोध,
स्वस्तिक लखाईयें ॥ अजि ० ॥ ५ ॥

अनुभव जोर जयो,

(३७१)

मिथ्यामत दूर गयो ॥
करी जिन सेव इम,
गुण फुनि गाईये ॥ अजि० ॥ ६ ॥
इणविध जाव सेव,
कीजीये सुनित्यमेव ॥
चिदानंद प्यारे इम,
शिवपुर पाईये ॥ अजि० ॥ ७ ॥

॥ पद त्रेंतालीशमुं ॥ राग काफी ॥
॥ जौंलौं अनुभव ज्ञान,
घटमें प्रगट जयो नहीं ॥ जौंलौं ०
ए आंकणी ॥

(१७२)

तौलौं मन थिर होत नहीं गिन,
जिम पीपरको पान ॥

वेद ज्ञण्यो पण जेद विना शठ,
पोथी थोथी जाण रे ॥ घ० ॥ १ ॥
रस ज्ञाजनमें रहत डव्य नित्य,
नहीं तस रस पहिचान रे ॥

तिम श्रुतपाठी पंडितकूं पण,
प्रवचन कहत अज्ञान ॥ घ० ॥ २ ॥
सार लह्या विण ज्ञार कह्यो श्रुत,
खर दृष्टांत प्रमाण ॥

चिदानंद अध्यातमशैली,

(२७३)

समज परत एक तान रे ॥

व० ॥ ३ ॥

॥ पद चुंमालीशमुं ॥ राग काफी ॥

॥ अकथ कथा कुण जाणे हो,
तेरी चतुर सनेही ॥ अकथ० ॥

ए आंकणी ॥

नयवादी नयपद ग्रहीने,

जुग जगडा गाणे ॥

निरपखलख चख स्याद सुधाको,
ते तो तनक न ताणे हो ॥

तेरी० ॥ २ ॥

(१७६)

कनक उपल मल चिन्नता काजे,
जोगानल उपजावे हो ॥

ऐसी० ॥ २ ॥

एक समय समश्रेणी रोपी,
चिदानंद इम गावे ॥

अलख रूप होइ अलख समावे,
अलख जेद एम पावे हो ॥

ऐसी० ॥ ३ ॥

॥ पद बेंतालीशमुं ॥

॥ राग काफीनी होरी ॥

॥ अनुभव मित्त मित्राय दे मोकूं,

(१७७)

श्याम सुंदर वर मेरा रे॥अनु०॥

ए आंकणी ॥

शीयल फाग पिया संग रमूंगी,
गुण मानुंगी में तेरा रे ॥

ज्ञान गुलाल प्रेम पीचकारी,
शुचि श्रद्धा रंग जेरा रे ॥

अनु० ॥ २ ॥

पंच मिथ्यात निवार धरुंगी में,
संवर वेश जलेरा रे ॥

चिदानंद ऐसी होरी खेलत,

(शृणु)

बहुरि न होय जव फेरा रे ॥

अनु० ॥ १ ॥

॥ पद सुडतालीशमुं ॥

॥ राग काफीनी होरी ॥

॥ एरि मुख होरी गावो री,

सहज श्याम घर आए ॥

सखीमुख० ॥ ए आंकणी ॥

चेद ज्ञानकी कुंजगलनमें,

रंग रचावो री॥सखी मुख०

शुद्ध श्रद्धान सुरंग

(२७६)

मंरुप ढावो री ॥

एरि घर मंडप ढावो री ॥

सखी० ॥ २ ॥

वास चंदन शुज जाव अरगजा,
अंग लगावो री ॥

एरि पीया अंग लगावो री ॥

सखी० ॥ ३ ॥

अनुजव प्रेम पीयाले प्यारी,
जर जर पावो री ॥

कंतकूं जर जर पावो री ॥

सखी० ॥ ४ ॥

(५९०)

चिदानंद सुमता रस मेवा,
हिल मिल खावो री ॥

सहज श्याम घर आए,
सखी मुख होरी गावो री ॥

सखी० ॥ ५ ॥

॥ पद अडतालीशमुं ॥

॥ राग जंगलो काफी ॥

॥ जगमें नहीं तेरा कोई,
नर देखहु निहचें जोई ॥ जग० ॥

ए आंकणी ॥

(१९१)

सुत मात तात अरु नारी,
सहु स्वार्थके हितकारी ॥
बिन स्वार्थ शत्रु सोई ॥

जग० ॥ १ ॥

तुं फिरत महा मदमाता,
विषयन संग मूरख राता ॥
निज संगकी सुधबुद्ध खोई ॥

जग० ॥ २ ॥

घट ज्ञानकला नव जाकूं,
पर निज मानत सुन ताकूं ॥

(२६२)

आखर पढतावा होई ॥

जग ० ॥ ३ ॥

नवि अनुपम नरन्नव हारो,
निज शुद्ध स्वरूप निहारो ॥
अंतर ममता मल धोई ॥

जग ० ॥ ४ ॥

प्रभु चिदानंदकी वाणी,
धार तुं निश्चै जग प्राणी ॥
जिम सफल होत नव दोई ॥

जग ० ॥ ५ ॥

(२६३)

॥ पद ओगणपचाससुं ॥

॥ राग जंगलो काफी ॥

॥ जूठी जूठी जगतकी माया,
जिन जाणी जेद तिन पाया ॥

जू० ॥ ए आंकणी ॥

तन धन जोवन सुख जेता,
सहु जाणहुं अथिर सुख तेता ॥
नर जिम वादलकी गाय ॥

जू० ॥ २ ॥

जिम अनित्य जाव चित्त आया,
लख गलित वृषजकी काया ॥

(शृष्ट)

बूछें करकंडु राया ॥ जू० ॥ १ ॥

इम चिदानंद मन मांही,
कबु करीयें ममता नांही ॥

सद्गुरुए जेद लखाया ॥ जू० ॥ ३ ॥

॥ पद पचासमुं ॥ राग सोरठ ॥

॥ आतम ध्यान समान

जगतमें ॥ आ० ॥

साधन नवि कोउ आन ॥

जग० ॥ ए आंकणी ॥

रूपातीत ध्यानके कारण,

(१७५)

रूपस्थादिक जान ॥
ताहुमें पिंडस्थ ध्यान पुन,
ध्याताकूं परधान ॥ जग ० ॥ २ ॥
ते पिंडस्थ ध्यान किम करीयें,
ताको एम विधान ॥
रेचक पूरक कुंजक शांतिक,
कर सुखमन घर आन ॥ जग ० ॥ ३ ॥
प्राण समान उदान व्यानकूं,
सम्यक् ग्रहहुं अपान ॥
सहज सुजाव सुरंग सजामें,

(शब्द)

अनुभव अनहद तान ॥

जग० ॥ ३ ॥

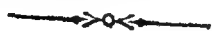
कर आसनधर शुचि सममुद्रा,
ग्रही गुरुगम ए ज्ञान ॥

अजपा जाप सोहं सु समरनां,
कर अनुभव रस पान ॥

जग० ॥ ४ ॥

आत्म ध्यान नरत चक्री बह्यो,
नवन आरीसा ज्ञान ॥

चिदानंद शुभ ध्यान जोग जन,
पावत पद निरवाण॥जग० ॥ ५ ॥

(३९७)

॥ पद एकावनमुं ॥

॥ राग सौरठ गिरनारी ॥

॥ प्रजु मेरो मनमो हटक्यो न
माने ॥ प्रजु० ॥ ए आंकणी ॥

बहुत जांत समजायो याकूं,
चोडेहू अरु बाने ॥

पण इस शीखामण कतु रंचक,
धारत नवि निज काने ॥

प्रजु० ॥ २ ॥

बिनमें रुष्ट तुष्ट होय बिनमें,
राव रंक बिन मांदि ॥

(२९७)

चंचल जेस पताका अंचल,
तेह विगत इण मांहि ॥

प्रभु० ॥ २ ॥

वक्र तुरंग जिम सुलटी शिद्ध
तज उलटी हु गाने ॥

विषम गति अति याकी साहेब,
अतिशयधर कोउ जाने ॥

प्रभु० ॥ ३ ॥

अति उगतियें कहुं हुं तुमथी,
तुम बिन कोउ न सियाने ॥

(શ્રેણ)

ચિદાનંદ પ્રજ્ઞુ એ વિનતિકી,
અવ તો લાજ બે થાંને પ્રજ્ઞુ ૦૧૪।

॥ પદ વાવનમું ॥

॥ રાગ સોરઠ મલાર ॥

॥ તારો જી રાજ તારો જી રાજ,
દીનાનાથ અવ મોદે તારો જી
રાજ ॥ એ આંકણી ॥

પૂરવ પુણ્ય ઉદય તુમ જેટે,
તારણ તરણ જિહાજ ॥

દીના ૦ ॥ ૨ ॥

(३००)

पतित उद्धारण तुम पण धाख्यो,
हुं पतितन सिरताज ॥

दीना० ॥ १ ॥

आगें अनेक उधारे तदपि न,
कठिनता मल्यो आज ॥

दीना० ॥ ३ ॥

इणे अवसर जिमतिम करी र-
खीयें, विरुद्ध ग्रहेकी लाज ॥

दीना० ॥ ४ ॥

चिदानंद सेवक जिन साहेब,

(३०१)

नीको वन्यो हे समाज ॥

दीना० ॥ ५ ॥

॥ पद त्रेपनमुं ॥ राग सौरठ ॥

॥ आवो जी राज आवो जी राज,
साहेबा थें महारे मोलें आवो जी
राज ॥ ए आंकणी ॥

सीस नमाय कर जोड कहतहुं,
जरतेकों न जरावो ॥

हस हस नाथ जरे पर अब तुम,
काहेकूं लौंन लगावो ॥

साहे० ॥ १ ॥

(३०४)

झार अढार अपार कीयो तिहा,
वनराजी विस्तार ॥

निर्मल नीर समीर बहत नित्य,
पथिक जन मनोहार ॥

रूमो० ॥ १ ॥

शुद्ध समाधि विगत उपाधि,
जोगीसर चित्त धार ॥

करत गंजीर गुहामें निशदिन,
गुरुगम ज्ञान विचार ॥

रूमो० ॥ २ ॥

कल्याणकहू त्राण्य तिहां रे,

शोभत जगदाधार ॥

चिदानंद प्रभु अब मोहे तारो,
जिम तारो निज नार ॥

रूढो ७ ॥ ३ ॥

॥ पद पंचावनमुं ॥ राग सोयणी ॥

॥ अनुभव ज्योति जगी वे,
द्वैये हमारे वे ॥ अ ७ ॥

ए आंकणी ॥

कुमता कुटिल कहा अब करिहा,
सुमता हमारी संगी वे ॥

अ ७ ॥ २ ॥

(३०६)

मोह मिथ्यात निकट नवि आवे,
जव परिणत ज्युं पगी ठे ॥

अ० ॥ १ ॥

चिदानंद चित्त प्रभुके जननमें,
अनुपम अचल लगी ठे ॥

अ० ॥ ३ ॥

॥ पद बप्पनसुं ॥ राग सोयणी ॥

॥ सरण तिहारै गही ठे,

चंदा प्रभुजी ठे ॥ स० ॥

ए आंकणी ॥

जनम जरा मरणादिक केरी,
पीडा बहुत सहीवे ॥ स० ॥ १ ॥
परछःख भंजन नाथ विरुद्ध तुव,
ताते तुमकों कहीवे ॥ स० ॥ २ ॥
चिदानंद प्रभु तुमारे दरसयी,
वेदना अशुभ दहीवे ॥ स० ॥ ३ ॥

॥ पद सत्तावनमुं ॥ राग केरवो ॥
॥ समज परी मोहे समज परी,
जग माया अब जूठी मोहे
समज ० ॥ ए आंकणी.;

(३०८)

काल काल क्या करे मूरख,
नांही जरुंसा पल एक घरी ॥

स० ॥ १ ॥

गांफिल बिन जर नांही रहो तुम,
शिर पर घूमे तेरे काल अरी ॥

स० ॥ २ ॥

चिदानंद ए वात हमारी प्यारे,
जाणो भित्त मन मांहे खरी ॥

स० ॥ ३ ॥

॥ पद अठावनसुं ॥ राग केरबो ॥
" हारे चित्तमें धरो प्यारे,

(३०७)

चित्तमें धरो एती शीख हमारी
धियारे, अब चित्तमें धरो ॥
ए आंकणी ॥

थोडासा जीवनके काज अरे नर,
कौदेकूं गल परपंच करो ॥
एती० ॥ २ ॥

हारै कूडकपट पर जोह करत तुम,
अरे नर परजवथी न डरो ॥
एती० ॥ ३ ॥

चिदानंद जो ए नहीं मानो तो,

(३१०)

जनम मरण नव दुःखमें परो ॥
एती० ॥ ३ ॥

॥ पद ओगणसाठसुं ॥

॥ राग मलार ॥

॥ ध्यानघटा घन बाए,
सु देखो माई ॥ ध्यान० ॥

ए आंकणी ॥

दम दामिनी दमकती दहु दिस
अति, अनहद गरज सुनाए ॥

सु० ॥ २ ॥

(३११)

मोटी मोटी बूंद खिरत वसुधा
शुची, प्रेम परम जर लाए ॥

सु० ॥ १ ॥

चिदानंद चातक अति तलपत,
शुद्ध शुद्धा जल पाए ॥

सु० ॥ ३ ॥

॥ पद साठसुं ॥ राग मल्हार ॥

॥ मत जावो जोर बिबोर,

वाल्म अव॥ मत ॥ एअंकणी॥

पीज पीज पीज रटत वपैया,

गरजत घन अति घोर ॥

वाल्म० ॥ १ ॥

चम चम चम चम चमकत
चपला, मोर करत मिला सोर ॥

वाल्म० ॥ २ ॥

उमंग चली सरिता सायर मुख,
नर गए जल चिहुं ओर ॥

वाल्म० ॥ ३ ॥

उठी अटारी रयण अंधारी,
विरही करत ऊकजोला ॥

वाल्म० ॥ ४ ॥

चिदानंद प्रभु एक वार कह्यो,
जाणो वार करोर॥ वालम०॥५॥

॥ पद एकसठसुं॥ राग विहाग ॥

॥ पीया पीया पीया,
बोल मत पीया पीया पीया॥पी०॥
ए आंकणी ॥

रे चातुक तुम शब्द सुणत मेरा,
व्याकुल होत दे जीया ॥

फूटत नाहि कठिन अति घन
सम, निरुर जया ए दीया ॥
बो० ॥ २ ॥

एक शोक्य दुःखदायी कंतजीने,
कर कामण वस कीया ॥

दूजे बोल बोल खग पापी,
तुं अधिका दुःख दीया ॥

बो० ॥ १॥

कर्ण प्रवेश उठी होइ व्याकुल,
विरहानल जलतीया ॥

चिदानंदप्रभु इन अवसर मिल,
अधिक जगत जस लीया ॥

बो० ॥ ३ ॥

(३१५)

॥ पद वासरुमुं ॥

॥ अजित जिणंदशुं प्रीतडी ॥
ए देशी ॥

॥ परमात्म पूरण कला,
पूरण गुण हो पूरण जन आश ॥
पूरण दृष्टि निहालीयें,
चित्त धरीयें हो अमची अरदास
॥ परमाण ॥ १ ॥

सर्व देव घाती सहु,
अघाती हो करी घात दयाल ॥
वास कीयो शिव मंदिरें,

(३१६)

मोहे वीसरी हो जमतो जग
जाल ॥ परमाणु ॥ १ ॥

जग तारक पदवी लही,
तास्या सही हो अपराधी अपार॥
तात कहो मोहे तारतां,
किम कीनी हो इणे अवसर वार
॥ परमाणु ॥ ३ ॥

मोह महा मद बाकथी,
हुं बकीयो हो तांही सूध लगार॥
उचित सही इणे अवसरें,

सेवकनी हो करती संज्ञात ॥

परमाणु ॥ ४ ॥

मोह गयां जो तारशो,

तिणवेला हो कहा तुम उपकार ॥

सुखवेला सज्जन घणा,

दुःखवेला हो विरला ससार ॥

परमाणु ॥ ५ ॥

पण तुम दरिसन जोगथी,

अयो हृदयें हो अनुभव परकाश ।

अनुभव अन्यासी करे,

(३३८)

दुःखदायी हो सहु कर्म विनाश॥

परमा० ॥ ६ ॥

कर्मकलंक निवारीने,

निज रूपें हो रमे रमता राम ॥

लहत अपूरव जावथी,

इण रीतें हो तुम पद विश्राम ॥

परमा० ॥ ७ ॥

त्रिकरण जोगें वीनवुं,

सुखदायी हो शिवादेवी नंद ॥

चिदानंद मनमें सदा,

(३१९)

तुमे आपो हो प्रभु नाण दिणंद॥

परमा ७ ॥ ७ ॥

॥ पद त्रेसठमुं ॥

॥ उड जमरा कंकणी पर बैठा,
नयणीसैं ललकारुंगी ॥

ए देशी ॥

॥ श्रीशंखेसर पासै जिनंदके,
चरणकमल चित्त लाउंगी ॥

सुणजोरें सज्जन नित्य ध्याउंगी ॥

ए आंकणी ॥

(३२०)

एहवा पण दृढधारी हियामें,
अन्य द्वार नाह जाउंगी ॥

सु० ॥ १ ॥

सुंदर सुरंग सबूनी मूरत,
निरख नयन सुख पाउंगी ॥

सु० ॥ २ ॥

चंपा चंबेली आन मोघरा,
अंगियां अंग रचाउंगी ॥

सु० ॥ ३ ॥

शीलादिक शणगार सजी नित्य,

(३२१)

नाटक प्रभु कूँ देखाउंगी ॥

सु० ॥ ४ ॥

चिदानंद प्रभु प्राणजीवनकूँ,
मोतियन थाल वधाउंगी ॥

सु० ॥ ५ ॥

॥ पद चोसरमुं ॥

॥ अजित जिणंदशुं प्रीतडी ॥
ए देशी ॥

॥ अजित अजित जिन ध्याइयें,
धेरी हिरदे हो जवि निर्मल ध्यान।
हृदय सरीजामें रह्यो,

(३२२)

सुरजीसम हो लही तास विज्ञान

॥ अ० ॥ १ ॥

कीट ध्यान जूंगी तणो,

निज धरतां हो ते जूंगी निदान॥

अकल धौत स्वरूपता,

लोह फरसत हो पारस पाखान

॥ अ० ॥ २ ॥

पीचुमंदादिक सही,

होय चंदन हो मलयागरु संग॥

सैंधव क्यारिमें पड्या,

(३१३)

जिम पालटे हो वस्तुनो रंग

॥ अ० ॥ ३ ॥

ध्येय रूपनी एकता,

करे ध्यातां हो धरे ध्यान सुजान॥

करे कतक मल शिथिलता,

जिम नासे हो तम उगते ज्ञान

॥ अ० ॥ ४ ॥

पुष्टालंबन योगथी,

निरालंबता हो सुख साधन जेह॥

चिदानंद अविचल कला,

(३२४)

दूण मांहे हो ज़वि पावे तेह
॥ अ० ॥ ५ ॥

॥ पद पांसठमुं ॥

॥ निर्मल होई जज ले प्रभु प्यारा
॥ ए देशी ॥

॥ लाग्या नेह जिनचरण हमारां,
जिम चकोर चित्त चंद पीयारा॥
सुनत कुरंग नाद मन लाई,
प्राण तजे पण प्रेम निजाई ॥
घन तज आनन जावत जोई,

(३२५)

ए खग चातुक केरी बडाइ ॥

ला० ॥ १ ॥

जलत निःशंक दीपके मांहि,

पीर पतंगकुं होत के नांहि ॥

पीडा तदपण तिहां जहि,

शंक प्रीतिवश आनत नांहि ॥

ला० ॥ २ ॥

मीन मगन नवि जलथी न्यारा,

मोनि सरोवर हंस आधारा ॥

चोर निरख निशि अति अंधि-

(३२६)

यारा, केकी मगन फुन सुन गर-
जारा ॥ ला० ॥ ३ ॥

प्रणव ध्यान जिम योगी आराधे,
रस रीति रससाधक साधे ॥

अधिक सुगंध केतकीमें लाधे,
मधुकर तस संकट नवि वाधे ॥

ला० ॥ ४ ॥

जाका चित्त जिहां थिरता माने,
ताका मरम तो तेहिज जाने ॥

जिनजक्ति हिरदयमें ठाने,

(३२७)

चिदानंद मन आनंद आने ॥

ला० ॥ ५ ॥

॥ पद ठासठमुं ॥

॥ हो वांसलडी वेरण थइ,
लागीरे ब्रजनी नारने ॥ ए देशी ॥

॥ हो प्रीतमजी प्रीतकी रीत,
अनित्य तजी चित्त धारीयें ॥

हो वालमजी वचन तणो,
अति उंडो मरम विचारीयें ॥

ए आंकणी ॥

(३२७)

तुमे कुमतिके घर जावो बों,
निज कुलमें खोट लगावो बों,
धिक एठ जगतनी खावो बों ॥
हो प्री० ॥ १ ॥

तमे त्याग अमी विष पीयो बों,
कुगतिनो मारग लीयो बों,
ए तो काज अजुगतो कीयो बों॥
हो प्री० ॥ २ ॥

ए तो मोह रायकी चेटी बे,
शिव संपत्ति एहथी बेटी बे,

(३२६)

ए तो साकरतें गल पेटी ठे ॥

हो प्री० ॥ ३ ॥

एक शंका मेरे मन आवी ठे,
किण विध ए तुम चित्त जावी ठे,
ए तो डाकण जगमें चावी ठे ॥

हो प्री० ॥ ४ ॥

सहु रुद्धि तुमारी खाई ठे,
करी कामण मति नरमाई ठे,
तुमे पुण्य जोगे ए पाई ठे ॥

हो प्री० ॥ ५ ॥

मत आंब काज बावल बोवो,

(३३०)

अनुपम जव विरथा नवि खोवो,
अब खोल नयण प्रगट जोवो ॥
हो प्री० ॥ ६ ॥

इण विध सुमता बहु समजावे,
गुण अवगुण कहीसहु सरसावे,
सुणी चिदानंद निज घर आवे ॥
हो प्री० ॥ ७ ॥

॥ पद सडसरुमुं ॥ गहुंली ॥
॥ चंजवदनी मृगलोयणी,
ए तो सजी सोल शणगार रे ॥

ए तो आवी जगगुरु वादवा,
धरी हियडे हरख अपार रे ॥

अ० ॥ १ ॥

हारै ए तो मुक्ताफल मूठी जरी,
रचे गहुंली परम उदार रे ॥

जिहां वाणी योजनगामिनी,
घन वरसे अखंडित धार रे ॥

अ० ॥ २ ॥

हारै जिहां रजत कनक रतनना,
सुर रचित त्रण प्राकार रे ॥

तस मध्य मणिसिंहासने,

(३३२)

शोभित श्री जगदाधार रे ॥

अ० ॥ ३ ॥

हांरे जिहां नरपति खगपति
लक्षपति,

सुरपति युत परखदा बाररे ॥

लब्धि निधान गुण आगरु,
जिहां गौतमसें गणधार रे ॥

अ० ॥ ४ ॥

हांरे जिहां जीवादिकनवतत्त्वनी
षट्द्रव्य जेद विस्तार रे ॥

ए तो श्रवण सुणी निर्मल करे,

निज बोधबीज सुखकार रे ॥

अ० ॥ ५ ॥

हारै जिहां तीन ठत्र त्रिचुवन
उदित,

सुर ढालत चामर चार रे ॥

सखी चिदानंदकी वंदना,

तस होजो वारंवार रे ॥

अ० ॥ ६ ॥

॥ पद अडसठमुं ॥

॥ हो कुंथु जिन मनहुं किणही न
वाजे ॥ ए देशी ॥

॥ अनुभव अमृतवाणी हो ॥

पास जिन ॥ अ० ॥

सुरपति ज्यो जे नाग श्रीमुखयी,
ते वाणी चित्त आणी हो ॥

पा० ॥ १ ॥

स्यादूवाद मुद्रा मुद्रित शुचि,
जिम सुर सरिता पाणी ॥

अंतर मिथ्या जावलता जे,
वेदण तास कृपाणी हो ॥

पा० ॥ २ ॥

अहोनिश नाथ असंख्य मल्या

तिम, तिरगवे अचरिज एही ॥
लोकालोक प्रकाश अंश जस,
तस उपमा कहो केही हो ॥

पाठ ॥ ३ ॥

-विरह वियोगहरणी ए दंती,
संधी वेग मिलावे ॥
याकी अनेक अवंचकताथी,
आणा विमुख कहावे हो ॥

पाठ ॥ ४ ॥

अक्षर एक अनंत अंश जिहां,
लेप रहित मुख जाखो ॥

(३३६)

तास दियोपशम जाव बंध्याथी,
शुद्ध वचन रस चाखो हो ॥

पाठ ॥ ५ ॥

चाख्याथी मन तृप्त अयुं नवि,
शे माटे लोजावो ॥

कर करुणा करुणारस सागर,
पेट जरी ते पावो हो ॥

पाठ ॥ ६ ॥

ए लवलेश लह्या विण साहिब,
अशुभ युगलगति वारी ॥
चिदानंद वामासुत केरी,

(३३७)

वाणीनी बलिहारी हो ॥

पा० ॥ ७ ॥

॥ पद जगणोतेरसुं ॥

॥ राग मालकोश ॥

॥ पूरव पुण्य उदय करी चेतन,
नीका नरजव पाया रे ॥ पू० ॥

ए आंकणी ॥

दीनानाथ दयाल दयानिधि,
डुर्लभ अधिक बताया रे ॥

दश दृष्टांते दोहिला नरजव,

उत्तराध्ययने गाया रे ॥ पू० ॥ १ ॥

अवसर पाय विषय रस राचत,
ते तो मूढ कहाया रे ॥

काग उडावण काज विप्र जिम,
डार मणि पठताया रे ॥ पू० ॥ २ ॥

नदी घोल पाखान न्याय कर,
अर्ध वाट तो आया रे ॥

अर्ध सुगम आगल रही तिनकूं,
जिन कबु मोह घटाया रे ॥ पू० ॥ ३ ॥

चेतन चार गतिमें निश्चे,
मोक्षद्वार ए काया रे ॥

(३३९)

करत कामना सुर पण याकी,
जिनकूं अनर्गल माया रे ॥ पू० १४ ॥
रोहणगिरिजिमरतनखाणतिम,
गुण सहु यामें समाया रे ॥
महिमा मुखथी वरणत जाकी,
सुरपति मन शंकाया रे ॥ पू० १५ ॥
कटपट्टक सम संयम केरी,
अति शीतल जिहां गया रे ॥
चरणकरणगुणधरणमहासुनि,
मधुकर मन लोजाया रे ॥ पू० १६ ॥
या तन विण तिहुं काल कदो

किन, साचा सुख निपजाया रे ॥
अवसर पाय न चूक चिदानंद,
सद्गुरु यूं दरसाया रे ॥ पू० ॥ ७ ॥

॥ पद सीत्तेरमुं ॥ पर्यूषण स्तुति ॥

॥ मणि रचित सिंहासन,
बेठा जगदाधार ॥

पर्यूषण केरो,
महिमा अगम अपार ॥

निज मुखची दाखी,
साखी सुर नर वृंद ॥

ए पर्व पर्वमां,

(३४१)

जिम तारामां चंद ॥ १ ॥
नागकेतुनी परे,
कटप साधना कीजे ॥
व्रत नियम आखडी,
गुरुमुख अधिकी लीजे ॥
दोय जेदे पूजा,
दान पंच परकार ॥
कर पडिकमणां धर,
शीयल अखंडित धार ॥ २ ॥
जे त्रिकरण शुद्धे,
आराधे नवकार ॥

जव सात आठ अव,

शेषे तास संसार ॥

सहु सूत्र शिरोमणि,

कटपसूत्र सुखकार ॥

ते श्रवण सुणीने,

सफल करो अवतार ॥ ३ ॥

सहु चैत्य जुहारी,

खमतखामणां कीजे ॥

करी साहामीवत्सल,

कुगति द्वार पट दीजे ॥

अठाइ महोत्सव,

(३४३)

चिदानंद चित्त लाई ॥
इस करतां संघने,
शासनदेव सहाई ॥ ४ ॥

॥ पद एकोतेरमुं ॥ राग सोरठ ॥
॥ क्या तेरा क्या मेरा,
प्यारे सहु पडाइ रेहगा ॥
पंढी आय फिरत दहुं दिशथी,
तरुवर रेन वसेरा ॥
सहु आपणे आपणे मारगते,
होत जोरकी वेरा ॥ प्या० ॥ १ ॥

(३४४)

इंद्रजाल गंधर्व नगर सम,
डेढ दिनाका घेरा ॥

सुपन पदारथ नयन खुल्या जिम,
जरत न बहुविध हेस्या ॥ प्या ०९
रविसुत करत शीश पर तेरे,
निशिदिन बाना फेरा ॥

चेत शके तो चेत चिदानंद,
समज शब्द ए मेरा ॥ प्या ० ॥ ३ ॥

ચોવીશ જિનેશ્વરના ઠંદ.

॥ હ્રા ॥

આર્યા બ્રહ્મસુતા ગીરવાણી । સુમતિ વિ-
મલ આપો બ્રહ્માણી । કમલ કમંડલ પુસ્તક
પાણી । હું પ્રણમું જોની જુગ પાણી ॥ ૧ ॥
ચોવીશે જિનવર તણા, ઠંદ રચું ચોસાલ ।
જાણતા શિવસુખ સંપજે । સુણતા મંગલ-
માલ ॥ ૨ ॥

॥ ઠંદ જાતિ સવૈયા ॥

॥ આદિ જિણદ નમે નરદ્દ સ પુનમચંદ
સમાન મુખં ॥ સમા મૃત કંદ ટાલે જવફંદ
મરુદેવીનંદ કરત સુખં ॥ લગે જસ પાય
સુરિંદ નિકાય જલા ગુણ ગાય જવિક જનં
॥ કંચન કાય નહિ જસ માય નમે સુખ

(३४६)

आय श्री आदि जिनं ॥१॥ अजित जिणंद
दयाल मयाल विसाल नयन कृपाल जुगं ।
अनोपम गाल महामृग चाल सुजाल सुजा-
नग बाहु जुगं ॥ मनुष्य मेढीह मुनिसरसिंह
अवीह नरीह गये मुगति । कहे नय चित्त
धरी बहु जक्ति नमे जिननाथ जली जुगति ॥
॥ २ ॥ कहे संजवनाथ अनाथको नाथ मुग-
तिको साथ मिट्यो प्रभु मेरो । जवोदधि-
पाज गरीबनिवाज सबे शिरताज निवारत
फेरो ॥ जितारीको जात सुसेना मात नमे
नर जात मिढी बहु घेरो । कहे नय शुद्ध
धरी बहु बुद्ध जिनावन नाथकुं सेवक
तेरो ॥३॥ अजिनंदन स्वाम दीधे जस नाम
सरे सवि काम जविक तणो ॥ वनिता जस
गाम निवासको ठाम करे गुणग्राम नरिंद

घणो ॥ मुनीश्वर रूप अनोपम रूप अकल
 स्वरूप जिनंद तणो । कहे नय खेम धरी
 बहुप्रेम नमे नर पावत सुख घणो ॥४॥ मेघ
 नरिद मल्लार विराजित सोवनवान समान
 तनु । चंद सुचंद वदन सुहावत रूपविग-
 जित कीम तनु । कर्मकी कोरु सवे दुःख
 ठोरु नमे कर जोरु करी जगति । वंश इक्ष्वा-
 ग विजृपण साहिव सुमति जिनंद गए सु-
 गति ॥ ५ ॥ हंसपाद तुल्य रंग रति अर्ध
 रागरग अढीसैं धनुष चंग देहको प्रमाण
 हे । जगतो दिणंद रंग लाल केसु फुल रंग
 रूप हे अनंग जंग अंग केरो वान हे ॥
 अंगको तरंग रंग देवनाथहि अजंग ज्ञानको
 विसाल रंग शुद्ध जाको ध्यान हे । निवा-
 रीए केश संग पद्मप्रभु स्वामी धोंग दीजीए

सुमति संग पद्म केरो जाण हे ॥ ६ ॥ जि-
 णंद-सुपास तणा गुण रास गावे जवि जास
 आणंद घणे । गमे जवि पास महिमा नि-
 वास पूरे सवि आस कुमति हणे ॥ चिहुं
 दिसे वास सुगंध सुखास उसास निःसास
 जिनैज तणो । कहे नय खास मुनींज सुपास
 तणो जस वास सदैव जणो ॥ ७ ॥ चंद्र
 चंद्रिका समान रूप सेलसे समान दोढसो
 धनुषमान देहको प्रमाण हे । चंद्रप्रभु स्वामी
 नाम लीजीये प्रजात जाम पामीये सुख
 गम गम गामज समान हे ॥ महासेन
 अंग जात लक्ष्मणाभिधान मात जगमां
 सुवास वात चिहुं दिसे थात हे । कहे नय
 गोरी तात ध्याइये जो दिनरात पामीये
 तो सुख सात दुःखको मी जात हे ॥ ८ ॥

ढोढो दुधफेन पिंरु उजलो कपूरखंरु अ-
मृत सरस कुंरु शुद्ध जाको तुंरु हे । सुधा-
वीजी नंद संत कीजीये कर्म अंत शुद्ध
जक्ति जास दंत श्वेत जाको वाण हे ॥ कहे
नय सुणो संत पूजीये जो पुष्पदत्त पामीये
तो सुख संत शुद्ध जाको ध्यान हे ॥ ए ॥
सीतल सीतल वाणी घनाघन चाहेत हे
जविकोककिसोरा । काक जिणंद प्रजासु
नरिंद वली जिम चाहत चंद' चकोरा ॥
विध गयंद सुचि सुरिंद सति निज कंत
सुमेध मयुरा । कहे नय नेह धरी गुण गेह
तथाहु धावत साहेव मेरा ॥ १० ॥ विष्णु
भूपको मट्टहार जगजंतु सुखकार वंशको
शृगारहार रूपको अगार हे । गोमी सवि
चित्तकार मान मोहको विकार काम को-

धको संचार सर्व वेरी वार हे । आदर्यो
 संजमचार पंच महाव्रत सार उतारे संसा-
 रपार ज्ञानको जंमार हे । इग्यारमो जिणंद
 सार खरुगीजीव चित्त धार कहे नय वारो-
 वार मोक्षको दातार हे ॥ ११ ॥ लाल
 केसु फूल लाल रति अर्ध रंग लाल जगतो
 दिणंद लाल लालचोल रंग हे । केसरीकी
 जीह लाल केसरको घोल लाल चूनमीको
 रंग लाल लाल पान रंग हे ॥ लाल कीर
 चंचू लाल हींगलो प्रवाल लाल कोकिलाकी
 दृष्टि लाल लाल धर्म रंग हे । कहे नय
 तेम लाल वारमो जिणंद लाल जयादेवी
 मात लाल लाल जाको अंग हे ॥ १२ ॥
 ऋतवर्म नरिंद तणो एह नंद नृमंत सुरेंद
 प्रमोद धरी । गमे दुःख दंद दीये सुखवृंद

जाको पद सोहत्त चित्त धरी ॥ विमल
 जिनंद प्रसन्न वदन जाके सुज मन्न सुगंग
 परि । एमे एक मन्न कहे नव धन्य नमो
 जिनराज दिणंद सुप्रीत धरी ॥ १३ ॥ अ-
 नंत जिणंद देव देवमा देवाधिदेव पूजो
 जवि नितमेव धरी बहु जावना । सुर नर
 सारे सेव सुख कीर्त स्वामी हेव तुज पीखे
 जेर देव न करुं हु सेवना ॥ सीहसेन अंग
 जात सुजसजिधान मात जगमां सुजस
 ख्यात चिहुं दिशे व्यापतो । कहे नय तास
 वात कीजीए जो सुप्रजात निज होइ सुख
 सात कीर्ति कोरु आपतो ॥ १४ ॥ जाके प्रताप
 पराजित निरबल जूतल थइ जमे जानु
 आकासे । सोम्य वदन विनिर्जित अंतर
 स्याम वासीवेन होत प्रकासे । जानु मही-

पति वंसे कुसय बोध न दीपत ज्ञानु प्रकासे
 । नमे नय नेह नितु साहिव एह धर्म जि-
 णंद त्रिजग प्रकासे ॥ १५ ॥ सोलमा जिणंद
 नामे शांति होय ठामोठामे सिद्धि होइ
 सर्व कामे नामके प्रज्ञावथे । कंचन समान
 वान चालीस धनुष मान चक्र प्रतिको जि-
 धान दीपतो ते सूरथे । चौद रयण समान
 दीपता नवय निधान करत सुरेंद्र गान
 पुण्यके प्रज्ञावथे । कहे नय जोमी हाथ
 अबहु थयो सनाथ पाइउं सुमति साथ शां-
 तिनाथके दिदारथे ॥ १६ ॥ कहे कुंथु जिणंद
 दयाल मयाल निधि सेवकनी अरदास
 सुणो । जव जीम महार्णव पूर अगाह अ-
 थाह उपाधि सुनीर घणो । बहु जन्म जरा
 मरणादि विज्ञाव निमिस घणादि कद्वेस

घणो । अवतार कृतार क्रिपा पर साहिव
 सेवक जाणीए ठे अपणो ॥१७॥ अरदेव सु-
 देव करे नर सवे सेव दुःख दोहग दूर करे ।
 उपदेश घनाघन नीरजरे जवि मान समा-
 नस जूरितरे ॥ सुदर्शन नाम नरेशर अंगज
 जव्यमने प्रजु जास वसे । तस संकत सोग
 वियोग योग दरिद्र कुसंगति न आवत पासे
 ॥१७॥ नील कीर वरवी नील मागवलि पत्र
 नील तरुवर राजि नील नील नीलजाख हे ।
 काचको सुगोल नील इङ्गनील रत्ननील पत्र-
 नील चास हे ॥ जमुना प्रवाह नील अंगराज
 पंखी नील जेहवो असोक रुख नील रंग हे
 । कहे नय तेम नील रागथे अतिव नील
 मखिनाथ देवनील जाको अंग नील हे ॥१८॥
 मुमित्र नरिद तणो वरनंद सुचक्र वदन

सोहावत हे । मंदर धीर सवेन रहीर सु-
 साम शरीर विराजित हे । कज्जलवान सुक-
 ष्णपयान करे गुणगान नरिंद घणो । मुनि-
 सुव्रत स्वामी तणो अजिधानलहे नय मान
 आनंद घणो ॥२०॥ अरिहंत सरूप अनो-
 पम रूप के सेवक दुःखने दूर करे । निज
 वाणी सुधारस मेघ जले जवि मान समान-
 स जूरि रे । नमिनाथको दर्शन सार लही
 कुण विष्णु महेस घरे जो परे ॥ अब मा-
 नव मूढ लही कुण सकर ठोरुके कंकरहा-
 थ धरे ॥२१॥ जादव वंश विज्जुषण साहिव
 नेमि जिणंद महानंदकारी । समुद्रविजय
 नरिंद तणो सुत उज्जल शंख सुलक्षण धारी ॥
 राजुल नार मूकी निरधार गये गिरनार
 कलेस निवारी । कज्जल काय शिवादेवी माय

(३५५)

नमो नय पाय महाव्रतधारी ॥ २२ ॥ पार्श्व-
 नाथ अनाथको नाथ सनाथ ज्यो प्रभु
 देखतये । सवि रोग विजोग कुजोग महा
 दुःख दूर गए प्रभु धावतये । अश्वसेन
 तेनरेस सपुत विराजित घनाघनवान समान
 तनु । नय सेवक वंछित पूरण साहिव अजि-
 नव काम करी रमनु ॥ २३ ॥ कुकमठ कु-
 खंठ उखंठ हठी हठ जंजन जास प्रताप
 विराजे । चंदन वाणीसू वामानंदन पुरु-
 सादाणी विरुद जस ठाजे । जस नामके
 ध्यान थको सवि दोहग दारिद्र्य दुःख
 महा सवि जाजे । नय सेवक वंछित पूरण सा-
 हिव अष्ट महा सिद्धि नित्य नीवाजे ॥ २४ ॥
 सिद्धारथ जूप तणा प्रतिरूप नमो नर जूप
 आनंद धरी । अचिंत्य सरूप अनोपम रूप